Textele *Uruma* şi *Costandina* sunt reproduse după Zaharia Stancu, *Scrieri*, vol. 5, *Uruma. Nuvele şi povestiri*, Editura Minerva, Bucureşti, 1974;
Textul *Ce mult te-am iubit* este reprodus după Zaharia Stancu, *Scrieri*, vol. 9, *Şatra. Ce mult te-am iubit*, Editura Minerva, Bucureşti, 1979

Tabel cronologic şi referinţe critice
de Teodora Dumitru

Copyright text © COPYRO – Societate de Gestiune Colectivă a Drepturilor de Autor

Fotografii din arhiva Muzeului Naţional al Literaturii Române şi din arhiva lui Ionel Cucu

Copyright © 2010 Litera, pentru prezenta ediţie

JURNALUL NAŢIONAL

Director general
Marius Tucă

Director executiv
Sorin Stoian

Director marketing
Adriana Ioniţă

Piaţa Presei libere, nr. 1,
Corp D, etaj VIII, Bucureşti, Sector 1,
tel.: 021-318 20 37, fax: 021-318 20 35
E-mail: editura.jurnalul@jurnalul.ro

LITERA

O.P. 53, C.P. 212,
sector 4, Bucureşti
tel/fax 031-425 16 19
E-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteţi vizita pe:
www.litera.ro

Editor: Vidraşcu şi fiii
Director general: Dan Vidraşcu
Redactor: Ioan Luca
Tehnoredactori: Bogdan Mitea, Olga Ciuntu
Corector: Cristiana Miu
Prepress: Bogdan Mitea

Date despre colecţia BIBLIOTECA PENTRU TOŢI:
www.jurnalul.ro; www.bibliotecapentrutoti.ro

Coordonator proiect: Ana-Maria Vulpescu

Design supracopertă:
GRIFFON & SWANS creative services
www.griffon.ro

Tipărit la G Canale, Bucureşti

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

Stancu, Zaharia
Costandina. Uruma. Ce mult te-am iubit / Zaharia Stancu ; pref: Eugen Uricaru. –
Bucureşti: Litera Internaţional, 2010
ISBN 978-973-675-621-4
Uricaru, Eugen. (pref.)
821.135.1-31

CRONOLOGIE

1902

La 3 octombrie, se naşte, în comuna Salcia (judeţul Teleorman), Zaharia, fiul lui Tudor Stancu Mitroi şi al Mariei Stancu (născută Delcea Bratu). Amândoi părinţii mai aveau copii din căsătorii anterioare, iar împreună, încă şapte (printre care şi Zaharia).

1907

În memoria micului Zaharia se imprimă imagini dramatice din vremea răscoalei ţărăneşti care cuprinsese şi comunităţile rurale teleormănene.

1911-1915

În timpul şcolii primare (urmată în Salcia natală), elevul Zaharia Stancu citeşte mult – literatură de toate genurile – şi începe să fie interesat de meşteşugul scrisului.

1915

Vara, trece examenul de absolvire a cinci clase primare (unul dintre examinatori, Gheorghe Popescu-Bragadiru, învăţătorul său, va fi evocat în scrierile de mai târziu ale celui care îi fusese, odinioară, elev). Resursele materiale modeste ale familiei îl împiedică pe viitorul scriitor să-şi continue pregătirea şcolară; în consecinţă, intră ucenic la o tăbăcărie din Roşiorii de Vede.

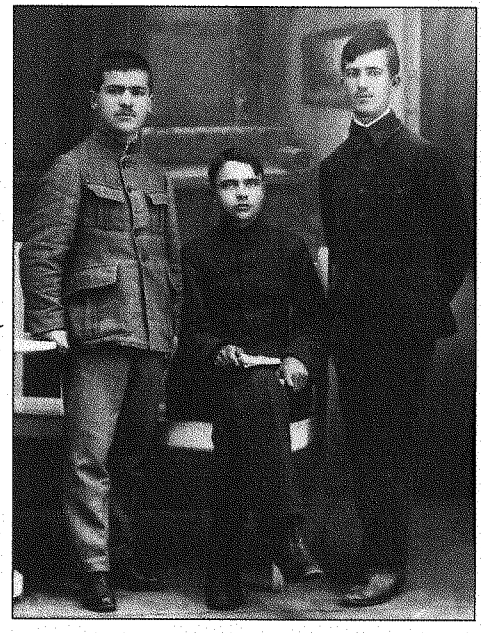

Adolescentul Zaharia Stancu, „încadrat" de doi colegi de şcoală

1916

Adolescentul Zaharia Stancu se întoarce în satul natal – unde devine martor la ororile și constrângerile stării determinate de intrarea României în război. Inspirat de situația a doi englezi ținuți prizonieri în sat, compune *Fiii Albionului*, un roman de aventuri (care s-a pierdut între timp).

1917

Lucrează ca argat pe moșia Lisa, aflată lângă Dunăre, în proprietatea lui Dinu C. Ioanid (cunoscut în istoria literaturii ca scriitorul Dinu Nicodin). Devine peregrin în Balcani (silit de autoritățile ocupației străine să ducă, împreună cu alți tineri, un transport de oi destinat trupelor germane din Serbia), după încercări fără succes de a se stabili în București. Întâmplările prin care trece vor fi consemnate în *Note de drum* (1921) și, ulterior, în romanul *Jocul cu moartea* (1962).

Revenit în țară, este, rând pe rând, vânzător de ziare în București, picolo în restaurantul Gării Obor, muncitor la o fabrică de săpun. Zaharia Stancu îl cunoaște pe Liviu Rebreanu, autor admirat, care i-a influențat major viziunea asupra literaturii.

1918-1920

Lucrează ca ajutor de arhivar la Judecătoria de Ocol din Turnu Măgurele, apoi ca bibliotecar la biblioteca orașului.

1920-1922

Alege să-și continue studiile și se înscrie la liceul din Roșiorii de Vede. În septembrie 1920 trimite la redacția *Universului literar*, condus de Nikita Macedonski, poemul *Mai sus. Lui N.S.*, care apare în numărul din 12 decembrie 1920 și reprezintă debutul absolut al scriitorului (v. Pavel Țugui, „Zaharia Stancu: începuturile literare" [1983]; reprodus în Pavel Țugui, *File de istorie culturală. Fapte, confruntări, documente*, prefață de Eugen Simion, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Institutul de Teorie și Istorie literară „G. Călinescu", București, 2009, p. 124).

Alte cercetări, bazate pe evocări datorate autorului însuși, acreditau ca dată a debutului publicistic (și absolut) al lui Zaharia Stancu tot anul 1920, cu articolul „Mai puțină ingratitudine", apărut în cotidianul *Victoria* din Turnu-Măgurele (unde tânărul publicist se pronunța împotriva forurilor care acordaseră o pensie de neacceptat văduvei poetului G. Coșbuc). În *File de istorie culturală* (*ibidem*, p. 125), Pavel Țugui susține însă că debutul publicistic real al lui Zaharia Stancu s-a produs în cotidianul *Victoria*, dar cu alte materiale decât des invocatul „Mai puțină ingratitudine", care, de altfel, a apărut în 22 mai 1921, și nu în 1920.

În scurt timp, tânărul Zaharia Stancu începe să trimită versuri și la revistele *Foaia tinerimii* și *România Nouă*, apoi la *Universul literar*, *Muguri*, *Săgetătorul* (în coloanele cărora preferă, pentru moment, să semneze cu pseudonime).

1922-1923

În primăvara lui 1922, se mută la București („Motivul principal al plecării de la liceu este penuria bănească: n-avea mijloace să se întrețină la școală. De aceea, renunță la frecvență și se înscrie ca elev particular, apoi pleacă în capitală să obțină o slujbă", scrie Pavel Țugui, *op. cit.*, p. 132). Sosit în București, Zaharia Stancu descoperă cu satisfacție că unii scriitori îl prețuiesc și chiar îi întind o mână de ajutor. Gala Galaction și Vasile Voiculescu îi obțin un post la Eforia Spitalelor Civile. Începe să colaboreze cu poezii la *Adevărul literar și artistic*, condus de A. de Herz,

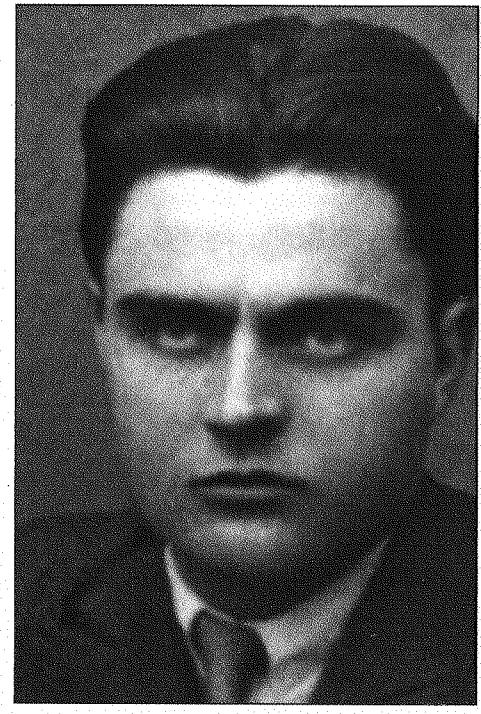

La vârsta când își „exersa" condeiul de gazetar și, deopotrivă, de tânăr poet

unde semnează pentru prima oară cu „Zaharia Stancu". Angajat la Fundația Culturală „Principele Carol", lucrează pentru revista *Lamura*. Își pregătește examenele în particular și le susține la liceul din Roșiorii de Vede. Intră în contact cu viața literară a Capitalei, trece pe la cenaclurile literare ale criticilor E. Lovinescu și M. Dragomirescu. Călătorește în Dobrogea, experiență de asemenea reflectată mai târziu în literatura sa (*Pădurea nebună*).

1924

Devine colaborator al revistei *Gândirea*, moment calificat de scriitor ca „un pas important" în cariera sa.

1925-1926

Întors pentru o vreme în satul natal, se căsătorește cu Nicolina Păun. Se naște fiul său, Horia. Tânărul scriitor își face stagiul militar la Regimentul 6 Roșiori, din Bălți. Societatea Scriitorilor Români îi acordă un premiu pentru sonetul *Viața*, apărut în *Țara noastră*, publicație clujeană condusă de Octavian Goga.

1927

Debutează editorial cu antologia *Poeme simple* (Editura Cartea vremii), cuprinzând versurile apărute prin revistele epocii și traduceri din Goethe, Francis Jammes și Albert Samain. Volumul va fi premiat de Societatea Scriitorilor Români.

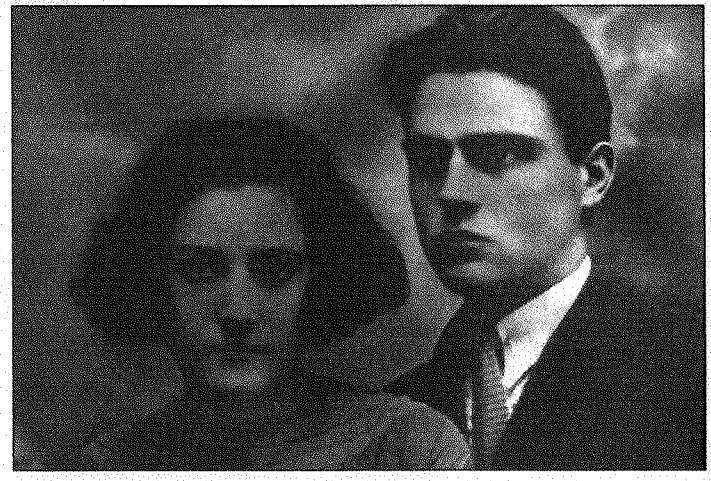

Împreună cu soția, imediat după căsătorie

1928-1932

Își susține examenul de bacalaureat la Pitești (președintele comisiei de examinare era cunoscutul profesor universitar Ramiro Ortiz). Se înscrie la Facultatea de Litere și Filosofie de la Universitatea din București. În timpul studiilor universitare face traduceri (din Knut Hamsun), apoi lucrează ca funcționar la Ministerul Agriculturii și Domeniilor, la Fundația Culturală „Principele Carol", la „Educația poporului" – instituție condusă de Liviu Rebreanu, la Direcția presei din Ministerul Afacerilor Externe.

1932

Apare mensualul *Azi*, publicație culturală condusă de Zaharia Stancu (revista, care va găzdui preponderent materiale semnate de autori cu vederi de stânga, va fi suprimată, în 1940, de cenzura antonesciană).

1934

Scriitorul lucrează ca redactor la cotidianul *Credința*. Îi este editat volumul *Tălmăciri din Esenin* (Editura Cartea Românească), apărut grație intervenției poetului Ion Pillat). Alcătuiește și publică (la Fundația Regală pentru Literatură și Artă) *Antologia poeților tineri* (postfață: Ion Pillat; ilustrații: Margareta Sterian).

1936

Este secretar de redacție și reporter la ziarul *Tempo*.

1937

Apar volumul de poeme *Albe* (Fundația Regală pentru Literatură și Artă) și romanul *Taifunul* (Editura Națională-Ciornei). Conduce, alături de Constantin Clonaru, nou apărutul cotidian

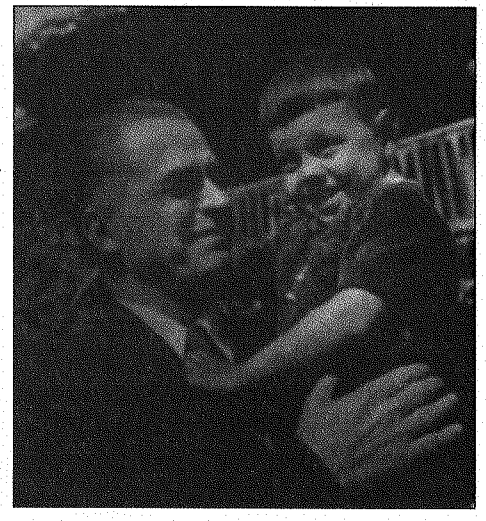

Scriitorul, ținându-și în brațe nepotul, pe Tudor

Lumea românească, (suprimat în 1939). Aici va publica articolul „Desculții" – prolog al romanului care-i va aduce celebritatea.

1939

I se publică volumul de versuri *Clopotul de aur* (Fundația Regală pentru Literatură și Artă).

1940

Îi apare volumul de versuri *Pomul roșu* (Editura „Azi").

1941

Înființează și conduce *Revista română* (care va apărea până în 1942).. Este tipărit volumul de versuri *Iarba fiarelor* (Editura Cugetarea-Georgescu Delafras).

Cu Nicolae Breban și Alexandru Ivasiuc (în planul doi)

Se editează romanul *Oameni cu joben* (Editura Cultura Românească).

1943

Zaharia Stancu este internat în lagărul de deținuți politici de la Târgu-Jiu (experiență relatată în volumul *Zile de lagăr*, publicat în 1945).

1944

Apare volumul de versuri *Anii de fum* (Editura Prometeu).

1945

În contextul schimbării de regim politic, scriitorul își reia activitatea publicistică, semnând articole în *România liberă*, *Ultima oră*, *Scânteia* ș.a. Devine membru al Partidului Comunist Român.

1946

Îi este editat volumul de publicistică *Secolul omului de jos* (Editura Eminescu), cuprinzând articole scrise după 1944.

Face parte din biroul de presă al Blocului Partidelor Democratice. Îi este încredințată direcția Teatrului Național din București.

1947

Zaharia Stancu este ales președinte al Societății Scriitorilor Români (care, din martie 1948, se transformă în Uniunea Scriitorilor din România).

1948

Obține mandatul de deputat (de Tecuci) în Marea Adunare Națională.

În decembrie vede lumina tiparului romanul *Desculț* (Editura de Stat).

1949

La Editura de Stat pentru Literatură și Artă (ESPLA) apare povestirea *Brazdă îngustă și adâncă*.

1950

Este exclus din Partidul Muncitoresc Român (PMR), fiind învinuit că în perioada interbelică ar fi fost agent al Siguranței și ar fi semnat unele articole cu caracter antisovietic. Este eliberat din funcția de președinte al Uniunii Scriitorilor din România. Publică volumul *Călătorind prin U.R.S.S.* (ESPLA).

1951

Apar prozele *Pentru viață* și *Primii pași* (ESPLA).

1952

Renunță la postul de director al Teatrului Național din București. Apare romanul *Dulăii* (ESPLA).

1953-1954

Apar nuvelele *Adu-ți aminte* și *Florile pământului* (ESPLA).

Alături de Alexandru Phillipide și de George Astaloș (stânga)

Devine director al săptămânalului *Gazeta literară*.
Zaharia Stancu este distins cu Premiul de Stat.

1955
Sunt publicate volumele de publicistică *Sarea e dulce* și *Cefe de tauri* (ESPLA) – primele din ciclul *Însemnările și amintirile unui ziarist*.
Scriitorul este ales membru al Academiei Republicii Populare Române.

1957
Apar volumul de proze *Iarbă* (ESPLA) și volumul de versuri *Poeme simple* (ESPLA), o antologie cu versuri publicate între 1923 și 1943.

1958
Se publică romanul *Rădăcinile sunt amare*, volumele I-IV (ESPLA).

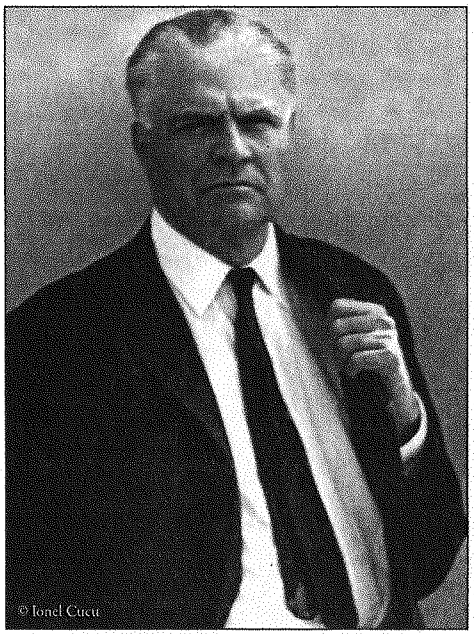
© Ionel Cucu
Instantaneu din 1970

Scriitorul este numit, din nou, director al Teatrului Național din București.

1959
Apare volumul al V-lea din *Rădăcinile sunt amare* (ESPLA).

1960
Zaharia Stancu înaintează un memoriu către Gh. Gheorghiu-Dej, solicitând reprimirea în PMR.
Este ales deputat (de Turnu Măgurele) în Marea Adunare Națională.
Se tipărește o nouă versiune a romanului *Desculț*, în trei volume: I, *Clopote și struguri*; II, *Printre stele*; III, *Carul de foc* (Editura pentru Literatură).
Apare nuvela *Costandina*.
Cu titlul *Darie*, apar, în colecția *Scriitorii patriei povestind copiilor*, fragmente din romanul *Desculț* (Editura Tineretului).

1962
Se publică romanul *Jocul cu moartea* și nuvela *Costandina* (Editura pentru Literatură).
Este tipărită o selecție de *Versuri*, în colecția *Cele mai frumoase poezii* (Editura Tineretului).

1963
Iese de sub tipar romanul *Pădurea nebună* (Editura pentru Literatură).
Premisele acestei cărți – care are în prim-plan iubirea exotică dintre Uruma, „fiica tătarului", și Lenk (Darie) – fuseseră schițate încă din ciclul *Rădăcinile sunt amare* (vol. II).

1964
Al doilea memoriu către Gh. Gheorghiu-Dej se soldează cu reprimirea scriitorului în partid.
Este ales deputat în Marea Adunare Națională (în circumscripția Roșiorii de Vede).

1965
Îi apare traducerea *Ultima călătorie a vasului Port Polis*, de André Kédros (Editura pentru Literatură Universală).

1966
Este ales președinte al Uniunii Scriitorilor din România (USR).

1968
Apar romanele *Șatra* și *Ce mult te-am iubit* (Editura pentru Literatură).
Este reales președinte al USR.

1969
La Congresul al X-lea al PCR, este ales membru supleant al Comitetului Central al PCR Scriitorul este, de asemenea, membru în Consiliului de Stat.

© Ionel Cucu
Împreună cu Radu Boureanu, Laurențiu Fulga, Constantin Chirilă (premiatul USR), Virgil Teodorescu și cu Alexandru Ivasiuc, în plan secund.

Publică romanul *Vântul și ploaia*, I-III (Editura pentru Literatură).

1970

Apar volumul de versuri *Cântec șoptit* (Editura Cartea Românească), antologia de proză și poezie *Pagini alese*, (I, II), precum și prozele reunite sub titlul *Povestiri de dragoste* (Editura Cartea Românească).

1971

Este publicat volumul *Pentru oamenii acestui pământ* (Editura Cartea Românească) – o colecție de articole și alte materiale publicistice apărute între 1961 și 1971. Zaharia Stancu este distins cu titlul „Erou al Muncii Socialiste"; în același an, scriitorului i se acordă Premiul „Herder".

1972

Apare volumul de poezii *Sabia timpului* (Editura Eminescu).

Pentru a treia oară, Zaharia Stancu este ales președinte al USR.

1974

I se publică volumul *Poeme cu lună*. În dimineața zilei de 5 decembrie, scriitorul se stinge din viață. Este înmormântat la Cimitirul Bellu din București.

*

Pentru alcătuirea prezentei cronologii am coroborat sursele: *Zaharia Stancu*, selecția textelor de Zaharia Sângeorzan, cronologie de Ioan Comșa și Corneliu Popescu, bibliografia operelor și a traducerilor de Ioan Comșa, Editura Eminescu, București, 1972; *Dicționarul scriitorilor români*, coord. Mircea Zaciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, Editura Albatros, București, 2002, vol. IV, R-Z; *Dicționarul cronologic al romanului românesc*, Editura Academiei, București, 2004; *Dicționarul general al literaturii române*, coord. Eugen Simion, Editura Univers Enciclopedic, București, 2007, vol. VI, S/ T; Marian Popa, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, Editura Semne, București, 2008, I-II; Pavel Țugui, *File de istorie culturală*, prefață de Eugen Simion, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Institutul de Teorie și Istorie literară „G. Călinescu", București, 2009.

Zaharia Stancu, George Macovescu, Nichita Stănescu, Alexandru Ivasiuc, Ioanichie Olteanu, Cornel Regman ș.a. (La Casa Scriitorilor, Sala Oglinzilor, în 1973)

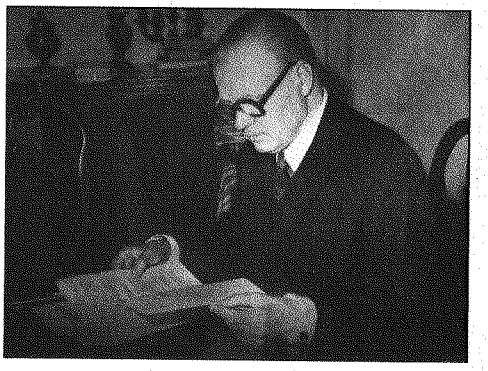

La masa de lucru

PRECARITATEA FIINȚEI, PERENITATEA SUFERINȚEI

Înainte de a fi un scriitor contestat, Zaharia Stancu este un mare scriitor, contestările sale venind din alte lumi decât literatura, valoarea sa venind cu totul din lumea ficțiunii ce a creat-o, nu atât de veridică pe cât de credibilă. Atât de credibilă încât uneori a înlocuit în conștiința publică lumea adevărată, lumea reală, sau ceea ce credem noi că este realitatea.

Prin 1990, la o emisiune cu subiect rural a Televiziunii Române, în care tema principală era revenirea proprietăților funciare la adevărații proprietari, un țăran semiurbanizat, cum erau și cum sunt mai toți țăranii României, depunea mărturie că în copilăria sa fusese obligat să culeagă via boierului purtând botnița pe față. Omul era născut în anul reformei agrare, după propria mărturie. El nu trăise, el citise. Îl citise pe Zaharia Stancu. Și nici măcar nu mințea, o viață trăise cu botnița pe față și chiar în acea emisiune o mai purta încă. Nu mințea, doar fabula. Atunci mi-a trecut prin minte ideea că *Desculț* ar avea o soartă mai bună și azi dacă am crede că nu e un roman scris în limba română de scriitorul Zaharia Stancu, ci este o traducere, o traducere excelentă, realizată de Zaharia Stancu. Am scăpa astfel de capcana veridicității ficțiunii, ce ne împiedică să înțelegem credibilitatea ficțiunii, până la urmă singura măsură a talentului unui creator.

După cel de-al Doilea Război Mondial, pe măsura instalării noii ordini sociale și economice, sub presiunea brutală a trupelor sovietice de ocupație, viața românilor a devenit tot mai confuză și mai grea. Lumea literară nu a fost scutită nici de convulsii și nici de violență, la propriu și la figurat. Mari nume literare, dacă nu au intrat în pușcării, au fost înghițite de întunericul cenzurii. După o scurtă perioadă de efervescență și agitație, care a durat până la abdicarea regelui, toate gradele de izolare și întuneric au

fost aplicate culturii. Deoarece la manetele aparatului de presiune și represiune se găseau inși mediocri și resentimentari, victimele au fost alese fără regulă. Ne referim aici la cei al căror destin nu s-a intersectat niciodată cu politica directă. Nu este vorba de acei mari intelectuali care au ocupat câtăva vreme funcții în regimul carlist sau în cel antonescian. Ne gândim la cei care, fiind fie oameni de stânga, fie de dreapta, aveau talent și convingeri antitotalitare. Cercul se deschide cu, să zicem, Petre Pandrea și se încheie cu Vasile Voiculescu ori Mircea Vulcănescu. Pe întunecatul coridor se află Blaga, Arghezi sau Ion Barbu.

Zaharia Stancu a fost un om de stânga înainte de război, când nu putem spune că era simplu sau folositor să fii de stânga, și a rămas un adept al stângii și după război. Și cum fără număr au fost cei care au suferit pentru că nu erau susținători ai regimului, nenumărați au fost cei de stânga ce au căzut sub sentințele aceluiași regim.

În perioada interbelică, Zaharia Stancu era un ziarist de faimă și un poet important. După război, a fost multă vreme autorul unei sigure cărți, *Desculț*. A trebuit să vină momentul de dezgheț politic, cu toate iluziile și deziluziile sale, pentru ca romancierul să-și dea proba adevăratului său talent.

În anul 1968 el publică *Ce mult te-am iubit* și *Șatra*.

Despre *Șatra* pot să spun doar atât – traducerea suedeză din 1981 a fost declarată „cartea lunii" de sindicatul editorilor suedezi, având cea mai bună primire critică și cele mai mari vânzări. Poate a fost un succes al literaturii române, poate a fost un noroc. Sigur este faptul că *Șatra* merită să fie citită. Cum cu și mai mare justificare merită din plin să fie citită *Ce mult te-am iubit*.

Dar ce este această carte? Este un roman? Nu. Este o nuvelă? Nu. De fapt, nici Zaharia Stancu nu a specificat, așa cum se obișnuiește, sub titlul cumva înșelător, ce anume este scrierea sa. De aceea, o să-mi permit să cred ce este. O lamentație. Un text inițiatic și o lamentație. Poate fi, cel puțin, o exagerare. Zaharia Stancu pare un autor foarte străin de un text inițiatic. În general, este considerat un „primitiv", atras de comportamente și stări primare, un soi de ziarist cu talent fabulatoriu. S-ar putea, dar în

niciun caz nu este vorba despre *Ce mult te-am iubit*. Din această carte lipsește Darie și în această carte se află ascuns un fior metafizic și un mesaj mistic.

Acolo, în satul Omida, așezat pe „lunga, îngusta și săraca Vale a Călmățuiului", Zărică, jurnalist la București, întors pentru trei zile pentru a participa la înmormântarea mamei, are parte de o inițiere întârziată. Întârziată, deoarece plecase de acasă înainte de a o căpăta. Sau pentru că plecase cu totul, ieșind din spațiul izolat, separat de restul lumii de o peliculă străvezie și protectoare, și intrând într-o lume fără credințe. „Ți-ai pierdut credința, Zăricuță. Acolo unde trăiești, printre străini, ți-ai pierdut credința" – constată mama, cea care nu mai este pe pământ, dar e încă vie în memoria fiului.

Lumea aceasta a Omidei, care nu va deveni niciodată fluture, e populată de ființe ciudate și de credințe. Nu de o credință, nici de Credință, ci de interpretări foarte anapoda ale Scripturilor și de mituri păgâne care alcătuiesc un sistem de valori și credințe fantasmagoric.

La căpătâiul mamei moarte plâng femeile satului, rudele, dar fiecare își plânge propriul mort, fiecare se plânge pe sine că a mai rămas încă la Omida și nu a trecut dincolo. Mamei i se dau mesaje pentru a fi transmise celor plecați de mult, cu încrederea că morții între ei se întâlnesc și se înțeleg. Așa cum se întâlnesc oamenii după înmormântare la cârciumă, să se vadă și să se numere. Sunt cei care încă nu au plecat. Tatăl, Tudor, soțul mamei moarte, repetă obsedant „ Ce mult te-am iubit eu, Mărio!", așa după cum Evanghelina, una dintre surorile lui Zărică, repetă înfricoșată că își va pierde vederea. Tudor și-a iubit nevasta, dar nu i-a spus-o niciodată. În această lume populată de pitici care beau zdravăn, de femei care își povestesc una alteia cum sunt bătute de bărbat, de personaje stranii care fură caprele, le sacrifică și aruncă peste gardul păgubitului căpățânile jupuite, pentru a se ști și a se amenința, unde un bătrân e ucis de nepot pentru că mănâncă prea mult, unde se flămânzește cum se respiră și se moare cum se flămânzește, jurnalistul înstrăinat de la București descoperă misterul continuității vieții și al permanenței morții. Lumea este

o stare de trecere continuă de la viață la moarte, de petrecere de la un regim la altul, de la o formă la alta, într-o continuă curgere. Intelectualul care și-a pierdut credința observă plin de o mută uimire cum tatăl său așază pe pământ, în vie, un ciorchine de strugure, pentru a fi la îndemâna furnicilor. Acele furnici roșii, negre și galbene, cum îl lămurește tatăl său, stăpânesc pământul. Pe ele le-a văzut mișunând în sicriul coborât în groapă, în care mama sa era rece și lipsită de viață.

În tot acest vălmășag de personaje primitive, de impresii și de simțuri aspre, în această lume aflată sub orice linie de orizont, personajul-martor descoperă ceea ce avea mai puțin de descoperit acolo – existența unei reguli singure, grave, ca pulsația Soarelui sau a inimii: viața e suferință și nu se știe dacă moartea nu înseamnă același lucru, prelungirea la nesfârșit a suferinței. În această perpetuă suferință, măcar viața îți îngăduie să iubești. Este un privilegiu pe care trebuie să-l consumi în tăcere, pentru că, în fapt, este o răzvrătire a omului în fața nesfârșitului șir de suferințe ce-i este hărăzit în toate lumile și în toate existențele sale. Neașteptat pentru Zaharia Stancu, dar nu și pentru literatura română, apare în această carte o neliniște orientală – relația între *fericire* și *uitare*. Stancu răspunde într-un autentic spirit budist – fericirea este uitare. Cei vii beau și se pierd în amănunte pentru a uita. Iar asta se întâmplă în „săraca, lunga și îngusta Vale a Călmățuiului", nu a Gangelui!

Mesajul ascuns al cărții ne face să credem că, de această dată, Zaharia Stancu n-a mai fost doar un polemist social, un jurnalist plin de furie și de indignare, n-a mai fost vocea suferinței, acută și vindicativă, cum s-a arătat în toate scrierile unde apare și nu apare Darie. De această dată, Zaharia Stancu a depășit propria limită de înțelegere și a înțeles. Cu această carte, este opinia mea, Zaharia Stancu intră în rândul marilor scriitori. Intră în rândul marilor scriitori pentru că a înțeles că o carte nu doar descrie lumea, ci creează o lume nouă, o lume care este crezută, acceptată, uneori mai puternic decât lumea reală. Lumea din *Ce mult te-am iubit* aparține unei părți din sufletul românesc. Poate nu cea mai luminoasă, dar sigur o parte importantă.

Practic, *Ce mult te-am iubit* este un act de afirmare a libertății spiritului și a creației. La nici trei ani de la acest moment fericit, Zaharia Stancu îi spune secretarului general al PCR: „Dacă reintroduceți realismul socialist, eu mă sinucid, tovarășe Secretar General!"

Pentru a ști ce a scris Zaharia Stancu nu trebuie să citiți istorii literare, trebuie să citiți măcar *Ce mult te-am iubit.*

Eugen URICARU

COSTANDINA

Sătui de somn, cu foamea împlinită ori numai amăgită, ne simțim grozav de bine. Ba chiar ne desfătăm. Clipind des, și printre clipiri trăgând din când în când cu coada ochiului la mine, mătușa Uțupăr îi povestește mamei cum se ciorovăiește, și până la urmă, cum se împacă ea cu Laurențiu Piele.

– Ne certăm uneori din cine știe ce fleac și ne despărțim supărați, hotărâți s-o rupem. Trece ce trece și mă pomenesc că mă întâlnesc cu el ziua nămiaza mare pe uliță. Mă fac că nu-l văd. Mă uit în pământ. Aud că mă strigă. Nu-i răspund. Nu ridic nici măcar din umeri. După ce cade întunericul și se potolește satul, vine la ușă. Aciră ca un biet câine bătut și înghețat să-i dau drumul să intre în casă.

– Cioc! Cioc!

– Cine e acolo?

– Eu, Laurențiu.

– Vrei să vorbești cu bărbatu-meu? E plecat la Turnu. Încarcă grâu în șlepuri.

– Dacă aș fi știut că e acasă, n-aș fi venit.

– Pleacă. Nu mai am ce să vorbesc cu tine, Laurențiu.

– Nu plec. Mă culc cu capul pe pragul tău. Îngheț aici. Mă găsești mâine dimineața mort.

– Măcar de-ai îngheța. Măcar de te-ai culca și nu te-ai mai scula. M-am săturat de tine ca ogarul turcului de mere acre.

– Nu plec, Uțupăroaico. Vino și-mi deschide.

– Pleacă, omule, că ies și-ți măsor spinarea cu beldia.

– Tu, mie? Îmi măsori tu mie spinarea cu beldia?

– De ce să nu ți-o măsor? Că doar n-oi fi împăratul...

Tace Laurențiu. Își înghite mânia. Se apropie de fereastră și-mi șoptește dulce:

– Ți-am adus un testemel, Uțupăroaico.

– Dar Diței? Diței ce i-ai adus?

– O pungă cu stafide.

– Stai. Stai, că viu și-ți deschid.

Prefăcându-mă că-mi dau singur în bobi – am învățat să ghicesc în bobi de la mătușă-mea Unturica – și că mă aflu cu gândurile pe alt tărâm, ascult cu urechile ciulite, cum ascultă iepurele de pârloagă, ascuns sub tufă, chefnetele ogarilor care vor să-i dea de urmă. Nu e basm născocit ceea ce spune mătușă-mea Uțupăr. E întâmplare adevărată. Basmele îmi plac. Îmi plac până la sminteală. Cui nu-i plac? Poate numai nătărăilor. Însă ce e drept e drept, și nu pot să trec sub tăcere. Întâmplările adevărate mă atrag mai mult. Mă vrăjesc chiar. De aceea nu e de mirare că mă omor să le aud. Însă acum – ceasul rău – am pocinog! Tocmai când îmi e lumea mai dragă, și mătușă-mea Uțupăr, încălzită până la fierbințeală, povestește mai cu haz și mai cu șart, ne calcă pragul și ne cade în vatră, colac peste pupăză, dida Costandina, soră-mea vitregă, de la Saiele. Băgându-și, pe neașteptate și pe nepoftite, nasul la noi în odaie, zice cu glas sfios, umilit:

– Sărut mâna, mamă. Sărut mâna, mătușă Uțupăr.

Pe mine, pe vară-mea Dița, pe toți ceilalți nu ne ia în seamă. Parcă nici n-am fi de față. Mama, cum o vede, se și posomorăște. Cerul dacă s-ar fi spart și i-ar fi căzut în cap nu s-ar fi posomorât mai mult. Îi răspunde numai moțăind din cap. Mătușa Uțupăr, mai de treabă, mai mieroasă la inimă, rânjind însă acru și clătinându-și dinții mari ca lopețile și galbeni ca șofranul, spune:

– Bună ziua, Costandino. Bine c-ai venit. Numai tu mai lipseai. Îți duceam dorul.

Eu, ca un năpârstoc neînsemnat ce sunt, tac chitic. Privesc însă cu o mie de ochi și ascult cu o mie de urechi. Azi-dimineață, când a plecat de la ea de acasă, dida Costandina a călcat cu stângul.

Afară, toamna târzie s-a ticăloșit pe neașteptate. Norii vineți care se împungeau și se vânzoleau de câteva zile s-au hotărât să se destrame. Plouă. Cu găleata plouă. Nu-ți vine să dai afară din casă mici măcar un câine. Acoperișul de șindrilă duruie. Geamurile mici și vinete: zur! zur!... Pe vatră focul arde mocnit. Îl pătrunde și parcă-l bolnăvește și pe el umezeala.

Costandina, mărunțică, slăbuță de mă minunez cum de mai întârzie sufletul în ea, cu obraz pământiu și cu ochi cenușii, e udă leoarcă din creștet până în tălpi. Cum o fi avut tărie să vină, singură, pe o asemenea ploaie, peste câmp, tocmai de la Saiele? N-o întreabă nimeni și nici ea nu găsește cu cale să ne spună. Stârcită, așteaptă lângă ușă, dârdâind, s-o poftească mama să ia loc pe marginea patului ori pe scăunașul scund, cu trei picioare, de lângă sobă. Mama, mânioasă, rămâne tăcută. Nici măcar nu se uită la ea. Își ține gura strânsă și buzele pungite. Mătușa Uțupăr rage și privește prin geam năprasnica ploaie care începe să se schimbe într-un adevărat potop.

Îmi trece supărarea că venirea didii Costandina i-a întrerupt mătușii Uțupăr vinovatele-i și păcătoasele-i mărturisiri. Acum ard tot de dorința de a vedea ce-o să se petreacă la noi în casă. Nu știu de ce, dar mi se pare că tărăboiul mocnește ca jarul sub cenușă. Din clipă în clipă poate să izbucnească. Până atunci aș pofti-o eu pe dida Costandina, cu dragă inimă, să ia loc, dar nu am căderea s-o fac. Cum îmi cunosc lungul nasului, dacă n-am căderea s-o fac, n-o fac.

Trece un timp, care mie mi se pare a fi nesfârșit de lung, în care ascultăm chiotele vântului, duruitul ploii pe acoperiș, zuruitul ei sălbatic în geamurile vinete. Pe urmă, dida Costandina își ia inima în dinți și aruncă în odaie sămânță de vorbă.

– Cred, mamă, că azi-dimineață când am plecat de acasă într-un ceas rău am plecat.

– Trebuie să ți-o spun pe șleau, Costandino, că n-ai greșit când ai zis ce-ai zis. Așa este. Ai plecat într-un ceas rău. Mai bine rămâneai la casa ta, fetico, lângă bărbat și lângă copii.

– N-am plecat de buna mea voie, mamă. M-a îndemnat la drum Digă. Nu mi-a dat pace până n-am plecat.

– Și dacă te-a îndemnat Digă la drum și pace nu ți-a dat, ce? N-aveai decât să pui picioarele în prag și să nu-l asculți. Știi și prea știi că n-ai de ce să ne mai calci în casă.

– N-am găsit în mine putere să mă împotrivesc. M-a bătut măr. Și după ce m-a bătut măr, m-a trimis:

– Du-te, mi-a strigat. Du-te la Omida.

– Plouă, dragule, plouă, Digă.

– Și dacă plouă? N-o să te înece ploaia.

Mătușa Uțupăr râgâie iarăși, rânjește iarăși, o iscodește:

– Te-a bătut rău, Costandino? Te-a bătut chiar așa de rău, că a trebuit numaidecât să-l asculți și s-o pornești la drum pe ploaie?

– Măr, mătușă Uțupăr. M-a bătut rău de tot. Numai că nu m-a omorât.

Mama ascultă mărturisirea Costandinei. Inima nu i se moaie. Ochii nu i se îmblânzesc. În schimb, obrazul i se încrâncenează și mai mult. Zice:

– Îmi pare rău că nu te-a omorât, Costandino. Zău că-mi pare rău, fetico! Era mai bine dacă te otânjea până te omora.

Mătușa Uțupăr încearcă, în felul ei, să îndulcească asprele cuvinte ale mamei.

– Pe mine, fată dragă, pe mine nu m-a atins bărbatul nici cu vârful degetului.

– Dumneata! Cine mai e ca dumneata, mătușă Uțupăr! Ai virtute cât șapte bărbați. Ți s-a dus buhul până dincolo de Olt. Una e Uțupăroaica de la Secara pe lume!

Mătușa Uțupăr tace. Tace și Costandina. Nu ghicesc, deși îmi bat capul, la ce cugetă mama. Dar, cu cât se întețește ploaia, cu cât înnebunește vântul, cu atât mi se pare că i se îmblânzește obrazul. Dacă ar vorbi, glasul ei ar fi acum lin, plin de milă. Dar își cunoaște slăbiciunea. Strânge din fălci și se ține tare. Nu vorbește.

– Costandino, zice mătușa Uțupăr, mie parcă tot nu-mi vine să cred că te-a mursecat Digă. Ți-o fi dat și el, acolo, o palmă, două.

– Nu mă crezi? Dacă ți-aș arăta cât sunt de stâlcită m-ai crede?

– Te-aș crede... Dar așa... Numai pe spuse... Numai pe spuse mi-e greu să te cred, fetico.

Costandina, mâhnită că n-a fost crezută pe cuvânt, își scoate scurteica udă. O agață de ușă. Se dezbracă de ghiurt. Leapădă și cămașa. Rămâne goală până la brâu. Sânii, mici și rotunzi, sunt sângerați. Pieptul, zob. Vinete coastele. Vânătă și umflată spinarea.

– Vezi, mamă? Vezi, mătușă Uțupăr?

Mama tace. Mătușa Uțupăr îi răspunde:

– Văd, fetico. Văd. Vai și amar de zilele tale.

Costandina nu se mulțumește cu atât. Vrea să-și ridice poalele să ne arate șoldurile și șezutul. Mama o sfătuie:

– Ajunge, Costandino. E de față băiatul. Ți-ai pierdut rușinea.

Mătușa Uțupăr râde de-a binelea. Pântecul i se clatină.

– Și ce dacă? A văzut el până acum destule dosuri goale. Și n-a murit. Nici măcar nu i s-a aplecat. Așa e, Darie? Spune drept.

– Așa e, mătușă Uțupăr. Am văzut tot ce poate să vadă un om.

Costandina se îmbracă. Dârdâie. Zice:

– Mă doare carnea. Pielea mă ustură. Mă dor și oasele. Parcă ar fi sparte.

Mătușa Uțupăr râde ce râde. Când dă cu ochii de privirile Costandinei, râsul i se stinge. Cu glas trist mama spune fără să se uite la Costandina:

– Digă e câine, nu om. Câine...

Soră-mea vitregă sare opărită la mama. Îi vâră pumnul negru și noduros sub nas. Îi strigă:

– Ba nu e câine. Bărbatu-meu nu e câine. E om. De ce-mi faci dumneata mie bărbatul câine. De-un câine m-am îndrăgostit eu? C-un câine m-am măritat eu? C-un câine am câștigat eu până acum trei copii? Să nu-l faci dumneata pe Digă câine. Să nu spui dumneata că bărbatul meu e câine. N-ai trăit cu el în casă. Nu-l cunoști.

Mama încearcă să se apere:

– Te-a bătut! N-ar fi trebuit să te bată.

– Adineauri ai spus c-ar fi făcut bine să mă omoare.

– Asta e altceva. De omorât, făcea bine dacă te omora. Ușura pământul de tine. Dar să te bată... Nu trebuia să te bată.

– Pentru pământ m-a bătut. M-a bătut și mi-a zis: „Du-te la Omida la oamenii care te-au crescut. După obiceiurile din vechime, ești fata lor. Să-ți dea partea de pământ care ți se cuvine..."

– Și tu, toanta, ți-ai luat picioarele la spinare și-ai venit! Credeai că te așteptăm cu masa pusă...

– Cum era să nu viu? Am venit. Am venit să-mi dați dreptul meu. Am venit să-mi dați partea mea de pământ. După legea veche. După dreptate.

– Pământ? De unde să-ți dăm pământ? N-avem. N-avem nici pentru noi. De unde să-ți mai dăm și ție?

– De unde aveți, de unde n-aveți, să-mi dați partea mea. Nu plec de aici până nu-mi dați partea mea de pământ. Nu plec nici moartă.

Acum, mamei îi scapără ochii. Buzele îi tremură. Obrazul îi albește. Ochii i se tulbură. Abia se stăpânește. Îi vine să se năpustească asupra Costandinei, s-o apuce de umeri, s-o arunce în potopul de afară. Mătușa Uțupăr, văzând că se îngroașă și se întețește cârcota, nu mai are chef de râs.

– Las-o, Mărio. Nu vezi că a zmintit-o-n bătăi bărbatul? Strică și ea o vorbă, ca să nu se cheme c-a luat drumul în picioare prin ploaie degeaba.

– Stric vorba? Nu ți-e rușine, mătușă, să spui c-am venit tocmai de la Saiele numai ca să stric o vorbă? Pentru atâta, nici Digă nu s-ar fi ostenit să mă bată, nici eu nu m-aș fi trudit să calc atâta drum.

– Tine-ți gura, nerușinato! Ai noroc că mă aflu în casă străină. Altfel...

– Altfel, ce? Nu cumva vrei să mă bați și dumneata? Pe lumea asta, numai Digă are dreptul să mă bată, numai el mi-e bărbat.

– Ți-aș arăta eu. Te-aș învăța eu cum să te porți în lume și cum să vorbești.

– M-a învățat destul Digă. Și ce nu m-a învățat încă o să mă învețe.

– Ai noroc, puchinoaso, ai noroc că mă aflu în casă străină. Neobrăzato!

Costandinei puțin îi pasă de cuvintele pietroase ale mătușii Uțupăr. Îi ține piept, țanțoșă:

– Pentru dumneata, mătușă, casa asta o fi străină, nu însă și pentru mine. Mă aflu aici la părinții mei și-mi cer dreptul meu, partea mea de pământ. Și nu plec de aici până nu mi se dă dreptul meu. Nu plec de aici până nu mi se dă partea mea de pământ.

Mătușa Uțupăr o măsoară din ochi pe Costandina, de parcă acum ar vedea-o întâia oară.

– Scârbotenie!... Cum cutezi să vorbești așa? Scârba pământului!

– Poți să-mi zici cum vrei și să mă spurci cât poftești, mătușă. Eu una nu plec de aici până nu mi se dă pământul meu, partea mea de pământ. Îmi cer dreptul meu, de la părinții mei. Dreptul meu mi-l cer, pământul meu.

Mamei i s-a sfârșit răbdarea. Izbucnește:

– Părinți! Haida-de! Dar ce fel de tată îți este ție omul meu? S-o fi culcat el cu multe. Pe multe le-o fi tăvălit prin iarbă. Dar pe maică-ta de la Saiele nu. Du-te și-o-ntreabă. A cunoscut-o când te-a cerut pe tine de suflet, nu te-ar mai fi cerut... Și eu! Eu! Ce fel de mamă îți sunt eu ție? Lepădătură!... Nici în pântec nu te-am purtat, nici la sân nu te-am alăptat, nici în brațe nu te-am ținut!

Costandina, săraca, parcă i-ar fi turnat mama un hârdău de apă rece în cap. Se strânge. Se face și mai mică decât e. Vrea să se ascundă, toată, undeva, înlăuntrul ei, să nu se mai vadă. Se domolește. Zice, abia șoptit, blajină:

– Nu vorbi așa, mamă. Nu vorbi așa. E păcat de Dumnezeu. Sunt fata voastră. Știi bine că sunt fata voastră. Odată ce m-a luat taica, de la părinții mei, să mă crească, sunt fata voastră...

– Ba nu ești. Oricât te-ai milogi tu și oricât te-ai da cu fundul de pământ, n-am să recunosc că ești.

– M-a luat de mică tata și cu cealaltă mamă, cu Dumitra, de la părinții mei, de la Saiele, și m-au crescut. Dumitra nu năștea copii. I-am adus noroc. După ce m-au luat pe mine de suflet, Dumitra l-a născut pe frate-meu Gheorghe și mai pe urmă a născut-o pe soră-mea Leana. Așa că...

– Dacă te-a luat Dumitra de suflet, du-te la Dumitra. Cere-i Dumitrei pământ. S-ar putea să-ți și dea. Acolo, lângă ea.

– Dumitra a murit. Cum să mă duc la Dumitra?

– Cum știi. Până acum n-a ajuns nimeni la morți, să vorbească cu ei. Poate ajungi tu. Poate te și întorci. În orice caz, la mine n-ai ce să cauți, fată.

– Ba am, mamă. Am. Dumneata i-ai luat Dumitrei locul în casa asta. Dumneata te-ai măritat cu tata. Și dacă te-ai măritat cu tata, vrei, nu vrei, îmi ești mamă.

Costandina, oricât ar fi ea de uricioasă și de încăpățânată, are dreptate. Mama, ca să n-o mai ocărască, își mușcă buzele. Soră-mea vitregă își moaie și își îndulcește și mai mult glasul:

– Eu, mamă, am crescut în casa asta. Prin aria asta mi-am târât câțiva ani umbra după mine. Am plecat de aici numai de nevoie și numai după ce a murit Dumitra.

– Știu, Costandino. Cunosc tot ce-mi spui. Nu e întâia oară când vii să ceri pământ. Nu e întâia oară când te apuci să ne tulburi casa și să ne otrăvești sufletul.

– Știu că știi. Dar ce altceva vrei să-ți spun? Am venit pentru pământ. Digă m-a bătut până m-a smintit și m-a trimis după pământ. Nu plec de aici până nu-mi dați partea mea de pământ. Nu plec nici dacă știu că mă tăiați în bucăți și mă aruncați la câini.

În fața dârzeniei, încăpățânării și stăruinței Costandinei, mamei îi trece mila, care, împotriva voinței ei, o năpădise cu numai câteva clipe înainte. Se ridică și se năpustește la Costandina. O apucă de bărbie:

– Ce-ai zis? Mai zi o dată. Mai îndrăznește o dată. Hai...

Costandina rămâne neclintită. Nu încearcă să scape din mâinile mamei. Nici nu dă semne că s-ar fi speriat.

– Am zis că am venit pentru pământ.

– Și altceva? Ce-ai mai zis altceva? Adu-ți aminte.

– Am mai zis, mamă, că nu plec de aici până nu-mi dați partea mea de pământ.

– Ba ai să pleci, Costandino. Chiar acum ai să pleci.

– Nu plec, mamă. Nu plec nici moartă.

Mama iese în tindă și se întoarce cu vătraiul în mână. Stă gata s-o lovească în cap. Numai teama c-ar putea s-o omoare o împiedică s-o lovească. Mătușă-mea Uțupăr zice:

– Las-o, Mărio, nu intra în păcat pentru nebună.

– Cum s-o las? N-am cum s-o las. Vrea pământ. Trebuie să-i dau pământ. S-o satur de pământ. Am să-i dau eu ei pământ. La cimitir.

Întorsătura pe care o ia întâmplarea mă neliniștește. N-aș vrea să se facă moarte de om în casa noastră. Dar nu... N-o să fie moarte. Începe să-mi placă. Acum... Acum nu mai îmi pare câtuși de puțin rău că prin venirea ei neașteptată dida Costandina a întrerupt-o pe mătușa Uțupăr din povestit. O să aud eu altă dată și poate chiar până la capăt povestea cu Laurenț Piele.

În inima Costandinei se rupe ceva, ori, poate, încolțește ceva. Își pierde stăpânirea de sine. Urlă ca ieșită din minți:

– Da! Să-mi dați dreptul meu. Să-mi dați pământul meu. Să nu mă mai duceți cu vorba. Astăzi să-mi dați pământul. Cu acte să mi-l dați. Astăzi.

Spume albe i se adună la gură. Se fac clăbuc. Costandina nu simte clăbucul, care i se scurge pe bărbie. Nu-l șterge.

Mama uită că mai înainte l-a făcut câine pe Digă. Și uită că i-a spus Costandinei că bărbatu-său nu trebuia s-o bată, că nu e bine ca un om să lovească alt om. O prinde zdravăn pe Costandina. Cu amândouă mâinile o prinde și, furioasă, începe s-o izbească cu capul de perete. În timp ce-o izbește, și peretele gros sună înfundat, mama îi spune printre dinți:

– Na pământ! Satură-te de pământ! Na pământ! Satură-te de pământ!

Costandina iarăși se moaie. Parcă ar fi făcută din cârpe. Nu se apără. Nici nu țipă. Își strânge fălcile și tace. Tac și eu. Tace și mătușa Uțupăr. Tace și vară-mea Dița, cea cu buză de iepure.

– Na pământ! Satură-te de pământ! Na pământ! Satură-te de pământ!

Soră-mea de la Saiele dă ochii peste cap. I se moaie încheieturile. Mama îi dă drumul. Costandina cade și se strânge ghem lângă perete.

– Toarnă-i o vadră de apă în cap, spune mătușa Uțupăr. O să se trezească. N-are nimic.

– Se va trezi și fără să-i torn apă în cap, îi răspunde mama. Ce să mă mai ostenesc!

Afară, ploaia a ajuns o adevărată urgie. Pe ulița potopită nu umblă țipenie de om. Pereții casei, reci, uzi. Rece soba. Griva costeliva s-a adăpostit și s-a făcut covrig sub pătul. Vrăbiile pe sub streșini și-au găsit azăvadă. Ciorilor nu le duc grija. Sunt învățate cu ploile. Sunt învățate și cu viscolele.

Peste puțin se isprăvește toamna. Vin viscolele. Aduc zăpezi albe, înalte. De unde vin zăpezile? Viscolele de unde vin?

Costandina suspină prelung. Ca dintr-un somn adânc se trezește. Nu se mișcă. Numai din ochi clipește des, de parcă ar încerca să-și dea socoteală unde se află, ce s-a petrecut cu ea. O vede pe mama. O vede pe mătușa Uțupăr. Mă vede și pe mine. Cum

dă cu ochii de mine, obrazul pământiu i se luminează. Poate că i se pare că sunt îngerul ei păzitor. Ca din fundul unei gropi adânci, îmi șoptește:

– Darie, dă-mi, te rog, un căuș cu apă...

Căuș nu avem. Când ni se face sete bem apă cu cana, o cană mare, roșcată, de pământ ars. Mă reped în tindă. Afund cana în vadră, o umplu cu apă, mă întorc în odaie, i-o dau. Cu mâinile tremurând, dida Costandina duce cana la gură. Își stăpânește clănțănirea dinților. Soarbe lacomă.

– Mulțumesc, Darie. Mare pomană ți-ai făcut cu mine, daică.

Îi zâmbesc. Duc la locul ei cana, în tindă, mă întorc, mă ciucesc lângă sobă. Costandina se șterge la gură cu mâna și-și pipăie cucuiele din cap. Credeam că mulțumită că s-a ales numai cu atâta se va culege de pe jos, se va scula, își va lua tălpășița, și până la Saiele, cu toată ploaia, va merge fără să se mai uite în urmă. Aș! Nu mă pricepeam deloc la oameni. Cum capătă grai, o ia, zdrobită și ametită cum e, de la început:

– Am venit pentru pământ, mamă. M-a trimis Digă să-mi dați pământ. Poți să mă și omori. Nu plec de aici până nu-mi dați partea mea de pământ. Dacă... Dacă mă omori, tot nu plec. Rămân aici. Vă bag la cheltuială cu îngroparea.

Se strânge covrig lângă ușă, dârdâie, șușotește abia auzit:

– Să-mi dați pământ. Dreptul meu să mi-l dați. Partea mea de pământ să mi-o dați. Pentru pământ am venit. Să-mi dați partea mea de pământ.

Mama se uită la icoană. Se închină.

– Doamne, iartă-mă, Doamne! Iartă-mă, sfântă Maică a Domnului! Muierea asta a înnebunit. Dacă nu tace și dacă nu pleacă, am s-o omor. Să mă ierți, Doamne. Să mă ierți și tu, sfântă Maică a Domnului.

– Nu trebuie s-o omori, își dă cu părerea mătușa Uțupăr. E păcat să omori om. Mai bine ia-o de umeri, dă-i un picior în fund și arunc-o afară.

– De plecat n-am să plec, zice Costandina. Am venit pentru pământ. Să-mi dați partea mea de pământ. Dacă mă dați afară din casă, rămân în arie. Și dacă mă dați afară și din arie, rămân în uliță. Până nu-mi dați partea mea de pământ, nu scăpați de mine.

– Ți-ai ieșit din minți, fetico! De unde să-ți dea oamenii pământ? N-au nici pentru ei. Ar trebuit să înțelegi.

– Nu mi-am ieșit din minți, mătușă Uțupăr. Dar dacă nu-mi dau partea mea de pământ, cum să mă întorc acasă? Ce-i spun eu lui Digă? Mă omoară Digă. Mai bine să mă omoare mama, decât să mă omoare Digă. Dragul de el! Nu vreau să intre în ocnă, la sare, pentru că m-a omorât pe mine.

– Poate că nu te omoară.

– Ba mă omoară, mătușă Uțupăr. De data asta nu mă mai iartă. Mă omoară. Și eu gândesc că, dacă tot trebuie să mă omoare cineva, mai bine să mă omoare mama, să-și încarce ea sufletul cu păcat, să intre ea în pușcărie. Să mă poarte ea la spinare pe lumea cealaltă. Eu țin la omul meu ca la ochii din cap, mătușă Uțupăr. Am alergat după el. L-am luat din dragoste. Și-acum îmi sfârâie inima de dragul lui.

Ridică din umeri mătușa Uțupăr:

– Nu mai pricep nimic, Costandino, deși am trăit multe și-am văzut destule. Digă te bate de te snopește, și tu ții la el ca la ochii din cap.

– Țin la Digă chiar mai mult decât la ochii din cap. Fără vedere aș putea trăi, fără Digă nu.

– Vrei să-mi spui și mie de ce ții atât de mult la Digă?

Costandina își pipăie iarăși cucuiele pe care i le-a făcut mama în cap și coastele pe care i le-a învinețit Digă. Râde. Găsește în ea putere să râdă. Și spune dulce:

– Digă e omul meu. Și eu, mătușă, alt bărbat pe lume n-am cunoscut și nici nu vreau să cunosc. Pentru ce? Pentru că Digă... Dar nu, nu. N-am să-ți spun, mătușă Uțupăr.

– Spurcăciune! Alt bărbat pe lume n-ai cunoscut! Bați șaua să priceapă iapa!

– Nu bat nicio șa, mătușă Uțupăr. Vezi și dumneata, aci nu se află nicio iapă.

– Nu mă întărâta și nu mă mai călca încă o dată pe coadă. Uit unde mă aflu și te părui.

– Iartă-mă, mătușă Uțupăr.

– Mușcă-ți limba, șerpoaico!

– Mi-am mușcat-o. Adineauri. Când mă izbea mama cu capul de perete. De câteva ori mi-am mușcat-o. Sângeră.

Ploaia năprasnică, trimisă asupra lumii ca un blestem, duruie pe acoperiș. Geamurile vinete sparg boabele de ploaie care se lovesc de ele și le schimbă în șiroaie. Costandina se scoală. Își potrivește fusta udă. Își pune pe spinare scurteica. Pleacă? Nu. Se așază jos. Își lipește spinarea de ușă. Cu glas blajin se tânguie:

– Degeaba m-a izbit mama cu capul de perete, mătușă. Nu plec de aici până nu mi se dă partea mea de pământ. Dacă mama și tata nu-mi dau partea mea de pământ, rămân aici, dorm aici, mănânc aici. Până la urmă, tot au să-mi dea partea mea de pământ. N-au să mă țină aici o viață de om.

– Ascultă Costandino, spune mătușa Uțupăr, dacă tu ai drept la pământ, de ce nu cauți să-l câștigi cu judecată? Deschide proces. Judecați-vă.

– Dar ce? Sunt proastă? Să cheltui banii cu procesul și cu avocații, fără folos?

– Cum fără folos? Spui că ai drept la pământ. Dacă, într-adevăr, ai dreptul la pământ, judecă-te, judecata o să fie de partea ta. Nu te judeci cu boieri. Te judeci cu niște necăjiți ca și tine.

– Parcă dumneata nu știi! După legile scrise, de care se ține seamă în judecățile de azi, n-am niciun drept. Dreptul la pământ îl am după legile nescrise, pe care le-am moștenit din vechime și de la care oamenii de treabă nu se abat.

– Cine mai ține acum seamă de legile nescrise?

– Toată lumea, mătușă Uțupăr, toată lumea. Numai ei nu vor să țină seama.

– Au prea puțin pământ, Costandino. Nu le ajunge nici lor. De unde Dumnezeu vrei să-ți mai dea și ție?

– Să-mi dea părticica mea de pământ din puținul pe care-l au și nu mai zic nimic-nimicuța, mătușă. A dracului să fiu dacă mai zic pâs.

Auzind-o drăcuind, mama se închină repede. Sare din pat. Se repede la Costandina. Se apleacă. O apucă de umeri. O lovește cu picioarele în coaste. Îi mai dă și câteva palme. Pe urmă o târăște la o parte din dreptul ușii.

– Să ieși din casa mea! Numaidecât să ieși! Auzi? De ce ai rostit numele necuratului în casa mea? Nu îngădui nimănui să rostească numele necuratului în casa mea, să-mi mâhnească icoanele și să-mi spurce casa!

Costandina, ca și cum ar fi făcută din pământ neînsuflețit, rabdă loviturile. Nici nu crâcnește. Se lasă împinsă spre ușă. Mama ia mâinile de pe soră-mea de suflet și deschide larg ușa. Năvălește peste noi, din tindă, frigul. Atât și i-a fost de ajuns soră-mi de la Saiele. Simțindu-se slobodă, Costandina aleargă de-a bușilea și se încolăcește de un picior al patului. Picioarele patului, rotunde, groase, înfipte adânc în pământ, sunt de lemn. Nu se clintesc. Furioasă, mama o apucă de mijloc pe Costandina, trage de ea. Însă, oricât s-ar lupta, nu e chip s-o desprindă, s-o împingă peste prag, să-i facă vânt. Ostenește. Se lasă păgubașă. Închide ușa. Rămâne în mijlocul casei. Nu știe ce să mai facă. Mătușa Uțupăr o povățuiește:

– Ia un ciomag și moaie-i spinarea, Mărio. Dacă-i moi bine spinarea, pleacă.

– Mă tem c-o omor și-mi putrezesc oasele în pușcărie. Îmi rămân și copiii pe drumuri, îi mai umple și păduchii.

– Dacă n-o lovești în cap, nu moare. Să te ferești să n-o lovești în cap. Încolo, poți s-o bați oricât.

Costandina, din adăpostul ei de sub pat, suspină adânc. Zice:

– Dacă e hotărâtă să nu-mi dea partea mea de pământ, ar fi mai bine să mă pocnească de la început în cap și să mă omoare, mătușă Uțupăr. De ce să mă mai chinuiesc? M-am săturat și m-am prea săturat.

Mătușa Uțupăr îi face mamei cu ochiul. Rânjește. Și o întreabă pe Costandina:

– Și dacă maică-ta te omoară, pe Digă cui îl lași?

Costandina cade pe gânduri. După câteva clipe oftează și răspunde:

– Asta e! N-am cui să-l las pe Digă. Nu mă îndur de Digă. Ce s-ar face el fără mine?

– Ce fac toți bărbații cărora le mor nevestele.

– Adică? Ce vrei să spui, mătușă?

– Ar găsi alta. S-ar însura cu alta. Doar n-oi vrea ca el, om tânăr, să se ducă la mânăstire și să-și pună comănac pe cap!

Costandina se târăște iarăși lângă ușă și se stârcește. I se aprind ochii.

– Digă! Să se însoare Digă al meu cu alta? Aș ieși din mormânt și l-aș chiorî.

– Cine intră în mormânt, în mormânt rămâne pentru totdeauna, fetico.

Prin urgia ploii auzim uruind trenul. Trece pe lângă casa noastră. Se clatină ferestrele. Se clatină și ușa. Mama spune:

– E vremea prânzului. Trebuie să pun de mămăligă. Acuși îmi vine omul la masă.

– Și cu Costandina ce faci? o întreabă mătușa Uțupăr.

– Să rămână aici. Să se plângă lui taică-său. Să-i ceară lui taică-său pământ, să-i dea taică-său pământ dacă are de unde. El a luat-o de suflet. El și cu răposata Dumitra.

Se duce mama în tindă. Aprinde focul. Pune de mămăligă. Se duce și mătușa-mea Uțupăr după ea. În odaia măruntă, întunecată, cu pereții strâmbi, rămân numai eu cu vară-mea Dița și cu dida Costandina. Muierea tânără se întinde. Îi trosnesc oasele. Își potrivește cimberul. Își potrivește ghiurtul ud, care i s-a strâmbat pe trup. Fusta udă și-o potrivește. Vine și se așază pe marginea patului. Ochii cenușii i-au ostenit, s-au pitit în fundul capului. Obrazul pământiu i s-a uscat.

Vară-mea Dița aruncă o țoală pe ea.

– Unde vrei să pleci?

– Dau o fugă până în vecini. Vreau să văd și eu mortul.

Aș vrea să-i spun să nu plece. Ar râde de mine. Nu-i spun nimic. Pleacă. Prin ploaie pleacă.

Îmi arde buza să-i spun dadei Costandina o vorbă bună, s-o domolesc, ori un cuvânt urât care s-o întărâte și s-o facă să iasă din împietrirea în care a căzut. Parcă mi-ar fi gol capul. Nu găsesc vorba bună și potrivită pe care aș dori-o. Nu găsesc nici cuvântul urât și tare care s-o înfierbânte și iarăși s-o umple de mânie.

Pe când mă gândeam cam ce-aș putea să-i zic, fie ca s-o îmbun, fie ca s-o scot din fire, mă scoate din încurcătură chiar dida Costandina. Se uită la mine. Folosesc prilejul și-mi arăt dinții. Zâmbește. Și după ce i se stinge zâmbetul, mă întreabă:

– Darie, tu știi unde e tata?

– Cum să nu știu? Și tata și dada Evanghelina și nenea Ion și soră-mea Rița s-au dus de azi-dimineață la Păscuțu și la Papelca. Dada Evanghelina a luat-o în cârcă și pe soră-mea Elisabeta.

În Costandina cea mursecată și necăjită s-a trezit uimirea:

– Dar ce s-a întâmplat acolo?

– Nimic. A murit Gingis.

– Cine e Gingis?

– Băiatul cel mic al lui Păscuțu.

– De ce a murit?

– Din țuică. A băut țuică multă. S-a îmbătat și a murit.

– Dumnezeu să-l ierte! zice Costandina.

– Să-l ierte, spun și eu, dar Gingis era mic. N-a prea avut timp să facă cine știe ce păcate. Arunca cu praștia în vrăbii. Înjura... Alte păcate nu știu să fi săvârșit.

Pe vatră, lângă focul de paie ude, care scot mult fum, mătușa Uțupăr bombăne. Mama râde din când în când. Mă cuprinde iarăși părerea de rău. Poate că n-o să aflu niciodată, în întregul ei, povestea dragostei dintre mătușa Uțupăr și ibovnicul ei Laurențiu Piele, M-aș duce s-o ascult. Nu mă lasă inima s-o părăsesc pe dida Costandina. Soră-mea de la Saiele își pipăie sânii, pântecul, coastele, cucuiele.

– Te doare?

Costandina, care era cu gândul în altă parte, tresare.

– Ce să mă doară?

– Capul. Te-a dat mama cu capul de perete. Ți l-a umplut de cucuie, didă Costandino.

– Nu. Nu mă doare. Sunt învățată să fiu bătută.

– Te bate des nenea Diga?

– Destul de des. Dar când nu mă bate Digă, mă bate soacră-mea.

– Tot pentru pământ?

– Tot. Când s-a însurat cu mine, Digă a tras nădejde că pe lângă pământul pe care mi l-au dat părinții mei de la Saiele

o să-mi dea o bucată de pământ și părinții mei de aici, care m-au luat de suflet când eram mică și m-au crescut un timp.

Nu-mi place s-o tot aud pălăvrăgind despre pământ. Caut, cu puțina iscusință pe care o am, să schimb vorba.

– De la Saiele până aici ai venit peste câmp?

– Peste câmp. Calea e mai scurtă dacă vii peste câmp.

– Și te-a plouat tot drumul!

– M-a plouat. Ploaie grea m-a plouat, Darie.

– Nu ți-a fost teamă să mergi singură pe câmp atâta vreme?

– De cine să-mi fie teamă? Câmpul, cât vedeai cu ochii, era gol. Nu tu vite. Nu tu oameni.

Nu mai am ce s-o întreb. Se prăvălește între noi tăcerea. O aud iarăși pe mătușa Uțupăr bombănind lângă foc. Costandina ridică ochii.

– Darie, ce crezi tu, au să-mi dea părticica mea de pământ?

– Nu știu. Așteaptă să vie tata. Să vorbești cu el.

– Vine?

– O să vină. Acum îl ajută pe Păscuțu să-i facă sicriu mortului.

– Da, spune Costandina, mortul, fie că e mare, fie că e mic, se cuvine să fie îngropat în sicriu și cu popă.

Vreau s-o înveselesc.

– Aseară m-am dus în sat să-i cumpăr tatei un pachet de tutun de la cârciuma lui Toma Ocî. Era plină de oameni cârciuma. Toma Ocî la tejghea, își ținea feciorul, pe Mitică, pe genunchi. Părintele Tomiță Bulbuc se cinstea cu văru-meu Nicolae Dimozel cu tescovină. Ziceau:

– Auzi, domnule, auzi! Ce copil afurisit! Să se îmbete și să moară din beție la cinci ani! S-a stricat rău lumea, domnule Dimozelule, s-a stricat rău lumea!...

Văru-meu Nicolae Dimozel bea și tăcea. Zgămâie n-a mai izbutit să-și țină gura. A sărit pe popă:

– Dar sfinția ta cam de când ai început să bei?

– Stai! Stai! Să-mi aduc aminte...

S-a gândit popa, s-a gândit, pe urmă a zis:

– Eu, taică-tăiculiță, eu am fost băiat de treabă, eu am început să beau abia la șapte ani. Și totdeauna, taică-tăiculiță, am băut cu măsură. Dovadă, n-am murit din beție. Trăiesc!

Rumânii au râs. Am râs și eu. Părintele Tomiță Bulbuc m-a apucat de ureche și mi-a răsucit-o.

– De ce râzi, diavole?

Nu i-am răspuns. Am luat tutunul și-am plecat. În prag m-am întors și-am scos limba la popă.

Dida Costandina mă ascultă. Nu râde. Nici măcar nu zâmbește.

– Rău ai făcut, Darie, c-ai scos limba la popă. Popa e om sfânt, e omul lui Dumnezeu.

– Se poate. Însă mie mi-a venit să scot limba la popă și-am scos-o. La Dumnezeu, chiar dacă l-aș fi găsit la cârciumă și m-ar fi tras de ureche, n-aș fi scos limba.

– Altă dată să nu mai faci așa ceva, Darie, e păcat.

Nu-i făgăduiesc nimic. O întreb:

– Nenea Digă bea?

– Ferească sfântul! Nu pune pic de băutură pe limbă.

– Nici tata nu bea, mă laud eu. Însă nenea Ion, când i se ivește prilejul, trage cât poate la măsea...

Astă-vară au rodit din belșug duzii. Au rodit din belșug și corcodușii. Am mâncat dude până m-am săturat. Și corcodușe am mâncat pe săturatelea. Noi, copiii din Omida, n-am prididit să mâncăm nici toate dudele, nici toate corcodușele. Le-au adunat oamenii și le-au pus în putini, la fiert și la dospit. Pe urmă s-au dus cu ele la cazanul lui Olmaz. Au făcut țuică. Țuica de dude e slăbuță. Țuica de corcodușe e ceva mai tare. Dar și una, și alta dau amețeală, ard gâtul, dacă bei mai multă îmbată. Beau oamenii, fie din obișnuință, fie ca să-și mai uite necazurile. Unii beau până ajung să dea cu căciula după câini. Și dacă beau rumânii, beau și nevestele rumânilor. Sunt case în care beau și copiii. În casă la Păscuțu bea toată lumea. Dacă Patru Ochi ar fi trăit, ar fi băut și el. Pe Gingis, când l-a înțărcat dada Papelca, cu țuică l-a înțărcat.

Dida Costandina ciulește urechile. Le ciulesc și eu. Prin vuietul vântului, prin ropotul ploii auzim pași lipăind prin apa și noroiul din arie. Auzim cum se gudură Griva costeliva. Auzim și ușa de la tindă deschizându-se.

– Gata mămăliga, nevastă?

– Gata, omule. Răstorn numaidecât căldarea pe masă.

Năvălesc în odaie surorile, cu picioarele goale, pline de noroi, cu obrajii uzi. Cu ele odată intră și nenea Ion. Are fața roșie frate-meu, ochii tulburi îi are. Căciula o poartă pe-o ureche. O vede pe Costandina. Chiuie. Se repede la ea, o prinde pe după mijloc. Costandina nu are încotro. Se lasă târâtă, învârtită, mototolită, pupată. Frate-meu Ion începe s-o dănțuie prin odaie. Cântă:

A trăit
și-a murit,
a băut
și-a tăcut.

Soră-mea Evanghelina se uită la el, dă din cap:

– Nu ți-e rușine! Vii de la mort și cânți! Ba mai și dănțui, mai ai poftă de pupat!

Frate-meu Ion se oprește din danț. O îmbrâncește pe Costandina, care nimerește cu spatele în ușă, și-i răspunde răstit soră-mi:

– Dar ce? Ai vrea să plâng după un prostănac de cinci ani? Dacă avea chef să trăiască, nu trebuia să bea.

– Nu-ți spun să plângi, dar cel puțin să nu cânți, să nu dănțui. Mortul e mort...

– N-am plâns nici după tata.

– N-ai plâns, pentru că atunci când a murit tata aveai numai câteva săptămâni! Nu știai nimic. Nătângule!

Frate-meu Ion ridică pumnul s-o lovească. Soră-mea îi strigă:

– Te-ai îmbătat. Nu vezi? Te-ai îmbătat ca un porc. De ce te-ai îmbătat? Noroc că nu te-au văzut oamenii.

Șuvoiul de ocări al soră-mi îl răcorește. Își mai vine în minți.

– Dar ce era să fac? Papelca pregătea pomana. Voi o ajutați, Păscuțu și cu tata vitreg bocăneau sicriul. Veve Chiorul îi da ocol lui Gingis. Mortul sta încremenit cu lumânarea aprinsă în mână. Eu... Mi se urâse. Nu-mi plac morții. M-am dus în pivniță. Am dat peste butoiul cu țuică. Am băut. Când dai peste un butoi cu țuică, pe care nu-l păzește nimeni, e greu să nu bei. Și dacă bei, e greu să nu te îmbeți.

– Păcat că n-a fost și Avendrea cu tine.

– A fost, spune frate-meu. A băut și-a plecat cu Dița, care tocmai venise și zgâia ochii la mort.

Mi se rupe inima. Întreb repede:

– Unde? Unde s-au dus?

Frate-meu Ion îmi strivește vârful nasului cu degetul.

– Dar ce-ți pasă ție unde s-a dus Avendrea cu Dița? A? Ce-ți pasă ție, mă, unde s-a dus Avendrea cu Dița?

– Voiam... O așteptam pe Dița... Voiam... Voiam să mă joc cu ea de-a tupuzul.

Îi arăt pietricelele colorate și lucioase. Adaug:

– Mi s-a urât să mă tot joc singur și să ascult cum vă certați. Mi s-a urât și chiar mi s-a acrit.

Mi-ar plăcea dacă frate-meu s-ar înduioșa de singurătatea și de suferința mea. Nu se înduioșează. Rânjește.

– Dița n-are vreme de tupuz. O învață Avendrea un joc pe care tu nu-l cunoști...

Simt că devin alb ca varul. Glasul îmi piere. Aș sări, ca o pisică turbată, asupra lui frate-meu. Dar cum să sar? M-ar strivi cu un singur pumn. Frate-meu, care nu pricepe ce se întâmplă cu mine, mă întreabă:

– Ce e cu tine, Darie? Te-ai albit la față. Nu cumva ți-e rău?

– Da, îi spun. Mi-e rău. Mi-e grozav de rău. Mă doare.

– Ce te doare?

Îi arăt burta. Mă crede. Încă de astă-vară, de când mâncam dude și corcodușe cu nemiluita și beam apă din ciutură, a început să mi se umfle și să mă doară burta.

– O să-ți treacă, mă mângâie frate-meu. O să te mai doară o lună, două, poate chiar mai multe. În orice caz, până la primăvară o să-ți treacă.

– E cam mult, zic eu. Până la primăvară este cam mult.

– Dacă-ți place, Darie. N-am cum să împing timpul să treacă mai repede.

Dacă în tot satul numai eu aș avea burta umflată, m-aș speria. N-o am numai eu. O au aproape toți copiii. Grijulie de sănătatea

mea, cum a văzut că mi se umflă burta, m-a luat mama de mână și mi-a zis:

– Hai, maică, la doctor, să-ți dea doctorie, să te vindeci.

Mai luasem eu doctorii. Erau amare.

– Nu merg.

Mi-a tras câteva după ceafă. M-am dus.

– Domnule doctor...

– Văd! Nu mai e nevoie să trăncăni. A mâncat dude și-a băut apă. A mâncat corcodușe și-a băut apă.

– Ați ghicit, domnule doctor. Ce să facă băiatul să nu i se mai umfle burta?

– Să mănânce pâine.

– N-avem pâine, domnule doctor.

– De ce n-aveți?

– Parcă dumneavoastră nu știți!

– Nu știu. Și nici nu vreau să știu.

Megieșele, când au auzit că m-a arătat mama la doctor, au zis:

– Doctorul! Nu se pricepe la nimic. Trebuie să lași băiatul în pace! I s-a umflat burta! Ei și? O să i se dezumfle...

Cherchelit cum e, mai glumește frate-meu ce mai glumește pe socoteala lui Avendrea și a vară-mi Dița, până ce-i cad, iarăși, ochii pe Costandina. Ca și cum până acum nici n-ar fi văzut-o, spune:

– A!... Bine-ai venit pe la noi, soră de suflet! Îți simțeam lipsa!

– Nu știu, frate-meu, dacă îmi simțeai ori nu lipsa. Dar de venit, am venit.

– Nu numai că-ți simțeam lipsa, zice frate-meu, dar ni se și aprinsese călcâiele de dor.

Soră-mea Evanghelina, deși vede că nenea Ion o ia peste picior pe Costandina, n-o rabdă inima să tacă.

– A trebuit să ne vârâm picioarele în apă ca să ni se stingă călcâiele, Costandino.

Peste focul care arde cu vâlvătăi, arunc și eu un maldăr de paie. Vreau să văd ce-o să mai iasă.

– Ce-aveți cu dida Costandina? Lăsați-o în pace, cu toate că a venit cu mâna goală.

– Dacă a venit cu mâna goală, zice soră-mea Evanghelina, înseamnă că vrea să plece cu ea plină. Pun prinsoare că are de gând să-i ceară ceva tatei.

– Aș! spun eu. Nu cere mare lucru. Cere ce-a mai cerut și altă dată. Partea ei de pământ.

– Cum? Vrei pământ, Costandino? Pământ?

– De ce te superi, Evanghelino? Ție nu-ți cer nimic. Tatei îi cer. Și mamei.

– Pământ! Auzi! Pământ! De unde să-ți dăm, fa, pământ? De unde să-ți dăm?

Fața slabă, aspră și oacheșă a Costandinei se împietrește. Buzele subțiri i se îngălbenesc ca morcovul. Ochii, care până aci păreau pe jumătate stinși, i se măresc și-i licăresc. Apăsând ca pe coarnele plugului pe fiecare cuvânt, zice:

– De unde aveți, de unde n-aveți, să-mi dați. Nu mă mișc de aici până nu mi se dă, cu act, partea mea de pământ.

Soră-mea Evanghelina, care nu știe că mama a dat-o pe Costandina, cu puțin timp înainte, cu capul de pereți, e gata să sară asupra ei, s-o păruie și s-o gherăie. Poate că ar și sări, dacă frate-meu Ion n-ar chema asupra lui mânia soră-mi. Întâi râde cu hohote. După ce se satură de hohotit, zice:

– Nu văd de ce te mânii și te superi, dadă. Costandina are dreptul la pământ. Eu, unul, oricât te-ai împosoca tu, trec de partea ei. Costandina ține morțiș să-i dăm pământ. Zic să nu ne împotrivim. Zic să-i împlinim voia. Să-i dăm pământ.

– Nemernicule! strigă la el soră-mea Evanghelina. Ești un nemernic și-un neisprăvit. Totdeauna ești gata să dai ceva. Dacă nu ți-ar fi teamă că rămâi cu dosul gol și râde lumea, ți-ai da și izmenele de pe tine.

Cu ochii roșii și bulbucați de băutură, frate-meu Ion se uită crunt la soră-mea. Cunoscându-i firea aprinsă, lipsită de cumpăt, și gura slobodă, mă aștept s-o înjure ori să-i arunce în obraz cine știe ce cuvinte scârnave. Dar frate-meu, împotriva presupunerilor mele, se stăpânește. Se scoală și pleacă. În prag se întoarce și-i spune soră-mi Evanghelina numai atât:

– Proasto! N-ai înțeles ce-am vrut să spun. Ești frumoasă, dar proastă.

Își potrivește căciula pe cap și gheba pe umeri și iese în ploaie. Mama îl sfătuiește:

– Nu te duce departe. Masa e aproape gata. Acuși răstorn mămăliga.

Frate-meu nu-i răspunde. Îl aud fluierând prin arie, pe după casă. Nici eu n-am înțeles ce-a vrut să spună când a zis să-i dăm Costandinei pământ. Îmi închipui că s-a dus să-și facă nevoile.

Nu trece mult și se întoarce. Rânjește. În mâna dreaptă ține un bulgăr mare de pământ negru și ud, clisos. Soră-mea Evanghelina îl ceartă:

– Ești nebun! Ce vrei să faci cu bulgărele acela de pământ? De ce-ai adus pământ în casă? Ți se pare că strălucește de curățenie? Tontule!

– O să vezi tu. Acuși o să vezi. O să vadă și soră-mea de la Saiele. Toți o să vedeți pentru ce am adus eu pământ.

Costandina, mai ascuțită la minte decât noi, se pare că înțelege. I se face frică. Se ghemuie într-un colț. Își acoperă obrazul cu mâinile. Frate-meu Ion, clănțănind din dinți ca un lup care se pregătește să muște și să sfâșie, se apropie de ea. O izbește fulgerător cu mâna stângă peste ceafă. Costandina icnește. Își duce mâinile la locul izbit. Atunci, repede, frate-meu îi spoiește fața cu pământ. Îi îndeasă pământ în gură.

Tac. Tace și soră-mea Evanghelina. Soră-mea Rița însă se sperie. De sperietura ei se sperie și soră-mea Elisabeta. Țipă amândouă ca din gură de șarpe. Mama și mătușa Uțupăr, care se află pe vatră, se fac că nu aud. Dintr-odată însă se deschide ușa. Tata îl întreabă pe frate-meu:

– Ce e cu tine? Ce-ai cu Costandina? De ce ai spoit-o cu noroi pe față? De ce i-ai băgat pământ în gură? Ce fel de glume sunt astea?

Frate-meu, necăjit și rușinat că a fost prins asupra faptului, o lasă în pace pe Costandina. Se trage deoparte. Însă de răspuns, nici nu se gândește să-i răspundă tatei. Tata se înfurie de tăcerea lui frate-meu și ridică bățul:

– N-auzi, Ioane? Spune-mi, ce-ai avut cu Costandina? Te-a supărat cu ceva? V-ați certat? V-ați jucat? Spune-mi ce-a fost, că dacă nu-mi spui, te ating.

Cu gură moale, de om care se știe fără nicio vină și vede că vine să cadă asupra lui o năpastă, zice:

– Costandina a venit să ceară pământ. M-am dus în arie. Am luat o mână de pământ. I-am adus pământ. I-am dat pământ să mănânce. Să se sature de pământ. Asta a fost tot, tot.

Tata socotește că frate-meu Ion a întrecut măsura. Îl ceartă. Și în timp ce-l ceartă îl măsoară cu bățul pe spinare. Gheba e groasă. Frate-meu nici nu simte loviturile zgomotoase. Tace.

Mama, care e numai urechi, aude că tata îi ceartă și-i bate feciorul. Lasă căldarea, în care fierbe mămăliga, în grija mătușii Uțupăr. Ca zmeoaica din basm, c-o falcă-n cer și cu alta-n pământ, năvălește în casă. Îi smulge tatei, care nu se aștepta la atac, bățul din mână.

– Îmi omori băiatul! Pentru stârpitura de Costandina! Pentru venetica asta! Îmi omori băiatul! Tu! Tu, bărbatul meu! Îmi omori tu mie băiatul. Pentru stârpitura de Costandina! Pentru lepădătura de Costandina! Pentru țârfoștina asta de la Saiele...

Când simte că și-a mai răcorit sufletul, aruncă bățul. Începe să se jeluie.

– Omoară-l! Dacă vrei, omoară-l. Cum n-am avut eu parte de bărbatul meu dintâi!... Mi-a luat mie moartea pe bărbatul meu dintâi... Pe Radu al meu!... Că dacă nu murea Radu Ochian, avea și băiatul meu tată... Tată adevărat ar fi avut astăzi băiatul meu... Nu tată vitreg, ca tine... Tu, omule, n-ai milă de băiatul meu... Mi-l omori... Îmi omori tu mie băiatul pentru stârpitura de Costandina! Pentru fleorțotina de Costandina!...

Plânge. Cu lacrimi mari, rotunde, plânge. Plângând, se jelește mai departe repetând la nesfârșit aceleași cuvinte. Tata o lasă să plângă, să spună tot ce are pe suflet, să se mai ușureze. Ia de jos bățul cu care l-a lovit pe spinare pe frate-meu Ion și-l frânge pe genunchi. Bucăți-bucățele îl face. Mătușa Uțupăr o strigă, de pe vatră, pe mama:

– Mărio...

Auzindu-se strigată pe nume, dintr-odată mama se trezește ca dintr-un vis urât. Își uită lacrimile. Îl uită pe frate-meu. O uită și pe Costandina.

– Aoleo!... Te pomenești că mi s-o fi afumat mămăliga pe foc!

– D-apoi tu ce credeai? Mămăliga, dacă n-o mesteci și n-o răstorni la timp pe masă, se afumă.

– Ți-o lăsasem ție în grijă. Te rugasem pe tine să potrivești focul și s-o mai mesteci.

– M-au furat gândurile. Am și picotit.

– Nu face nimic, zice tata. E bună, la o adică, și mămăliga afumată.

Pogoară în casă și devine stăpână liniștea. Minunat ar fi dacă s-ar pogorî și pacea. Tata se apropie de soră-mea de la Saiele. O apucă de bărbie și-i spune:

– Spală-te pe obraz și pe mâini, Costandino, și vino și tu la masă.

Strivită, năucă, fărâmată, Costandina găsește, totuși, că e potrivit să se alinte. Zâmbește și își lasă capul într-o parte. Zice:

– Tăicuțule, n-aș vrea s-o supăr pe mama.

– N-ai cum s-o mai superi. E supărată gata.

Tata, ca s-o îmblânzească, o mângâie pe Costandina pe cap. Cucuiele o dor. Rabdă. E învățată să rabde.

– Fata tatei.. Fata tatei.. Cam de multișor nu te-am văzut... Fata tatei...

Costandina, după toate câte i s-au întâmplat de azi-dimineață, se alintă, se lasă mângâiată, se lipește de tata. Rareori l-am văzut pe tata atât de trist. Să fie din pricina lui Gingis, mortul? Mai curând cred că se gândește la tinerețea lui risipită, pierdută, cu care n-o să se mai întâlnească niciodată. Omul, o dată, o singură dată e tânăr.

Pe când era tânăr se însurase cu Dumitra. Năzuiau să aibă copii. Bunicul cel cu ochii verzi-albaștri își pierduse răbdarea, îi certa:

– Ei! Au trecut doi ani de când v-ați luat! Cu ce vă îndeletniciți voi noaptea? De ce nu vă drăgostiți mai mult? Unde sunt copiii? Ar fi trebuit ca până acum s-aveți cel puțin doi. Tu ești de vină, Tudore? Tu ești de vină, Dumitro? Casele fără copii par pustii. Nu-mi plac.

– Mai ai răbdare, taică.

– Cât să mai am, Dumitro?

– Până s-o-ndura Dumnezeu.

Bunicul se scărpina la ceafă și zâmbea acru.

– Dumnezeu dă, dar în traistă nu bagă.

Ca să scape de întrebările iscoditoare și de zeflemelele bunicului, a încălecat tata pe cal, a colindat satele, s-a-ntors cu Costandina în brațe, înfășurată într-o flanelă veche. Era cât nodul fata și oacheșă ca fundul tingirii:

– Unde-ai găsit-o, omule?

– La un amărât din Saiele.

– Avea mulți copii?

– Numai nouă.

Bunicul a cântărit-o în palmă.

– E ușoară ca vrabia.

– Nemâncată, tată.

– Cam cât să aibă?

– Trei luni.

– Și de chemat cum o cheamă, Tudore?

– Costandina, tată.

Bunicul tace îndelung. Se gândește. Se gândește. Glăsuiește abia șoptit:

– Ca pe întâia mea nevastă. Dintre toate nevestele pe care le-am avut, pe Costandina am iubit-o cel mai mult. Aveam fiecare câte optsprezece ani.

A îndrăgit-o tata. A îndrăgit-o Dumitra. Mai mult decât toți a îndrăgit-o însă bunicul.

– Să fie într-un ceas bun, Tudore. Să-ți trăiască, Dumitro.

Au spălat-o, au îmbrăcat-o, au crescut-o cu lapte de capră până i-au răsărit dinții. Peste un an, Dumitra îl născtea pe frate-meu Gheorghe. Peste încă un an, pe soră-mea Leana o aducea Dumitra pe lume. Bunicul zburda:

– Doisprezece! Vreau să aveți cel puțin doisprezece copii.

Bunicul a murit. Pe urmă a murit și Dumitra. Acum Costandina a venit pentru pământ. Vrea pământ.

– Hai, vino la masă, Costandino, o îmbie pentru a doua oară tata. Ți-o fi și ție foame.

Costandina se dezlipește de tata. Îi mulțumește. Se duce afară, în ploaia cumplită. Face mâinile căuș. Căușul mâinilor ei se umple

de apă. Își spală obrazul. Se întoarce în casă. Mama îi întinde un șervet gros, curat, din pânză de cânepă. Își șterge Costandina fața. Își șterge și mâinile. Mama îi spune:

– Ia loc aici. Lângă mine.

– Nu-mi porți râcă?

– Ba îți port. Aș minți dacă aș spune că nu-ți port, Costandino. Dar râca e una, masa e alta.

Îi pune ciorbă în strachină. Îi dă o lingură nouă.

– Mulțumesc, mamă. Din suflet îți mulțumesc.

Ne închinăm. Mâncăm, dar înghițim cu noduri. Ploaia răpăie. Vântul chinuie copacii, zguduie fereastra, clatină acoperișul de șindrilă. Ca să spargă gheața, între două sorbituri, mătușa Uțupăr îl întreabă pe frate-meu:

– Ce e cu Dița? A plecat cu voi la mort și nu s-a întors.

– S-a dus cu Avendrea. S-a vârât sub cojocul lui Avendrea și s-a dus cu el.

– Unde?

– Nu știu. Nu mi-au spus. Și dacă nu mi-au spus, nici eu nu i-am întrebat.

Soră-mea Evanghelina, care nu se prea omoară de dragul vară-mi Dița, zice aproape cântând:

– Poate s-au dus în pădure
să culeagă fragi și mure.

Frate-meu Ion, căruia i s-au mai risipit aburii băuturii din cap, râde. Și, râzând, spune:

– S-au trecut de mult fragii. S-au trecut și murele. Iar pădurea, pe ploaie, nu e prielnică pentru tăvălit. Te umpli de noroi și de apă din creștet până-n tălpi.

– N-am grijă, zice mătușa Uțupăr. Dița e cuminte. N-o s-o apuce nici pe urmele Apostei lui Cuclea, nici pe urmele fetei lui Arion Gonciu din cătun. Am învățat-o să fie cuminte și-o să fie cuminte.

Costandina, hulpavă, a golit strachina. Pune lingura pe masă. Adună fărâmiturile de mămăligă din dreptul ei. Le duce la gură. După ce le înghite, spune zâmbind:

– Toate fetele sunt cuminți, dragă mătușă Uțupăr. Până într-o zi. Pe urmă nu mai sunt.

Mama o mustră pe Costandina:

– Cum deschizi gura, cum spui una boacănă.

– Mă gândeam la mine, și numai la mine, mamă. Și eu am fost cuminte. Până l-am întâlnit pe Digă...

Lasă ochii în jos. Digă schimbase odoare cu una din Mândra. Aștepta să treacă postul cel mare ca să se însoare cu ea. Costandinii i-a plăcut. S-a ținut după el. Nu făcea Digă un pas fără să-i iasă în cale, să-i zâmbească, să-l momească, să-l întărâte. Bărbatul, nu-i trebuie mult. I-a sucit Costandinei mințile. I s-a dat. A rămas grea.

– Trebuie să mă iei, Digă. Port în pântec un copil. E al tău. Dacă nu mă iei, mă omor.

A luat-o. La nuntă era să nască în biserică, tocmai când se cânta

Isaiia dănțuieste...

Ce-a mai vorbit lumea! Dar lumea de aceea are gură, să vorbească.

– Te-ai săturat, Costandino?

– Pe jumătate, mamă. Numai pe jumătate. N-am pus nimic în gură de aseară.

Înțelegătoare, miloasă, mama îi mai umple o dată strachina. Îi mai dă încă o felie de mămăligă.

– Mănâncă. Satură-te. Nu e bine să se scoate omul flămând de la masă.

Costandina tabără pe strachină. Tabără și pe mămăligă. După ce soarbe câteva linguri, ca să nu ni se pară lucru ciudat că mănâncă cu atâta poftă, spune:

– Drumul de la Saiele până aici a fost lung și greu. A mai fost și ploaia. Sunt istovită.

– Cum să nu fii! Te-ai mai certat și cu mine. Te-am dat și cu capul de pereți. Era cât pe-aci să te omor.

– Nu te lăsa pe dumneata inima să mă omori, mamă. Te știu eu... Nu ești femeie rea.

După ce spune acestea, Costandina se apucă iar să se lupte cu strachina și cu mămăliga. Mănâncă. Până când nu isprăvește

ciorba din strachină și porția de mămăligă, nu mai scoate o vorbă. Își șterge buzele subțiri cu dosul mâinii. Caută ochii mamei. Îi prinde într-ai ei:

– Dacă vorbesc despre pământ, dumneata, mamă, te superi. Te superi și dacă aduc vorba despre cumințenia fetelor. Atunci eu, despre ce să vorbesc ca să-ți fiu în voie?

– Aici, în casa mea, să nu vorbești despre nimic, Costandino. Ai venit nepoftită. Te-am primit cum te-am primit. Să nu vorbești. Să taci cum tace piatra și să pleci, cu Dumnezeu, la casa ta.

– Dacă îmi dați partea mea de pământ, o să tac, mamă. O să tac cum tace piatra. Și după ce-mi dați partea mea de pământ, cu act, o să plec.

– Iar începi să te milogești pentru pământ? Credeam că ți-au venit mințile la loc. Că te-ai învățat minte. Credeam că o să mănânci și-o să pleci. Acum văd că iar începi cu milogitul.

– Iar. Și n-o să mă potolesc până nu-mi dați partea mea de pământ. Dați-mi partea mea de pământ, cu act, și plec. Cum am actul în mână, cum plec. Numaidecât plec, mamă. Dar numai cu actul în mână.

S-a dus dracului liniștea din casă. S-a dus dracului și pacea. Cei care n-au isprăvit de mâncat rămân cu dumicații în gât. Mamei i se urcă iarăși sângele la cap. Ridică mâna s-o lovească pe Costandina peste gură, să i-o astupe. Tata se încruntă. Nu spune nimic, dar de încruntat se încruntă cumplit. Mama zice:

– Fetico, ar fi timpul să-ți iei tălpășița și, așa cum ți-am mai spus, să te duci cu Dumnezeu la tine acasă. Nu mă face să intru-n păcat.

Deși auzim ce auzim și vedem ce vedem, nu ieșim din obicei. Ne închinăm pentru sfârșitul mesei. Se închină și mama. De trei ori se închină. Soră-mea Evanghelina pune masa la locul ei, lângă perete, alături de lavița cu vedre. Mătură tinda. Spală strachinile. Spală lingurile. Le înșiruie pe poliță. Ne întoarcem în odaie și ne așezăm fiecare pe unde nimerim. Costandina, tot la colț, lângă ușă. Mătușa Uțupăr încearcă s-o zgândăre:

– Și așa, Costandino. Zici că nu pleci până nu ți se dă, cu act, pământul.

– Nu plec, mătușă. Până la urmă tot au să-mi dea. Nu se poate să nu-mi dea partea mea de pământ. Trebuie să mi-o dea. Cu act.

– Ești nebună, Costandino, spune mama. Chiar că ești nebună. S-ar cuveni să te legăm.

– Nu sunt nebună, mamă. Și dacă nu sunt nebună, de ce să mă legați? Sunt săracă. Săracă lipită pământului sunt. Și mai am și trei copii. Și-o să mai nasc cinci-șase, dacă nu chiar mai mulți. Avem nevoie de pământ. Ne trebuie pământ. Nu putem să trăim fără pământ. Să-mi dați partea mea de pământ. Cu act. Atâta vă rog. Numai atâta. Dacă-mi dați cu act partea mea de pământ, vă las în pace. Nu vă mai supăr niciodată cu nimica. Nu vă mai calc niciodată prin bătătură.

– Vasăzică, tu nu ne porți nouă nicio dragoste? Interesul poartă fesul. Vii la noi numai din interes?

– Pentru pământ, tată. Pentru pământ vin. Să-mi dați partea mea de pământ. Cu act să mi-o dați.

– Și eu, care mai adineauri te-am mângâiat! N-o să-ți dau nimic, Costandino, n-o să-ți dau nimic, chiar dacă aș ști că te spânzuri de necaz ca pițigoiul când îl închizi în colivie.

Acum, în capul lui frate-meu Ion s-au risipit cu totul aburii băuturii. Ochii însă i-au rămas tot bulbucați. Tot roșii. Zice, cu glas cuminte și sfătos:

– Să mergem, tată. Ne așteaptă nenea Păscuțu și dada Papelca, să-i ajutăm să-l îngroape pe Gingis. Mortul a început să miroasă urât. Le-a împuțit casa.

– N-avem încotro. Trebuie să mergem. Însă ar fi fost bine dacă s-ar fi astâmpărat ploaia. O să ne ude ciuciulete. De n-am răci...

– Ca să nu răcim, spune frate-meu Ion, va trebui, după ce ne întoarcem de la cimitir, să bem țuică fiartă. Țuica fiartă ferește de răceală.

– Numai la țuică te gândești, zice tata.

– Dar ce? Ai vrea să mă gândesc la moarte? Moartea, fie că te gândești la ea, fie că nu te gândești, tot vine. Când beau, amețesc. Și dacă amețesc, nu mă mai gândesc la nimic. Și dacă nu mă mai gândesc la nimic, mă simt bine.

– Aș merge și eu la mort, zice mama, dar, plapândă cum sunt, cum să merg pe urgia asta?

– O s-o rog pe Papelca să nu se supere. O să înțeleagă.

Pleacă tata, prin ploaie, cu frate-meu. Soră-mea Evanghelina iese în tindă. Stă pe vine pe vatră. Vâră ghemotoace de paie în sobă. Sunt ude paiele. Ard greu. Scot mult fum. Dar, încetul cu încetul, soba de cărămidă se încălzește. Soră-mea Rița se vaită. A răcit. O dor urechile. O dor dinții. Îi descântă mătușa Uțupăr de năjit. Îi dă țuică, s-o îmbete, să nu mai simtă nimic. O mai iartă durerea. Se duce la fereastră. Se uită afară. Zice:

– Trece mortul.

Mă reped și eu. Mă înghesui lângă ea. Îi dau brânci. Mi se cațără pe umeri soră-mea cea mică, Elisabeta.

– Vreau să văd și eu mortul... Vreau să văd și eu mortul...

– L-ai văzut alaltăieri. Te-ai și jucat cu el.

– Alaltăieri era viu. Și-l chema Gingis. Acum nu-l mai cheamă în niciun fel. Toată lumea îi zice mortul. Faceți-mi loc să văd și eu mortul.

– N-ai ce vedea.

– Poate că am. Faceți-mi loc. Mortul. Vreau să văd și eu mortul.

Prin ploaia deasă și repede, care îi izbește cu sulițele ei subțiri din toate părțile, Păscuțu și tata, aduși de spinare, poartă pe umeri sicriul acoperit, în care se află, îmbrăcat în straie soioase și peticite, trupul îndopat cu țuică al lui Gingis. Înaintea sicriului merge, călcând prin toate băltoacele, frate-meu Ion. Ține în mâini o cruce mică, făcută la repezeală din tulpina unui salcâm tânăr. Dacă Gingis nu se îmbăta fără socoteală și nu se prăpădea din beție, nu tăia nenea Păscuțu frumusețea de salcâm. Creștea salcâmul mare, se legăna și foșnea în vânt, înflorea în fiecare primăvară. Au miros frumos florile de salcâm. Când înfloresc salcâmii, adun flori de salcâm și le mănânc. Au gust dulce.

După sicriul cu Gingis calcă mărunt dada Papelca, rușanca, purtând un sac în cap, cu fustele ridicate. Sacul o mai apără de ploaie. Prietenul meu, Veve Chiorul, îl însoțește și el pe frate-său la groapă. Nu e nici vesel, nici trist. Îl bate ploaia. Îl mai bate și vântul. În clopotniță, clopotul sună. Pentru Gingis sună.

– Mort fără popă! De mult n-am mai văzut mort dus la groapă fără popă. Ducerea la groapă fără popă, a mortului, e ca nunta fără lăutari. N-are niciun haz.

– Popa și țârcovnicul așteaptă mortul la cimitir. S-au speriat de ploaie și de noroi. Nu e vorbă, nici Păscuțu n-o fi putut să le făgăduiască cine știe ce plată. Moartea băiatului l-a găsit fără ban în pungă.

– E adânc noroiul. Parcă s-ar fi desfundat pamântul.

Îl jelește cineva pe Gingis?
Îl jelește vântul.
De plâns îl plânge cineva pe Gingis?
Îl plânge ploaia.
Nu pe toți morții îi jelește ploaia.
Unora,
Când îi duc la groapă,
le zâmbește soarele...

Mătușa Uțupăr – ce ți-e și cu oamenii mai în vârstă! – își aduce tam-nesam aminte de vechiul război cu turcii. Pe atunci mătușă-mea Uțupăr era abia o copilandră!... Ochii, jucăuși... Coadele, lungi, îi băteau șoldurile... Așa era când a cunoscut-o și-a îndrăgit-o, și-a luat-o de nevastă unchiul Uțupăr, care acum încarcă cu spinarea saci la Turnu, în șlepuri. Povestește mătușă-mea:

– Căzuse peste țară iarnă grea, aspră, crâncenă. Așa erau, Darie, nepoate, iernile de odinioară! Aduceau călărașii de peste Dunăre, prin nămeții înalți cât casa, turci bărboși, mustăcioși, prăpădiți, zgribuliți, prinși în luptă. Ieșeau muierile de prin bordeie. Miloase, își făceau pomană cu turcii. Le dăruiau găvane cu fiertură, coltuce de pâine, codri de mămăligă. Mâncau. Și dacă mâncau se mai încălzeau. Îi băgau dorobanții să doarmă, la adăpost, prin coșere, alături de vite. Negricioși, zdrențăroși, slinoși, mulțumeau în limba lor pentru pomană. Istoviți cum erau, adormeau pe unde se nimerea și pe unde se-ntâmpla. Mulți nu se mai trezeau. Dimineața dorobanții îi adunau, îi încârduiau, plecau cu cei rămași în viață mai departe. Pe cei morți îi culegeau rumânii cu cârligele, îi târau prin zăpadă, ca pe câini, la marginea satului, le săpau gropi lângă cimitir, îi îngropau.

– Păgâni, dar și ei sunt oameni. Nu se cade să-i lăsăm neîngropați.

– Dumnezeu să-i ierte.

Cadânele lor erau departe, în țara turcească. Nu știau dacă mai trăiesc, dacă au murit. Nu rămâneau însă nici nejeliți, nici necăinați. Îi jelea viscolul. Iar de căinat tot viscolul îi căina.

Pe soră-mea Rița iar o dor dinții. Se ține cu mâinile de fălci. O întrerupe:

– Mătușă Uțupăr, crezi că ne aduce tata colivă de la mort?

– Trebuie. Cine a mai pomenit mort fără colivă?

Ne bucurăm că n-o să mai treacă mult și-o să mâncăm colivă. Coliva e dulce. Satură. După două linguri de colivă bei apă cu cana până ți se face burta tobă. Nu mă pot stăpâni. Strig:

– O să mănânc colivă! O să mănânc colivă!

– O să guști, zice mătușa Uțupăr. De colivă n-o să te saturi, Darie, decât dacă ai să ajungi popă.

– Popă? Popă o să ajungă frate-meu Gheorghe. Eu... Eu, mătușă Uțupăr, ți-am mai spus, o să ajung mitropolit.

– Mai va până atunci, spune mama.

– Când o să fiu mitropolit, o să mănânc numai colivă. Și dimineața și la prânz și seara numai colivă o să mănânc. O să mănânc până o să mă satur. Și pe urmă iar o să mănânc colivă.

Dintr-odată mă pălește mila. Adaug:

– O să le dau colivă cu tăvile la toți copiii din lume. Să mănânce pe săturatelea. Să mănânce până-or crăpa.

– Vezi să nu uiți, spune mătușa Uțupăr. Omul, dacă adună avere și se îmbuibă, uită de unde a plecat. Iar dacă-i aduci cumva aminte de sărăcia în care a crescut, ți-l faci dușman pe viață.

– O să-ți dau și dumitale colivă, mătușă Uțupăr. Pe dumneata n-o să te uit. În fiecare iarnă o să-ți trimit un car de colivă.

Mătușa Uțupăr râde. Dinții, mari ca lopețile și galbeni ca șofranul, i se clatină.

– Când o să ajungi tu mitropolit, dacă o să ajungi, eu de mult o să fiu oale și ulcioare, băiete...

– Îmi pare rău, mătușă, aș vrea să trăiești până atunci, să-ți trimit colivă, să mănânci, să te saturi de colivă.

– Gata! zice soră-mea Rița. S-a zis cu Gingis! Ploaia n-o să-l mai bată. Soarele n-o să-l mai încălzească. Noi n-o să ne mai

jucăm cu el. N-o să ne mai certăm cu el. L-au îngropat. L-au lăsat, sub pământ, la cimitir.

Văd că se întoarce tata de la cimitir. Nu e singur. Se întoarce cu Păscuțu, cu Papelca, cu Veve Chiorul. Toți patru vin la noi. Pe prispă se scutură de apă, cât pot să se scuture, intră în casă.

Papelca își lipește mâinile de soba caldă. Dârdâie ca prinsă de friguri. Îi clănțăne dinții. Fusta, udă, i s-a lipit de trup. Picioarele goale i s-au încrețit și i-au învinețit.

– Ion unde a rămas? întreabă, grijulie, mama.

– S-a dus la cârciuma, la Bucur, cu Gărgan, îi răspunde tata.

– De ce l-ai lăsat? Nu trebuia să-l lași să se ducă la cârciumă.

– Ce era să-i fac? Nu mai e copil. Dacă eu l-aș fi certat, te-ai fi supărat iarăși pe mine, că-l cert și-l țin în frâu.

– Mi-e frică să nu se îmbete și să facă cine știe ce boațe. Lui Gărgan îi place băutura.

– N-avea grijă! Îi place și lui Ion. Se dă în vânt după băutură.

– Se aseamănă cu răposatul taică-său, cu Radu Ochian, zice mama.

Toți au picioarele goale, pline până la genunchi de noroi. Noroiul e negru, gras, lipicios. Sunt uzi, ca și Papelca, până la piele. Își scot straiele. Se zgribulesc toți pe lângă sobă. Se lipesc de ea când cu pieptul, când cu spatele.

Veve Chiorul ar vrea să spună ceva ce-i stă pe suflet. Șovăie un timp. Pe urmă îl întreabă pe taică-său:

– Să mă duc să aduc rachiu? Cu rachiu fiert ne-am încălzi mai repede.

– Du-te. Dar mai ia pe careva cu tine să te ajute.

– De ce? Pot să-l aduc și singur. O balercă, două de rachiu nu e mare lucru.

– Aș vrea să aduceți aici și coliva. Numai să aveți grijă s-o acoperiți cu ceva, să n-o strice ploaia.

– Mă duc eu, spune soră-mea Rița, care, auzind de colivă, uită că o dor urechile și că mai tare decât urechile o dor dinții.

– Să acoperi tava c-un șervet gros, o povățuiește Papelca. Altfel, până aici, o terciuiește și-o prăpădește ploaia. Ar fi păcat. I-am pus și cofeturi.

Aleargă Veve Chiorul cu soră-mea Rița prin ploaie. Nu se tem de ploaie. Nu se tem nici de noroi. Nu întârzie. Se întorc. Tot alergând se întorc.

Mama ia balercile. Le golește într-o căldare. Pune căldarea pe foc. Vâră paie sub ea. Focul înviază, crește, se întețește.

Păscuțu zice:

– După ce-o să bem rachiu fiert, o să ni se încălzească oasele. Mi-a intrat frigul în oase.

Între timp soră-mea Evanghelina spală câteva tiugulițe, iar dada Papelca descoperă tava cu colivă. Privind-o, ni se scurg ochii. Tava e neagră, de pământ ars. Coliva, mică, sărăcăcioasă, are culoarea cenușii. Peste colivă, câteva cofeturi galbene.

La îndemnul dadei Papelca apucăm toți tava de margine. O ridicăm în sus. O lăsăm în jos. Rostim într-un glas:

– Veșnica lui pomenire... Veșnica lui pomenire... Veșnica lui pomenire...

După aceea, dada Papelca ne pune în palmă, la fiecare, câte o lingură de colivă.

– Bogdaproste...

Coliva nu e chiar cum o așeptam. E cleioasă, dulceagă. Păcat totuși că n-a fost mai multă.

Începem, după obiceiul prost pe care îl avem, să plescăim și să ne lingem buzele. Mama se grăbește și ea și aduce în odaie căldarea din care ies aburi alburii. Acum, punem mâna pe tiugulițe. Le umplem cu rachiu din căldare. Ridicăm tiugulițele. Vărsăm câteva picături.

– Să fie de sufletul răposatului, zice tata.

– Dumnezeu să-l ierte pe Gingis, șoptește Păscuțu.

Spunem și noi:

– Dumnezeu să-l ierte.

Și în gând râdem de ne prăpădim și adăugăm: „Cu trei boabe fierte"...

Rachiul fiert ni se pare tuturor nemaipomenit! Ne sporește pofta de vorbă. Ne încălzește și ne înfierbântă carnea. Ne încălzește chiar oasele. Numai sufletul nu ni-l încălzește. Însă acum n-avem vreme să ne gândim la suflet. N-avem vreme să ne gândim

nici măcar la sufletul lui Gingis, care cine știe pe unde rătăcește gol și înfrigurat.

Papelca dă pe gât, cu grăbire, tiuguliță după tiuguliță.

– N-am avut parte de Patru Ochi, zice. N-am avut parte nici de Gingis. M-a bătut și m-a pedepsit Dumnezeu pentru cine știe ce păcat.

– De! îi răspunde mama. Viața omului e-n mâinile Domnului.

Mătușa Uțupăr a dat câteva tiugulițe peste cap. De amețit nu s-a amețit încă. Cu limba cleioasă îl întreabă pe tatăl mortului:

– L-ați îngropat cu slujbă?

– D-apoi cum? Ne aștepta părintele Tomiță Bulbuc cu amândoi țârcovnicii la cimitir. Le-am plătit doi lei și și-au făcut bine meseria. I-au cântat băiatului slujba în biserică. Pe urmă l-am îngropat.

Mai soarbe nenea Păscuțu, pe tăcute, câteva tiugulițe de țuică fiartă. Apoi adaugă:

– Până ce am dus noi băiatul la cimitir, până ce i-au cântat slujba, s-a umplut groapa de apă. Ochi s-a umplut. Am afundat sicriul în apă și-am pus peste el noroi cu lopețile. Am aruncat în groapă și câteva pietroaie. Altfel... Altfel ieșea sicriul la suprafață. Bietul Gingis! N-a avut parte măcar de-o groapă bună.

– Totuna, zice tata. Mortul nu mai știe nimic.

– Dar eu... Eu știu, spune Păscuțu. Și sufăr că mi-am afundat băiatul în apă și l-am acoperit cu noroi și cu pietroaie. Mă ustură inima.

– Mai bea, îl îndeamnă tata. Mai bea și-o să-ți treacă. Cu timpul, noroiul o să se usuce.

– N-o să pot să uit, scâncește Păscuțu, aș vrea să uit, însă nu pot. Îmi vine să-mi dau cu pumnii în cap.

– Ba o să poți, zice tata. Și nu trebuie să-ți dai cu pumnii în cap. Nu-ți folosește la nimic.

– Dar atunci... Atunci cum o să uit, Tudore?

– Ești om. Și omul uită. Dacă n-ar uita, omul n-ar izbuti să trăiască. Am uitat-o pe Dumitra. L-am uitat pe tata. I-am mai uitat și pe alții care mi-au fost dragi și s-au prăpădit. Hai să mai bem. Băutura îi ajută omului să-și uite necazurile.

– Dacă zici tu să mai bem, hai să mai bem. Dar ai putea să-mi spui? De ce mi-a murit mie băiatul?

Tace tata. Însă mătușa Uțupăr, care s-a cam afumat, zice:

– Așa a vrut Dumnezeu, Păscuțule, și împotriva vrerii lui Dumnezeu, noi, oamenii, n-avem nicio putere.

– Bine, zice Păscuțu, atâta lucru înțeleg și eu. Așa a vrut Dumnezeu. Dar vorba e de ce Dumnezeu a vrut așa și nu altfel? Ce-a avut Dumnezeu cu băiatul meu? Ce i-a cășunat pe el? Nu-i făcuse nimic. Nu-l supărase cu nimic.

Tata, ca și cum nu l-ar auzi, tace.

– De ce mi-a luat mie Dumnezeu băiatul? Să zic că i-ar fi trebuit sufletul lui în cer! Dar la ce putea să-i folosească lui Dumnezeu sufletul lui Gingis? Are destule suflete în cer. Ce-i mai trebuia și sufletul lui Gingis? Spune-mi, Tudore, ce-i mai trebuia lui Dumnezeu și sufletul băiatului meu? Nu poți să-mi spui. Nu știi. Nu știi tu și nu știu nici eu! Nimeni nu știe. Vezi tu! Asta e grozav! Că nimeni nu știe de ce trăim și nimeni nu știe de ce murim!...

N-am nas! Dacă aș avea, m-aș băga. Băgându-mă în vorbă, aș vrea să-i mărturisesc omului necăjit că eu am fost o dată în cer, în vis, și că afară de Dumnezeu, care trăia pe acolo ca vai de el, singur cuc, rupt și desculț, n-am mai văzut pe nimeni. Nici măcar pe sfântul Petru. Păscuțu ar holba ochii a mirare, nu m-ar crede, iar tata mi-ar spune, încă o dată, că sunt zănatic și că bat câmpii. Mă hotărăsc, cu părere de rău, să tac. Și tac.

Mama se dă după împrejurări și își aduce aminte de cel de al doilea fiu al ei.

– Dar pe Alexe al meu de ce l-a chemat Dumnezeu la el? A murit într-a șaptea zi după naștere. Nici măcar nu i se limpezise ochii.

– Dacă am ști... spune Papelca. Dacă am ști...

– Nu știm nimic, zise mama, și poate că e mai bine că nu știm nimic.

Păscuțu îl cheamă lângă el pe Veve Chiorul.

– Acum, băiete, mi-ai rămas numai tu. Numai tu mi-ai rămas pe lume, băiete.

Îl mângâie pe ceafă. Veve Chiorul se bucură și se umflă în pene.

– Și ce, nu-ți ajung? Acum, că a murit Gingis, o s-o ducem mai ușor, o să fim mai puține guri la masă, tăicuțule.

Peste satul nostru Omida și peste lunga și îngusta Vale a Călmățuiului cade înserarea. E o înserare mohorâtă, cu ploaie, cu vânt. Pământul e putred, desfundat, acoperit cu noroi negru, cleios, lipicios, rece.

– Mi s-a făcut foame, zice Păscuțu. Parcă n-aș fi mâncat nimic de când am venit pe lume, așa mi-e de foame.

– Hai acasă, îi zice Papelca. I-am pregătit pomană lui Gingis. Să mergem la noi acasă și să mâncăm pomana băiatului.

După felul în care își mișcă grăbită și pe mutește buzele, se pare că dada Papelca își face în gând o socoteală. Întoarce fața spre mama. Zice:

– Zic, megieșă, să mergeți și voi, să mâncăm împreună pomana mortului.

Mama, luată pe neașteptate, stă o clipă pe gânduri.

– Am merge. Dar cum să ieșim, Papelco, din casă pe o vreme ca asta? Până să ajungem la voi, ploaia ne face pe toți leoarcă. Nu vezi ce urgie bântuie afară?

– Ba văd, cum să nu văd! Dar n-aș vrea să mâncăm numai noi pomana băiatului.

Păscuțu își are însă și el părerile lui. Astă-seară n-ar vrea cu niciun chip să se dezlipească de tata. Îi spune nevesti-si:

– Acasă, dacă rămânem numai între noi, o să ne apucăm iarăși să-l jelim pe mort! Mai bine du-te tu, nevastă, cu Veve și cu Evanghelina și aduceți oalele cu mâncare aici. Aduceți și pâinea. Iar Veve să mai umple încă o dată balercile cu rachiu. Băutura deocamdată ne întărește, și până la urmă o să ne veselească.

– Hai să mai bem, Păscuțule. Ce să-i faci? N-ai ce-i face... Viii cu viii, morții cu morții! Dumnezeu să-l ierte pe Gingis.

Beau. Tatei i s-au roșit obrajii. Ochii, ce să mai vorbesc! Tot sângele i-a năvălit în ei. Poate bea din pricina mortului, pe care l-a afundat în apă și l-a acoperit cu noroi. Poate bea din pricina ploii, care nu mai contenește. Poate bea din pricina noastră, a celor care trăim. Ne vede rupți. Ne vede flămânzi.

Păscuțu își mușcă mustața. Zice:

– Nu știu ce să fac. Nu știu încotro să mă duc. Acasă! Mi-e silă și mi-e urât să intru și să înnoptez în casă. La noapte, dacă-mi dă Dumnezeu somn și adorm, parcă văd că-l visez pe Gingis!...

– O să-l visezi un timp noapte de noapte. Apoi o să-l visezi mai rar. Pe urmă n-o să-l mai visezi deloc.

– Dar la băiat o să mă gândesc chiar dacă n-am să-l mai visez.

– O să te gândești. Ca la o umbră nedeslușită care a fost și nu mai este, o să te gândești.

– Ca la o umbră... Poate că nici noi nu suntem decât niște umbre... Niște umbre necăjite...

– Dacă am fi numai umbre, n-am suferi. Hai să mai bem. Dacă bem, uităm. Și dacă uităm, ne veselim.

– Să mai bem, Tudore, dacă zici tu să mai bem, hai să mai bem.

Masa, ce să zic și ce să nu zic! S-a prelungit până spre miezul nopții!... Câte nu mi-au auzit urechile în aceste ceasuri!... Ciorba de pasăre, varza dulce cu carne și pâine neagră, gustoasă ne-au săturat! Dar când vezi pastrama uscată de oaie, să mărturisești că ești sătul? O iei de la început și te îndopi, te îndopi până când, într-adevăr, nu mai ești în stare să-nghiți nici măcar un dumicat. Așa, sau cam așa, ne-am trecut și noi ceasurile serii și ale primei părți a nopții.

Când s-a ajuns la a cincea balercă de rachiu, au început palavrele. Începutul l-a făcut, bineînțeles, mătușa-mea Uțupăr, care, râgâind, ne-a povestit multe. Multe pățanii de-ale ei. După fiecare poveste, ne-am topit de râs, nu altceva. Atunci, s-a mai încălzit și vară-mea Dița. Ștergându-și des, cu dosul mâinii, scuipatul alb care i se scurgea pe bărbie, vară-mea cu buză de iepure ne-a mărturisit, fără perdea, pe unde a umblat ea cu Avendrea și cât de departe a mers prietenul lui frate-meu, fără ca el, totuși, să meargă până la capăt. Nenea Păscuțu a mai scâncit de două-trei ori după Gingis. După aceea a venit timpul de s-a îmbătat tun. Prin fumul beției și-a adus aminte – Dumnezeu știe cum și de ce – de vremea în care își făcea milităria la Târgoviște, la un regiment de roșiori.

– Aveam un cal grozav! Cunoștea instrucția mai abitir decât o deșcă veche. Nu m-a trântit niciodată. N-am mâncat niciodată

chelfăneală din pricina lui. Sărea garduri. Sărea gropi. Mă aplecam pe gâtul lui. Îi lăsam frâul slobod. Într-adevăr, grozav cal. Zic că dacă ar fi fost om și-ar fi știut și carte, ajungea colonel, poate că ajungea chiar general. N-a ajuns nimic. Cal a fost, cal a rămas. Cine știe câți proști n-or fi purtat opinci croite din pielea lui!...

Papelca a mâncat și a tăcut. A băut și a tăcut. Pe urmă iar a mâncat și iar a băut. După aceea a uitat de unde venise la noi și ce făcuse acolo înainte de a veni la noi, și s-a apucat să ne vorbească pe larg și cu amănuntul despre tinerețea ei petrecută la Rușii de Vede în mahalaua de lângă țigănie.

– Nu era alta mai căutată ca mine. Mureau lăutarii mustăcioși și ochioși după mine. Îmi propuneau să intru într-un taraf de-al lor ca șanteza. Aveam glas frumos și mă pricepeam să cânt mai ales cântece de inimă albastră! Mai întârziam c-un țambalagiu pe potecă! Mai mă plimbam c-un viorist, pe sub lună, pe drumul care duce printre livezi spre cetate. Mă mir și astăzi cum am scăpat de nu m-au schilodit țigăncile. Umblau după mine să mă prindă. Nu m-au prins. Făceam ce făceam și le scăpam printre degete. Să nu credeți că dacă l-am luat pe Păscuțu și-am venit să trăiesc aici, la Omida, am făcut-o pentru că am fost fitecine. N-am fost fitecine. Am fost și eu cineva. Am fost și eu cineva la tinerețele mele! Numai să fi vrut și m-aș fi măritat c-un negustor cu prăvălie pe strada mare.

Nenea Păscuțu, deși e beat turtă, aude tot ce pălăvrăgește nevastă-sa. Nu numai că aude. Înțelege. Și pentru că înțelege, se ridică și sare la ea. Rumânul abia întors de la cimitir vrea s-o apuce de păr, vrea chiar să mătură casa noastră cu ea.

Tata îl roagă să se potolească, să nu facă scandal. Ce-a fost, a fost. De ce atâta gâlceavă pentru ce-a fost, dar n-o să mai fie? Atunci, Păscuțu se mulțumește numai să-i strige:

– De ce nu te-ai măritat, fa? De ce nu te-ai măritat cu negustorul, dacă te-a cerut? Și dacă ți-a plăcut țambalagiul, de ce nu te-ai măritat cu el?

– Pentru că mi-ai plăcut tu, Păscuțule. Tu mi-ai plăcut mai mult decât oricare altul Ți-ajunge?

– Mi-ajunge, zice Păscuțu și se pornește iarăși pe mâncat și pe băut.

Mama le spune:

– Acum, că ați băut și-ați mâncat, ar cam fi timpul să vă duceți acasă. E miezul nopții și sunteți osteniți.

S-a mai golit o balercă de rachiu. După aceea Păscuțu, Papelca și Veve Chiorul au plecat către casa lor prin ploaie. De sub pătul Griva costeliva i-a lătrat până nu le-a mai auzit pașii.

Împotriva obiceiului, ne trezim târziu. Soarele ne trezește.

– Unde e ploaia?
– S-a dus ploaia.
– Cine a luat ploaia?
– A luat-o vântul.
– Unde e vântul?
– Ocolește pământul.

Nu suntem obișnuiți cu băutura. Totuși, aseară, din pricina morții lui Gingis și mai ales din pricina ploii și a frigului, toți ai casei am băut rachiu fiert mai mult decât ne îngăduiau puterile. Acum suntem mahmuri. Eu am gura acră. Ochii tulburi. Glasul siteav.

Cum capătă ochi, înainte chiar de a se ridica în capul oaselor, Costandina, din culcușul ei de lângă ușă, zice:

– Astăzi, dragă taică și scumpă maică, trebuie să mergeți cu mine la primărie. Să-mi dați partea mea de pământ. Să scrie notarul actul. Și dumneata să tragi cu degetul, taică. Vreau să mă întorc la Saiele cu actul în sân.

– O să-ți dăm, Costandino, fără act, trei coți.

– Trei coți abia ajung pentru mormânt.

– Tocmai pentru mormânt mă gândeam și eu să-ți dăm trei coți de pământ, Costandino.

– Nu pentru mormânt îmi trebuie mie pământ, mamă. Mie și lui Digă ne trebuie pământ să-l muncim și să trăim.

Soră-mea Evanghelina se îmbracă și se duce lângă ea.

– Ascultă, Costandino, tu nu ești în toate mințile? Ai venit, într-adins, să ne tulburi și să ne înveninezi casa. Avem destule necazuri și fără tine. Scoală-te și ia-ți picioarele la spinare. Pleacă. Du-te învârtindu-te!

Țanțoșă, cu ochii cârpiți încă de somn, Costandina se scoală, se reazimă de perete și stă gata să sară, dacă va fi nevoie, și la bătaie.

– Ție îți convine să-mi vorbești așa și să mă iei la goană din casa tatei. Ție ți-a lăsat Radu Ochian lot, pe deal, deasupra Stănicuțului. Crezi că nu știu? Știu, soră-mea. Când o să te măriți cu Andriță Bobou, cu Alviță sau cu alt băiat, o să ai patru pogoane. Patru pogoane! Dar eu... Spune-mi și tu... Eu... Eu ce mă fac? Îmi trebuie și mie pământ. Așa că trebuie să-mi dați negreșit partea mea de pământ. Cât despre necazuri, fiecare om și le are pe-ale lui. Ce știi tu, și ce știți voi de necazurile pe care le am eu cu Digă și cu soacră-mea? Dacă le-ați cunoaște, în loc să fiți atât de câinoși cu mine, mi-ați plânge de milă.

– Atâta ne lipsea! Să mai plângem și de mila ta!...

– De ce să nu-mi plângeți de milă? Sunt ruda voastră.

– Nu ți-aș plânge de milă, Costandino, nici dacă te-aș vedea întinsă pe năsălie și cu lumânare aprinsă la cap.

Stau, ca două gaițe, față în față, gata să se încaiere. Soră-mea Evanghelina e colțoasă, ca toți ai noștri. Nimeni n-a cutezat până acum s-o tragă de coade. Dar tot atât de colțoasă, dacă nu și mai și, e soră-mea de la Saiele. Dacă ar fi numai pentru atâta și s-ar cădea s-o socotim soră bună, de sânge.

– Las-o, zice mama, nu-i mai spune nimic, iar dacă zice ea ceva, tu fă bine și ține-ți gura. Bărbatu-meu a luat-o de suflet, bărbatu-meu să se descurce. Nu te mai vârî și tu în ceartă. N-ai văzut ieri cum o mai mângâia și-o poftea la masă? Pe tine, e adevărat, te-a crescut, dar de mângâiat nu te-a mângâiat niciodată. Tatăl vitreg rămâne tată vitreg.

– Nu-l vorbi de rău pe tata, spune soră-mea Evanghelina. A fost întotdeauna bun cu mine.

– O fi fost, însă eu n-am prea băgat de seamă. În schimb am văzut cum o mângâia și-o cocolea pe Costandina.

De aceea are gură soră-mea de la Saiele, ca să vorbească. Vrea iarăși bătaie. Mi se pare că o caută cu lumânarea. Zice:

– Mai bine nu mi-ar fi spus niciun cuvânt bun și mi-ar fi dat pământul, partea mea de pământ. Eu n-am luat drumul în picioare

până aici pentru vorbe frumoase, să știți. Eu am venit pentru pământ. Să-mi dați partea mea de pământ și isprăvim cârcota. Cu act să mi-o dați.

Soră-mea Evanghelina o întreabă pe mama:

– S-o părui? Dacă nu te amesteci, pot nu numai s-o părui. Pot s-o stâlcesc. Pot să-i scot, dacă trebuie, ochii.

– Nu te atinge de ea, Evanghelino. Mă duc să-l aduc pe taică-tău. E la vite. Le dă nutreț.

Se duce mama în arie. Întârzie. Poate se sfătuiește cu tata cum să iasă din încurcătură. Se întoarce cu tata. Mama îl întreabă cu hotărâre:

– Ce facem cu Costandina? să ne hotărâm.

Tata simte din glasul mamei ce răspuns așteaptă ea de la el. Zice în doi peri:

– Ce să facem? N-avem nimic de făcut. Costandina n-are decât să se ducă la casa ei. S-a luminat cerul. Poate să se ducă la ea acasă sănătoasă, fără nicio primejdie.

– Cum să mă duc la casa mea, tată? Cum să mă arăt eu în fața lui Digă cu mâna goală? Dați-mi partea mea de pământ, cu act, și plec. Altfel nu mă mișc de aici. Un pas nu fac.

Tace tata. Mama se uită la el. Și ceea ce nu-i spune gura mamei, îi spun ochii ei.

La spatele tatei se află frate-meu Ion, pe care tata îl știe că nu prea e dus la biserică. Stă încruntat, pregătit să-i asculte porunca, oricare ar fi.

– Ioane...

– Sunt aici, tată. Te ascult, tată.

– Ia cojocul pe tine.

Se îmbracă frate-meu cu cojocul. Își îndeasă și căciula pe cap.

– Sunt gata, tată. Spune-mi ce trebuie să fac.

– Ajută-mă. Și dă-i zdravăn peste mâini dacă încearcă să-ți scoată ochii ori să te gherăie.

Tata și frate-meu Ion o apucă pe Costandina de umeri. Muierușca se zbate. Vrea să le scape din mâini. Încearcă să-l zgârie pe frate-meu pe obraz. Frate-meu Ion îi dă câteva ghionturi, pe înfundate, în coaste. Costandina se mai potolește, însă nu de tot. Tata și cu frate-meu o duc pe sus. O scot afară din arie.

Lângă fântână îi dau drumul. O îmbrâncesc. Închid poarta. Griva costelativa se târăște pe lângă picioarele lor. Chelălăie. Dă din coadă. Frate-meu Ion îi repede un vârf de picior în burtă. Griva costeliva, lovită pe neașteptate, se rostogolește. Tata îi spune peste gard Costandinei:

– Să nu te mai prind pe aici, că-ți frâng oasele. Ai înțeles? Pleacă!

Costandina tace. Se culcă în drum, se întinde în noroi, la poartă.

Tata și frate-meu intră în casă. Arunc o țoală pe mine și ies, desculț, pe prispă. Mă uit lung la Costandina. Vreau să văd cât o să aibă răbdare să stea culcată ca o scroafă în noroi.

Trec oameni. Se opresc. Se uită la ea. Unii o cred beată. Alții bolnavă o cred.

– Ce-o fi cu fata asta?

– Nu sunt nici beată, nici bolnavă. O să vedeți numaidecât ce e cu mine.

Toată lumea care s-a adunat stă cu ochii pe Costandina. Numai nenea Sandu, nebunul, se ceartă, bombănind, cu salcâmii, pe care-i bate cu parul. Costandina se agață de poartă și începe să strige cât o țin puterile:

– Nu plec... Nu pleeec!... Am venit să-mi dați partea mea de pământ. Nu plec până nu-mi dați, cu act, partea mea de pământ... Tatăăă... Mamăă... Veniți și mă omorâți... Că de plecat nu plec până nu-mi dați, cu act, partea mea de pământ...

Megieșii, și mai ales megieșele, cu care mama se avea în colți, atâta așteptau. Într-o clipă și-au lăsat treburile și s-au adunat la poarta noastră, ca la urs. Bâzârca, Rimoanta, Roșia, Mândica, Papelca se strâng stol în jurul Costandinei.

– Ce e cu tine, Costandino?

– Ce ți s-a întâmplat, fată?

– Te-a bătut maică-ta, fetico?

O iscodește și-o descoase mătușă-mea Bâzârca, cea cu ochii vineți, care le-a dat mai la o parte pe celelalte femei.

– Costandino! Costandino, sufletul maicăi, nu cumva alde cumnatu-meu Tudor au încercat să te omoare? Nu m-aș mira,

Costandino. Nu m-aș mira câtuși de puțin, sufletul meu. Spune-ne, ce ți-au făcut? Ce ți-au zis? Cu ce te-au supărat?

Costandina, cu toate că vrea să facă tămbălău, nu cade în cursa pe care, cu viclenie, i-o întinde mătușă-mea Bâzârca.

– Nu! N-au încercat să mă omoare. Nici pomeneală de așa ceva. Și de supărat, cu nimic nu m-au supărat. Dar tata și maica se folosesc de ani de zile de partea mea de pământ. Îmi mănâncă partea mea de pământ. Nu vor să-mi dea partea mea de pământ.

– Ai vorbit cu Tudor? o iscodește mătușa-mea Bâzârca. Trebuie să vorbești cu Tudor, fetico.

– Am vorbit. Mi-am răcit gura degeaba, mătușă. Cât nu l-am rugat! Numai că nu i-am căzut în genunchi. Dar am să-i cad și în genunchi, mătușă. Am să-i cad și în genunchi. Numai să-mi dea partea mea de pământ. Atâta le-am cerut și atâta le cer: partea mea de pământ. Am să-i cad tatei în genunchi. Poate că dacă îi cad în genunchi...

– Asta să n-o faci niciodată, Costandino. Omul nu trebuie să cadă în genunchi decât înaintea lui Dumnezeu sfântul și a preotului, care e omul lui Dumnezeu pe pământ.

Mătușa-mea Bâzârca privește spre casa noastră cu ochii ei mari și vineți și spune tare, s-o audă toată lumea adunată acolo și s-o auzim și noi:

– Cumnatu-meu Tudor i-ar da cu dragă inimă Costandinei partea ei de pământ. Nu este el omul care să se bulguie la avutul altuia... Măria... Numai Măria e de vină. Ea se împotrivește. L-a îmbrobodit pe cumnatu-meu. L-a pus cârlomăneanca sub papuc. Vai și amar de viața și de zilele lui!...

Mama, din prag, trage cu urechea. Aude. Fierbe. Îl întreabă pe tata:

– Mă lași s-o cotonogesc pe Bâzârca? Auzi cum mă ponegrește. Lasă-mă să-i mai dau o dată cu ciutura în cap. Numai o dată, omule, te rog...

– Nu trebuie, nevastă. Avem și așa destul bucluc cu nebuna de Costandina. Dacă te legi de cumnată-mea Bâzârca, face plângere, ne mai târăște pe la postul de jandarmi, mai avem de-a face cu Juvete și cu Paceaura.

Se vede cât de colo că mama e nemulțumită.

– Costandina ne face de râsul lumii. Cumnată-mea Bâzârca mă ponegrește și-și bate joc de mine. Nu mă lași s-o părui. Iar tu... Tu stai de parcă ai fi de lemn. Lasă-mă cel puțin pe mine să le învăț minte pe amândouă. Cât despre Juvete, nu mă tem. Îl cumpăr cu două-trei găini.

Tata se uită cu ochi vinovați în jos. Îi vine greu să spună da. Îi vine însă greu să spună și nu. Îl scoate din încurcătură mătușă-mea Uțupăr:

– Mă duc s-o aduc pe Costandina în casă. Trebuie s-o potolim pe smintită măcar până se risipește lumea de la poartă.

– Dacă vrei... Încearcă...

Își ridică mătușa-mea Uțupăr poalele să se ferească de noroi, se duce, deschide poarta, o apucă de mână pe soră-mea de la Saiele, de parcă ar fi însăși blândețea, și-i zice:

– Hai în casă, Costandino. Nu te mai prosti. Râde lumea de tine. Hai în casă, că te cheamă taică-tău.

– Mama ce zice? Vrea?

– Ce să zică? Tot la fel ca taică-tău zice.

– Îmi dau pământ? S-au hotărât să-mi dea partea mea de pământ? Dacă mi-o dau, trebuie să mi-o dea cu act.

– Nu știu. Dar de vreme ce m-au trimis să te poftesc în casă, poate că s-au hotărât să te mulțumească, să se isprăvească odată și povestea asta.

Își îndreaptă Costandina spinarea. Ridică fruntea. Zâmbește. Parcă nici usturoi n-a mâncat, nici gura nu-i miroase. Mătușa Uțupăr îi face semn să i-o ia înainte. Când ajunge în odaie, cutezanța i se micșorează, rămâne în picioare, tot în colț, lângă ușă. Îi mai cade nițeluș nasul, însă ochii, mici și cenușii, îi sclipesc ca și mai înainte.

– Îți mulțumesc, tată. Știam eu că nu te lasă pe dumneata firea să mă lași să plec cu mâna goală. Îmi spunea mie inima că până la urmă o să-mi dai, cu act, partea mea de pământ.

– Stai liniștită. O să mă mai gândesc. O să vedem. Deocamdată stai liniștită, Costandino. Nu ne mai arunca în gura lumii.

– Dacă-mi spui dumneata să stau liniștită, o să stau liniștită, tată. Dar să nu-ți închipui că scăpați de mine până nu-mi dați

partea mea de pământ. Dacă nu-mi dați, cu act, partea mea de pământ, nu plec de aici nici moartă.

– Bine, Costandino. O să mai vedem. O să mă mai gândesc.

– Gândește-te, tată. Poate-ți dă Dumnezeu gândul ăl bun. Nu se poate să nu-ți dea Dumnezeu gândul ăl bun.

Trece ziua. Soare cu dinți. Vânt. Nori. Iarăși soare cu dinți. Nimic neobișnuit nu se mai întâmplă. După un asfințit scurt și zbuciumat, vine, ca o uriașă povară neagră, seara. Mâncăm. Ne culcăm. Costandina cuminte, tăcută, a rămas tot timpul nemișcată în colț, lângă ușă. N-a mai fost certată de nimeni. Dar nici poftită la masă n-a mai fost. Când am mâncat noi – ce e drept, cam cu noduri – ea a-nghițit în sec. Ne-am făcut că n-o vedem și am lăsat-o să înghită în sec.

Cum dorm lângă vară-mea Dița iepurește, c-un ochi închis și cu altul deschis, și aștept cu nerăbdare să văd ce-o să se mai întâmple cu soră-mea de la Saiele, spre ziuă mă scoate din toropeală un tropot moale de cai nepotcoviți. Caii nechează ușor și se opresc la fântână. Poarta scârțâie. Griva costeliva latră a om cunoscut. Bate cineva ușor-ușurel în fereastră.

– V-ați trezit?

– Ne-am trezit, îi răspunde tata și se duce să-i deschidă ușa.

Mama, de care mă cam îndoiesc că se lipise somnul, aprinde lampa. Frate-meu Ion se trezește și el, se întinde, își trosnește oasele și se îmbracă. Tac mâlc. Fac pe adormitul. Tata vorbește în tindă cu omul care a venit cu caii. După glas îmi dau seama că e năzgâmbul de Avendrea.

Intră tata în odaie. Intră, după el, și Avendrea. Costandina, stârcită lângă ușă, întreabă cu sfială:

– Ce vreți să faceți cu mine?

– Vrem să te ducem acasă, la Saiele, altceva nimic, îi răspunde Avendrea. Și te sfătuiesc să nu faci gălăgie. Să taci. Altfel te strâng de gât și te arunc în baltă.

Costandina sare ca o nevăstuică la prietenul lui frate-meu. Până să se ferească Avendrea, se și pomenește cu obrazul însângerat. Înnebunit de ciudă, îi repede un pumn în bărbie. O ametește. Îi bagă un mototol de cârpe în gură. Îi aruncă un sac în cap.

O ia la spinare. Frate-meu Ion, după el, îl ajută să ducă sacul, care este destul de greu. Tata le spune:

– Aveți grijă cum o țineți, să nu se înăbușe.

– După ce ieșim din sat, o lăsăm să țipe cât o vrea, nene Tudore. Dar eu cred că nici n-o să deschidă gurița. O s-o duc până la Saiele numai într-o îmbrățișare și numai într-o pupătură.

– Să nu vă puie dracul sa vă legați de ea, zice tata. Vă spune lui bărbatu-său și mai iese și altă dandana.

– De! spune Avendrea. De! E frumușică! N-aș putea să zic vorbă mare.

Auzim tropotele depărtându-se. Pe urmă nu le mai auzim. Mama se închină.

– Mulțumescu-ți, ție, Doamne. Am scăpat de smintită. Mulțumescu-ți, ție, Doamne...

Mătușa Uțupăr oftează:

– Eu știu ce să mai zic, Mărio? Poate că...

– Nu cumva vrei să spui c-o să se întoarcă?

Mătușa Uțupăr nu vrea s-o neliniștească pe mama. Se mulțumește să ridice din umeri și să zică:

– Mai știi? Smintită cum e... Dar poate că s-a săturat de câte-a pățit. Poate că-și bagă mințile-n cap și nu se mai întoarce.

Amărât, tata îi răspunde:

– Chiar așa lipsită de doage nu cred să fie. Nu se mai întoarce. Dacă totuși se-ntoarce, mă îndârjesc, pun ciomagul pe ea.

Cu toate că știe că tata nu suferă să-l calce nimeni pe coadă fără să ridice ciomagul, mama, ca să-l întărâte, zice cu răutate:

– M-aș mira, tare m-aș mira. Tu și ciomag! Mai curând cred c-o s-o mângâi și-o s-o cocolești cum ai mângâiat-o și-ai cocolit-o ieri.

Tata e obosit de harțag. Tace. Își răsucește o țigară. O aprinde. Trage fum. Fumul e negru, acru, înecăcios. Tușește. Timpul trece. Răsare soarele. Cu dinți răsare. Vântul ocolește pământul. Ocolind pământul, îndoaie copacii de la noi din sat, de la Omida. Îndoaie copacii din toate satele de pe Valea noastră, a Călmățuiului.

La amiază Avendrea și cu frate-meu Ion se întorc cu caii în spume. Tata le iese în cale. Îi întreabă:

– Ați dus-o?

– Am dus-o. Am lăsat-o la ea în poartă. Am răsucit caii și-am venit într-o alergătură. Parcă am fi gonit după iepuri ori după dropii.

– Puteați să nu vă grăbiți. Ați ostenit caii.

Caii, doi șargi voinici, frumoși, însă nețesălați și nepotcoviți, sunt sleiți. Răsuflă greu. Ies aburii din ei ca dintr-o căldare în clocot sub care arde foc mare.

– Nu se putea altfel, zice Avendrea. Ne-a fost frică să nu se ia Digă după noi și să ne ajungă din urmă. Se lăsa cu omor de om.

Tata îngălbenește și-l sfredelește pe Avendrea cu ochii.

– Nu cumva... Nu cumva v-ați făcut râs, pe drum, de Costandina?

Avendrea tace. Se uită într-o parte și tace. Pentru ca tăcerea să nu se prelungească și tata să nu se apuce să-l iscodească, să-l sucălească și să-l înjure pe Avendrea, îi răspunde frate-meu Ion:

– Nu, tată, nu. Cum poți dumneata să ne bănuiești de așa ceva? Nu i-am făcut nimic. Zău că nu i-am făcut nimic. Nici măcar nu ne-a trecut prin cap să ne legăm de ea.

– Atunci? Ceva tot s-a întâmplat. De ce nu-mi spuneți? Spuneți-mi ce s-a întâmplat.

Lui Avendrea parcă i-a pierit glasul. Se ferește de ochii tatei. Răspunde tot frate-meu Ion:

– Costandina nu se potolea deloc. Parcă avea pe dracul în ea. Se zvârcolea în sac ca peștele în cârlig. După ce ne-am depărtat de sat, ne-a pălit mila. I-am scos cârpa din gură. Numaidecât nebuna a început să țipe. Câțiva învoitori de-ai lui boier Noti ieșiseră pe câmp să vadă dacă semănăturile au dat colț. Ni s-a părut că-l zărim în depărtare chiar pe boier Noti, care umbla după iepuri cu ogarii. Ne-am temut să n-o audă careva și să iasă bucluc.

– Și cum v-ați descurcat?

– I-am îndesat iarăși ghemul de cârpe în gură și i-am mai dat din când în când câte un pumn în cap.

– Tu? Sau Avendrea?

– Amândoi. Dar ne-am ferit s-o lovim în tâmplă. Numai în bărbie am lovit-o.

– Atâta tot?

– Ar mai fi ceva.

– Spune, Ioane, spune-mi tot.

– La crâng. Am scos-o din sac. Am lăsat-o să mai răsufle nițel în voie.

– Nu erau oameni prin apropiere?

– Nici țipenie.

– Și pe urmă?

– Pe urmă i-am astupat iarăși gura. Am vârât-o în sac și-am mers mai departe.

– Atâta tot?

– Numai atâta, tată.

Tata se uită la frate-meu. Se uită și la Avendrea. Amândoi au coastele pline de noroi. Sunt plini de noroi și pe genunchi. Noroiul s-a uscat. Se face că nu înțelege. Zice:

– Bine. Ștergeți caii de spumă și duceți-i de unde i-ați luat.

– O să-i ducem, zice Avendrea, însă am vrea ca mai întâi să îmbucăm ceva. Ne-a ostenit drumul și ne vine cu leșin.

– Intrați în casă. Căutați de-ale gurii. Poate găsiți.

Frate-meu Ion și cu Avendrea dau să intre în casă. Tata se uită lung la cai. Ridică sprâncenele stufoase. Spune:

– Nu sunt caii voștri, Avendreo!...

Frate-meu și cu Avendrea se opresc. Avendrea râde.

– Dar ce? Am zis că sunt caii noștri? N-am zis așa ceva, nene Tudore. Ca să iau caii noștri, ar fi trebuit să mă cert cu taica, să-i spun unde mă duc și pentru ce mă duc.

– Nu sunt cai din satul nostru, stăruie tata.

– Dar ce? Am zis eu că sunt cai din satul nostru?

Tata pune mâna pe o nuia. Vrea să-i atingă pe amândoi. Frate-meu Ion face câțiva pași de-a-ndaratelea. Îndrăzneț, Avendrea se înfige în tata și-i smulge nuiaua. Râde iarăși. Începe să cânte încet:

Spune-mi, spune-mi, moș bătrân,
Spune-mi caii cum se fură
Noaptea pe fulgerătură...

– Afurisitule! Ai furat caii...

– Nu i-am furat. I-am luat cu împrumut.

– Ai furat caii, Avendreo. Mă bagi în bucluc... Ai cui sunt?

– Ai lui Căpruciu din Stănicuț.

– Ți i-a împrumutat el? M-aș mira ca de popă tuns!

– Nu. I-am luat eu singur. Am intrat în grajd, i-am luat, le-am pus căpăstrele și am venit aici.

– Dacă știai că te ceartă taică-tău pentru cai, de ce nu mi-ai spus? Vorbeam eu cu Uțupăroaica. Îți împrumuta ea telegarii.

– Am vorbit eu. N-a vrut. „Nu-mi dau eu frumusețe de telegari pe mâna ta. Deșucheat cum te știu, mi-i prăpădești."

– De, cam așa și este...

– Atunci ce voiai să fac? M-ai rugat să te scap de Costandina. Te-am ascultat. Te-am scăpat de Costandina.

Tata se scarpină în cap. Până la urmă recunoaște:

– M-ai scăpat. Dar... te-or fi căutând jandarmii.

– Și asta se poate, nene Tudore. Căpruciu n-a rămas cu mâinile-n sân când nu și-a mai găsit caii în grajd. O fi alergat să se plângă jandarmilor cu noaptea în cap.

– Fără îndoială că a depus plângere. Acum... Acum ce e de făcut?

– Eu știu? O să vedem. O să ne mai gândim.

– Ce să ne mai gândim? Ia caii și du-i degrabă păgubașului.

– Dar ce? Sunt nebun? Întâi să îmbuc ceva. După aceea încalec și plec pe-aci încolo. În luncă le dau drumul. Caii cunosc drumul. Au să se ducă singuri acasă.

– Acuma, du-i chiar acum! Mă bagi în bucluc, băiete.

Avendrea și frate-meu Ion încalecă. Tata răsuflă ușurat.

– Afurisit om o să iasă din Avendrea. N-o să moară acasă, ca oamenii cumsecade, cu capul pe căpătâi.

Soare cu dinți. Vânt aspru. Soare cu dinți. Și iarăși soare cu dinți. Vine la mine Veve Chiorul. Vorbim despre Patru Ochi. Vorbim despre frate-meu Alexe. Ne amintim și de bietul Gingis. Vorbind, mâncăm un colac uscat, pe care Veve Chiorul l-a găsit uitat pe poliță.

– Tu, omule, poți să oprești ziua să treacă? Poți să împiedici noaptea să se prăvălească asupra pământului cu întunericul ei uneori străveziu, alteori gros și negru ca smoala? Poți să-i poruncești soarelui să nu mai răsară și el să te asculte?

– Nu, Darie, nu pot.

– Dar altcineva poate?

– Nu poate, Darie.

– Nici boier Gogu?

– Nici.

– Nici boier Gherasie?

– Nici.

– Nici boier Pienaru?

– Nici.

– Nici boier Noti de la Saiele?

– Nici.

– Nici prefectul Drăculea?

Nici.

Mătușa Uțupăr râde. De mine râde. Râde pentru că eu întreb și tot eu îmi răspund.

Nu stă degeaba mătușa Uțupăr. Ca să-i treacă mai ușor timpul, roade, între dinții ei mari ca lopețile și galbeni ca șofranul și între măselele-i vinete, boabe fierte. Rod și eu boabe fierte. Și vară-mea Dița cea cu buză de iepure tot boabe fierte roade. Sunt bune boabele fierte, de porumb.

Umplu burta.
Satur burta.
Burta mă doare.
Mi se umflă.
Mi se umflă,
și mi se întinde ca toba.
Bat cu degetele în burtă.
Sună burta.
Tam-tara-ram...
Tam-tara-ram...
Tam-tara-ram...

Uneori, vara, vin și se opresc în gară trenuri cu soldați de la Turnu. Întind corturi pe luncă, între satul nostru Omida și cătunul Viorica. Ofițerii își aduc nevestele. Le spun oamenilor care au case mai bune:

– În case locuim noi. Voi, afară. Tot sunteți obișnuiți să dormiți pe bătătură, sub salcâmi.

Cârciumarii se bucură. Fac mai mult dever. Ofițerii beau. Majurii beau. Pe lângă ei mai beau popa, notarul, văru-meu Nicolae Dimozel.

De cum se luminează de ziuă, până seara, după scăpătat, pe lunci și pe dealuri, prin sat și pe câmp, sună și răsună goarnele și tobele. Aleargă soldații pe dealuri, tocesc mirișt ile. Se culcă. Se scoală. Iar se culcă. Trag și cu armele. Soarele le arde spinarea. Îi trec năduș elile. Îi rod bocancii. Noi, copiii, ne ținem, cât e ziua de lungă, landră după soldați. Culegem cartușe goale. Ne jucăm și noi de-a soldații. Cum nu avem tobe, sunăm toba cu degetele pe burtă.

Toamna soldații își strâng corturile. Își iau chesoanele. Se întorc la Turnu, în cazarmă.

Amintindu-mi de soldați, încep să mă laud, mai mult ca să cresc în ochii vară-mi Dița:

– Când o să cresc mare, o să mă fac soldat. O să mă războiesc crâncen cu turcii, cum s-au războit altădată frații bunicului. Turcii sunt bărboși, mustăcioși, parcă s-ar trage toți din Daud Muamed, bărbatul Zarincăi.

Tam-tara-ram...
Tam-tara-ram...
Tam-tara-ram...

– Daud!... Acela a fost un om și jumătate, Darie.

Închide ochii mătușă-mea. Știu că atunci când ține ochii închiși mătușa Uțupăr se uită în trecut. Oftează. Poate plutește cu gândurile prin cer. O trag pe pământ.

– Da, mătușă Uțupăr, o să mă războiesc cu turcii. Dacă ar mai trăi Daud Muamed, m-aș război și cu el.

Mătușa Uțupăr deschide ochii. Tresare. Dinții mari ca lopețile și galbeni ca șofranul i se clatină. Bagă de seamă că mă scarpin pe la subsuori.

– Deocamdată te războiești cu puricii, Darie.

– Cu puricii nu mă războiesc. Îi prind și-i ucid cu unghia.

– Dar cu ce-ai mai putea să-i ucizi? Cu toporul?

– De ce nu? Dacă aș vrea, aș putea să ucid puricii și cu toporul.

Mătușa Uțupăr cască ochii.

– Cum? Cu toporul? Puricii? Iacă! Despre așa ceva încă n-am auzit!...

Vară-mea Dița râde să se prăpădească. Vrăbii cenușii, cu gușă albă, bat în geam. Dacă m-ar fi auzit, poate că ar râde și ele. Nu m-au auzit, nu râd. Vor fărâmituri. Sunt flămânde. N-am chef să caut fărâmiturile, să le arunc. Să mai rabde și ele. Și eu, când nu e chip să fac altfel, rabd până mi se lungesc urechile.

– Puricii se ucid cu unghia, mătușă. Dar ei ar putea fi omorâți tot atât de bine și cu toporul. Uite cum... Dacă boier Gherasie, cel care ne-a pus botnițe la culesul viei, ar avea purici...

– N-are, Darie, nu-ți fă nădejde, boierii n-au purici.

– Să zicem totuși c-ar avea.

– Bine, dacă vrei tu să zicem, să zicem. Să știi însă că boier Gherasie n-are purici.

– Dacă ar avea și dacă m-ar lăsa să-l caut de purici, eu aș prinde un purice. L-aș freca ușurel între degete până l-aș ameți. Pe urmă l-aș pune în părul lui boier Gherasie. Drept în creștet l-aș pune.

– Și după aceea?...

– Aș lua toporul și aș izbi. Aș ucide puricele. Praful s-ar alege de el...

– N-ai omorî numai puricele, Darie. Ai omorî și boierul. Ți-ar putrezi oasele în pușcărie, ca lui Gavrilă Șoit.

– Nu știu cine-a fost Gavrilă Șoit.

– Un ungurean. Slugărea la noi, la Secara, la boier Pienaru. Într-o zi l-a atins boierul cu biciul. Gavrilă Șoit i-a răspuns cu două palme. L-au legat jandarmii. Judecătorii l-au judecat. A murit ungureanul la ocnă. Pentru două palme. Și nici acelea date cum ar fi trebuit să fie date, cu sete și cu dușmănie.

Când mă duc cu tata la Olt, să ne vedem rubedeniile pe care le avem acolo sau să cumpărăm lemne de la pădure, străbatem moșia lui boier Noti. Spre Turnu dacă mergem, printre lanurile de grâu și de porumb ale lui boier Pienaru mergem. Când plecăm la Rușii de Vede, ceasuri întregi drumul ne poartă pe moșia lui boier Gogu. La Cârligați se află moșia și conacul lui boier State Pantazi. Lângă noi, la Băneasa, e mare stăpân ologul, boier Gherasie. Mai departe, cât ține țara, alte moșii, alți boieri. Munții, ai boierilor. Ale boierilor sunt și apele. Spun:

– Boierii sunt puternici... Bogați și puternici.

– Puternici, Darie. Puternici și bogați. Neînchipuit de bogați sunt boierii. Și neînchipuit de puternici sunt, Darie. Fac tot ce vor cu noi și cu viața noastră.

Vrăbiile cenușii, cu gușă albă, au plecat de la geam. S-au adunat o sumedenie. Sar, de parcă ar fi împiedicate, pe bătătură. Motanul chior al mătușă-mi Bâzârca se târăște pe burtă spre ele. Sfârrr! zboară vrăbiile. Se așază pe crengile din vârf ale duzilor. Motanul chior încearcă să se urce după ele în dud. Ghearele bătrâne, tocite lunecă pe scoarța și mai bătrână a dudului. Lunecă. Lunecă și cade la pământ motanul. Se resemnează. Își piaptănă, cu laba, mustățile lungi, albe.

– Sunt puternici boierii, mătușă, dar soarele nu-l pot împiedica să răsară.

– Nu pot, Darie. Nici vodă nu poate. Nimeni nu are putere nici asupra cerului, nici asupra pământului. Numai asupra noastră, a oamenilor, au putere.

Mama bombăne pe vatră. Nu știu ce are de la un timp. Se pomenește deseori vorbind singură. O fi din cauza Costandinei. Acum pregătește prânzul. Tata, frate-meu Ion, soră-mea Evanghelina s-au dus la Păscuțu. Păscuțu l-a trimis pe Veve Chiorul să-i cheme. Papelca plânge, se vaită, își rupe straiele după ea. L-a visat pe Gingis plin de noroi. I-a spus băiatul, în vis, să vină să-l dezgroape, să-l spele, să-l dichisească și să-l îngroape iarăși, însă în pământ sănătos, uscat, nu în noroi. I-a mai spus că-l doare pieptul, că-l apasă prea tare, pe piept, pietroaiele pe care i le-au aruncat peste sicriu când l-au îngropat.

Păscuțu, tata, soră-mea au mult de furcă. Vor s-o lege cu frânghia ca să nu intre cu capul în perete, să se mai întâmple încă o nenorocire.

Soarele cu dinți se apropie de miezul zilei. Luminează lumea soarele. Nouă ne luminează numai fereastra.

Poarta n-a scârțâit, Griva costeliva n-a lătrat. O aud pe mama strigând:

– Iar ai venit? Rup ciovârnacul pe tine, Costandino! Acum nu te mai iert. Îți sparg capul cu ciovârnacul.

Aud glasul soră-mi de la Saiele, care, dulce, îi răspunde mamei:

– Iar am venit. Cum m-a văzut, Digă m-a luat la trei păzește. Așa că n-am avut încotro. Am venit iar. Pentru pământ. Să-mi dați, cu act, partea mea de pământ. Nu scăpați de mine, mamă, până nu-mi dați, cu act, partea mea de pământ.

Stăruința Costandinei, glasul ei umilit, dulce, obosit, sleit o moaie pe mama. Cu ochii îndreptați spre flăcările focului din vatră, îi spune:

– Așteaptă să vină taică-tău. O să-ți dea pământ, de n-o să-l poți duce. Eu, una, fetico, nu mă mai amestec.

– Pot să-l aștept aici, lângă dumneata?

– Mai bine treci în odaie, la mătușă-ta. Dacă rămâi aici, s-ar putea să mă răzgândesc – sunt și eu om – și să-ncep să te tupungesc cu vătraiul.

O privesc pe Costandina și mă mir de parcă l-aș vedea, în carne și oase, pe Necuratul. De az-noapte și până acum soră-mea de la Saiele s-a schimbat. E adusă de spinare ca o băbătie uitată și de Dumnezeu și de moarte! Abia se ține pe picioare. Merge cu pași împleticiți. Îi dă bună ziua mătușii Uțupăr. Tremurând și dârdâind, se așază jos, în colț, lângă ușă. Rânjind, mătușa Uțupăr zice:

– Aș fi pus mâna în foc că te întorci, Costandino. Păcat că n-am avut cu cine să-nchei rămășag. Aș fi câștigat și ți-aș fi rămas îndatorată.

– D-apoi cum mătușă? Crezi că era chip să nu mă întorc? M-a trimis Digă. Pentru pământ. Mi-a poruncit să nu mă mișc de aici până nu mi se dă, cu act, partea mea de pământ.

Mătușa Uțupăr întinde gâtul. O privește lung. Clipește. Iar o privește lung.

– Dar la ochi ce ai, Costandino?

– Digă...

– Și la gură ce ai, Costandino?

– Tot Digă...

Mă uit și eu lung la soră-mea de la Saiele. Și văd, de data asta, fără mirare, că în jurul ochilor Costandinei se întind două vânătăi și că gura soră-mi de la Saiele e ruptă-zdreanță, cu buzele umflate, crăpate, pline de sânge închegat și uscat.

– Mi-a spus, zice Costandina, că vânătăile de la ochi și gura bătută au să-i trezească tatei mila și-o să-i umple inima de bunăvoință. Chinurile mele, a zis tot Digă, n-au să-mi fie degeaba. Au să-l hotărască să-mi dea pământ, să-mi dea, cu act, partea mea de pământ.

– De! S-ar putea ca socoteala lui Digă să nu fie rea.

– Tot așa m-am gândit și eu, spune Costandina. N-am plâns. Nu m-am văitat. N-am zis nimic. Digă m-a bătut iarăși, dar eu l-am înțeles, n-am zis nimic-nimicuța, mătușă dragă.

– Dar crâncen bărbat ai, Costandino. N-ai fugit tu atâta vreme în zadar după el. Ai ales. Și-ai cules ce-ai ales. Așa om mai rar!...

Costandina tace. Ochii îi lucesc. E bucuroasă că mătușa Uțupăr spune cuvinte bune despre Digă al ei.

– Crâncen bărbat ai, Costandino! Să-ți trăiască, fetico!

– Crâncen, într-adevăr. De aceea mi-e drag. Dacă ar fi fost moale ca mămăliga, n-aș fi stricat pe el nici o aruncătură de ochi.

Mătușa Uțupăr, căreia mereu îi e foame de parcă ar avea șoareci în burtă, molfăie boabe fierte. Și eu mănânc boabe fierte. Și vară-mea Dița. Pe fundul strachinii, cu toată osteneala pe care ne-am dat-o s-o golim, se mai găsește o mână de boabe. Mătușa Uțupăr ia strachina în mână, i-o întinde Costandinei, o îmbie:

– Ia și tu. Poate că Digă nici nu te-a lăsat să mănânci.

– Nu m-a lăsat. Zicea: „Nu te atinge de mâncare. Omul sătul e mai bun. Foamea îndârjește. Cu oamenii de la Omida trebuie să fii îndârjită dacă vrei să le smulgi, cu act, partea ta de pământ".

Soră-mea de la Saiele nu se clintește de la locul ei. Nu întinde mâna după strachină. Nici mătușă-mea nu se clintește din pat. Ca să n-o las pe mătușa Uțupăr cu mâna întinsă, mă duc și iau eu strachina cu boabe. I-o vâr Costandinei sub nas.

– Nu-mi trebuie, Darie. Nu pentru câteva boabe fierte am luat eu, încă o dată, drumul în picioare de la Saiele și până aici. Eu am venit pentru pământ, să mi se dea, cu act, partea mea de pământ.

– Înțeleg. O să vină tata. O să vorbești cu el despre pământ. Acum mănâncă. Sunt bune boabele fierte.

Dada Costandina dă din cap că nu. Stărui. Atunci soră-mea de la Saiele deschide gura și-mi arată o știrbitură largă, care încă sângeră. Zice:

– Nu pot, Darie, chiar dacă aș vrea să mănânc, nu pot. Mă dor gingiile.

Mătușa Uțupăr, care odată cu mine s-a uitat și ea la gura și în gura Costandinei, se cutremură de parcă ar fi lovit-o cineva pe spinarea goală c-un harapnic de foc. Strigă:

– Dar dinții de sus cine ți i-a rupt, nenorocito?

Costandina, mirată de întrebarea mătușii Uțupăr, râde. Rupturile buzelor îi plesnesc. Ies la iveală picături de sânge. Costandina nu le simte.

– Cum cine? Digă... Digă al meu...

– Doamne, Doamne! Ce mi-a fost dat să mai văd... Doamne, Doamne!...

Tata se întoarce din sat cu frate-meu. Are fața întunecată. Pe frate-meu Ion nu l-am văzut niciodată atât de supărat.

– Ce face Papelca? îl întreabă mama.

– Vai de capul ei! Dacă nu-și pierde mințile are mare noroc!

– S-a mai liniștit?

– De unde! Am fost nevoiți s-o legăm de mâini și de picioare, ca pe un turbat.

– Ei, lasă, îi spune mama. Nu mai fiți atât de necăjiți. Rușanca are fire tare. O să-i treacă. Într-o zi, cel mult două.

– Nu din pricina ei suntem supărați. Ni s-a mai întâmplat și altceva.

Nu apucă tata să-i spună mamei ce i s-a mai întâmplat, când dă cu ochii de Costandina. Spre nedumerirea noastră, a tuturor, nu-i zice nimic.

Mama intră după tata și după frate-meu Ion în odaie. Neliniștită, întreabă:

– Ce e cu voi? Ce vi s-a întâmplat?

– Caii... ne-a chemat Juvete. Ne-a chemat la post și ne-a cercetat.

– S-a și aflat?

– Cum să nu se afle? Timoc, bărbatul Rimoantei, a văzut caii lui Căpruciu legați la gardul nostru. Îi cunoștea. A alergat la postul de jandarmi și ne-a pârât.

– Avendrea! El i-a luat de la Căpruciu, el să dea socoteală. Treaba lui. Să se descurce cum s-o pricepe.

– Pe Avendrea jandarmii l-au căutat și nu l-au găsit. Parcă ar fi intrat în pământ, diavolul.

Frate-meu Ion uită supărarea. Fața i se luminează. De bucurie că Avendrea e în stare oricând să-i păcălească pe jandarmi, e gata să zburde. Zice:

– Avendrea are culcușuri în care, dacă vrea, poate să stea ascuns oricât. Nu-l dibuie Juvete chiar dacă s-ar apuca să răscolească tot pământul!

– Neam de hoți! zice cu ciudă mama. Ai făcut rău, Ioane, că te-ai înhăitat cu el. Numai de rele se ține și numai rele te-nvață.

– La o adică, îi răspunde frate-meu, țanțoș, cine n-a avut hoți printre neamurile lui? Dacă ar fi să judec așa, n-ar trebui să fiu prieten nici cu Gărgan, nici cu Minică, nici cu alții și nici măcar cu băieții părintelui Tomiță Bulbuc. Ca să trăiești, e nevoie să mai înșeli din când în când pe câte unul, ba chiar să pui mâna și să furi.

– Bine, maică, bine, maică. Împrietenește-te cu cine vrei, maică, încârduiește-te cu cine-ți place, maică... Of! Doamne, că n-am avut și eu parte de băiat...

Tata se răstește:

– Taci. Nu-mi mai împuia capul cu prostii, că mi l-ai împuiat destul. Îmi vine să-mi iau lumea-n cap și să nu mă mai uit îndărăt.

– Îți e ușor să vorbești... Gheorghe al tău învață carte la București... Ion al meu... N-o să se aleagă nimic de capul lui... Dacă... Dacă trăia bărbatul meu dintâi... Dacă Radu Ochian nu murea...

Cârcota se încinge și se-nfierbântă. Mama dă drumul lacrimilor. Tata fierbe în el. Mătușa Uțupăr nu se amestecă. Știe că

atunci când se ciondănește bărbatul cu nevasta nu e bine să te vâri între ei. Dacă ești bărbat, te alegi cu capul spart. Muiere dacă ești, cu coadele rupte te alegi.

Într-un târziu, tata se mai liniștește. Liniștindu-se, spune:

– Vorba e că acum, vrând-nevrând, o să mai am încurcătură și cu jandarmii. Juvete nu glumește. Când pune mâna pe careva, nu se lasă până nu-l bagă la gros. Poate o să fiu tras în judecată și osândit.

Se mai scarpină în cap, se mai gândește, și dintr-odată se întoarce mânios spre Costandina:

– Și toate astea, afurisito, mi-au căzut pe cap numai din pricina ta!... Dacă nu veneai...

Costandina nu-i îngăduie tatei să-i spună până la capăt ce are pe suflet. Nu-l întrerupe cu vorba, însă deschide gura și îi arată tatei gingia de sus, din care-i lipsesc patru dinți. Acum tata se uită la ea cu cea mai mare băgare de seamă. Îi vede nu numai lipsa dinților. Îi vede și vânătăile grozave din jurul ochilor.

– Ion? Ion ți-a rupt dinții? Ion te-a lovit la ochi? Îl omor. Acum nu-l mai iert. Îl omor.

– Nu, tată, nu.

– Atunci cine? Cine? Ticălosul de Avendrea?

– Bărbatu-meu, Digă... Digă al meu... Digă, dragul de el...

Mânia tatei piere tot atât de repede cum a venit. Răsuflă ușurat. Se așază pe pat. Mama rămâne în picioare lângă sobă. S-a potolit și ea. Și-a șters lacrimile. Ochii i-au rămas tot mari, tot frumoși, tot plini de o nesfârșită tristețe. Dar chiar triști, ochii mamei rămân tot limpezi, ca văzduhul după ploaie, în lumina blajină a soarelui, când se arată pe cer curcubeul, căruia eu, jucându-mă, îi strig:

Curcubeu,
Curcubeu,
Vin la mine
Să te beu...

Mătușa Uțupăr molfăie în gură cele din urmă boabe din strachină.

– Ce facem, nevastă, cu Costandina?

Mama tace. Îndelung tace. Și după ce se satură de tăcut, zice:

– Dă-i, omule. Dă-i și ei o bucățică de pământ. Să se isprăvească odată tărășenia asta urâtă. Dă-i, să scăpăm de ea, să ne vedem liniștiți mai departe de copiii noștri, de necazurile noastre, de sărăcia noastră.

Pe tata îl miră mult răspunsul mamei. Se aștepta la altceva. Cu vorbe apăsate, grele, zice:

– I-aș da una în cap.

– Nu, omule, nu-i da în cap. I-am dat eu. I-a mai dat și Digă. Nu-i mai da și tu în cap. Mai bine dă-i o bucățică de pământ. Să isprăvim odată. Să scăpăm. Îmi vine să iau câmpii...

– De unde să-i dau eu pământ Costandinei? N-avem. Știi bine că n-avem. Iar peticul pe care-l avem nu ne ajunge nici nouă.

Mama tace. Lunecă în adâncul ei. Și se duce, se duce... Parcă s-ar duce la capătul lumii. În fiecare om e un început al lumii și un capăt al lumii. În tot acest lung răstimp, în odaie nu se aude nimic altceva decât clefăiturile supărătoare ale fălcilor mătușii Uțupăr.

Se întoarce mama de acolo de unde o dusese gândul. Îi spune tatei:

– Dă-i omule, dă-i jumătate din sfertul de pogon de lângă Călmățui. Dă-i. Să scăpăm odată. Să trăim liniștiți. Săraci și curați.

Costandina se ridică. Plănuia să se repeadă la mama, s-o îmbrățișeze. Se răzgândește. I se pare că îmbrățișarea ar însemna prea puțin. Se frânge de mijloc. Pe urmă cade în genunchi. Se târăște pe genunchi până la mama. Îi apucă mâinile. I le sărută. Îi sărută și picioarele goale, pline de noroi. Spune, printre șiroaiele de lacrimi, care-i năvălesc din ochii înconjurați de vânătăi:

– Îți mulțumesc, mamă... Îți mulțumesc din suflet, mamă... Tu ești măicuța mea bună... Măicuța mea bună... Tu ești mai bună chiar decât mama care m-a născut... Ți-aș da sufletul...

Mama își trage mâinile. Își ferește picioarele. Plină de rușine, se depărtează de Costandina. Își lasă buza. Ochii i se întunecă.

– Lasă sufletul. Nu-l mai amesteca în treaba asta. Păstrează-ți-l, dacă ești în stare, curat.

Soră-mea de la Saiele se trage la locul ei, în colț, și rămâne ghemuită acolo. Abia acum simte că-i sângerează buzele. Și le șterge cu limba. Sughiță de câteva ori. Pe urmă spune:

– Cunosc, mamă dragă și tată dragă, pământul de lângă Călmățui. E bun. E negru. Și de gras, nu mă plâng, e gras ca untul. O să vin cu Digă. Să-l muncim. Să-l udăm. O să sădim și-o să creștem pe el zarzavaturi. Parcă și văd varza! Cât căldarea! Parcă și văd ardeii, pătlăgelele, prazul, guliile, ceapa... O să ne îndestulăm casa cu zarzavaturi, dragă mamă și dragă tată...

Ce s-o mai fi petrecut în mintea tatei nu știu. Văd însă că-și iese iarăși din fire. Poate l-o fi scârbit Costandina cu vorbele ei, cu purtarea ei!... Își ia căciula din cap. Dă cu ea de pământ. Bubuie căciula. Tata urlă:

– Taci, Costandino, taci, că mă bagi în păcat! Dacă nu taci, te omor. Auzi? Taci!...

Costandina ridică din umeri. Nu pricepe de ce s-a supărat tata. Cu frica în oase că mama și-ar lua cuvântul îndărăt, tremură și se ghemuie și mai mult. Se face mică-mititică. Își acoperă gura cu buze umflate și cu dinți rupți. Își acoperă cu palmele, în întregime, obrazul mic, negricios, plin de vânătăi. O podidește plânsul. Și pentru că plânsul tot a podidit-o, plânge mult și adânc, cu plâns înfundat, fără suspine. Scoate mult buza de jos în afară. Culege pe ea lacrimile mari, rotunde, care-i curg din ochi. Își bea lacrimile. Poate i-o fi foame. Poate i-o fi sete. Lacrimile însă nu potolesc foamea. Nici setea n-o potolesc lacrimile.

Mătușa Uțupăr a isprăvit de mâncat boabele fierte. Nu mai clefăie. Tăcem toți îndelung. Niciunul din noi n-a mai văzut așa ceva până acum: o femeie care, plângând, își adună și-și bea lacrimile!

Afară, în arie, Griva costeliva latră, latră...

– Pentru act, la notar, zice tata, mi-ar trebui cel puțin un pol. De unde să iau eu acum un pol? Unde să găsesc eu acum un pol? Cine-mi împrumută mie acum un pol? La boieri sunt dator până în gât. La Toma Ocî sunt dator. Cu popa nu vorbesc. Notarul n-are. Pe vărul-meu Niculaie Dimozel nu-l lasă nevasta... De unde să scot eu acum un pol?

– Pentru noi, spune mama, paraua e mare. Cât roata carului. Leul, cât aria. Polul!... Polul e mai mare decât toată vatra satului...

Costandina, care a plâns, dar a stat și cu urechile ciulite, își oprește plânsul. Înțelegând despre ce este vorba, își ia mâinile de pe obraz. Se scoală. Își potrivește fusta pe trup. Își potrivește și scurteica și tulpanul. Parcă ar vrea să grăiască și parcă ar vrea să tacă. Ca să câștige timp de chibzuit, își duce mâinile la gură și își pipăie cu grijă buzele rupte și umflate, pe care, acum, sângele s-a închegat și s-a uscat.

Tata se uită la ea cu ochi care cer îndurare:

– Va trebui să pleci, Costandino. Să pleci, fată, și să te întorci peste o săptămână, două. Mai bine peste trei. Să-mi dai răgaz să caut bani.

– Crezi că ai să găsești, tată? Banii sunt rari. Și, cum zice și măicuța, tare scumpi.

– O să-mi dau toată osteneala, Costandino, crede-mă.

Soră-mea de la Saiele își arată iarăși gingia de sus, fără dinți.

– Nu cumva vrei să-ți iei vorba îndărăt, tată? Nu plec. Până nu-mi dați partea mea de pământ, cu act, nu plec.

– Nu-mi iau vorba îndărăt, Costandino. Nici pomeneală. Pe unde iese vorba iese și sufletul. Însă am nevoie de timp să caut și să găsesc bani pentru act.

– Dacă mă întorc fără act, adică fără partea mea de pământ, Digă mă omoară, mă bagă într-un sac și m-aruncă în Olt.

– Să te omoare, zice tata. N-am unde găsi bani la repezeală.

Costandina oftează din adâncul inimii. Se hotărăște:

– Nu vă mai zbuciumați atâta pentru parale, taică și maică...

Zâmbește. Se caută repede în sân. Scoate o pungă lunguiață de piele. O sună.

Tatei nu-i vine să creadă.

– Dar ce ai tu acolo, fată?

– Bani. Bani pentru act. Douăzeci de lei de argint noi-nouți.

– Tăceai. Aveai bani și mă lăsai să mă chinui!...

– I-a adunat Digă, în port, la Turnu, para cu para. Cum chiverniseа o sută de parale, se ducea la bancă, le schimba pe un leu de argint. I-am păstrat, tată și mamă, ca pe ochii din cap. „Ține-i ascunși, zicea Digă, o să ne trebuie pentru act când ne vor da partea ta de pământ oamenii de la Omida."

– Și de ce nu mi-ai spus de la început?

– Mă gândeam că dacă plătești dumneata pentru act, mă alegeam și cu pământul și-mi rămâneau și gologănașii. Mai strângeam câțiva și ne cumpăram o vițică, o creșteam să aibă copiii lapte.

Tace. Încearcă să-i citească tatei gândurile pe chip. Adaugă:

– Și apoi, douăzeci de lei noi-nouți, adunați para cu para de Digă, la Turnu, în port, e păcat să-i dai când poți să-i păstrezi.

– Dumnezeul-dumnezeilor cui te-a născut...

Costandina, ca și cum nu i-ar fi auzit înjurătura, îl roagă:

– Să mergem, taică, chiar acușica, să mergem la notar, să-mi scrie actul.

Tata mai stă în cumpănă. Mama însă îl zorește:

– Du-te cu ea la notar. Să-i scrie actul. Du-te! Să n-o mai văd. Dacă nu te duci acum, îmi ies din sărite și cine știe ce se mai întâmplă. Du-te omule, n-auzi? Du-te, odată!

Peste un ceas tata se întoarce de la primărie cu Costandina. Tata merge înainte. Soră-mea de la Saiele în urma lui merge, la un pas.

Așteptăm să intre amândoi în casă. Intră numai tata. Abătut. Amărât. Parcă și-ar fi lăsat carnea de pe trup pe masa de lucru a notarului Gică Stănescu. Mama îl întreabă:

– I-ai dat actul?

– I l-am dat. Am tras și cu degetul.

– Dar Costandina unde e? Nădăjduiesc că a plecat. Să se ducă... Să se ducă învârtindu-se. S-o văd când mi-oi vedea ceafa. Ne-a făcut la toți sânge rău. Ne-a scos sufletul. Bine c-am scăpat de nebună. Să n-o mai văd în ochi. Nici pe lumea asta, nici pe lumea cealaltă să n-o mai văd în ochi.

Mătușa Uțupăr, care o cunoaște bine pe mama, surâde:

– Ai s-o ierți, Mărio. O să-ți treacă necazul și-ai s-o ierți.

Mama face semn din cap că nu.

Tocmai când tata deschide gura să-i răspundă mamei, auzim pe neașteptate glasul Costandinei, care ne strigă din poartă cât o țin puterile:

– Mânca-v-ar inima câinii! Pentru cât m-ați chinuit până să-mi dați, cu act, partea mea de pământ, mânca-v-ar inima câinii!... Mânca-v-ar inima câinii, la toți!... Mi-ați dat pârticica mea de pământ, cu act mi-ați dat-o, dar m-ați pus să-mi cheltui bănișorii pe act. Mânca-v-ar inima câinii! Erau bănișori adunați cu spinarea de bărbatu-meu, de Digă. Mânca-v-ar inima câinii!...

Mama ascultă. Soră-mea Evanghelina ascultă. Ascult și eu. Mai-mai că nu ne vine să ne credem urechilor. Ni se zburlește părul în cap. Ni se încrețește carnea pe noi. Să ne mănânce inima câinii! Blestem mai greu nu s-a pomenit până acum de când e lumea lume.

Fața tatei se face ca pământul.
Obrazul mamei ca varul proaspăt albește.
Vară-mea Dița înlemnește.

Uită să-și șteargă scuipatul care i se scurge pe bărbie prin spărtura buzei de iepure. Totuși, ea este cea dintâi dintre noi care se scutură de frică.

Dă fuga pe vatră.
Pune mâna pe vătrai.

Mătușa Uțupăr sare, ca friptă, din pat. Cu gura cât șura, zice:

– Acum, lăsați-mă pe mine... Pentru blestemul pe care-l aruncă asupra noastră, am să-i sucesc gâtul... Nu mă liniștesc până nu-i sucesc gâtul.

Strigă la vară-mea Dița, care a și ieșit în arie:

– Dițo, Dițo, nu te atinge de ea. Lasă-mi-o mie. Am să-i sucesc gâtul. Am s-o sfârâm. În loc să mulțumească... blesteamă... Cățeaua... Îi arăt eu ei... Un dinte nu-i mai las în gură.

Mama i se pune în cale. I se împotrivește:

– Las-o! Las-o să se ducă la casa ei. Las-o! Dacă ne punem mintea cu ea, iese tămbălău. Ne mai poartă și pe la judecăți... Las-o!...

– I-ați făcut bine. N-avea niciun drept. V-ați rupt din carne și i-ați dat ei. Măcar să-i rup dinții care i-au mai rămas și să-i scot un ochi... Măcar un ochi să-i scot, Mărio...

– Potolește-te, stăruie mama pe lângă mătușa Uțupăr, n-are niciun rost. Acum nu mai are niciun rost să ne atingem de ea.

– Mie nu mi-e frică de pușcărie. Dacă o fi să intru în pușcărie, mă scoate Laurențiu. E cocă de bani. Mă scapă cu bani Laurențiu. Vreau s-o cotonogesc. De nimic nu mi-e frică pe lumea asta. Lăsați-mă...

Mama se străduie s-o potolească pe mătușa Uțupăr. O ține de mâini. O roagă. Mătușă-mea spumegă de mânie și strigă întruna:

– I-ați făcut bine. Lăsați-mă s-o părui, s-o strâmb, s-o stâlcesc, să mătur ulița cu ea, s-o bag cu nasul într-un c... I-ați făcut bine...

– Parcă tu nu știi? Fă binele și aruncă-l în apă. Nu te aștepta de la oameni la mulțumire...

– Dar nici așa, Mărio, nici așa.

Încetul cu încetul se acrește oțetul. Încetul cu încetul se potolesc chiar oamenii cei mai mâniați. Tot așa și cu mătușă-mea de la Secara.

Tata, tot nemișcat stă. Soră-mea Evangelina își bagă unghiile în carne, s-o doară, să se stăpânească. Vară-mea Dița, mai nedusă la biserică, azvârle vătraiul după Costandina. N-o nimerește. Vătraiul trece sfârâind pe lângă ea. Cade în drum. Costandina se apleacă. Îl culege. Fuge mai departe cu vătraiul în mână. Din când în când însă, văzând că nimeni nu-i aleargă pe urme, se oprește. Se întoarce. Ridică vătraiul deasupra capului, ca pe un buzdugan. Ne amenință. Ne amenință și ne blesteamă:

– Când o să vă prindă Digă, o să v-arate el, Digă. O să vă terciuie capetele. O să vă învețe el minte, pe voi, pe toți! Vă prinde el, Digă, pe Saiele, ori pe Valea Oltului. V-arată el, Digă, vouă. Mânca-v-ar inima câinii! Mânca-v-ar inima câinii la toți! Mi-ați dat pârticica mea de pământ, dar m-ați silit să-mi cheltuiesc bănișorii pe act. Bunătate de bănișori. Mânca-v-ar inima câinii...

Nenea Sandu nebunul a ieșit în uliță. Își piaptănă cu degetele barba, care i-a crescut mare, stufoasă, sălbatică. Caută să înțeleagă ce se petrece. Rimoanta, pe gard, râde. Râde pe gard matușă-mea Bâzârca. Râde, lângă ea, Roșia. Râde și Mândica. Dacă n-ar fi căzut nenorocirea cu moartea lui Gingis peste ea, ar fi râs și Papelca. Nu știu dacă nebunul pricepe sau nu ceea ce vede și ceea ce aude. Se pare însă că nu-i place să vadă atâtea muieri cățărate pe garduri și râzând cu hohote. Se apropie de fântână. Culege pietre de pe lângă jgheab și începe să arunce cu ele în femeile care râd. Cât ai clipi din ochi, de frica nebunului se fac nevăzute.

Nebunul se întoarce în aria unde-și au bordeiul cei trei frați neînsurați și stă de vorbă cu salcâmii strâmbi, negri, ghimpoși.

Mama se vaită:

– Ne-a aruncat Costandina în gura megieșilor. Până spre seară află de întâmplare toți oamenii de pe Valea Călmățuiului.

– N-au decât să afle!... Multora li se întâmplă să aibă necazuri din pricina pământului, spune tata. Am văzut frați de sânge și cumnați buni omorându-se cu oticele pentru un prăpădit de răzor. Dacă am avea pământ, nu ne-am mai sfădi atâta între noi. Dacă am avea pământ...

– Dacă am avea! N-avem. Au boierii...

– Au. Toată țara e a boierilor. A boierilor și a lui vodă...

– A! De ce nu m-a născut pe mine mama băiat!... De ce nu m-a născut pe mine mama băiat!... Ce mai bărbat ar fi ieșit din mine!... Și să fi fost mai mulți care să mi se asemuie!... De mult sfârșeam noi cu boierii. Până acum nu li s-ar mai fi auzit nici măcar de nume.

Tata se simte atins de vorbele mătușă-mi de la Secara. Zice acru:

– Dacă te năștea maică-ta băiat, cine se mai da în dragoste cu Laurenț Piele?

– Dar ce ai tu cu Laurenț? Ce rău ți-a făcut ție Laurenț? De ce te legi tu de Laurenț?

– Nu mă leg. Nu mi-a făcut nimic omul. Aruncai și eu o vorbă, în glumă.

Soră-mea de la Saiele ne amenință și ne blesteamă până ajunge în cealaltă margine a satului. Slavă Domnului! N-o mai auzim.

Și dacă n-o mai vedem și n-o mai auzim, ni se pare că tot ce-a fost parcă nici n-ar fi fost.

Mama îl întreabă pe tata:

– Nu cumva îți pare rău că i-ai dat Costandinei jumătatea de sfert din luncă?

– Ai vrea să-mi pară bine? Poate ai vrea să mă și gudur. Poate ai vrea să dau și din coadă?

– Nu. Dar orișicât.

Își cocoloșește căciula în mâini. Îi vine să dea cu ea în pământ. Căciula n-are nicio vină. De ce s-o rupă? Iarna bate la ușă. Și-o pune în cap. Zice:

– La urma urmelor, ori cu bucățica aceea de pământ, ori fără ea, tot săraci lipiți pământului suntem.

Mama privește cerul limpede, care se bolțește deasupra noastră, privește pământul negru, înghețat, arborii pe care vântul și ploaia i-a scuturat de frunze. Ne privește și pe noi, copiii ei, cum stăm pe lângă ea, slabi, galbeni, rupți, zgribuliți, dar încă sănătoși. I se luminează fața. Zâmbește și-i spune tatei:

– Să nu-ți mai pară rău, bărbate. Și cu un rac, tot sărac.

– Pământul pe care i l-am dat Costandinei, prețuia ceva mai mult decât un rac. Prețuia chiar ceva mai mult decât toți racii din Călmățui. Proverbul se potrivește ca nuca-n perete.

– Spune tu altul care să se potrivească.

– Acum, zice tata, nu e timpul să ne mai certăm pe vorbe și pe proverbe.

Mama se apropie de bărbatul ei. Nu se sfiește de noi. Îi mângâie obrazul aspru, uscat, țepos.

– Omule, omule... Ai dreptate... Câte ne mai așteaptă! Singur Dumnezeu sfântul știe dacă o să ieșim din iarnă și cum o să ieșim...

– O să ieșim, zice tata. Am trăit noi timpuri și mai grele și n-am pierit. N-o să pierim nici acum, Mărio.

Mama își lasă capul, cu dragoste și cu încredere, pe umărul tatei.

A doua zi, tata pleacă în zori la gară, la Troian, la conacul lui boier Gogu. Pe jos pleacă. Pe poteca de lângă calea ferată.

Zgribulit, cu obrazul vânăt de frig, înghețat tot os, mă țin scai de el.

– Ia-mă și pe mine, tată. Vreau să văd câmpul, crângul, conacul...

– Nu se poate, Darie. Cum o să mergi pe jos atâta drum? Nu vezi că ești desculț? Cel puțin dacă ți-ai fi pus opincile...

– Nu mai am cum să le încalț. Sunt numai potloage. Ia-mă cu tine. Sunt învățat să umblu desculț.

– E prea frig. O să înceapă să bată vântul. Vremea de toamnă e schimbătoare și e înșelătoare.

– Vântul mi-e prieten. Și soarele mi-e prieten.

Nu mă crede tata. Nu vrea să mă ia. N-am cum să-l înduplec.

– Rămâi acasă. Fii băiat cuminte și rămâi acasă.

– Dacă zici tu...

Pleacă. Rămân. Rămân singur pe calea ferată. Șinele sunt reci ca gheața. Sârmele telegrafului zbârnâie. Avea dreptate tata. Începe să bată vânt aspru, rece.

Tata s-a depărtat. Mă uit după el. Merge îndoit de spinare. Calcă greu.

Dacă îl va găsi la conac pe boier Gogu, și dacă boier Gogu va fi în toane bune, tata îi va cere boierului să-i dea pe datorie un sac de grâu și doi-trei saci de porumb. Îi vom plăti, la vară, cu muncă, cu sudoare. Dar dacă boier Gogu nu va fi la conac sau va fi la conac și nu-l va primi? Sau dacă îl va primi și-i va spune:

– N-am, Tudore. N-am. Ți-am mai dat. Ești prea încărcat de datorii.

Pogor terasamentul căii ferate. Griva costeliva stă întinsă pe labe sub pătul. Pe prispă se află vară-mea Dița. Se apucă să bată din palme. Se repede în casă și strigă:

– Mamăă... Mamăăă... Ieși repede afară, să vezi cine vine...

Se arată mătușa Uțupăr în prag. Pune mâinile în șolduri și-l întreabă înțepată pe omul mărunt care și-a legat calul la poartă și a pătruns la noi în arie.

– Ce e cu tine, Laurențe? Ce te-a găsit? Ce cauți aici? Nu cumva ți s-au aprins călcâiele de dorul meu?

Omul mărunt și îndesat râde cu gura până la urechi. Nu se grăbește să-i răspundă mătușii Uțupăr.

Ibovnicul mătușii de la Secara are mustăți lungi, cu vârfurile ascuțite lăsate în jos. Fața păroasă o are și plină de negi cu smocuri de păr în vârf. Buza de sus nu i-o zăresc. Din pricina mustății groase nu i-o zăresc. Dar buza de jos e cărnoasă și neobișnuit de roșie. Mărunt, lat în spate, umblă crăcănat, ceea ce îl face să pară și mai mărunt decât este. Dar ochii! Poate că ochii lui Laurențe au făcut-o pe mătușa Uțupăr să-i cadă cu tronc la inimă. Sunt mari ochii lui Laurențe Piele. Mari și negri, de un negru arzător. Când se uită la tine, parcă te frig. Numai la unii țigani lăieți am mai văzut asemenea ochi care te frig și te bagă-n răcori.

Nu mă tem de ochii oamenilor. Nu mă tem nici de ochii lui nenea Laurențe Piele. Mă uit drept în luminile lor. Simt că mă ard. Îmi vine să intru în pământ. N-am de gând să intru. Mă împotrivesc ochilor lui Laurențe Piele cu ochii mei.

Mărunțelul se miră că nu-mi plec privirile și că nu mă feresc din calea lui. Își trece mâna peste obrazul meu. Obrazul meu e înghețat. Mâna lui Laurențe Piele fierbinte este.

– Nu ți-e teamă că te deochi, Darie?

– Dar dumitale? Aș putea să te deochi eu pe dumneata, nene Laurențe.

Omul e bine îmbrăcat. Cojoc cu flori. Nădragi cu găietane. Căciulă înaltă. În picioare poartă cizme văcsuite. Lângă iapa voinică, porumbacă, legată la gard, zburdă un mânz cu stea albă în frunte.

Bărbatul îndesat, cu umeri largi, își scoate căciula, se înclină în fața mătușii Uțupăr, dă bună ziua.

– Am venit după tine. Să nu te umfli-n pene. Călcâiele nu mi s-au aprins după tine, dar de dor mi s-a făcut dor. Mi-ai spus că vii aici pentru o zi, două, și-ai rămas o săptămână.

Glasul oaspetelui nepoftit e domol, dulce. Cuvintele cumpănite. Mătușa Uțupăr își ia mâinile din șolduri. Dacă omul n-a venit pus pe ceartă, de ce să-l întărâte?

– Nici n-am băgat de seamă cum a trecut timpul, Laurențe.

– Când ne simțim bine nu băgăm de seamă cum trece timpul.

– Nu te-ai simțit bine fără mine, Laurențe?

– Vremea a trecut greu. Greu și încet.

Scoate din buzunarul adânc al nădragilor două pungi cu bomboane. Una i-o dă vară-mi Dița. Alta mi-o dăruie mie. O întreabă pe mătușă-mea:

– Mergi acasă?

– Merg, Laurenț.

Mama, care s-a ținut până acum ceva mai departe, îl poftește pe Laurenț Piele în casă.

– Ce să vă mai supăr! Sunt cam grăbit. Dar ca să nu mi-o luați în nume de rău...

Stă lângă mama pe vatră. Focul arde cu flăcări roșii, cu flăcări albastre. Mătușa Uțupăr scoate telegarii din grajd. O auzim:

– Tocmai ne pregătim să plecăm, Avendreo. Ai venit la timp să-ți iei rămas bun de la Dița.

Mama îl cheamă pe Avendrea în casă. Când se apropie, îl întreabă:

– Ai ieșit din tainiță?

– De ce să nu ies?

– Te caută Juvete.

– Nu mă mai caută.

– Cum nu te mai caută?

– Nu mă mai caută, pentru că m-am dus eu la el la postul de jandarmi.

– Și nu te-a închis?

– De ce să mă închidă? Nu m-am dus nici singur, nici cu mâna goală.

Mama duce mâna la gură.

– Nu înțeleg.

– Cum nu înțelegi? Juvete mă căuta să mă aresteze pentru caii lui Căpruciu. Așa e?

– Așa e, Avendreo.

– M-am dus la Căpruciu.

– Hoțule! mi-a zis bogătanul, de ce mi-ai furat caii?

– Mai întâi, să nu mă faci hoț. Al doilea, dacă-ți furam caii, nu-i mai vedeai câte zile mai ai de trăit. I-am luat pentru o zi. Am avut nevoie de ei și ți i-am luat. Al treilea, să mergi cu mine

la Juvete să-i declari că n-ai nicio plângere împotriva mea. Al patrulea, ca să mă lase în pace, să prinzi doi curcani să-i dăm jandarmului plocon.

– Și dacă nu vreau? a zis Căpruciu.

– Dacă nu vrei să mă asculți, îți fur caii de-adevăratelea. Ba îți mai dau și foc la casă...

– Și te-a ascultat?

– Ca un mielușel, mamă Mărio, ca un mielușel căruia nu i-au ieșit cornițele.

Laurenț Piele îl cântărește pe Avendrea din ochi. Îi spune:

– Dacă te afli vreodată la greu, să mă cauți, băiete. Ori dacă nu poți să mă cauți, să-mi trimiți vorbă. Îmi placi, Avendreo...

Poate că Laurenț Piele ar fi schimbat mai multe cuvinte cu Avendrea, dacă mătușa Uțupăr nu s-ar fi arătat în prag și nu i-ar fi zis mamei:

– Plecăm, Mărio. Altfel se supără Laurenț.

– Mai rămâneți, le spune mama cu gura pe jumătate.

– Destul, zice mătușa Uțupăr. Nu vreau nici să vă mâncăm urechile, nici să-l lăsăm singur pe Laurenț.

Vară-mea Dița și frate-meu Ion țesală telegarii, îi perie, îi înhamă.

Laurenț Piele, pe vatră, fumează.

Fumează și Avendrea, tot din tabachera lui Laurenț.

Mătușa Uțupăr o îmbrățișează pe mama. O îmbrățișează pe soră-mea Evanghelina. Pe soră-mea Rița, pe soră-mea Elisabeta și pe mine ne pupă pe obraz. Vară-mea Dița dă mâna cu noi. Mamei i-o sărută. La frate-meu Ion nici nu se uită. Lui Avendrea însă îi sare în brațe, îl ține de gât, îl pupă pe gură și pe ochi. Il umple de bale. Pe urmă ne întoarce la toți dosul ei mare și gros, și se urcă în căruță. Se urcă în căruță și mătușa Uțupăr. Frate-meu Ion, bosumflat, deschide poarta. Dița mă cheamă. Îmi spune:

– Mai viu eu pe la voi. La primăvară. Când o fi câmpul verde și pădurea deasă și iarba leasă...

Soarele strălucește. Cerul e albastru, albastru. Vântul, aspru, rece. Vânt de sfârșit de toamnă.

Pocnește mătușa Uțupăr din harapnic. Căruța pleacă. Zboară telegarii. Parcă ar avea aripi, așa zboară.

Zburând, duc după ei căruța fermecată.

Pe lângă căruță, călare pe iapa lui voinică, zboară Laurenț Piele.

Cu mustățile lui lungi, cu vârfurile ascuțite și cu ochii lui focoși zboară.

Mânzul nu rămâne în urmă.

– Tudoreee!... Închide poarta...

Mama intră în casă cu fetele după ea. Frate-meu Ion pleacă cu Avendrea prin sat, să colinde cârciumile și să întârzie pe la casele prietenilor. Griva costeliva se gudură la picioarele mele.

Nu iau în seamă că sunt înghețat, desculț și aproape gol. Cu inima seacă, urc poteca. Trec dincolo de linia ferată. Sui dealul. Ies în câmpul larg, fără margini. Griva costeliva aleargă în jurul meu. Latră veselă. Tufele de pe răzoare sunt pline de măceși mici, roșii ca sângele. La rădăcinile măceșilor, în iarba uscată, și-au găsit ascunzișul iepurii.

Nu caut nimic. Nu vreau nimic. Sunt bucuros că trăiesc.

Se ține după mine Griva costeliva.

Griva costeliva...

Și umbra pe care o port legată de picioare de când am venit pe lume.

Mă uit în urmă. Văd satul. Întins. Nemișcat. Cum îl știu. Văd casa noastră și aria noastră.

Poarta!...

Poarta a rămas deschisă...

URUMA

Toată Dobrogea, de la Dunărea cea tulbure și până la marea cea veșnic frământată, de la delta sălbatică și până la stâncile de calcar ale Caliacrei, mirosea a soare și a piatră, a ciulini și a mărăcini, a salcâmi, a var și a bălegar.

Și tot Dobrogea mai mirosea a mâl gras și a bălți stătute, a păpuriș umed și a pește sărat, a ierburi putrede și a oi mițoase, a găinați de păsări migratoare și a gunoi de mistreț.

Hergheliile de cai se arâneau cu iarba aspră și ghimpoasă.

Aceeași iarbă aspră și ghimpoasă o pășteau cirezile de boi și vaci, bivolii negri ca smoala, asinii roșcovani și mărunți, ciurdele de catâri și de capre cu coarne strâmbe și cu barbă.

În miezul verii vântul venea de departe, legănându-se pe mari aripi, clătina nesfârșirile acoperite cu secară și cu ovăz, cu orz și cu grâne coapte, cu porumb și cu floarea-soarelui.

Atunci Dobrogea era toată muiată în aur topit, părea toată făurită din aur curat, de cei mai vestiți dintre vestiții meșteri.

Uneori toamna venea dinspre mare gonind pe înaltele și înspumatele valuri. Alteori dinspre miazănoapte pogora cu turme de negri nori.

Atunci, peste pământul ciudat și străvechi se năpusteau vijelii cumplite urmate de ploi năprasnice.

Dintr-odată, aurul Dobrogei își pierdea întreaga strălucire și se schimba peste noapte în aramă veche, coclită.

Peste o lună se ivea și iarna ca o uriașă ursoaică albă, se așeza în patru labe, mormăia și sufla greu printre dinți și printre buze.

Întărâtați de acest mormăit, șerpii șuierători ai uriașelor viscole se năpusteau în vârtejuri asupra Dobrogei înghețate. Între cer și pământ, de la zare la zare, viscolele vânturau și vânzoleau zăpezile neprihănite. Parcă ardea pretutindeni, cu freamăt, un fermecat foc alb, rece.

Cum era atunci Dobrogea?

Dobrogea, toată Dobrogea, era atunci de argint, de argint înțepenit, de argint înghețat.

Și pământul părea pustiu și mort.

Bursucii dormeau ascunși în bârloguri.

Dropiile grase se piteau în nămeții cât casa.

Iepurii cu ochi naivi și cu urechi veșnic ciulite rodeau tufișurile de mărunți măceși ai răzoarelor.

Drumurile...

Drumurile, câte se vedeau și câte nu se mai vedeau, erau stăpânite de haite de lupi flămânzi. Vai de cel care s-ar fi încumetat să le străbată.

Pe coșurile bordeielor ciobănești, pe coșurile colibelor turcești și tătărăști se ridicau, negre, fuioare de fum.

Dobrogenii, veri de ce natie ar fi fost, hibernau.

Numai marea rămânea vie, neagră și neînchipuit de sălbatică.

Gemea și vuia.

Vuia a pustiu și în pustiu.

Vuia a singurătate și a tristețe și poate și a bucurie.

Se zbuciuma.

Farul de la Tomis clipea, spărgând întunericul. Îi răspundea, cu alt clipăt, cel de la Tuzla.

Osteneala farurilor era însă zadarnică. Niciun luntraș, niciun pescar nu îndrăznea să se avânte pe o mare atât de vitregă.

Nici măcar când, limpezit uneori de nori, cerul era ziua de sticlă albastră, și noaptea, de înstelată catifea fumurie.

Primăvara, Dobrogea toată era de smalț verde și crud...

Numai stâncile ei rămâneau mereu albe, de var.

Numai râpile ei rămâneau mereu roșcate, de parcă ar fi fost zidite, chiar de atunci, de la începutul începuturilor, de o mână tainică, nepăsătoare la trecerea vremii, din pământ ars pe îndelete, la foc domol.

În tinerețea mea depărtată, am petrecut câteva luni în acest ținut straniu. Povestea ce va urma nu e decât un ecou târziu al unor întâmplări trăite atunci, simplu, dar intens. Întâmplări, fericite și nefericite, care au lovit adânc, poate de moarte, câteva biete inimi omenești, vai, atât de omenești!

I

Întors în țară după aproape un an de hoinăreli flămânde și păduchioase prin peninsula italică, îmi luasem, în port la Constanța, rămas bun de la marinarii care avuseseră bunăvoința să mă readucă în țară. Îmi luasem respectuos rămas bun și de la domnul căpitan Dionisie Melcu.

– Altă dată, mă, să nu mai pleci din țară fără pașaport și fără parale. E plină lumea de pușcării. Înfunzi vreuna și cine știe pe unde ajung să-ți albească oasele.

– N-am să mai plec, domnule căpitan. Vă mulțumesc pentru sfat.

Încercasem să-mi caut de lucru printre hamalii din port. Vătafii mă luaseră la trei-păzește:

– Nu vezi cât ești de șubred? Ce să facem cu tine? Ca să lucrezi în port trebuie să ai spetele late și tari și picioarele zdravene.

Iar picioarele!... Pe puntea petrolierului jucasem barbut cu marinarii. Câștigasem ceva. Îmi cumpărasem de la o brutărie o pâinișoară lunguiață și o înfășurasem într-un jurnal. De la o dugheană de scânduri, după ce mă tocmisem cam o jumătate de ceas cu un grec-parpalec, târguisem cu cincizeci de bani un pumn de măsline vechi și uscate. După ce-i plătisem, grecul mă ademenise.

– Nu vrei și ceva dulciuri?

– Nu. Sunt scumpe.

– Scumpe? Cum scumpe?

– Pentru buzunarul meu sunt chiar foarte scumpe.

Aruncasem priviri fugare prin oraș, dădusem de câteva ori ocol statuii lui Ovidiu – aci își scrisese exilatul *Tristele* și *Ponticele* – apoi, plecând într-o doară spre miazăzi, ținusem cotita potecă de pe malul mării, de care mi-ar fi fost greu să mă despart. Nu-mi tăndăleam pasul, însă nici nu mi-l grăbeam. Cu toate acestea, ostenisem. Mă odihnisem la far, la Tuzla, unde îmi mâncasem

merindele și schimbasem câteva vorbe cu paznicul care îmi înlesnise să beau o cană cu apă. Măslinele îmi ardeau stomacul și-mi cereau mereu udătură. Vântul – îmi aduc bine aminte – adia dinspre răsărit. Ziua era calmă și limpede. Marea foșnea ușor. Foșneau ușor și lanurile nesfârșite de grâu și de secară care se întindeau până la marginile zării și până dincolo de marginile zării. Prin văzduhul însorit fulgerau albe stoluri de pescărușI. Undeva la orizont, pe un tabun, păștеau cai șargi, mărunți. De după un dâmb ajunse până la mine lătrat de câini. Mă întrebam ce căutau câinii în pustietatea aceea. „Trebuie să fie și oameni pe aproape, îmi zisei. Ce fel de oameni? Voi vedea." Prudența mă îndemnă să culeg câteva pietre de pe țărm. Le culesei și le pusei în pălărie. Mersei mai departe. Văzui câinii. Erau o adevărată landră. Se băteau între ei pe rămășițele unui hoit de vită. Cum erau grăbiți să-și astâmpere foamea, nu mă luară în seamă. Făcură bine că nu se repeziră asupra mea, pentru că eram hotărât să mă apăr cu strășnicia cu care m-aș fi apărat dacă aș fi fost atacat de oameni. Nu aveam nimic nici cu oamenii, nici cu câinii, dar, dacă eram atacat, obișnuiam să mă apăr. Vream să nu-mi vând niciodată pielea pe nimic.

După ce mă depărtai de ei, aruncai pietrele și-mi pusei pălăria pe cap. Soarele mă necăjea. Mă opream din când în când și-mi răcoream fața cu apă de mare. Necazul era altul. Nu băusem destulă apă la Tuzla. Pâinișoara dulce și măslinele sărate cumpărate de la grec îmi aduseră o nouă sete, care, întețită de arșița soarelui și de osteneala drumului, începu să mă chinuie. Pogorâi lângă mare și mersei numai pe nisip, nădăjduind că voi găsi în malul râpos un loc de unde să țâșnească un izvor de apă bună de băut. Nădejdea mi se dovedi în curând zadarnică. Urcai malul și – minune a minunilor! – dădui peste o covercă de nuiele învelită cu ierburi uscate. În fața covercii, sub umbrar, un turc tinerel dormita lungit într-o rână. Dincolo de covercă se întindea un petic de pământ acoperit cu vrejuri. Lubenițe pântecoase, lunguiețe și lucioase și pepeni galbeni rotunzi se odihneau în bătaia fierbinte a soarelui. Îi dădui bună ziua. Îmi răspunse. Îl întrebai:

– Ai cumva lubenițe coapte, turcule?

– Estem, ghiaurule, estem lubenițe, estem și bakâr.

– În bostănărie, sau în covercă?

– Estem și-n bostănărie, estem și-n covercă.

– Scoate din covercă, turcule. Poate cele din covercă sunt mai reci.

Se târî alene în patru labe în covercă, umblă sub un maldăr de iarbă uscată și se întoarse aducând o lubeniță și-un bakâr galben, cu coaja plesnită.

– Estem bun, turcule?

Râse și-mi răspunse:

– Estem. Mai buni nu estem.

Ne tocmirăm, însă nu prea mult. Setea de care eram cuprins se înteța și nu-mi îngăduia să-i amân potolirea. Îmi vându, pentru doi lei de argint, lubenița și bakârul.

– Estem scump, zisei.

– Ieftin estem, spuse turculețul. Ieftin și bun estem.

Mâncai întâi bakârul. Setea, în loc să se ostoiască, îmi crescu. Mâncai și lubenița, nu îndeajuns de coaptă, dar zemoasă. Acum setea... Setea mi se potoli. Parcă mi-o luă cineva cu mâna. Mi se umflă și mi se îngreună burta.

– Venim de departe, ghiaur?

– De departe, turcule. Dar cu negustoria cum îți merge?

– Mergem bine. Ziua mergem bine. Noaptea, prost mergem.

– De ce? Nu faci vânzare?

– Noaptea venim găgăuți. Furăm lubenițe. Furăm bakâr. Găgăuți, păcătoși estem.

– Și cum te descurci?

– Cu pușca tragem.

Îmi arătă o roajdă de pușcă ruginită, cu cocoș.

– Și împușcăm găgăuți?

– Ferească Allah! Nu vrem pușcăm. Vrem speriem. Mai cumpărăm un bakâr?

– Nu mai cumpărăm, turcule.

– Trece alt om. Cumpărăm acela.

Îmi luai valea prin zăpușeala și soarele zilei. Scoase capul dintr-o gaură un popândău roșcovan. Se uită la mine. Mă uitai și

eu la el. Se ascunse. Piciorul bolnav mă duru. Mă duru și celălalt, sănătosul.

„Ah! Doamne! Dacă n-aș fi șchiop, cum aș mai alerga! Ah! Doamne! Și ce bine aș trăi dacă n-aș fi prost!"

Șchiop eram. Dar oare eram și prost? De multe ori mă întrebasem. De multe ori aveam să mă mai întreb.

Zări goale înainte. Zări goale în urmă. Zări goale în dreapta. În stânga – marea albastră-verzuie, da, marea care foșnea întruna, marea care nu-și găsea niciodată odihna. Parcă eu mi-o găseam? Eu... Eu nu eram marea, și totuși niciodată nu-mi găseam odihna. Undeva, departe, marea goală se întâlnea cu cerul gol. Șontâc-șontâc. Șontâc-șontâc. Trecură astfel multe ceasuri. Trecu și amiaza. Trecu și prima parte a după-amiezii. Atunci văzui în zare, pe pământ, aproape de țărm, pâlpâind ca niște înalte lumânări, salcâmi. Mai mersei ce mai mersei și văzui și niște ziduri roșcate de pământ bătut. În același timp văzui și acoperișuri de olane. „Trebuie să fie un sat turcesc, îmi spusei, ori poate un sat tătărăsc. Mi-ar plăcea mai curând ca satul de care mă apropii să fie tătărăsc."

Îmi adusei aminte că atât în satele turcești, cât și în cele tătărăști ulițele strâmbe și prăfoase mișună de cârduri hămesite de javre jegoase și râioase. N-aveam la mine ciomag. N-aveam decât cuțitul de care nu mă despărțisem de ani de zile. De câini însă nu te poți apăra cu cuțitul. Adunai iarăși pietre. Nu le mai pusei în pălărie. Le pusei în buzunare. „Dacă vor sări la mine câinii, mă voi apăra cu pietre. O să schilodesc vreo doi-trei, și ceilalți au să mă lase în pace. Câinii, ca și oamenii, dacă văd că nu fugi de ei și că te aperi cu îndrăzneală și-i poți lovi, sfârșesc prin a-ți da pace..."

Tot mergând cum da bunul Dumnezeu și cum mă ajutau sfinții sfrijiți, mă apropiai binișor de sat. După acoperișuri, după uliță, după minaretul mărunt al moscheii, după împrejurimi, îmi dădui seama că satul era locuit de tătari. Necheză un cal. Mai necheză încă unul. Apoi totul se liniști. Totul adormi adânc. Totul parcă muri.

Intrai în sat. Mă uitai în toate părțile. Nu simții și nu văzui țipenie de om. Mă uitai mai bine. Îmi căzură ochii pe câțiva

câini slabi scoabă și care, leneși, dormeau în țărână, la umbra puțină a salcâmilor ori a zidurilor care înconjurau casele. Se treziră. Mă priviră. Căscară. De lătrat nu mă lătrară. „Dacă și oamenii din acest sat, îmi zisei, vor fi tot atât de cumsecade ca acești câini ai lor, n-ar fi rău să rămân, măcar câteva luni, pe aici."

Mă apucai să cercetez mai de aproape, cu ochii, satul. Nu mi se păru prea arătos. Parcă nici nu era sat. Părea a fi mai degrabă un biet cătun, ca atâtea altele de prin Dobrogea, alcătuit din vreo douăzeci și ceva de case mărunte. Ariile erau mari și împrejmuite cu ziduri groase și înalte de bucăți colțuroase de piatră. Salcâmi osteniți de zăpușeală și de nemișcare, cu coaja crăpată, cu ramuri răsucite, ghimpoase și betege, cu frunze verzi-gălbui își aruncau umbrele subțiri și serbede în uliță. Porțile de scânduri erau închise. Cătunul părea cu totul și cu totul afundat în somn, dacă nu chiar în moarte. Mă prinsesem în horă. Trebuia să joc. Mersei mai departe. Și tot mergând încet, încălzit de lunga cale și istovit de greaua zăpușeală, ajunsei, în sfârșit, în mijlocul cătunului. Aci dădui peste o clădire măricică, clădită toată din piatră, neîmprejmuită, pe peretele căreia era prinsă în cuie o tăbliță de tinichea, pe care scria:

PRIMĂRIA CĂTUNULUI SORG

Peste drum de primărie se afla nelipsita geamie cu minaret scund, sărac. Ceva mai la o parte de geamie, dibuii cu privirile o cafenea cu umbrar larg, sub care se putea lâncezi la nesfârșit tolănit pe rogojinile întinse pe jos. Ah! Afurisitele de măsline ale grecului-parpalecului! Ar fi fost mult mai bine dacă nu le-aș fi cumpărat și dacă nu m-aș fi lăcomit să le mănânc. Îmi arseră încă o dată stomacul. Și încă o dată mă cuprinse o sete cumplită. Colac peste pupăză, mi se făcu și poftă să fumez o țigară și să sorb legumind și pe îndelete o gingirlie aburindă. Îmi înfrânai setea. Îmi înfrânai și chinuitoarea poftă de cafea. În bătătura primăriei, câțiva tătari cu nasuri turtite și ochi piezișii, urduroși, grăsuni și bărboși, stăteau așezați turcește în țărâna alburie și fierbinte și trăgeau iavaș-iavaș din lulele. Mă îndreptai spre ei. Când ajunsei la trei-patru pași, mă oprii, îmi scosei pălăria ca înaintea unor

preaputernice și preacinstite pașale și le dădui bună ziua. Îmi răspunseră pe tătărăște și clătinând din cap. Nu mă întrebară nimic. Simții că trebuie să le vorbesc și, stăpânit de oarecare sfială, le mărturisii că viu pe jos tocmai de la Constanța, și că, dorind să înnoptez la ei, în Sorg, aș vrea să-l găsesc pe primar, să-l rog să-mi îngăduie. Adăugai că sunt om de treabă de felul meu, că nu umblu nici cu cerșitul și nici după furtișaguri. Tătarii întinseră gâturile și mă ascultară tăcuți. După ce isprăvii, își ciuguliră mustățile, se uitară unii la alții și râseră. Nu pricepui de ce râdeau, însă îi lăsai să râdă până s-or sătura. Se săturară repede de râs. Tăcură, și de data asta își țesălară bărbile cu degetele desfăcute. Unul dintre ei, smead și adânc ciupit de vărsat pe față, care mi se păru a fi și cel mai tânăr, se milostivi de mine și zise:

– Eu sunt, bre, eu sunt primarul. Și dacă vrei să știi și cum mă cheamă, află că mă numesc Selim Reșit.

Îmi mormăii și eu numele. Mă înclinai și-l rugai să nu mă judece după înfățișare.

– Deși colind de multă vreme prin lume cam fără rost, n-am nimic de-a face cu secăturile și cu haimanalele de pe la marginile orașelor. Sunt, ca și voi, om de la țară, om de treabă.

Le arătai piciorul șchiop și adăugai că, deși sunt beteag și-aș fi fost îndreptățit s-o fac, n-am cerut nimănui pomană.

– Acum... acum caut de lucru. Dacă voi găsi undeva de lucru, voi fi bucuros să lucrez și cu credință, și cu hărnicie.

Primarul mă privi tot timpul. Mă privi și mă ascultă. Și, fără îndoială, căută să-și dea seama cam câte parale fac. Mă priviră și mă ascultară și ceilalți tătari.

Cum altceva nu mai aveam să le spun, tăcui. Tătarii, fără să se clintească de la locurile lor, se apucară să boscorodească. Boscorodiră între ei, boscorodiră... Tăcură. Primarul mă întrebă:

– Ai ceva hârtii asupra ta, ghiaurule?

– Am. Trebuie, cumva, să mă duc să le arăt și jandarmilor?

– N-avem post de jandarmi în cătun. Jandarmii trăiesc ceva mai departe de Sorg, tocmai la Tapala. Acolo au post. Pe aici trec la o zi, la două. Azi au trecut. Până mâine ori până poimâine nu-i mai vedem. Și când i-oi vedea, o să le spun că ai rămas aici pe obrazul meu. Le dau plocon un miel gras și te lasă în pace. Arată-mi hârtiile...

Mă scormonii prin buzunare și scosei câteva hârțoage vechi, pe care le purtam din întâmplare la mine. I le întinsei. Primarul se uită la ele ca mâța-n calendar. Mi le înapoie.

– Ziceai că umbli după lucru, câine necredincios.

– Da. Umblu după lucru.

– Ce știi să faci?

– Multe. La nevoie, orice.

– La cai te pricepi?

– Mă pricep. Altădată, când eram micșor, am avut și noi cai. Îi adăpam. Îi duceam la păscut. Îi țesălam. Curățam grajdul de bălegar.

– Atunci, ce să mai cutreieri drumurile? Dacă vrei, poți să rămâi slugă la cai chiar la mine.

– Dar cam câți cai ai dumneata?

– Mulți, bre, mulți, o adevărată herghelie.

– Cu atât mai bine. O să am ce îngriji.

Îl întrebai dacă mai ține și alte slugi la casă.

– Am o slugă, la oi, în Munții Măcinului. Pe lângă casă am avut, până acum o săptămână, un păcătos de turc de la Mangalia, unul Ismail. A fugit. S-a dus la Tekirghiol, pezevenghiul. Acolo au venit boierii la băi. Ismail o să se umple de parale. Duce bagaje. Văcsuiește ghete. Scoate nămol din lac.

– Așadar, am nimerit la dumneata tocmai la țanc.

– Ești norocos, bre. Pe mine că cunoaște o lume. Sunt stăpân bun. La mine munca e ușoară, iar mâncarea... Măcar să poți s-o mănânci pe toată câtă o să ți-o dau.

– Dar leafa?

– O să ne înțelegem noi și cu leafa.

Pufăi din lulea. Scuipă în țărâna alburie și fierbinte. Iarăși pufăi din lulea. Îmi veni să arunc cu pălăria în sus de bucurie. Nu aruncai. De teamă să nu mă creadă tătarii prea ușuratic nu aruncai. Mă lepădai de sfială. Împrejurarea care mă aruncase acolo, pe țărmul mării, între tătari, căpăta o dezlegare mult mai fericită decât sperasem.

Dobrogea, acest vechi și ciudat ținut, mai mult decât pe jumătate sălbatic, această Dobroge pietroasă și uscată, dogorită vara de soare și bântuită de năprasnice viscole iarna, nu-mi era necunoscută. Mai avusesem prilejul să-i hoinăresc meleagurile.

În întâia vară de după război văzusem și eu, în fugă, Dobrogea!... Nu mă săturasem încă de ea și nu aveam să mă satur niciodată. Îmi plăceau turcii. Erau chipeși, semeți și bărboși, blajini la vorbă, înceți la treabă – iavaș-iavaș, iavaș-iavaș –, dar iuți, atunci când dreptatea lor călcată în picioare le-o cerea, la mânie. Li se bulbucau ochii și li se tulburau, își scoteau cuțitul și izbeau. Mă asemuiam, uneori, lor. Și nu era de mirare. Pentru că, prin sângele care, din strămoș în strămoș, prin neamul mamei, ajunsese de la Daud Muamed până la mine, se strecurase și un strop de sânge asiatic, turcesc. În ceea ce-i privea însă pe tătarii cu care nu aveam nici în clin, nici în mânecă, se cădea, deși nimeni nu mă silea s-o fac, să mărturisesc că le păstram o adevărată slăbiciune. După câte știam, tătarii viețuiau încă din vechime aci, în case scunde și răcoroase, curate ghioc, fără purici și mirosind totdeauna a seu proaspăt, de batal. Mai dormisem și altă dată pe prispe ori prin case tătărăști. Mai călărisem și altădată caii lor flocoși, mărunți și repezi de picior. Mă mai săturasem și altă dată la mese tătărăști. Turtișoarele plămădite fără sare, coapte în spuză, pe vatră și apoi unse cu miere erau nemaipomenit de gustoase, mult mai gustoase decât bucatele cu sosuri grase, în care mai cădeau și muște, din birtul economic al unchiului Tone ori din alte birturi economice. Cu *botka* eram obișnuit. După *sutlaș,* numai ce auzeam, și îmi și lăsa gura apă. Ca să nu mai vorbesc de acea prăjiturică fără pereche pe lume, numită în limba lor *bogârdak*!

Primarul din Sorg, care-mi spusese dintr-un bun început că se numește Selim Reșit – nume măreț, vrednic de ținut minte toată viața –, își răschira degetele, își pieptăna cu ele barba înspicată și mă întrebă:

– Așadar, bre, primești să-mi fii slugă?

– Primesc, domnule primar, nu văd de ce n-aș primi. Dar aș dori să știu cam câtă vreme o să mă păstrezi dumneata slugă.

– Câtă vreme o să am nevoie, ghiaurule. În niciun caz nu te iau pe viață, pentru că eu n-am obiceiul să tocmesc slugi pe viață. Sluga, dacă se-nvechește, se tâlhărește și se lenevește. Pe tine o să te țiu numai până la toamnă. Toamna boierii pleacă și de la Tekirghiol, și de pe tot țărmul mării. Atunci pezevenghiul de Ismail o să se-ntoarcă doldora de parale la mine, pentru iernat. Așa-mi face de când îl cunosc.

Bărboșii cârni și cu ochi încrucișați, așezați în pulbere lângă zid, bătură domol din palme. Din cafeneaua de peste drum ieși la vedere și se apropie de noi, venind cu pași de melc, un tătăruș cu fes vechi pe cap, cu șalvari largi și rupți și desculț.

– Cafele...

Tătărușul dădu din cap că a înțeles și plecă. Tot cu pași de melc. Îi spusei primarului:

– Acum, domnule primar, ar fi potrivit să-mi spui dumneata cam ce leafă ai de gând să-mi dai. Nu pentru că aș fi lacom de câștig, dar ca să știu și eu pe ce-o să ostenesc.

– Să vorbim, ghiaurule, să vorbim și să ne înțelegem. Uite, îți dau mâncare, îți dau loc de dormit...

Tăcu. Îmi stăpânii neliniștea care mă cuprinsese și zisei:

– Dar... bani... bani n-o să-mi dai?

– Am spus eu că n-o să-ți dau? O să-ți dau...

– Cât?

– Treizeci de lei de argint bătuți pe muchie.

Treizeci de lei! Socotii repede în gând cam ce-aș putea să-mi cumpăr cu treizeci de lei. Mă întristai. Zisei moale:

– E puțin, domnule Selim Reșit... E cam puțin... E chiar prea puțin. Gândește-te și dumneata!... Treizeci de lei de acum până la toamnă!... Numai treizeci de lei până la căderea brumei...

Tătarul se posomorî. Iarăși tăcu un timp. Pe urmă, rupându-și parcă vorbele din carne, spuse:

– Cu tine, ghiaurule, se vede că mi-am găsit beleaua. Zic treizeci și doi... Fie treizeci și doi de lei până la căderea brumei, și să nu ne mai stricăm gura cu tocma.

Râsei. Se molipsi și primarul. Se molipsiră și ceilalți tătari. Râseră cu toții în barbă. Îmi veni inima la loc.

– Ba să ne tocmim, domnule primar, să ne tocmim după obiceiul locului, și până la urmă o să cădem la bună înțelegere.

Acum, fața părosă a lui Selim Reșit se umplu de bucurie. Se umplură de bucurie și fețele părosae ale celorlalți tătari. Câțiva schimbară între ei vorbe pe care nu le înțelesei și chicotiră. Primarul zise vesel:

– Să ne tocmim, ghiaurule, dacă ții negreșit, să ne tocmim, însă nu-ți dai seama în ce daraveră-ncurcată te bagi singur.

– Ba știu, domnule Selim, știu destul de bine și nu mă tem.

Bărboșii își ascuțiră privirile, își ciuliră urechile și rămaseră tăcuți, doritori ca după un ceas, două să afle care dintre noi doi e mai iscusit. Poate că s-ar fi bucurat dacă-l biruiam pe omul lor, pe primar. Eu nu aveam nicio nădejde. Totuși, începui tocma.

Primarul din Sorg, ca orice om care purta fes, cealma sau turban și trăia aruncat de întâmplare prin aceste părți ale lumii, se pricepea la tocmă. Nici mie însă nu-mi cerea gura chirie. Iar viața... Viața mă învățase multe. Mă învățase și să mă tocmesc mai abitir decât un geambaș de cai.

– Să-mi mai dai ceva pe deasupra, domnule primar, măcar zece lei...

– N-am să-ți mai dau nimic. Peste ce-am spus, nu-ți mai dau nici o para chioară, chiar dacă am să văd că te spânzuri de ciudă. Nici o para chioară.

– De spânzurat n-am să mă spânzur, domnule primar. Iar dumneata o să-mi mai dai zece lei peste ce-ai făgăduit. Nu mai mult decât zece lei. Numai zece lei. N-o să sărăcești dintr-atâta.

Îl fulgerai cu privirea. Mă schimonosii, mă strâmbai și mă încruntai la el. Îmi îngăduii să fiu chiar necuviincios. Lăsai buza în semn de dispreț pentru el și pentru casa lui, unde urma să slugăresc, și-l amenințai cu plecarea.

– Dobrogea e mare, iar țara românească e și mai mare. Stăpâni... Stăpâni găsesc câți vreau, mai breji ca dumneata, domnule tătar.

În loc să se supere, primarul din Sorg se apucă cu amândouă mâinile de pântec și râse. Râse și zise că n-am decât să plec. Atunci mă prefăcui că sunt furios. Ridicai glasul, îl făcui zgârcit și-i zisei că, deși legea lui îl oprește, își mănâncă din cur, ca orice bogătan.

Râse mai departe, și când se potoli din râs îmi spuse că sunt neobrăzat, că nu e nimic de capul meu, că nu sunt altceva decât un biet lihnit de foame, un nenorocit de coate-goale.

– O să te pedepsească Allah că-mi furi munca.

Mă numi câine necredincios.

În toată vremea în care tătarul se tocmi, deși îmi aruncă în obraz tot felul de cuvinte grele, vorbi domol și nu-și ieși o singură clipă din țâțâni. Niciunul dintre tătarii care se aflau de față nu se amestecă în cârâiala noastră. Rămaseră tăcuți, sorbiră cafea, fumară, ascultară și mă cântăriră îndelung cu ochii lor vicleni și încrucișați, pe jumătate adormiți.

Știam de la început că, oricât m-aș zbate și oricât aș stărui, n-aș putea scoate de la tătar o para peste ceea ce hotărâse el. Tocmindu-mă, nu făcusem altceva decât să încerc marea cu degetul și, în același timp, să-i dovedesc că nu sunt chiar un guguman oarecare. După vreun ceas și jumătate, ostenind de atâta vorbit și săturându-mă și de joacă, zisei moale:

– Mă dau biruit, domnule primar. Mă dau biruit și mă las în mâinile dumitale. Să rămână cum vei voi dumneata.

Râse iarăși. Acum gura i se întinse până la urechi. Îi văzui toți dinții. Erau mari și galbeni. Spuse fericit:

– Dar ce credeai tu, bre, c-ai să mă îngenunchi? De când sunt eu tătar pe lume, nu m-a îngenuncheat nimeni.

– Să nu te superi pe mine, domnule primar, am încercat și eu.

Tătarii așezați în țărână rânjiră. Unul zise:

– Ghiaurul!... Ghiaurul nu e prost, dar i s-a făcut lehamite de tocmă.

– De obicei, slugi proaste nu țin pe lângă casă, zise Selim Reșit.

Puse ceașca de cafea lângă peretele primăriei. Se ridică. Își scutură șalvarii de praf. Veni lângă mine și-mi întinse mâna. I-o strânsei.

– Să nu uiți, câine necredincios, că pe unde iese vorba iese și sufletul. Să mă slujești cu hărnicie și cu credință. Altfel, te jupoi de viu, spurcatule. Auzi? Să-ți intre bine în cap. Te jupoi de viu.

– Am să te slujesc, stăpâne. Am să te slujesc cu hărnicie și cu credință.

Se întoarse spre tătarii care sorbeau cafea și trăgeau din lulele. Se ploconi adânc în fața lor și rosti:

– *Kairlânghigé...*

– *Kairlânghigé...*

Îmi scosei pălăria, mă înclinai și le dădui și eu bună seara tătarilor. O luasem la picior pe uliță. Tălpile ni se afundau în pulberea caldă și alburie. Selim Reșit mergea înainte. Eu, ca slugă netrebnică ce-i eram, după el, cu un pas în urmă, întocmai cum mersesem altă dată după foștii mei stăpâni Mielu Gușă, Moțatu, Bănică Vurtejeanu și încă mulți alții. Nu mă simțeam câtuși de puțin umilit. Îmi spuneam că până la schimbarea din temelii a lumii trebuie să iau lucrurile așa cum sunt. Dacă într-o zi lumea se va schimba...

– Și voi apuca și eu această schimbare?

– *S-ar putea s-o apuci, Darie.*

Încetai să mai vorbesc cu mine însumi. Nu era tocmai momentul cel mai potrivit. Luai seama la cele din jur. Cătunul sărac și sărăcăcios mi se păru tot adormit, tot mort. Numai marea, pe care n-o vedeam, dar o simțeam aproape și o auzeam foșnind, ca o pădure bătrână cu frunze verzui care nu cad niciodată, era mereu vie, mereu neadormită.

II

Primarul din Sorg o coti la dreapta. O cotii și eu după el. Pe urmă o cotirăm la stânga. După aceea o cârmirăm iarăși la dreapta. Cu toate că nu ne grăbeam și nici picioarele nu mi le târșeam, stârneam nori de pulbere alburie, care pluteau mult timp deasupra pământului în aerul cald, vâscos și stătut. Departe, în zare, soarele se lipi de marginea pământului. În tăcerea de cimitir a cătunului auzirăm deodată, venind dinspre geamie, glasul din minaret al muezinului. Tătarul care-mi devenise stăpân se opri din mers, se întoarse cu fața spre miazăzi și căzu în genunchi. Se ghemui tot, ca un arici fricos, și își apropie fruntea încreștită de pământ. Cântând tărăgănat și leneș, muezinul își spunea limpede chemarea:

Allahu ekber, Allahu ekber,
Eșheduen llailahe illallah,
Eșheduen llailahe illallah...

Mă oprii și eu odată cu tătarul, păstrând, bineînțeles, distanța. Mă descoperii și lăsai capul în jos, ca omul care se roagă. Tătarul se bătea întruna cu fruntea de pământ. De rugat nu mă rugai, însă ascultai până la sfârșit cuvintele muezinului, care-mi sunau plăcut în auz. După ce muezinul își isprăvi chemarea, Selim Reșit se ridică din țărână și șopti:

Allah este mare. Allah este mare.
Recunosc că nu este alt Dumnezeu decât Allah.

Își potrivi papucii în picioare, își scutură șalvarii de praf, se întoarse spre mine și spuse:

– Voi, câinii necredincioși, îi spuneți Dumnezeului vostru Savaoth, noi îl numim pe al nostru Allah... Dar tu, slugă netrebnică, să afli că nu e decât unul: Allah... Allah al nostru...

Cu toate că eram grozav de ostenit și abia îmi târam picioarele după mine, îmi veni să mă apuc cu mâinile de burtă și să râd. Trecuse multă vreme de când nu mai credeam nici în Domnul Savaoth, despre care în biserică se spunea că „plin e cerul și pământul de mărirea lui", nici în Allah. În nimic nu mai credeam, deși într-o vreme, în copilărie, mă hrănisem cu nădejdea că într-o zi, după ce mă voi fi călugărit și voi fi învățat ca pe apă *Scripturile* și *Viețile Sfinților,* voi ajunge mitropolit. Gândii că, în orice aș fi crezut ori n-aș fi crezut, viața avea un haz nemaipomenit. Numai să fi vrut, și puteai să râzi de ea chiar în hohote. Nu râsei însă. Nici măcar nu zâmbii. Spusei simplu:

– Știu, stăpâne, recunosc, stăpâne... Recunosc că nu este alt Dumnezeu decât Allah...

Vocea mă trădase. Cuvintele care-mi ieșeau printre buze sunau a minciună cale de-o poștă.Tătarul cu obrazul adânc ciupit de vărsat tăcu. Își dădu seama că stricase vorbele pe mine degeaba și că, acum, încercam și eu să-i vând pe nimic vorbe de nimic. Nu avea niciun rost să mă mâhnească. Cu atât mai mult nu avea rost să-l mâhnesc eu și poate să-l fac să nu mă pășteze slugă. Simțisem, de cum intrasem în vorbă cu el, că la tătar am s-o duc mai bine decât la oricare alt stăpân pe care aș fi fost în stare să-l găsesc în acea Dobroge veche și străveche, care mirosea a salcâmi și a bălegar, a ciulini și a mărăcini, a pământ ars și a piatră.

Cătunul în care mă afundam alături de noul meu stăpân rămânea mai departe tot adormit, tot mort. Marea foșni pe undeva pe aproape. Selim Reșit zise, arătând cu mâna către o poartă:

– Am ajuns. Aici e gospodăria mea, slugă. Să intrăm.

Deschise cu mândrie poarta. Ne strecurarăm înăuntru. Curtea era uriașă. O prețuii ca întindere, la întâia ochire, cam la două pogoane. Ziduri înalte și groase de bolovani colțuroși o înconjurau. Mirosea și aci, mai tare decât în restul cătunului, a bălegar stătut, a urină iute de cai și a salcâmi arși și scorojiți de dogoarea neîndurătoare a soarelui de vară. În bătătura casei mărunte, acoperită cu olane, era răcoare. Cineva stropise pământul cu apă puțin mai înainte. Primarul strigă:

– Selvyé...

La strigătul lui, ieși din casă și ne întâmpină o tătăroaică scurtă, grasă și groasă, aproape pătrată. Purta șalvari albaștri și bluză galbenă, de mătase, cu flori. Obrazul mare și lat, rotund ca luna din ceruri, tătăroaica Selvyé și-l ținea ascuns după un văl negru. În dreptul ochilor, vălul negru avea două deschizături lunguiețe. Selim Reșit se duse lângă ea, îi surâse și-i spuse pe șoptite câteva cuvinte. Tătăroaica mă cântări câteva clipe cu privirile. După aceea bolborosi răspunsul. Acum tătarul râse de-a binelea și stărui. Tătăroaica tăcu. Tătarul se întoarse spre mine:

– Cadâna mea, Selvyé!... Ori de câte ori ai s-o vezi, să ai grijă, slugă, să te înclini adânc în fața ei. Odată ce-ai intrat slugă la mine, ai intrat și la cadâna mea.

– Am înțeles. Am să mă înclin adânc, stăpâne.

Zicând acestea, mă înclinai. Mă înclinai atât de adânc, încât puțin lipsi să nu-mi pierd echilibrul. Mă mirai singur cum de n-am căzut.

Selim Reșit schimbă iarăși un lung șir de vorbe cu tătăroaica. De oboseală, mi se strâmbă fața și mi se întristară ochii. Tătarul văzu schimbarea. Își închipui că sunt supărat că mi-a poruncit să mă înclin în fața neveste-si. Se încruntă. Mustățile i se zburliră. Zise tăios:

– Să fii mulțumit, câine necredincios, că nu-ți poruncesc să ne săruți picioarele.

Îmi veni să mă răzvrătesc. Să-l înjur. De cadână să-l înjur. Să-i înjur strașnic pe amândoi. Să le întorc spatele. Să plec. Da. Să plec. Dar încotro să plec? Mă ținui bine. Nici măcar nu crâcnii. Clipii însă din ochi. Un roi de muște mă bâzâiau, mă pișcau și nu-mi dădeau pace. Tătarul mai rămase un timp în cumpănă. Apoi, deodată, se hotărî să-mi spună ceea ce până atunci păstrase numai pentru el:

– Cadâna mea zice că nu-i placi. Zice că tu nu-i placi pentru că ești șchiop. Și a mai zis cadâna mea că nu trebuie să ținem slugă schiloadă la casă. Sluga schiloadă aduce, ca și diavolul, nenoroc.

– Atunci, să plec, domnule primar, n-aș vrea să vă aduc neajunsuri.

– Ba ai să stai unde ești, câine. Și-ai să mă asculți orbește, câine.

– Dar... Cadâna dumitale... Preacinstita dumitale cadână trebuie să fie ascultată.

– Nu-i purta grija. I-am amintit că aceste credinţe vechi nu mai au de mult nicio putere. Şi i-am mai amintit că şi neuitatul nostru Timur a fost şchiop şi că acest beteşug nu l-a împiedicat să colinde lumea, s-o bată, s-o supună şi s-o stăpânească prin puterea hangerului său. Pare neînduplecată. Totuşi, am s-o înduplec. Chiar acum am s-o înduplec.

Tătăroaica scurtă şi grasă mă privi pieziş, cu duşmănie. Ca să-i intru pe sub piele şi să nu mai stăruie să fiu alungat, mă înclinai şi mai adânc în faţa ei. Nu-i câştigai inima. Înţelesei că, orice-aş face, n-o să-i câştig inima. Mă îndreptai de mijloc şi rânjii. Întocmai ca un diavol rău, şchiop şi păgubos rânjii. Îmi văzu rânjetul şi se apucă iarăşi să sporovăiască. Acum îi mergea gura ca o meliţă.

Tătarul se ambiţionă şi dădu semne de nerăbdare. N-avea de gând să se lase biruit. Morfolindu-şi mustăţile, aşteptă ca nevastă-sa să isprăvească ceea ce avea de spus. După ce, în sfârşit, tătăroaica tăcu, primarul din Sorg îşi crăcănă picioarele, se înfoie ca un cocoş, ridică glasul şi-i răspunse. Acum veni rândul ei să asculte cu urechile ciulite tot ceea ce-i spunea bărbatul. De uitat însă se uită, prin cele două deschizături ale vălului care-i acoperea obrazul, numai la mine. Mă uitai şi eu la ea. Cu îndrăzneală mă uitai. Cu nerușinare mă uitai. Şi uitându-mă văzui că ochii ei cenuşii, neobişnuit de mari şi neobişnuit de lucioşi, îngropaţi adânc în obrazul lat, rotund şi cărnos, erau uşor încrucişaţi.

Tătarul, care mi se păru că e mulţumit pentru că pe jumătate cel puţin câştigase bătălia, mă bătu părinteşte pe umăr şi-mi spuse blajin:

– Să nu-ţi pară rău, slugă. Aşa a vrut Allah, ca tu, cât vei trăi pe acest pământ, să târăşti după tine o umbră şchioapă. Cât despre picioare... În munca pe care ai s-o împlineşti la mine nu prea ai nevoie de picioare. Are calul destule şi pentru un netrebnic ca tine.

Tătăroaica dădu semne de nelinişte. Nu-i plăcu blajinătatea bărbatului bărbos. Nu-i plăcu nici că mă bătuse pe umăr. Tropăi ca o catârcă bătrână. Papucii moi, fără tocuri, pe care îi purta, clămpăniră în ţărâna udă din faţa casei. Porni iarăşi să vorbească şi, sub mătasea neagră ce-i acoperea obrazul rotund ca o roată, gura ei trăncăni, când aspru, când dulce, îndelung. Clămpăni până osteni. Selim Reşit mă lămuri:

– Cadâna mea zice că, la urma urmelor, n-are poftă să intre în cârcotă cu mine. Că nu merită ca noi doi să ne certăm pentru un nenorocit ca tine. Până acum nu ne-am certat niciodată. Aşa că poţi să rămâi la noi. O să se roage lui Allah să ne ferească de rele. Însă ea ţine să-ţi poruncesc cu străşnicie ca nu care cumva, cât vei fi sluga noastră, să te-ndemne şeitan să te legi de fată, de Uruma. Şi a mai zis că voi, câinii necredincioşi, sunteţi uşurei la minte şi parşivi la vorbe, că vă legaţi de fete, le amăgiţi şi le suciţi mințile. Dar eu am încredinţat-o că tu, slugă netrebnică, n-o să cutezi să te legi, nici măcar cu gândul, de fata stăpânului tău. Dacă ai face-o, atât ţi-ar trebui! Ţi-aş zbura numaidecât capul cu iataganul.

Auzindu-l, fu gata-gata să mă apuce râsul. Nu râsei. În schimb, zisei cu aerul celei mai supuse slugi:

– Vai, stăpâne, stăpâne...

– Ştiu, slugă, ştiu că ai să fii băiat cuminte şi-ai să fii om de treabă. Îţi citesc cinstea în ochi.

Iar îmi veni să râd. Îmi citise cinstea în ochi! Îmbătrânise şi rămăsese tot prost. Nu aflase că ochii oamenilor pot înşela tot aşa de bine ca şi glasul lor.

– Am să fiu, stăpâne, ţi-o făgăduiesc.

– Aici, la mine, cât mănânci pâine tătărască, să te porţi ca un tătar adevărat.

Nu ştiam cum se poartă tătarii adevăraţi când sunt slugi la alţi tătari adevăraţi. Mi se făcuse însă lehamite de discuţie. În loc să-l rog să mă lămurească, zisei:

– Ca un tătar adevărat am să mă port, stăpâne, întocmai ca un tătar adevărat. Ţi-o făgăduiesc.

După ce spusei toate acestea, mă uitai lung la tătăroaică. Mă uitai lung şi la tătar. Era vădit că primarului din Sorg îi place cum îi vorbesc şi-i place mai ales că din stăpâne şi stăpâne nu-l scot. Aveam să-i fiu slugă bună, supusă, credincioasă.

Tătăroaica scurtă și groasă își aduse aminte că mai are ceva treburi de isprăvit, ori poate că i se acri cu noi. Bolborosi un cuvânt, se răsuci ușor pe călcâie, ne întoarse spatele lat și gras și se duse bombănind în casă. După ce nu-i mai auzi nici bombănelile, nici clămpănitul papucilor și o văzu închizând ușa în urma ei, primarul zise:

– Și acum, că am rămas numai noi între noi, bărbații, vreau să-ți mai spun ceva, ghiaurule. Slavă lui Allah! Ai crescut. E adevărat că ai crescut cam strâmb, dar ai crescut. Acum ești băiat mare. Nu te-ai călugărit. Poate că, din când în când, o să ți se facă dor de fete.

Încercai să protestez. Tătarul îmi făcu semn să tac. Îmi zâmbi.

– Nu trebuie să-mi spui că nu. Înțeleg. Am fost și eu tânăr. Te povățuiesc așadar ca, atunci când ți-o veni chef de fete, să nu-mi ascunzi ori să te apuci să te dedai la cine știe ce prostii cu vreun băiețandru de pe-aici. Intri-n bucluc. Mai bine să mi te înfățișezi și să-mi spui deschis și cinstit: „Uite, stăpâne... Așa și pe dincolo..." Sunt om milos de felul meu. Îți dau voie să iei cu împrumut un cal din herghelie. Și dacă eu îți dau voie, tu iei un cal, care-ți place ție, încaleci pe el și-i tragi o fugă până la Korgan. Acolo nu trăiesc tătari de-ai noștri. Acolo trăiesc găgăuți. Fetele găgăuților sunt slobode, n-au opreliști, ca ale noastre. Le câștigi cu o carafă de băutură. Faci dragoste cu una, cu două, cu câte vrei și cu câte te țin curelele. Pe urmă, slugă, te întorci ostenit și liniștit acasă. Numai să ai grijă ca atât la dus, cât și la întors să nu-mi omori calul cu goana. Ai înțeles?

– Am înțeles, stăpâne, îți mulțumesc, stăpâne,

Tătarul mă mângâie pe ceafă și, în semn de încredere și prietenie, mă trase destul de tare de urechi.

– Și acum, câine necredincios, vino să-ți arăt aria, s-o cunoști de-a fir-a-păr.

Mă luă cu el și-mi arătă acareturile, brazdele cu flori sărăcuțe, salcâmii strâmbi și ghimpoși, fântâna.

Cum era tare mândru de avuțiile lui, poate că mi-ar mai fi arătat și altceva și mi-ar mai fi dat și alte porunci, tot atât de plăcute și tot atât de ușor de împlinit, însă, auzind apropiindu-se tropot furtunos de cai, stăpânul meu se smulse de lângă mine și,

cu o sprinteneală uimitoare pentru vârsta lui, se repezi în partea din față a casei. Șalvarii largi îi fluturară. Se îndoi, se opinti din toate puterile și deschise larg poarta cea mare. Vrusei să-l ajut și alergai după el, dar, din pricina piciorului beteag, ajunsei prea târziu. Îmi strigă:

– Ferește-te, câine!... Ferește-te...

Abia avusei vreme să mă feresc, lipindu-mă de zidul care-i înconjura curtea. Herghelia, care venise în goană nebună pe uliță, se năpusti, năprasnică, în arie, înfășurată într-un uriaș nor de praf. Odată intrați în arie, caii mai alergară ce mai alergară în roată, se domoliră și se opriră. După ei, pătrunseră în curte încă doi cai în spume. Erau doi armăsari, care numai că nu vărsau foc pe nări. Pe unul – mai târziu aveam să aflu că-l cheamă Hasan – călărea o fată subțirică, trasă parcă prin inel, cu părul gălbui și lung, despletit și răsfirat pe spate. Pe celălalt se afla adunat ghem un băiețandru cârn, cu fața cioplită în piatră, pământie și ochii piezișii. Băiețandrul purta un strai vechi și avea pe cap fes roșu, ponosit, cu moț negru. Fata era încălțată cu o pereche de cipici moi. Băiețandrul, care nu părea să aibă mai mult de zece-doisprezece ani, era desculț. Opriră brusc caii plini de spumă, descălecară și veniră lângă noi. Se înclinară până la pământ în fața tătarului. Pe urmă clipiră des și mă priviră cu abia stăpânită uimire. Primarul găsi de cuviință să mi-i prezinte:

– Fata mea, Uruma. Și fiul meu, Urpat. Ține minte, slugă. Să nu-i atingi nici c-o floare. Mi-s dragi ca lumina ochilor.

Urma și Urpat zâmbiră fericiți și se lipiră de tătar. Tătarul îi mângâie pe creștete. Tăcură toți trei. Tăcui și eu. În arie, caii risipiți se apărau cu cozile de roiurile de muște care năvăliseră asupra lor și, întărâtați încă de goană, se mușcau între ei. Îi numărai. Erau peste treizeci, bașca mânjii și cârlanii. Tătarul mă arătă cu degetul și le spuse copiilor:

– Câinele ăsta necredincios a intrat acum un ceas slugă la noi. E un fel de haimana. Știe de toate și nu se pricepe la nimic. O să-l suferim printre noi, să ne facă treabă, până la toamnă, când se întoarce păcătosul de Ismail de la Tekirghiol.

Uruma mă privi cu bunăvoință și-mi surâse. Îmi surâse și Urpat. Amândoi îmi surâseră cum se surâde unui câine adevărat

pe care, dacă vrei, poți să-l ciomăgești ori să te joci cu el. Mă gândii că dacă mi-aș da puțină osteneală le-aș intra la amândoi pe sub piele. Nu-mi trecu prin minte că n-aș avea ce să fac sub pielea lor și le surâsei, însă cu surâs adevărat, omenesc. Urpat rosti:

– Câinele necredincios e dințos. Dințos ca un lup.

– Da, zise Uruma râzând, e dințos ca un lup, dar nu e lup, e câine necredincios.

Le răspunsei:

– De!... Așa am venit pe lume.

Selim Reșit dădu din cap și grăi, după părerea lui, vorbe adânci:

– Fiecare om vine pe lume cum îi e scris să vie.

Iarăși tăcură toți trei. Tăcui și eu. Tăcui și le luai seama. Totdeauna luam bine seama oamenilor pe care-i slujeam. Voiam să nu-i uit câtă viață voi avea. Era, aceasta, una dintre multele mele ciudățenii. Voiam să nu-i uit pe cei care-mi spuseseră un cuvânt bun și cu atât mai mult pe cei care mă batjocoriseră și mă loviseră. Acum mă uitam mai ales la Urpat. Pe Urpat nu-ți venea să-ți arunci nici mucii. Era mărunt, zgâit, crăcănat, plin de praf. Îl găsii urât chiar pentru un pui de tătar. În schimb tătărușca, de cum o văzui, mă robi cu sufletul și mă robi cu trupul. Dar mă robi, nu glumă! Și cum nu m-ar fi robit, Doamne?! Era năltuță, subțire ca trestia, și-avea ochii verzi ca iarba. Dacă ar fi adiat, vântul ar fi-nfășurat-o și-ar fi legănat-o într-adevăr ca pe o trestie. Însă în seara aceea dobrogeană, și acolo, în dărăpănatul sat tătărăsc Sorg, vântul nu adia. Văzduhul plin de pulbere era greu, apăsător, cald, vâscos, deși soarele, ostenit de lunga-i călătorie, asfințise.

Urpat făcu ce făcu și se topi. Uruma rămase ca din întâmplare prin preajma mea. Mă privi o dată, mă privi de două ori. După aceea se rușină de ochii mei și se uită într-adins în altă parte. Mult timp, spre adânca mea părere de rău, nu-și mai întoarse fața galbenă și rotundă ca luna către mine. Tătarul îmi porunci:

– Tu, câine necredincios, ascultă ce-ți spun: mâine în zori o să-ți arate Uruma unde e tabunul meu, tabunul pe care-mi pasc de obicei caii. Acum cărăbăniți-vă. Duceți-vă și adăpați-i pe săturatelea.

Porunca nu mi-o dăduse numai mie. I-o dăduse și Urumei. Între timp, caii se adunaseră stol în partea din fund a ariei. Nu se mai mușcau între ei, ci numai se apărau cu cozile de muște. Cei mai mulți erau roibi. Văzui și câțiva care aveau părul negru, de păcură. Toți erau mărunți, vânjoși, cu coame și cozi lungi. Cârlanii și mânjii se zbenguiau mai departe, neosteniți, și se fugăreau. Armăsarul Hasan, într-un colț al ariei, înghesuia o iapă tânără, o mirosea și necheza ușor, ca și cum a fi vrut să îngâne pe nas un cântec de dragoste. Stăpânul meu intră și el în casă, după tătăroaică și după Urpat. Uruma își înfrânse sfiala și căpătă glas:

– Vino cu mine. Caii n-au mai băut apă de azi-dimineață. Trebuie să-i adăpăm numaidecât.

Plecă. Mâncând-o din ochi, mă dusei după ea, de parcă m-ar fi chemat să-mi deschidă porțile raiului lui Allah și să-mi dea brânci înăuntru. De cum făcui primii pași, îmi adusei aminte că sunt schilod și încercai să șchioapăt cât mai puțin și să-mi ascund, măcar în parte, beteșugul. Nu izbutii și mă copleșiră deodată sila și rușinea. Silă mi-era de mine, numai de mine însumi. Rușine mi-era doar de Uruma.

Mergând, ca sluga după stăpân, la un pas în urmă-i, ne îndreptarăm în partea dinspre uliță a ariei. Acolo se afla fântâna cu roată. De capătul frânghei de cânepă spânzura, gol și uscat tobă, burduful de piele de bou. Socotii, după lungimea frânghiei, că fântâna era, ca toate fântânile din câmpurile uscate și pietroase ale Dobrogei, grozav de adâncă. Jgheabul de adăpat caii, de lângă fântână, era lung, larg și înflorat cu semne cioplite cu dalta, care la prima vedere mi se părură încâlcite. Când îl cercetai mai în amănunt, mă dumerii că jgheabul tătarului nu era altceva decât un vechi sicriu grecesc, de piatră, scos, cu prilejul cine știe cărei săpături, din ascunzișul pământului aspru.

Tătarul nu se mai arătă, însă Urpat veni zburdând, rontăind zaharicale și mânuind un harapnic cu vârful despicat în trei. Începu să-l rotească repede deasupra capului, cu multă îndemânare, și să plesnească din el. Îi sticleau ochii. Pocnetele harapnicului îl întărâtau și-l făceau să rânjească. În lumina puțină a serii, mi se păru că se asemuie unui mic zeu, cârn și crăcănat, căruia

îi place să dezlănțuie fulgerele și trăsnetele spre a-i speria și a-i înfricoșa pe muritorii de rând. Caii, care cunoșteau porunca harapnicului lui Urpat, nu numai că nu se înspăimântară, dar se apropiară de jgheab, bulucindu-se și înghesuindu-se. Uruma îl mângâie pe coamă pe Hasan, care venise lângă ea, și zise:

– Tu, slugă, ai să scoți apa din fântână, iar eu am să te ajut să răstorni burduful în jgheab.

În gura tinerei tătăroaice, vorbele românești, deși ușor stropșite și scâlciate, sunară frumos. Mă sprijinii de buduroiul fântânii și scosei reteveiul care împiedica roata. Burduful se prăvăli cu huiet în golul fântânii. Îl auzii cum pocnește apa, cum gâlgâie și se încarcă.

– Acuma învârtește roata în cealaltă parte.

– Știu, stăpână. Și pe la noi prin Deliorman sunt destule fântâni cu roată și cu burduf.

Nu găsii de cuviință să-i spun cam pe unde se află Deliormanul. Poate nici n-ar fi vrut să știe. Zisei încet Doamne-ajută, îmi adunai puterile și învârtii roata. Burduful mare, plin cu apă, era greu. Mă îndoii. Spinarea îmi trosni. Șalele mă săgetară. Fruntea mi se umplu de sudoare. Nu mă lăsai înfrânt. Urpat, care mai văzuse și alte slugi scoțând apă din aceeași fântână, se uită la mine și rânji. Uruma mă privi și ea, încercând parcă să-mi măsoare vigoarea. Icnii. Îmi încleștai fălcile. Burduful ajunse la buduroi. Uruma prinse burduful. Îmi porunci:

– Acuma slăbește roata.

O slăbii. Tătăruşca răsturnă burduful. Armăsarul Hasan mușcă în dreapta și-n stânga și-și făcu loc larg. Și între cai, ca și între oameni, era tot pe mușcatele. Domnea și între cai, ca și între oameni, tot legea celui mai colțos, tot legea celui mai tare.

„Învață, Darie, învață și ține minte învățătura!"

Caii ceilalți, câți apucaseră să ajungă la jgheab, însetați, începură să licăie apa limpede și rece. Luai burduful sleit din mâinile Urumei și-i dădui iarăși drumul în golul întunecat și răcoros al fântânii. Uruma nu mai spuse nicio vorbă. Nici eu nu mai spusei nimic. Caii care își potoliseră setea voiau să mai stea cu botul în jgheab. Urpat, însă, îi alunga cu harapnicul și-i mâna în dosul

casei. Pe armăsarul Hasan, care părea a fi cel mai îndrăzneț, cel mai îndărătnic, tătărușul fu nevoit să-l lovească de câteva ori cu harapnicul. Acum lângă jgheab se înghesuiau mereu și mereu alți cai însetați.

Mai bine de un ceas, asudând și scrâșnind, scosei apă din fântână. Carnea mă duru. Pe urmă îmi amorți. N-o mai simții. Lucrai repede, cu deznădejde, pentru că, nu știu de ce, mi se păru că niciodată nu voi izbuti să scot atâta apă din fântână încât să satur întreaga herghelie. Caii, însă, se săturaseră. Rămăseseră lângă jgheab numai câțiva mânji care mai mult se țineau de hârjoană decât de băut. Urpat plesni de două ori cu harapnicul, îi mai lovi și cu codirișca și-i izgoni. Uruma mă întrebă:

– N-ai ostenit?

O minții cu sânge rece:

– Încă nu, stăpână, aș fi în stare chiar s-o iau de la început.

Nu mă crezu. Râse. Râse și îmi întoarse spatele. Îmi întoarse spatele și plecă. Odată cu ea, plecă și Urpat. Asfințitul își dăduse de mult duhul. Înălțai ochii și mă bucurai găsind deasupra satului tătărăsc Sorg cerul drag inimii mele, cerul fumuriu, spuzit de stele. Pământul era cum era, dar cerul rămânea totdeauna frumos, chiar atunci când se acoperea cu nori vineți. Era bine și-mi era bine. Bine? Vrusei să spun: „Așa bine să le fie dușmanilor mei", însă nu mă îndurai. Dușmanii mei trebuiau să aibă parte de chinuri ceva mai cumplite.

În liniștea care se lăsase nechemată de nimeni, auzii, dincolo de marginea satului, spre răsărit, foșnind, ca o uriașă pădure bătrână, marea. Îmi adusei aminte că mai înainte îmi arsese gura de sete. Mă aplecai asupra jgheabului. Băui apă din jgheab întocmai cum băuse Hasan și cum băuseră și ceilalți cai. Îmi potolii setea și mi-o prea potolii. Mi se umflă și-mi bolborosi burta. Tătărușca!... Tătărușca Uruma, prin străveziul serii, moșmonea pe lângă casă. Nițeluș supărat, îi strigai:

– Dar eu unde mă culc, stăpână?

Eram sluga lor. Nu făcea să mai strice pe mine prea multe vorbe. Poate socotea că și așa stricase destule. Se întoarse și-mi arătă cu mâna un șopron acoperit cu scaieți. După aceea se pierdu

în cuprinsul casei cu o singură fereastră luminată. Mă dusei unde îmi arătase să mă duc. Acolo aflai, întinse pe pământul bătătorit, câteva piei uscate de oaie. Mă întinsei. Cât eram de lung mă întinsei. Oasele îmi pârâiră. Carnea mi se dezmorți și începu să mă doară. Parcă mă bătuse cineva cu parul. Poate de osteneală, poate de foame, poate și de una, și de alta, mi se împăienjeniră ochii. „Acum am să adorm, îmi spusei, am să mă împac cu soarta și am să adorm." Cu soarta mă împăcai, însă de adormit nu adormii. Chemai somnul. În locul lui veni încet, cu pași ușori de motan desculț, tătărușul. Rânji și îmi aruncă, așa cum se aruncă unui câine, un coltuc uscat de pâine și un hartan de oaie friptă. Le prinsei din zbor. Mă ridicai în capul oaselor și mâncai. Foamea mi se ostoi. Mă lungii din nou pe pieile uscate, de oaie, și mă gândii la Uruma.

Nu trecu mult. Se îndură Maica Domnului de mine. Căută somnul. Îl găsi. Mi-l trimise. Odată venit, somnul mă adormi. Odată adormit, dormii îndelung. Somn netulburat dormii îndelung și nu știui când se scurse noaptea. Mă trezii în zori tras de picioare.

– Hei!... Lenk!... Lenk!...

Înțelesei că glasul era al Urumei și că, pentru ea, eu eram Lenk. Așa binevoise să mă boteze stăpâna mea cea tânără, Lenk, adică Șchiopul. Mă bucurai. Numele nu-i venise acum, și la întâmplare, pe buze. Se gândise la mine noaptea. Poate nu dormise nicio clipă. Poate toată noaptea se gândise la mine. Numai la mine. Dar... Dar dacă mă înșelam?

III

Lenk!... Cuvântul vechi, pe care chiar tătarii îl foloseau rar, îmi gâdilă plăcut urechile. Ba chiar îmi plăcu de-a binelea. Începeam bine ziua. Începeam cum nu se putea mai bine ziua. „Dă-mi, Doamne, zile... dă-mi, Doamne, zile..." Mă frecai repede la ochi, ca să șterg urmele somnului. Uruma, văzându-mă treaz, plecă și mă aștepta la fântână. Nu mă uitai la ea. Scosei un burduf de apă, îl răsturnai în jgheab și mă spălai pe mâini și pe obraz. Tătărușca nu mă scăpă din ochi. Când isprăvii, zise ca pentru sine:

– Sluga Ismail nu se spăla niciodată. Din pricina asta, tata îl înjura mereu – și pe turcește, și pe tătărăște, și pe românește. Aș vrea ca tu să te porți în așa fel încât pe tine să nu te înjure niciodată tata.

O privii. Adânc de tot o privii. Ochii ei mari și verzi, nițeluș strâmbi, obrazul ei galben și rotund ca obrazul lunii pline, întocmai ca obrazul lunii pline, nasul ei mic și sprâncenele ei arcuite – de ce n-aș spune-o? – mă amețiră și mă îmbătară. Părul, lung și gălbui ca orzul copt, era gros și lucios. Acum și-l ținea strâns în jurul capului cu o panglică subțire. Sânii mici i se zbăteau ca doi pui fricoși de vrabie sub bluza albastră de mătase. Îmi dusei mâna în dreptul inimii, s-o mai potolesc, mă uitai sfios în jos și îi zâmbii. Uruma se uită în altă parte.

– Trebuie să adăpăm iarăși caii, Lenk...

– Să-i adăpăm, stăpână...

Fântâna! Burduful gol! Burduful plin! Jgheabul! Iarăși burduful gol! Iarăși burduful plin! Iarăși jgheabul!

– Ai ostenit, Lenk!...

– Nu, stăpână, n-am ostenit.

– Ba ai ostenit, Lenk, ești lac de sudoare.

Mă prinsese cu mâța-n sac. Nu mai aveam ce zice. Se cuvenea să-mi mărturisesc starea adevărată.

– Da, am ostenit, stăpână. Am ostenit, însă nu de tot.

Mărturisirea mea, deși sinceră numai pe jumătate, o mulțumi. Zise dulce:

– Hai, Lenk, hai să mergem. E târziu.

Cerul era alburiu. Luna de var se uita chiorâș și la mine, și la Uruma. Dinspre mare, vântul adie cu răcoare. Undeva prin apropiere măcăiră niște rațe, gâștele din cârd gâgâiră, lătră un câine, cotcodăciră câteva găini. Uruma deschise poarta. Îl prinse pe agerul armăsar Hasan, se ținu zdravăn de coama lui și încălecă. Luai și eu un cal, la întâmplare, și încălecai. Când călărești pe deșelate, o știam de mult, de la noi de-acasă, de la Omida, trebuie să te ții bine de coamă și să îndemni calul la mers cu călcâiele. Altfel... Altfel calul te trântește și te alegi cu gâtul frânt sau, în cel mai bun caz, cu câteva scrântituri.

O luarăm înainte și începurăm alergarea. Cerul, care își schimba culoarea de la clipă la clipă, deveni lăptos. Stelele pieriră. Luna se veșteji. Cu tot tropotul copitelor nepotcovite, auzii iarăși marea fremătând ca o pădure veche a cărei scoarță nu crapă și nu îmbătrânește și care nu-și pierde niciodată frunzișul.

După ce ieșirăm din satul încă adormit, Uruma se lungi pe gâtul lui Hasan și-l atinse de câteva ori cu călcâiele. Armăsarul mărunt, negru ca pana corbului, își înteți fuga. Mă ținui la o lungime de cal în urma ei. Herghelia își da toată osteneala să ne ajungă, însă nu izbutea. Cu cât ne depărtam de Sorg, cu atât goana noastră și a întregii herghelii se iuțea. Uruma, cu toate că-mi loveam mereu calul ca să țină pasul, mi-o luase cu mult înainte. Lipită de spinarea și de gâtul lui Hassan, se făcuse parcă una cu el.

Acum, deasupra mării, zarea se împurpurase. Dintr-odată, acolo, departe, unde cerul se topea în mare, și marea se topea în cer, se iscă, aprinsă, prevestind un răsărit falnic, trufaș, buza soarelui. Marea, spre care aruncam din când în când câte o repede ochire, devenise de un verde închis, crud, sănătos. Câmpul, nemărginit și el, mi se înfățișă mai puțin măreț, acoperit, cum era, cu iarbă mărunță și aspră, cu ciulini, cu scaieți, cu mărăcini. Pe neașteptate, Uruma roti armăsarul focos într-un larg ocol

și-l opri. Rotii și-mi oprii și eu calul. Fusei mulțumit că nu mă trânti, pentru că în clipa următoare herghelia lui Selim Reșit trecu în fugă de năluci pe lângă mine. Vrusei să mă duc după ea, s-o ajung și s-o silesc să se întoarcă. Uruma, îngrijorată, îmi strigă:

– Nu te lua după herghelie, Lenk! O să mai alerge cât o să mai alerge, și pe urmă o să se întoarcă singură.

Într-adevăr, herghelia mai alergă preț de câteva sute de pași, își domoli mersul, se întoarse aproape la pas și se răsfiră pe tabun. În răcoarea înviorătoare a dimineții, caii înspumați, din care ieșeau aburi subțiri, se apucară să pască iarbă aspră. Tabunul, în partea, dinspre răsărit, se mărginea cu marea sclipitoare, pe care vântul, trezit de răsăritul soarelui, o biciuia și-o încrețea. Către apus, către miazăzi și către miazănoapte, câmpul neted părea nesfârșit și era acoperit cu iarbă aspră, țepoasă, măruntă, cu scaieți, cu ciulini și cu mărăcini. În afară de cătunul tătărăsc, care abia se mai zărea pierdut lângă orizont, oricât ai fi scormonit cu ochii depărtările, nu mai întâlneai nimic altceva decât cerul alburiu al dimineții, marea pustie de corăbii, soarele, rotund și încă roșcat, și nesfârșirile de pământ lin pe care se legănau lanuri date în copt de grâu și de orz, de secară și de ovăz.

Uruma nu descălecă. Întoarse armăsarul, îl izbi cu călcâiele, se lungi pe spinarea și pe gâtul lui și plecă în goană nebună, fără să-mi mai spună vreo vorbă. Mi se topiră și mi se scurseră ochii după ea, până o înghiți depărtarea și n-o mai văzui. Rămas fără țipenie de om în preajma mea, mă uitai la făptura-mi jalnică și mă scârbii. Până în măduva oaselor mă scârbii. Dormisem sub șopron, pe niște piei uscate, de oaie, ca un vântură-lume, ca un derbedeu fără căpătâi, îmbrăcat și încălțat. Straiele mi se pătaseră și mi se mototoliseră de-ți era greață să le vezi. Acru și mohorât, în singurătatea câmpului și a țărmului, mă dezbrăcai în grabă și mă întinsei, gol pușcă, pe nisip. La început, nisipul umed și rece îmi îngheță trupul și alungă din mine orice urmă de osteneală. Dârdâii un timp ca apucat de friguri. Dinții îmi clănțăniră. Însă nu trecu mult, și soarele, care abia răsărise, se ridică, prinse puteri și prinse strălucire. Se încălzi nisipul. Se încălzi iarba aspră. Încetul cu încetul, mă încălzii și eu. Pustietatea mării nu mai

fu pustietate. Prin largul ei depărtat trecură, venind din altă lume ori plecând către altă lume, vapoare albe şi vapoare negre. Lăsau dâre de fum gros în urmă vapoarele. Vântul destrăma şuviţele întunecate, le fărâmiţa şi le risipea, până nu mai rămânea nimic. Trecură şi corăbii vechi, cu pânze. Pe tabun mânjii şi cârlanii sprinteni păşteau, însă se mai şi jucau. Privind când herghelia şi tabunul, când marea, când cerul înalt, care acum se albăstrise, ostenii. Îmi acoperii obrazul cu mâinile şi simţii cum soarele mă pătrunde şi mă umple de lumină, de vlagă şi de dorinţa arzătoare de a trăi, de a trăi până la sfârşitul sfârşitului, când va fi să fie acel sfârşit. Arşiţa se înteţi, şi peste puţină vreme nu mai fusei în stare s-o rabd. Mă ridicai, alergai şi mă azvârlii în valurile mărunte şi foşnitoare. Înotai. Cu o lăcomie pe care rar mi-o cunoscusem până atunci înotai. Aş fi vrut să înot până acolo unde marea se topea în cer şi cerul se topea în mare. Dar acel „acolo" nu exista. Mă afundai cu ochii deschişi. Când simţii că mă înăbuş, ţâşnii la suprafaţă. Făcui pluta şi-mi odihnii trupul. Sub cerul albastru, marea albastră-verzuie mă legăna. Ca pe un prunc mă legăna marea albastră-verzuie. Pe tabun, caii păşteau liniştiţi iarba mărunţă, aspră, ţepoasă.

Cum în mijlocul apelor altă îndeletnicire mai buna de pierdut timpul nu găsii, începui să mă gândesc şi să mă întreb de ce îmi plăceau mie atât de mult caii şi de ce eram atât de îndrăgostit de undele limpezi ale râurilor şi de nesfârşitele nesfârşiri ale mărilor.

Poate că
în urmă cu milenii,
făcusem parte din rasa legendară
a centaurilor.
Poate că,
în cine ştie ce parte a pământului,
fusesem luntraş ori corăbier.
Nu ştiam.
Nimic nu ştiam,
dar mi se părea
că mai trăisem şi altă dată.

Mi se părea
că mă mai născusem de nenumărate ori,
că mai trăisem de nenumărate ori,
că de nenumărate ori mai murisem.
Când?
Unde?
Amintirile din viețile trăite și pierdute
erau tulburi
și niciodată
nu izbutisem să le deslușesc.
Ori
poate că nu trăisem altă dată.
Poate că acum trăiam întâia oară.
Întâia oară și ultima oară.
Poate că imaginile de altădată,
care mă întristau,
mă neliniștea
și-mi furau somnul,
erau amintiri din viețile,
cu totul necunoscute mie,
ale miilor și miilor de înaintași
din care mă trăgeam.
Poate...
Poate...

Delfini lungi şi graşi, argintii, fumurii, arămii, cu ochi mari, rotunzi şi sticloşi, săreau în jur. Unii se apropiau atât de mult de mine, că puţin lipsea să nu mă atingă cu cozile. Veselia lor, joaca lor mă treziră din stăruitoarea şi chinuitoarea mea visare. Îmi clătinai capul. Mi-l scuturai. Mă răsucii şi, apucându-mă să înot, tăiai cu braţele apa spre ţărm. Mă întinsei pe nisip şi mă dezmeticii. Mă dezmeticii, însă numai pe jumătate. Mă ridicai în genunchi. Privii cu nesaţ minunata herghelie de cai păroşi, mărunţi şi iuţi de picior a tătarului Selim Reşit din Sorg. Şi cu cât o privii, cu atât aş fi tot privit-o! Oare de ce îmi plăceau mie atât de mult caii?

– *Cum de ce? Mai are vreun rost să te întrebi, Darie? Ție îți plac caii pentru că pe cal, tu, beteagul, te simți om întreg, îndemânatic și ager ca un șoim.*

– Bine, dar de ce îmi place apa râurilor, a lacurilor și a mărilor?

Râsei de unul singur. Și pe când râdeam, auzii celălalt glas al meu, glasul meu dinlăuntru, pe care numai eu mi-l cunoșteam, răspunzându-mi:

– *Ție, Darie, apele râurilor și apele lacurilor, apele fluviilor și apele mărilor îți sunt dragi pentru că ție, schilodule, în apă îți piere sfiala și îți piere și stânjeneala. În apă mișcările tale sunt sprintene, vioaie. Îți piere și tristețea. În schimb, te cotropește bucuria blajină a vieții, și toată făptura ta strâmbă, slabă, slută și urâtă cântă ca o vioară vrăjită...*

– Vioară!... Eu și vioară!... Ba încă vioară vrăjită...

Pe când mă întorceam spre țărm, înotând în picioare, după a doua sau a treia intrare în mare, îmi dădui la o parte părul ciufulit care îmi căzuse peste sprâncene și peste ochi. O zării pe Uruma. Tătărușca venea spre tabun în goană turbată. Armăsarul Hasan parcă zbura. Soarele se apropiase de cumpăna cerului. Înțelesei că tânăra stăpână îmi aducea prânzul. Prea aproape era de țărm ca să mai am timp să ies din apă, să fug pe nisip și să-mi acopăr goliciunea. Ajunsă lângă straiele mele, tătărușca îl opri pe Hasan dintr-o singură smucitură, sări pe nisip, puse jos coșul cu merinde și ulciorul. Socotind c-o să mai stea ce-o să mai stea pe țărm și-apoi o să plece, mă răsucii și înotai mai în larg. După un timp întorsei capul. Goală cum venise pe lume, Uruma înota spre mine, despicând apa cu brațele. Vrând să mă feresc din calea ei, o luai într-o parte. Tătărușca, văzându-mi dorința de a nu o întâlni, se dete afund. Peste câteva clipe, îmi răsări ca un nufăr galben în față. Mă oprii și mă uitai la ea. O văzui cum își adună părul de culoarea orzului copt cu mâna și și-l aruncă pe spate. Mi se păru că obrazul ei rotund ca luna plină, cu pomeții nițeluș ieșiți înainte, cu nasul mic și ochii piezișii, e plin de un farmec fără seamăn. Sânii, pe care tânăra-mi stăpână sălbatică nu se sfia să mă lase să-i văd, aveau sfârcurile mici și roșii și se asemuiau ca două picături de rouă cu gutuile date în pârg. Acum marea devenise

verzuie și străvezie ca văzduhul din întâiul ceas al dimineții. Lipsit cu totul de minte m-aș fi dovedit dacă aș fi închis ochii. Nu-i închisei. Dimpotrivă. Îi holbai cât putui mai mult. Trupul puțin al tătăroaicei era tot așa de gălbui ca și obrazul. Pântecul – supt. Mijlocul – subțire. Mici șoldurile. Cu mâinile lui iscusite, chiar Dumnezeu numai rareori izbutește să făurească asemenea făpturi fragile, de care, fără îndoială, până la urmă se miră el însuși. Râzând, Uruma întinse mâna. Mă apucă de ceafă. Mă apăsă. Pricepui care îi era voia și mă ascunsei în afund cu ochii deschiși. Pogorî neîntârziat în adânc după mine, ca o lungă și stranie vietate de apă. Amândoi eram goi, cum goi se spune că vor fi fost oamenii, în paradisul pe care l-au pierdut repede, atunci, la începutul leaturilor, când va fi fost acest fabulos început. Tătărușca din Sorg, care parcă se născuse în apă și trăise până atunci numai în apă, alunecă pe lângă mine ca o zvârlugă. În treacăt îmi dete un bobârnac peste nas și se năpusti ca fulgerul sus. O găsii la suprafață, făcând pluta. Îmi strigă:

– Lenk! Ești grozav de urât, Lenk! Ești slab ca un țipar și ai nasul lung, Lenk! Ce-ți trebuie ție un nas atât de lung?

Chicoti. Îi răspunsei:

– Sunt cârn...

– Nu, zise râzând Uruma, m-am uitat bine de tot la tine, nu ești cârn. Din nasul tău, un meșter îndemânatic ar putea croi cinci nasuri de tătar...

Râsei și eu și mă îndreptai înotând repede spre țărm. Acolo, fără să mai aștept să mă usuc, mă îmbrăcai cu straiele mele mototolite și pline de pete. Tătărușca mai înotă un timp, pe urmă părăsi și ea marea. Mă prefăcui că n-o văd. Mă depărtai și urcai mărunta ridicătură care despărțea plaja de câmp. Un șarpe vărgat fugi și se ascunse în iarbă. Îl căutai să-l prind, să-l descânt, să-i smulg dinții și să mă joc cu el. Avu noroc șarpele. Nu-l găsii. În schimb, dădui peste o broască-țestoasă vânătă-gălbuie. O lăsai în pace. Deasupra mării neliniștite și a Dobrogei pietroase, deasupra întregii lumi, cerul rămase tot senin, tot orbitor de luminos. Pe tabun, caii, moleșiți de arșița amiezii, se adunară în stoluri și începură să se apere de muște cu cozile lor lungi și stufoase.

Mă plimbai pe tabun. Mă plimbai și privii caii. Mă plimbai până când ostenii. Gândurile îmi erau atât de împrăștiate, încât nici nu băgai de seamă că ierburile aspre și ghimpoase îmi înțeapă picioarele goale. Rănile, nu prea adânci, însă proaspete, sângerară și mă usturară. Presărai peste ele țărână fierbinte. Sângele nu mai curse, dar durerile continuară. Erau dureri mărunte pentru carnea mea puțină și obișnuită cu chinul și le îndurai. Ba chiar mă pomenii părându-mi rău că le îndur atât de ușor. Întorcându-mă, o găsii pe Uruma întinsă cât era de lungă pe nisip. După ce ieșise din mare și se uscase îndelung la soare, își îmbrăcase numai șalvarii. Bluza se odihnea ghemuită ceva mai departe. Sânii mici și gălbui și-i acoperise pe jumătate cu un șal subțire de borangic, prin care se vedea totul ca prin sticlă.

Mă uitai la ea. Mă uitai la marea neliniștită. Apoi iarăși mă uitai la ea. Sfiala de care sufeream destul de des veni și puse stăpânire pe mine. Îmi acoperii obrazul cu mâinile, ca și cum aș fi vrut să-mi ascund fie urâțenia-mi fără leac, fie lacrimile. Vrusei să încep vorba, însă nu mă pricepui cum. Mă scoase din încurcătură tătărușca, pe care o auzii spunându-mi:

– Să mâncăm, Lenk. Ție nu ți-e foame? Pe mine, după ce înot, totdeauna mă apucă foamea. Mă apucă foamea de parcă aș avea șoareci în pântec.

– Dacă zici... dacă zici și dacă vrei...

Desfăcui legăturica pe care o găsii în coșul de papură și mă dusei lângă Uruma. Ne așezarăm amândoi pe nisip. Își acoperi ceva mai bine pieptul. Împărțirăm pe din două turtișoarele coapte în cenușă și carnea de berbec friptă-n frigare la foc domol, de tizic, fără flacără.

Turtișoarele aveau gust plăcut. Gust plăcut avea și friptura grasă, de berbec bătut. Iar laptele! Laptele acru, din ulciorul pe care Uruma îl îngropase pe jumătate în nisip, lângă țărm, să-l ajungă și să-l învăluie talazurile, era destul de rece. Oricum, tăia și potolea setea mai bine decât oricare altă băutură.

Mâncarăm puțin și repede. După ce înghiți ultimul dumicat, tătărușca mă întrebă:

– De unde ai venit tu, Lenk?

Îi arătai marea și zarea depărtată.

– Și cum ai nimerit la noi?

– Întâmplarea. Numai întâmplarea.

Tăcu un timp. Pe urmă zise:

– Eu cred, Lenk, că pe toate câte le avem noi, bune sau rele, ni le aduce întâmplarea, numai întâmplarea. Și mai cred, Lenk, că tot întâmplarea ni le ia.

– Poate că nu pe toate.

– Poate. Însă eu cred, Lenk, că pe tine, într-adevăr, te-a adus la Sorg marea. Și după ce marea te-a adus la Sorg, întâmplarea te-a pus față-n față cu tata.

– De adus, m-a adus marea, însă eu nu sunt om de mare. Sunt om de câmp.

– Am văzut de la început că ești om de câmp.

– Cum ți-ai dat seama?

– Nu era greu. Știi să scoți apă dintr-o fântână cu burduf. Știi să umbli cu caii. Dar ia spune-mi, Lenk, cum de te-a aruncat pe tine tocmai aici marea? Putea să te arunce mai la miazănoapte sau mai la miazăzi, și atunci noi doi nu ne-am fi întâlnit. Eu cred c-a fost sortit ca noi doi să ne-ntâlnim, Lenk. Oamenilor nu li se întâmplă decât ceea ce e sortit să li se întâmple.

– Soarta mai e și cum și-o face omul.

– Nu, Lenk, nu. Totul e hotărât mai dinainte pentru fiecare.

– Chiar totul? Atunci, cum rămâne cu întâmplarea?

– Da, Lenk, totul, totul. Iar întâmplarea e și ea sortită să se întâmple. Sunt scrise toate astea în stele.

– De către cine?

Tătărușca se uită la cerul limpede, albastru. Cu ochi verzi ca iarba se uită. Zise încet:

– De către acela care locuiește acolo, sus, și este atotputernic, de către Allah.

Când rosti numele lui Allah se îndoi și-și lipi fruntea de nisip. De trei ori și-o lipi. Pe urmă se așeză ca mai înainte. Șalul care îi acoperea pieptul îi căzu. Rămase iarăși goală până la brâu. Roșii. Roșii și mă uitai înspre cai. Uruma culese șalul din nisip și-și acoperi pieptul.

– Să-ți spun pe unde am fost înainte de a veni aici?

– Spune-mi. Am să te ascult, Lenk, pentru că eu n-am ieșit niciodată din Sorg, eu n-am fost nici măcar până la Constanța. Și apoi, nouă, tătarilor, ne plac mult poveștile... Poveștile adevărate și poveștile născocite. Când eram mică, mama îmi spunea în fiecare seară câte o poveste.

– Și-acum nu-ți mai spune?

– Nu. Acum îmi spune că dacă am poftă de povești să mi le născocesc singură.

– Și ți le născocești?

– Da. Îmi spun singură povești. În cap.

Râserăm. Și după ce ne trecu râsul, îi înșirai toate câte mi le adusei aminte la repezeală. Uruma se uita cu ochii pierduți undeva în largul mării, spre zare. Licăreau acolo, și abia se zăreau, ca prin ceață, aripile albe ale unei corăbii vechi. O lăsai să privească și să tacă. La un moment dat, fruntea i se încreți ușor. Se gândi la ceva. Nu știui la ce se gândea. N-avui cum să știu la ce se gândește. O auzii șoptind:

– Lenk...

– Da...

– Eu zic așa, că omul nici nu trebuie să umble atâta prin lume. Tu ai văzut câmpuri și sate, ai văzut orașe și oameni. Și... Și ai mai văzut cum oamenii trăiesc laolaltă sau cum se ucid între ei. Multe ai văzut, Lenk, dar eu cred că oamenii sunt pretutindeni la fel, că viața e pretutindeni aceeași. Și... Și dacă stăm și ne gândim bine, cu ce ne alegem noi din viață? Cu puțină visare. Cu puțină bucurie. Cu puțină tristețe. Și uneori... Uneori ne alegem și cu puțină dragoste...

Cuvântul „dragoste" rostit pe neașteptate de buzele ei mari și cărnoase îmi fripse inima uscată și seacă. Cum stăteam acolo pe nisip, sub arșița soarelui, mă întrebai dacă n-ar fi potrivit să arunc straiele de pe mine, să intru în apă, să înot în larg, departe, cât mai departe, să ajung acolo unde nu ajunge nimeni, acolo unde apele mării se topesc în cer, și cerul se topește în apele mării, ori să mă afund undeva în adânc și să mă las de buna mea voie pradă vietăților niciodată sătule ale mării. Tânjisem mereu după dragoste, însă niciodată nu avusesem parte de ea. Ursitoarele mă

ursiseră să n-am parte de dragoste. Ursitoarele!... Erau și ele doar o închipuire. O închipuire ca atâtea alte închipuiri omenești. Căzui într-o tristețe chinuitoare. Îmi luai capul între mâini și-mi sprijinii barbia de genunchi.

– Lenk...

– Da...

– Ai auzit ce-am spus?

– Am auzit...

Capul mi se înfierbântă și mi se tulbură. Mă întrebai din care înaripat și plin de vrajă basm arab se iscase Uruma și pe ce covor fermecat călătorise ea de lângă albele minarete ale Bagdadului până la mine? Poate lângă mine nu se afla nimeni. Poate Uruma era numai o umbră. Poate nu era nici măcar o umbră, ci doar o înșelătoare plăsmuire a imaginației mele arzătoare.

– Lenk...

– Da...

Nu. Uruma nu era o plăsmuire. Uruma nu era o umbră. Uruma era o fetișoară din cătunul Sorg. O tătărușcă adevărată. Și această tătărușcă, cu ochi strâmbi, gălbuie și puțină la trup, biata, tânjea și ea, ca orice neînsemnată făptură omenească, după dragoste... Căci orice făptură omenească, oricât de măruntă, oricât de neînsemnată, știe că după viață vine moartea și că viața trăită fără dragoste e ca și cum n-ar fi trăită.

O privii. Acum se uita spre mare. Ochii verzi ca iarba sălbaticei câmpii dobrogene i se întristaseră și i se umeziseră. Buzele i se uscaseră și-i tremurau. Da... Da... Tânjea după dragoste. După un singur strop de dragoste tânjea. Dar după ce fel de dragoste tânjea Uruma, nu-mi dădui seama. Îmi amintii că tătărușca era fata stăpânului meu. Și-mi mai amintii că mă legasem față de tătar prin cuvânt că o voi respecta ca pe o icoană și că nu o voi atinge nici măcar cu o floare. Lăsai ochii în jos și mă înfășurai în dureroasă tăcere. Marea se frământă, se supără și vui. Îndelung și mânios vui marea. Un val înalt și înspumat se sparse de țărm. Se prelinse până lângă noi. Ne răcori tălpile. Capetele ne rămaseră tot înfierbântate, tot întărâtate, tot tulburi. Abia izbutii să îngân:

– Să nu-mi vorbești niciodată de dragoste, Uruma. Auzi? Niciodată. M-am legat față de...

Îmi luă vorba din gură:

– De tata...

– Da. Mi-am dat cuvântul.

– Cuvântul!... L-a luat și l-a risipit vântul... În cele patru colțuri ale lumii l-a risipit vântul, Lenk...

Ochii îi luciră. Râse. Și râzând își arătă dinții mici și albi. Își dezgoli pieptul. Marea se zbătu. Dar nisipul țărmului pe care ne aflam rămase tot nemișcat, tot fierbinte. Nemișcat rămase întregul pământ. Cu șesurile lui. Cu dealurile lui. Cu munții lui. Cu apele lui limpezi și cu apele lui întunecate. Nemișcat rămase și cerul. Da. Și cerul, cât era el de cer, rămase tot nemișcat. Mi se păru că întreaga lume ar fi pustie. Lumea însă nu era pustie. De undeva din larg se apropiară și zburară în jurul nostru pescărușii. Fâlfâiră din aripi. Se depărtară.

– Lenk, vino lângă mine.

– Nu. N-am să viu.

– De ce? Dacă te chem... Dacă te chem trebuie să vii. Nu uita că sunt stăpâna ta. Și dacă sunt stăpâna ta, când te chem, trebuie să vii.

Gândurile mi se frânseră. Parcă mi se frânse și trupul. Soarele se prăvăli asupra mea. Cu toate flăcările lui se prăvăli asupra mea soarele. Mă aprinse. Bălmăjii prostește:

– Nu viu... Nu viu pentru că... Pentru că au să ne vadă...

– Nu e nimeni, Lenk. N-are să ne vadă nimeni, Lenk. Nimeni.

– Ba da, Uruma. Au să ne vadă... Au să ne vadă caii...

Spunând acestea, cu cel mai șovăitor și mai stupid glas omenesc, îi privii obrazul galben, rotund ca luna plină, cu nas mic, cu ochi nițeluș piezișii, cu buze mari, cărnoase. Pe fața tătăroaicei acum nu era scrisă, cum mă așteptam, bucuria, însă nu era scrisă nici tristețea. Nu era scris nimic, așa cum nimic nu era scris pe nisipul mărunt și fierbinte care ne înconjura, așa cum nimic nu era scris pe cerul albastru și rotund care atârna neclintit deasupra noastră. Cu glas încet, uscat, sec, care nu mai era al ei, răspunse:

– Caii... Da... Caii au ochi mari... Au să ne vadă... Are să ne vadă și Hasan. Dar nu trebuie să ne fie teamă de cai, Lenk... Caii au să ne vadă, dar n-au să ne spună nici mamei, nici tatei, nici lui Urpat. Nimănui n-au să ne spună caii.

Deși mă chemase și, după câte pricepui, tot mă mai aștepta, nu cutezai să m-apropii de ea. Marea verzuie foșni iarăși, ca o pădure bătrână. Talazurile ne răcoriră iarăși tălpile goale. Cu ochiul lui uriaș, de foc, soarele se uită la noi. Nici soarele n-avea grai. Mai mult: soarele, cât era el de mândru și de puternic, nu era în stare nici măcar să ciripească, cip-cirip, cip-cirip, ca vrăbiile. Șoptii:

– Uruma...

– Da, Lenk...

– Cine te-a învățat pe tine dragostea? Sluga Ismail?

Tătărușca se posomorî. Lăsă buza în jos. Se scutură toată, cu scârbă, de parcă aș fi azvârlit asupra ei un făraș de gunoi.

– Nu. Ismail, ți-am mai spus-o, era nespălat. Altcineva. Anul trecut. Dar tu... Lenk... Nu mă întreba. Îmi sfarmi inima dacă mă mai întrebi... Nu mă mai întreba, Lenk...

– N-am să te mai întreb nimic. Niciodată.

Se lungi pe nisip și se întinse cu fața în sus. Pântecul supt i se zbătu. Ca marea i se zbătu. Ca să n-o supere soarele, închise ochii. Buzele... Buzele uscate îi tremurară.

Nu știu cum se făcu, dar îmi veniră în amintire câteva întâmplări mai vechi, cu băieți și cu fete, care avuseseră loc mai demult, la noi în sat, la Omida, pe lunga, îngusta și săraca vale a Călmățuiului. Mă cuprinse frica. O întrebai pe tătărușcă încet de tot, de parcă mi-ar fi fost mie însumi rușine de ceea ce-o întrebam:

– Uruma, ție nu ți-e teamă că dacă faci dragoste s-ar putea ca într-o zi să aduci pe lume un tătăruș?

– Nu... Nu-mi duce grija, Lenk. Știu eu... mă pricep eu... N-o să rămân cu burta mare.

Iarăși zburară în jurul nostru pescărușii. Vântul ne trimise un talaz înalt și verzui. Înainte de a ajunge la tălpile noastre, îl supse nisipul. Rămaseră pe deasupra câteva flori de spumă albă. Le topi soarele. Cât ai bate de trei ori din palme le topi soarele. Soarele topește spuma. Pământul topește trupurile îngropaților.

– Totuși, Uruma...

– Nu te mai gândi la nimic, Lenk. Cunosc o tătăroaică bătrână care... Dar de ce vrei tu să afli toate urâțeniile astea? Vino, Lenk, vino lângă mine. Acum, Lenk...

Buzele cărnoase i se albiră și-i plesniră. Pântecul puțin i se zbătu iarăși. Acum i se zbătură și sânii mici, cât gutuile date-n pârg. Mă uitai, încă o dată, cu teamă, în toate părțile. Marea era pustie. Pescărușii pieriseră. Pustiu era câmpul nesfârșit. Numai caii mărunți și păroși moțăiau în arșiță și se apărau de muște cu cozile. Hasan dormita. Mă dezbrăcai pripit și, dârdâind, mă târâi lângă tătărușcă. Se întoarse. Se năpusti asupra mea ca o flămândă vietate a mării. Îmi mușcă, până la sânge, gura. Izbutirăm, cu destulă stânjeneală, se ne îmbrățișăm. Și atunci, deodată, cerul limpede și albastru se amestecă și se topi în marea verzuie. Și tot atunci cerul limpede și albastru și marea verzuie se făcură una cu nisipul mărunt și fierbinte pe care ne aflam, cu ierburile aspre și ghimpoase, cu trupurile noastre de foc și de lut.

Toate cântecele sunt noi
Când ajung întâia oară la noi.
După ce ne adorm în urechi,
Toate cântecele se-nvechesc și sunt vechi.

După o clipă, după un veac, ori poate după un mileniu – cine măsoară cu adevărat timpul și cu ce măsură? – simțind că suntem peste fire de istoviți, ne descleștarăm. Ca un blestem, năvăli asupra noastră, a amândurora, și ne cuprinse – sila. Ne ferirăm ochii. Ne lungirăm pe nisip. Ascultarăm foșnetul de pădure, care nu-și leapădă niciodată frunzișul, al mării, până ni se mai liniștiră bătăile inimilor. După aceea, ne ridicarăm fără nici un cuvânt și ne repezirăm să ne ascundem netrebnica goliciune în apă. Ca doi dușmani care se urăsc de moarte, ne ținurăm departe unul de altul și înotarăm fără să ne dăm răgaz, până ajunserăm în larg. Aci ne afundarăm, și când, în adânc, văzurăm mișunând în jur multele și ciudatele făpturi ale mării, ni se făcu teamă și ne căutarăm. Ne întâlnirăm și ne despărțirăm. Ieșirăm la suprafață. Sorbirăm o gură de aer. Iarăși ne afundarăm și iarăși ne căutarăm. Chindia ne găsi cu desăvârșire sleiți. Acasă izbutirăm totuși să scoatem din fântână cele peste douăzeci de burdufuri de apă, câte ne trebuiau să adăpăm caii. Îmbucai sub șopron codrul de pâine uscată

și bucata de brânză iute pe care mi le aduse și mi le aruncă de departe, ca unui câine, întocmai ca unui câine, tătărușul Urpat. Mă culcai pe pieile uscate de oaie și așteptai somnul.

– Doamne!... Doamne!... Îți mulțumesc că m-ai adus pe lume, Doamne, și că mi-ai îngăduit să trăiesc...

De aci înainte, zile de-a rândul adăpai în fiecare dimineață herghelia și o dusei la tabun. O adusei acasă și o adăpai în fiecare seară. Trăii zile în care Uruma îmi aduse la prânz merindea. Trăii zile în care nu-mi aduse. Mă scăldai în mare. Mă prăjii, pe plajă, la soare. Mă bucurai. Mă întristai. Deseori mă bucurai. Și timpul... Timpul trecu. Pentru că de aceea e timpul timp, ca să treacă. Uneori venea vântul. Din depărtări. Aducea pe aripile lui timp. Și lua pe aripile lui timp. Când vântul dormea, timpul venea singur și pleca singur. Nu-i auzeam pașii când venea. Nu-i auzeam pașii nici când pleca. Nimeni, niciodată, n-a auzit pașii timpului. Dar timpul n-a stat niciodată o singură clipă pe loc.

În satul tătărăsc Sorg, nici Selim Reșit, nici Selvyé nu simțiră și nu bănuiră nimic. Nu simți și nu bănui nimic nici măcar băiețandrul Urpat. Iar caii... Caii, așa cum spusese Uruma, tăcură. De la o vreme însă, cam intrai la gânduri. Observai că tătărușul pare a avea ceva pe suflet, că nu-și găsește astâmpărul. Îl întrebai pe ocolite dacă ascunde vreo taină în inimă ori dacă-l chinuie sau îl neliniștește ceva. Îmi răspunse că n-are nicio taină și că nu se gândea decât la ziua apropiată în care va fi sărbătoarea lui, „nunta" lui, „sunatul" lui. Știam eu ce era „sunatul"? Îi spusei că știam din auzite și-l ispitii:

– Ai să mă chemi și pe mine la nuntă, Urpat?

– Poate. Să mă mai gândesc. Poate...

– De ce trebuie să te mai gândești?

– Pentru că... Pentru că, slugă, tu ești câine necredincios. Și voi, câini necredincioși, nu vă tăiați împrejur. De aceea vă și spunem noi câini necredincioși. Cine crede în Profet se taie împrejur...

– Totuși, Urpat, ai putea să mă chemi.

Trecură multe zile. Trecură multe nopți. După fiecare zi urmează o noapte. Și după fiecare noapte urmează o zi. Chiar după ce noi vom muri, tot așa va fi. Numai că noi nu vom mai ști.

Într-o seară, după ce adăparăm caii, găsii o clipă prielnică și o întrebai pe tătăroaica cea tânără:

– Te simți bine, Uruma?

– Bine, Lenk, cum nu se poate mai bine.

– Totuși, te văd cam abătută. Nu cumva ai nevoie de bătrâna ta prietenă?

– Nu, Lenk n-am.

Mai mult nu-mi spuse. Îmi dărui un surâs, însă surâsul nu-mi plăcu. Era umbrit de tristețea ochilor verzi, verzi ca iarba crudă.

IV

Timpul merse mai departe cu pași nevăzuți și neauziți și ne trezirăm în plin miez al verii. Soarele se apropie de pământ și își mări arșița. Se coapse orzul. Se coapse secara. Dete-n pârg grâul, și ovăzul. Primarul mă chemă și-mi spuse:

– Te-am tocmit slugă la cai, câine necredincios. Acuma însă, o să am mare zor cu seceratul și cu treieratul. Din mila lui Allah și a Profetului, anul a fost unul de belșug. Să-mi dai o mână de ajutor.

– Bucuros. Nu sunt papugiu de oraș. Mă pricep și la secerat și la treierat.

– Atunci, ne-am înțeles. Mâine în zori lași caii în seama Urumei și a lui Urpat, și tu mergi cu mine la secerat, să secerăm orzul.

Nu-mi era de muncă. Îmi părea rău că mă despărțeam pentru un timp de Uruma. Încercai să mă împotrivesc. Spusei țanțoș:

– Te ajut la secerat. Te ajut și la treierat. Însă, stăpâne, dumneata pentru munca asta trebuie să-mi dai ceva pe deasupra lefii.

– De ce să-ți dau ceva pe deasupra lefii? Ești sluga mea? Ești!

– Este adevărat că sunt sluga dumitale, însă noi doi ne-am tocmit să-ți fiu slugă la cai. Atât. Și, adu-ți aminte, stăpâne, ne-am tocmit și ne-am învoit față de martori. Munca la câmp, pe care mi-o ceri acum, e altă mâncare de pește. N-a intrat în învoială.

Cadâna Selvyé, care era de față la ciorovăiala mea cu Selim Reșit, bodogăni ceva sub voalul negru care-i acoperea obrazul. Întinsei gâtul. Auzii ce spune, însă de înțeles nu înțelesei nimic.

Tătarul, râzând de neștiința mea, zise:

– Mi-ai supărat cadâna, câine spurcat. Mi-ai supărat-o rău de tot. Diavolul pocit care se află în tine de îndeamnă să te bulgui la paralele noastre.

– Nu face nimic. Zică ce-o zice. Stăpâna are dreptul să mă ocărască oricât și oricum, însă dumneata să-mi plătești ceva

în plus pentru munca la câmp. M-ai tocmit să-ți văd de cai, și eu îți văd de cai. Nu m-ai tocmit nici pentru secerat, nici pentru treierat. Este?

Tătarul lăsă capul în jos. Mârâi:

– Este.

Prinsei curaj. Ridicai glasul:

– Păi dacă este, trebuie să-mi plătești, domnule primar. Dacă am căuta legea, am vedea că așa scrie și la lege.

– Să lăsăm legea.

– În niciun caz, domnule primar, nu mă poți sili să lucrez la câmp.

Apăsai într-adins pe rangul lui, la care Uruma îmi spusese că ține mult. Se apucă să vorbească tătărăște cu cadâna. Nu trecu mult, și începură să se ciondănească. Cam un ceas și ceva se ciondăniră. Ostenit, stăpânu-meu oftă. Își frământă fălcile. Scuipă. Scuipatul îmi trecu ca un glonț pe lângă ureche. Nu mă clintii. Nu clipii.

– Da, ai dreptate, câine spurcat. N-am ce-ți face. Ai dreptate. O să-mi rup din carne și-o să-ți plătesc. Până la urmă, tot eu o să fiu în câștig. Un găgăuț m-ar costa mai scump. Așa că, vrând-nevrând, o să-ți dau ceva pe deasupra lefii.

Biruința nu mă bucură. Aveam să mai câștig niște bani, însă câștigul acesta îl plăteam nu numai cu muncă, îl plăteam și cu despărțirea de Uruma. Totuși, mă repezii să-l întreb:

– Cât?

Tătarul tăcu. Crezui că a amuțit. Repetai întrebarea:

– Cât?

Ca trezit din somn, îngână:

– Zece lei... Zece lei pe deasupra lefii.

– Puțin. Prea puțin, stăpâne.

Îl mai lăsai să se macine în el. După aceea îi cerui douăzeci de lei. Ne tocmirăm până la miezul nopții, el zicându-mi când câine necredincios, când diavol șchiop, iar eu nescoțându-l din stăpâne și din domnule primar. Când amândurora ni se făcu somn, ne înțeleserăm la cincisprezece lei.

– M-ai biruit, diavole.

– Întâia oară m-ai biruit dumneata, stăpâne.

Băturăm palma. Îl întrebai:

– O să putem secera bucatele la timp numai noi doi?

– Nu. Am mai tocmit încă cinci oameni.

– Tot câini necredincioși?

– Da, tot. Dar de altă nație decât tine.

Mai mult nu vorbirăm. Vorbisem destul în seara aceea.

A doua zi în zori, cei cinci câini necredincioși, tocmiți pentru secerat, bătură la poarta tătarului. Noi ne trezisem ceva mai înainte și-i așteptam. Ieșirăm și-i întâmpinarăm în fața casei, lângă fântână. Le luai seama. Aveam să muncesc laolaltă cu ei, așa că le luai bine seama. Erau niște găligani rupți și peticiți, jegoși și cu scrofuri pe la gât, însă voinici. La nevoie, puteau să spargă pietre-n mâini. Înhămarăm patru cai la căruță, ne urcarăm în ea și plecarăm spre câmp. Înaintea noastră, Selim Reșit mergea călare pe pintenoaga iapă Ifa. Din vorbă-n vorbă, pe drum, aflai că găliganii sunt din Korgan, satul găgăuților, care nu se afla departe de Sorg. De herghelie, cât timp aveam să fim prinși cu seceratul, urmau să se îngrijească Uruma și Urpat.

Acum, pentru mine, începu cu adevărat greul. Ziua seceram cu găgăuții. La prânz mâncam cu găgăuții. Seara mă întorceam acasă, în căruță, cu găgăuții și, tot cu ei, dormeam sub șopron, unde tătarul aruncase câteva maldăre de fân uscat, din celălalt an. Observai din prima zi, cu spaimă, că găliganii se scarpină cam des pe la subsuori și pe la brăcinare. Mișună orătăniile pe ei, îmi spusei, și mă ținui cât mai departe. Numai Allah, cu marea lui bunătate, mă feri de păduchii lor. Găgăuții, din pricina ostenelii de peste zi, dormeau somn de piatră. Somn de piatră dormii și eu, și în tot acest timp niciun vis nu-mi tulbură odihna. Ne trezeam odată cu venirea zorilor, îmbucam ceva, înhămam caii la căruță, ne urcam în ea și plecam la câmp, fiecare cu câte o seceră. La prânz, tătarul, care nu muncea laolaltă cu noi, ci numai ne supraveghea, încăleca pe pintenoaga iapă Ifa, se ducea în sat și ne aducea mâncare într-un coș: pâine, brânză, ardei, lapte acru. Uneori, în loc de brânză ne aducea pește sărat fript pe cărbuni de tizic. Ceva din mirosul acru al tizicului pătrundea în carnea puțină a peștilor și ne îngrețoșa. Foamea însă ne făcea să trecem

ușor peste greață și-i mâncam cu poftă, în grabă, cu oase cu tot. Goi până la brâu și desculți, târându-ne pe genunchi pe pământul plin de țepi și bolovani de pământ tari ca piatra, udând cu sânge și cu sudoare fiecare petic de loc, de la răsăritul soarelui până la asfințitul lui, izbutirăm ca, în trei săptămâni, să secerăm holdele bogate de orz și de secară, de grâu și de ovăz ale lui Selim Reșit din Sorg. La ceilalți tătari, care își secerau lanurile cu fiii și cu fiicele lor, nu prea avurăm vreme să ne uităm. Snopii îi cărarăm cu căruța, în săptămâna din urmă, în aria tătarului și, risipind și aci râuri de sudoare, îi făcurăm clăi. Stăpânul nostru nu puse mâna nici pe seceră, nici pe furcă. Rămase neclintit în preajma noastră, pufăi din lulea și din când în când ne îndemna:

– Haida!... Dați zor!... Dați zor, câini necredincioși... Haida! Zor... Zor...

Găsii că tătarul nu se deosebea cu nimic sau aproape cu nimic de logofeții și vechilii din Deliorman, pe care-i cunoscusem de cum făcusem ochi pe lume și care, atunci când seceram pe moșiile boierilor ai căror dijmași eram, tot așa ne strigau:

– Haida!... Dați zor... Dați zor...

Ne ajută timpul frumos și isprăvirăm totul fără niciun necaz deosebit. Tătarul îi chemă pe găgăuți lângă fântână – de casă nu-i lăsă să se apropie – le încheie socotela și le plăti cinstit în bani de argint și de nichel, până la ultima para. Găgăuții mulțumiră și își luară bun rămas de la noi fără să ne întindă mâna. Nu ne întinseră mâna nu din mândrie, ci pentru că știau din alți ani că tătarul s-ar preface că nu vede mâna întinsă. Își traseră pălăriile slinoase pe ceafă și plecară împleticindu-se, de parcă ar fi fost beți. Munca aprigă, sub soarele neîndurător al Dobrogei, îi slăbise, îi istovise și-i dăulase. Acum, și ei și eu arătam, într-adevăr, ca niște câini, dar nu ca niște câini necredincioși, cum îi plăcea lui Selim Reșit să ne numească, ci ca niște câini adevărați, lihniți și hămesiți, slinoși și jegoși.

Mă uitai îngrijorat la clăile rotunde și înalte din arie.

– Dar treieratul? Cine-o să treiere atâtea bucate, stăpâne?

– Cum cine? Noi doi. Cu treieratul o să ne îndeletnicim noi doi, câine necredincios. La treierat n-am grabă și am să dau și eu o mână de ajutor.

Se întâmplase să isprăvim lucrul la câmp într-o sâmbătă seară. După ce-mi mâncai coltucul de pâine și coasta de berbec friptă, sub șopron, tătarul mă chemă în arie, departe de urechile ascuțite, care auzeau totul, ale cadânei, și-mi spuse:

– Ai muncit bine, slugă. Sunt mulțumit de tine. Sunt chiar foarte mulțumit. Ai muncit cu hărnicie. Sper să-mi muncești tot atât de bine și la treierat.

– Am să muncesc, stăpâne.

Tăcu. Și în timp ce tăcea, eu așteptai să mă numească, așa cum îi era obiceiul, câine necredincios ori câine spurcat și să scuipe. Împotriva așteptărilor mele, nu făcu nici una, nici alta. Se căută în pungă, scoase o carboavă de cinci lei de argint și mi-o întinse. Nu înțelesei și-l întrebai:

– De ce-mi dai bani? Nu ți-am cerut. Și nici n-am nevoie. Mărunțișul pentru țigări nu-mi lipsește. Dumneata... Dumneata să-mi plătești întreaga simbrie atunci când o fi să plec. N-aș vrea să-mi iau tălpășița de la cinstita dumitale casă cu mâna goală.

Rânji în barbă.

– Diavol pocit și prost! Ce-ți dau acum nu-ți dau din simbrie, ci-ți dărui...

– Dar n-am nevoie de bani, stăpâne. Nu-mi trebuie.

– Ba ai nevoie, pezevenghiule! Am băgat de seamă că ai. Parșivule, parșivule! De câtva timp văd cum îți lasă gura apă și cum îți sticlesc ochii. Jinduiești după fete. Te usuci de dorul fetelor. Ei!... Tinerețe, tinerețe! Te înțeleg... Te înțeleg, pezevenghiule? Du-te la Korgan. Petrece. Tinerețea își are drepturile ei și nu e bine să nu ținem seamă de ele.

De jinduit, jiduiam eu, dar nu după găgăuțele din Korgan, care îmi erau cu totul necunoscute, ci după Uruma, cu care, de când începuse secerișul, abia schimbasem pe furiș câteva vorbe. Fără îndoială că tătarul îmi citise dorința în ochi. Dacă n-aș fi luat banii, ar fi căzut la bănuială. Nu-mi era de mine. La nevoie, o întindeam la sănătoasa, și domnul primar din Sorg n-avea decât să prindă orbul și să-i scoată ochii. De tătărușcă-mi era, să nu intre în cine știe ce bucluc. Întinsei mâna și luai banii.

– Mulțumesc, stăpâne, mulțumesc și... să-ți dea Allah sănătate și fericire.

Urpat căpătă și el câțiva gologani de la tătar. Vesel că s-a-nvârtit de parale, veni la mine și mă rugă să mă joc cu el de-a trânta.

– Dar prieteni de vârsta ta nu ai?

– Ba am. Însă ei nu vor să se joace cu mine de-a trânta până nu-mi fac „nunta". Abia după „nuntă" mă vor socoti bărbat în toată legea și se vor lua cu mine la trântă și la-ntrecut caii.

– Bine, Urpat, hai să ne jucăm, dar să știi că am multă putere. O să te trântesc numaidecât

– Poate n-ai să mă trântești, câine necredincios. Și eu am multă putere. Așa că s-ar putea să te trântesc eu pe tine.

Ne apucarăm la trântă. Jucându-ne, mă înfierbântai. Mi se făcu dor de Uruma, un dor care-mi aprinse ochii, îmi arse buzele și-mi secă inima. Nu. N-o iubeam pe Uruma. Și nici Uruma nu mă iubea pe mine. Ceea ce se petrecea între noi nu era dragoste. Era ceva, dar nu era dragoste.

Îl luai pe Urpat în brațe și după ce-l ridicai de câteva ori în sus și mă prefăcui că dau cu el de pământ îi îngăduii să mă trântească. Tătărașul se sui cu picioarele pe mine și, obrăznicindu-se, începu să mă calce pe burtă. Îl certai și-l trimisei la culcare. Adăpai caii cu Uruma. Îi șoptii că primarul mi-a dăruit o carboavă și m-a îndemnat să mă duc să beau și să petrec cu găgăuțele, din Korgan. Crezui că are să se supere. Nu se supără. Râse. Și după ce-și ucise râsul zise:

– Du-te, Lenk, du-te. Petrece cât vrei. Am auzit că acolo, în sat, se află o cârciumă. Du-te la cârciumă și ai grijă să nu te îmbeți prea tare și mai ales să nu te atingi de fetele din Korgan.

– De îmbătat n-am să mă îmbăt, însă cu fetele...

– Sunt toate bolnave de sfrenție.

– Nu-mi vine să cred, Uruma. Tu... tu... vrei să mă sperii.

– Vreau să te apăr, Lenk. Tu n-ai băgat de seamă? Cât au lucrat la noi, găgăuților nu li s-a îngăduit să se apropie de casă și li s-a dat să mănânce din străchini abia cumpărate de la olari.

– Ba da, am băgat de seamă. Însă mi s-a părut că așa se și cuvenea.

– După ce au plecat găgăuții, mama a adunat străchinile acelea, a adunat și ulcelele din care băuseră ei apă și le-a spart. Iar ciobu-rile le-a îngropat adânc, în pământ, lângă zid, în fundul ariei.

– N-am știut.

Luarăm harapnicele, alungarăm caii de lângă jgheab și ne despărțirăm. Uruma îl urmări pe Hasan în arie și nu se lăsă până nu-l plesni de câteva ori cu sete. Mă întrebai de ce-o face. Îmi fu rușine de răspunsul care-mi fulgeră prin cap.

Noaptea de sâmbătă spre duminică trecu greu. Mi se păru că m-am umplut de păduchi și mă scărpinai degeaba până-mi sângerai pielea. Ostenit și de munca scursei zile, și de nesomn, dimineața mă trezii mai devreme și-mi căutai de lucru pe lângă casă, măturând în dușmănie cu târnul întreaga arie și spălând umblătoarea. Către prânz încălecai pe calul pe care îl oprisem și, în drum spre Korgan, mă abătui pe la tabun. Pe Uruma o găsii întinsă pe nisip. Vorbii cu ea, însă nu izbutirăm să ne spunem mare lucru, pentru că Urpat se ținu scai de noi. Plin de nerăbdare, de neliniște și chiar de frică, îmi aminti iarăși de „nunta" lui, de „sunatul" lui, care se apropia. Uruma rămase tristă. Îmi strigă din urmă:

– Ai grijă, Lenk, ai grijă să nu te îmbeți!

Mă întâlnii în drum cu jandarmii din Tapala. Îi văzui mai de departe, dar nu avui cum să-i ocolesc. Erau îmbrăcați în haine albastre și călăreau cai înalți, voinici și lucioși. Pe umeri purtau arme. Îi salutai. Îmi răspunseră ducând câte un deget la chipiu. Unul mă întrebă:

– Ești băiatul care lucrează la primarul din Sorg?

– Da, îi răspunsei, chiar acela.

– Amintește-i primarului să mai treacă pe la noi. Dar să nu vie cu mâna goală.

– Am înțeles.

Fui bucuros că nu mă mai întrebară și altceva.

Zorii calul, și peste un ceas de trap ușor pe drumul prăfos, ajunsei. Satul nu părea mai arătos la înfățișare decât al tătarilor, însă era mult mai întins. Primăria, de cărămidă, era învelită cu tablă, ca și școala din apropierea ei. Clopotele sunau bucuroase sfârșitul slujbei, iar găgăuți slinoși, cu bărbile nepotrivite și nepieptănate de ani, tocmai ieșeau din biserică. N-aveam nimic cu biserica. Nu venisem la Korgan să mă rog și să mă închin.

Venisem să petrec. Stăpânul meu Selim Reșit mă trimisese să petrec. Plin de îndrăzneală, o întinsei drept la cârciumă, descălecai și legai calul tătarului la gard. Mă așezai la o masă ca un mușteriu cu bani la chimir și cerui o țuică și măsline. Cârciumarul mă servi. Nu trecu mult, și cârciuma scundă și cam întunecoasă se umplu de lume. Veniră bărbați vârstnici și veniră muieruști pieptoase și durdulii, dar veniră și fetișcane uscățive, cărora nici nu le căzuse cașul de la gură. Printre picioarele lor se amestecară copii zdrențăroși și mucoși. Popa găgăuț se înfățișă și el. Barba-i mare, sălbatică, răsfirată și roșie ca o flacără, mă vrăji. De când venisem pe lume, nu mai văzusem o asemenea barbă. Ochii lui albaștri și rotunzi, pe jumătate ieșiți din cap, mă amețiră. Întreaga lui făptură, însă, mă înspăimântă. Era o namilă de om, ciolănos, înalt și lat în spate, cum încă nu mai întâlnisem. De cum intră în cârciumă, își dete potcapul pe ceafă, scoase din sân o icoană de lemn, căută cuiul pe care îl știa de mult în care perete e bătut și atârnă în el icoana. Spuse, cântând pe nas:

– Iartă-mă, sfinte Varnav, iartă-mă... Că iarăși te-am adus într-un loc de petrecere și de stricăciune... Iartă-mă, sfinte Varnav, iartă-mă...

Se închină de trei ori. Și tot de trei ori se înălță pe vârful picioarelor și sărută icoana mâncată pe la colțuri de cari. Pe urmă își bolovăni ochii și o întrebă răstit:

– Mă ierți, sfinte Varnav, ori nu mă ierți? Că dacă nu mă ierți, sfântulețule, să știi că te dau dracului!

Sfântul negricios-gălbui din icoană nu-i răspunse. Popii, însă, i se păru că-i răspunde. Se mai închină de trei ori. Se mai înălță pe vârful picioarelor de trei ori, și tot de trei ori mai sărută icoana.

– Mulțumesc sfinte Varnav, îți mulțumesc. Și să trăiești, mă sfântule... Să trăiești... Că mult ai suferit cât ai fost în viață... Acum am să mă veselesc și pentru tine. Că mult ai mai fost trist și necăjit înainte de a deveni sfânt, sfinte Varnav!

În tot acest timp nu se auzi în cârciumă, în afară de glasul popii cu barbă roșie, decât bâzâitul muștelor care roiau în jurul șirurilor de covrigi atârnate de tavan.

– Și acum, cârciumare, țuică... Țuică veche și tare, cârciumare...

– Veche, părinte Tripon... Tare, părinte Tripon. Cunoaștem noi gusturile sfinției-tale, părinte Tripon.

– Gusturile mele? Gusturile sfântului Varnav, cârciumare. Eu beau pentru sfântul Varnav, cârciumare, numai pentru sfântul Varnav. Eu vreau să mă veselesc pentru sfântul Varnav, cârciumare. Pentru că sfântul Varnav îmi luminează mintea. Pentru că... sfântul Varnav mă ajută când mă aflu la greu. Pentru că...

– Cunoaștem, părinte Tripon. Bei pentru sfântul Varnav, dar de îmbătat te îmbeți sfinția-ta.

Părintele Tripon nu luă în seamă gluma proastă a cârciumarului. Ciocni, peste măsură de vesel, cu toată lumea. Ciocni și cu mine.

– Tu, îmi zise, tu ești sluga primarului din Sorg?

– Da, părinte, sluga tătarului.

– Apăi... și tătarul tot om e... Cu toate că nici nu vine la biserică, nici nu se atinge de vin. Dar cu tătarul din Sorg o să avem noi o socoteală. Tătarul din Sorg și-a luat slugă creștin...

– De buna mea voie am intrat slugă la tătar.

– Cu tine n-am nimic, mă, dar cu tătarul din Sorg o să am eu o socoteală, câtu-i el de primar.

Toți și toate beau rachiu. Beau rachiu pe săturatelea. Întocmai cum aș fi băut eu apă, beau ei rachiu. În prima jumătate de ceas, ca un străin de sat cum eram, mă ținui mai deoparte. Câteva muieri – nici tinere, nici bătrâne, nici urâte, nici frumoase – îmi dădură ocol cu oarecare sfială. Până la urmă se aleseră două dintre ele – două ciume, osoase, slăbănoage și cu capete mari, lunguiețe, ca de cal – se apropiară, râseră, mă loviră cu cotul și se vârâră în mine. Una dintre ele zise:

– Nu ne dai nimic de băut, fluturașule?

Traseră două scaune. Una mi se așeză în dreapta, alta în stânga mi se așeză.

– După ce ne dai de băut, alegi una dintre noi. Care-ți place. Că noi nu ne supărăm. Fiecare cu gustul lui.

– Dar voi n-aveți bărbați?

– Avem, dar până-ntr-un ceas bărbații noștri au să se îmbete turtă și-au să rămână aici să chefuiască până la noapte.

Mi-i și arătară. Amândoi erau voinici, spătoși, cu scrofuri la gât, cu nasurile mâncate pe sfert, cu buzele pline de bube. Nu se sinchiseau că stau de vorbă cu nevestele lor. Acum, de masa noastră se apropie nechemat cârciumarul. Găgăuțele cerură rachiu și covrigi. Cârciumarul se uită la mine. Nu eram prea arătos. Mă întrebă:

– Plătești?

– Totul. Până la o centimă.

– Arată banii.

Îi arătai carboava de argint. Îi plăcu. Plecă. Se întoarse repede. Aduse și puse pe masă un clondir mare, burticos, plin ochi cu rachiu tare, trei pahare, o farfurioară cu măsline și un sfert de șir de covrigi uscați și tari ca piatra. Găgăuțele se apucară să ronțăie covrigi. La măsline nu mă mai uitai. Erau mai mult sâmburii de ele. Nici găgăuțele nu se uitară la măsline. Începui să ronțăi și eu covrigi. Băură. Nu băui. Mă prefăcui însă că beau. Țuica aluneca pe gâtul muierilor mai ușor decât untdelemnul.

– Noroc, fluturașule!

– Noroc...

Tocmai când ne ridicasem în picioare să ciocnim, după îndemnul părintelui Tripon, și cu sfântul Varnav din icoană, intră în cârciumă un om pe care se păru că nu-l aștepta nimeni. Era un mocârțan cu ițari albi strânși bine pe picior și cu o pălărioară tare, cu margini mici, pe creștet. Bărbatul era înalt și arătos.

Ochișorii lui,
Mura câmpului.
Mustăcioara lui,
Pana corbului.
Obrăjiorii lui,
Spicul grâului.

Mijlocul îl avea, e drept, subțire, dar și-l strânsese în brâu lat și ghintuit, de piele. În picioare, opinci cu ciucuri purta, iar în brâu ținea înfipt la vedere un cuțit cu mâner de os. La subsuoară, mocârțanul strângea cu dragoste un cimpoi cât toate zilele, gata umflat.

Găgăuții și găgăuțele se bucurară.

– A venit Pintea... A venit Pintea...

– Cu cimpoiul... cu cimpoiul...

– Unde ți-e măgarul, Pinteo?

– L-am legat la gard.

– De ce n-ai intrat cu el în cârciumă, Pinteo?

– Măgarul meu e supărat. Astăzi nu bea rachiu. Numai eu am să beau rachiu astăzi.

Se repeziră, îl înconjurară:

– De mult nu te-ai mai arătat pe la noi, Pinteo.

– Se auzea c-ai fi murit, Pinteo.

– Bine-ai venit, Pinteo!

– Noroc, spuse în gura mare mocârțanul, noroc bun la toată lumea!

– Noroc, frate, zise părintele Tripon, care se apropie de mocârțan să-l îmbrățișeze, noroc bun, frate!

Părintele Tripon îl îmbrățișă pe mocârțan. Trosniră oasele mocârțanului. Îl îmbrățișă și mocârțanul pe popă. Oasele popii găgăuț trosniră și mai tare. Îl mai îmbrățișară pe mocârțan și alți găgăuți. Îl îmbrățișară și-l sărutară, și-l umplură de bale, mai ales găgăuțele. Pintea strânse câteva muieri mai tinerele în brațe, până le auzi și lor oasele pârâind. Pe urmă ceru un clondir de rachiu și ciocni bucuros cu toată lumea. Bău. Zise:

– Tocmai de la Tulcea am venit. Călare pe măgar am venit, că mie, fraților, atâta mi-a mai rămas: măgarul și samarul...

– Dar oile?

– Mi le-au furat niște ticăloși de tâlhari. Turci or fi... Macedonți or fi... Nu știu.

– Și te pomenești că ai plecat în căutarea lor!...

– Am plecat. Dar... vorba ceea:

Geaba vii, geaba te duci,
Geaba rupi bieții papuci...

Găgăuțele și găgăuții plânseră în glumă și chiar jeliră oile pierdute ale lui Pintea. Pe urmă băură. Pe urmă iar plânseră și iar jeliră oile mocârțanului...

Au pierit bârsanele,
Au pierit bălanele...

Mocârțanul își păstră firea. Zise:

– No! Să lăsăm jalea. În seama diavolului s-o lăsăm. Mai bine să vă zic ceva din cimpoi.

– Zi-ne, Pinteo, zi-ne...

Umflă bine cimpoiul. Îi dete drumul. Cimpoiul țipă pițigăiat. Pintea însoți pițigăitul cimpoiului cu vorbe:

Când am adormit,
hoții m-au pândit,
hoții au venit;
mi-au furat oile,
să-i facă popii voile...

Oftă cimpoiul. Oftă și Pintea. Oftă din adâncul inimii și sfinția sa părintele Tripon. Oamenii din cârciumă tăcură. Una dintre găgăuțe întinse gâtul. Îmi șopti la ureche:

– Acum o să fie frumos. Iese ori cu bătaie cu cuțitele, ori cu-mpăcare și cu pupături mustăcioase.

– Nu înțeleg.

– Dacă ai fi de prin partea locului ai înțelege, fluturașule... Păi cine altul e tata hoților din Dobrogea dacă nu părintele nostru Tripon? Înainte de a veni popă la noi, la Korgan, a tăiat zece ani la sare, la Târgul-Ocna.

– Pentru care păcat?

– Furt de vite, cu omor de om, în Deltă, și furt de mărfuri din vapoare, la Sulina. Mare hoț părintele nostru Tripon, fluturașule, mare tâlhar părintele nostru Tripon, dar și un mare sfânt.

– Sfânt?

– Bărbatul care nu se leagă de muieri e sfânt, și părintele Tripon, deși e văduv, nu se leagă de muieri.

– Palavre! Nu se poate, zisei, ca un popă care-a tăiat sare la ocnă să mai slujească la biserică. Și nu se poate ca un popă văduv să nu se lege de muieri. Vreți să vă bateți joc de mine.

– Ba se poate, fluturașule. Părintele Tripon e omul coconului Bițu, prefectul de Constanța. Hoții îi dau dajdie părintelui Tripon, și părintele Tripon dă dajdie prefectului.

– Așa da, mai înțeleg. Dar muierile... cu muierile cum rămâne?

– Nu se leagă de ele. Ține un turculeț spân pe lângă casă... Și părintele Tripon cu acela...

Îmi spuseră totul, pe șleau. Mă prefăcui că nu pricep și mă uitai la cârciumar. Cârciumarul!... Cârciumarul era, ca toți cârciumarii, numai ochi și numai mâini ; ochi ca să nu fie înșelat de careva, mâini ca să servească repede. Cu toată silința pe care și-o dădea, abia prididea să-și slujească mușteriii. Prăvălia se umplu de fum de mahorcă. Găgăuțele, înfierbântate de rachiul care ardea gâtul și mărunțaiele, lăsară orice bună-cuviință deoparte și se apucară să mă înghesuie, să mă gâdile și să mă pipăie. Le izbii destul de tare cu coatele și se mai potoliră. Vrusei să văd ce se întâmplă cu părintele Tripon și cu oierul și-mi îndreptai întreaga atenție spre ei. Popa găgăuț, liniștit și nepăsător ca la o înmormântare – toți suntem liniștiți și nepăsători la înmormântarea altuia – își răsfiră cu degetele barba roșie și stufoasă și grăi:

– Și zi, Pinteo taică, ți-au furat tâlharii oile. Ai rămas fără oi. Ce-o să te faci acum dumneata fără oi, Pinteo taică? Ciobanul fără oi nu mai e cioban.

Mocârțanul clipi des. Ochii de mure îi sticliră.

– Am rămas, am rămas fără oi, dar mi-o ajuta Dumnezeu și cuțitul ăsta să le găsesc. Din sat în sat și din om în om le-am mirosit urma hoțomanilor. Sunt numai la o palmă de loc de ei.

– Dar câinii... Ce s-a întâmplat cu câinii, cu câinii turmei, Pinteo?

– Otrăviți. Au murit toți otrăviți de furi. Îmi pare rău de câini, dar mai rău îmi pare de oi, părinte Tripon.

După ce spuse acestea, scoase din chimirul ghintuit cuțitul lat, cu vârful ascuțit și cu două tăișuri, și începu să se joace cu el. Părintele Tripon nu luă în seamă cuțitul. Nici măcar nu se uită la el. Se apropie de peretele cârciumii în care prinsese icoana, se închină de trei ori, și tot de trei ori se înălță pe vârfurile picioarelor și sărută chipul negru-gălbui al sfântului Varnav. Apoi se întoarse spre mocârțan:

– Pinteo, Pinteo, n-ai minte, Pinteo! În loc să umbli cu cuțitul, mai bine ai umbla cu argintul, Pinteo. Așa mi-a șoptit la ureche acuși-acușica patronul meu puternic și înțelept, sfântul Varnav.

– Așa? Am și argint, părinte Tripon, și dacă l-aș cunoaște ca sfântul Varnav pe tata hoților, aș fi gata să-ncep tocma cu el și până la urmă să cad și la învoială. Să dau ceva și să-mi capăt îndărăt oile. Așadar, vezi că nu după sânge umblu eu, ci după turma de oi care mi-a fost furată.

– Poate nu ți-a furat-o nimeni, Pinteo. Poate oile tale numai s-au rătăcit.

– Poate... Zic poate ca să-ți fac plăcere, părinte Tripon.

– Da, Pinteo, oile tale s-au rătăcit. Sfântul Varnav mi-a șoptit că oile tale s-au rătăcit.

– Atunci, aș vrea să mă tocmesc și să mă-nvoiesc cu cel care le-a găsit, cinstite părinte. Roagă-l pe sfântul Varnav să mă pună pe urmele turmei, și l-oi răsplăti prin sfinția-ta.

– Nu te grăbi, Pinteo. E timp și pentru tocmă, e timp și pentru învoială. Acum sfântul Varnav ne face cu ochiul, ne sfătuiește să ne îmbunăm inima și ne poruncește să bem.

– Să bem, părinte, să bem pentru găsirea oilor mele și pentru sănătatea sfântului Varnav.

Băură. Băui și eu cu găgăuțele mele. În sănătatea noastră băurăm. Una spuse:

– Să știi că oile lui Pintea sunt în bălțile Dunării.

Cealaltă își clătină îndelung capul lunguieț, de cal.

– Aș! Cleante-al meu zicea că le-au dus în pădurea de la Tapala.

– Atunci, spusei, nu le-au furat turcii?

– Turcii! Altădată, pe când erau mari și tari pe lume, le-ar fi furat ei. Turcii dobrogeni de astăzi –săracii! – sunt mai fricoși decât iepurii de pârloagă și se tem până și de umbra lor. Jandarmii! Le-au băgat frica-n oase jandarmii. Turcii n-ar pune mâna pe vită străină, de-ar ști că mor.

– Atunci.

– Atunci ce? Noi, sărăcanii de lângă mare, din ce vrei să trăim? N-avem nicio palmă de pământ. Nicio palmă, iar pescuitul ne aduce numai cât să nu murim de foame. De când a venit aici părintele Tripon ne merge și nouă mai bine. Oamenii noștri...

– Ei nu se tem de jandarmi?

– Nu, spuse una dintre ele, nu se tem de nimic, pentru că îi apără sfântul Varnav.

Cealaltă râse. Și după ce i se păru că a râs îndeajuns, zise:

– Îi apără nu numai sfântul Varnav. Îi apără și domnul prefect Bițu. Îi apără chiar și jandarmii. Închid ochii când trebuie, și le mai pică și lor câte ceva în pungă. Banul nu strică la casa omului, și când îl ai nu te întreabă nimeni de unde-l ai.

Părintele Tripon bău cu Pintea și plăti el. Pe urmă plăti Pintea și bău cu părintele Tripon. Niciunul nu se îmbătă.

– Mai avem ceva de plată, cârciumare?

– Nimic, părinte.

– Atunci, noroc bun, cârciumare!

– Noroc bun, sfinția-ta! Noroc bun, Pinteo!

Părintele Tripon desprinse icoana din perete, o vârî în sân și plecă spre biserică cu Pintea. Învoiala – ca să fie ținută și de unul, și de altul – se cădea să fie încheiată la biserică, în altar, și întărită cu jurământ pe sfintele evanghelii.

Dobrogea! Dobrogea sălbatică și pietroasă! Dobrogea de aur și de argint! Dobrogea de foc și de aramă! Dobrogea bogată și Dobrogea săracă. Dobrogea mândră și Dobrogea umilă. Dobrogea, sălaș de veacuri și de milenii al atâtor și atâtor seminții!

Fără să se grăbească, găgăuțele mele ronțăiră covrigii, băură tot rachiul din clondir și se cam amețiră. Cârciumarul, care le cunoștea obiceiul, luă clondirul, plecă și se întoarse cu el plin. Plătii țuica. Plătii covrigii. Plătii și măslinele uscate de care nu ne atinsesem.

Una dintre ele cârâi:

– Mergi cu noi. Trebuie să mergi cu noi negreșit, fluturașule. Nu se poate să ne părăsești așa...

Le privii de aproape buzele crăpate, pline de bube, și gurile strâmbe și știrbe. Deși la nevoie eram în stare să trec prin foc fără să clipesc, acum mi se făcu frică – o frică stranie, rece, amestecată cu scârbă –, dar, ca să nu iasă cine știe ce tămbălău acolo, în văzul lumii, și să mă mai aleg și cu capul spart, le urmai. După ce ieșirăm din cârciumă, le auzii vorbind:

– Îl ducem la tine, sau la mine?

Se opriră. Se gândiră. Mă uitai la picioarele lor. Erau groase, pline de ulcere care supurau, aveau labe mari, lăbărțate.

– Mai bine să mergem la margine, lângă mare, printre râpi ori pe lângă bărcile de pescuit. Acasă ne văd copiii și, draci cum îi știm, zgâiesc ochii la noi pe fereastră. Orișicât, copiii sunt copii. Nu se cade să vadă chiar totul...

Străbăturăm satul. Abia acum îl văzui cât era de scălâmb, de dărăpănat și de prăpădit. Case de paiantă, șoldii. Colibe de care mă mirai că nu le lua și nu le împrăștia vântul. Bordeie în care se intra pe brânci. Arii pline de gunoaie. Garduri rupte și pe alocuri căzute. În două cuvinte: sărăcie lucie. Pe la porți, la umbră săracă de sfrijiți salcâmi, trândăveau, ciuciți în praful uliței, bărbați bărboși și muieri osoase, slăbănoage. N-aveau sfanț. Cârciumarul din Korgan nu da băutură pe datorie. Mânca-l-ar iadul să-l mănânce! Copii pe jumătate goi, cu burțile umflate, mai găseau în ei puțină putere să se joace de-a capra. Unul, îndoit de mijloc, făcea pe capra. Ceilalți se repezeau în șir și săreau peste el. Cine-l atingea pe cel îndoit de mijloc devenea, la rândul lui, capră.

Găgăuțele bombănind întruna, iar eu tăcând, ieșirăm din urâțenia satului, și după ce trecurăm printr-un câmp acoperit de balegă și gunoaie ajunserăm la malul râpos al mării. Câteva bărci de pescari zăceau în soare pe nisip. Erau vechi și șubrede. Nu m-aș fi urcat într-una din ele nici mort. Îmi luai repede ochii de la bărci. Privii marea. Marea în care înotasem cu Uruma... Găgăuțele căutară un culcuș ascuns între două frânturi de stânci.

Din larg, vântul mă văzu, se îndură de mine, veni și-mi aduse câțiva stropi de răcoare. Marea mă văzu și ea. Văzându-mă și supărându-se că mă vede acolo, se ridică mânioasă din adânc și vui. Mă mâniai și eu pe mare. Îmi întorsei fața și mă uitai la găgăuțe. Muierile duseră pe rând clondirul la gură și nu se lăsară până nu-l goliră. Li se împăienjeniră ochii. Nu mă mai văzură. Uitară de mine. Căscară. Adormiră. Începură să sforăie. Veni în zbor un roi de muște mari, verzui. Se repeziră asupra lor muștele și li se așezară pe bube. Mă dusei lângă ele. Le trăsei fustele în jos și le acoperii până aproape de glezne. Pe urmă îmi spălai îndelung mâinile și fața în apa sărată a mării și mă simții mulțumit că am scăpat atât de ieftin. Le lăsai afundate în somn și sforăind.

Mă întorsei în sat. Dezlegai calul. Încălecai pe el și o luai spre Sorg. În fața bisericii îl văzui pe părintele Tripon. Îl văzui și pe mocârțan. Se strângeau în brațe și se sărutau unul pe altul pe mustăți. Îmi spusei că sfântul Varnav i-a spus popii, iar popa i-a spus mocârțanului unde se aflau oile pierdute.

– Diii!... Diii, gloabă...

Pe la jumătatea drumului, mă întâlnii iarăși cu jandarmii. Caii lor grași, înalți și lucioși mergeau la pas. Între cai, cu mâinile legate la spate, abia își târau picioarele desculțe prin pulberea drumului doi flăcăiandri turci, cu șalvari peticiți și cu fesuri vechi, slinoase. Îi salutai pe jandarmi și îndrăznii să-i întreb:

– Au furat ceva?

– Au furat, îmi răspunse unul, au furat oile lui Pintea mocârțanul.

Zâmbii, deși îmi venea să le plâng turcilor de milă, zâmbii și adăugai:

– Pe mocârțan l-am văzut la Korgan. Își căuta oile. S-a dus cu părintele Tripon la biserică...

– O să-i ducem și noi pe tâlharii ăștia tot la biserică, să-i boteze părintele Tripon.

Iarăși râsei. De frica jandarmilor râsei. Râseră și jandarmii, însă ei râseră de plăcere. Caii lor nu râseră. Nu râse nici calul meu. Caii nu râd niciodată. Nici nu plâng. Numai oamenii râd. Și numai oamenii plâng. Turcii erau și ei oameni. Acum însă, nici nu râseră, nici nu plânseră. Plecară mai departe între caii grași, înalți și lucioși ai jandarmilor. Auzii un chiot. Întorsei capul și mă uitai. După cei doi jandarmi rotofei și după turcii pe care-i duceau ei între cai mă uitai. Acum turcii desculți, cu mâinile legate la spate, nu se mai aflau între cai. Alergau înaintea cailor. Jandarmii le strigau:

– Fugiți!... Fugiți cât puteți de repede...

– Fugiți, că dacă vă ajungem vă călcăm în copitele cailor.

Turcii fugeau. Cât puteau fugeau turcii. Dar caii grași, înalți și lucioși ai jandarmilor erau la numai un pas în urma lor.

–Fugiți... fugiți cât puteți, că dacă vă ajungem vă călcăm în copitele cailor...

Se jucau cu ei numai? Sau aveau de gând să-i calce în copitele cailor și să-i omoare? Dobrogea! Dobrogea de aur și de argint! Dobrogea mândră și umilă! Dobrogea majestuoasă și sălbatică...

– Diii!... Diii, gloabă...

Mă depărtai în grabă. Pe drumul care ducea la Sorg mă depărtai în grabă.

Cu toate că-mi sunau în urechi copitele nepotcovite ale calului pe care alergam spre Sorg, auzii pocnet de pușcă. Nu oprii calul. Nu întoarsei capul. Mai auzii un pocnet de pușcă...

– Diii!... Diii, gloabă...

Gloaba mă ascultă. Îi sfârâiau picioarele. Curând, spinarea calului pe care alergam se umplu de spumă.

Dobrogea sălbatică! Dobrogea bolovănoasă și arsă de soare! Dobrogea ciudată! Dobrogea de aur, de aramă și de argint! Dobrogea! Pământul aspru, frumos și crud! Dobrogea bogată și săracă! Dobrogea păduchioasă și minunată în același timp! Dobrogea! Dobrogea!...

Trăsei calul de coamă și-l îndemnai să meargă la trap mărunt. Numai la trap mărunt. Mă ascultă calul. Merse întocmai cum voisem eu să meargă, în trap mărunt, și, după o trecere nu prea lungă de vreme, ajunsei la casa cinstită a cinstitului meu stăpân.

Selim Reșit mă văzu, mă chemă, aruncă un scuipat pe lângă urechea mea stângă și mă întrebă:

– Ai petrecut bine, câine necredincios?

Dacă i-aș fi spus adevărul nu m-ar fi crezut. Îl minții. Mă hotării să râd și râsei cu gura până la urechi:

– Bine, stăpâne, cum nu se poate mai bine.

Îi spusei că m-am întâlnit cu jandarmii și că mi-au poruncit să-i amintesc domnului primar din Sorg de ei.

– Bine, bine...O să le duc plocon un batal.

Despre cei doi flăcăiandri turci nu-i pomenii nimic. Nu-i pomenii nimic nici despre amenințarea părintelui Tripon. Se făcu seară, seară dobrogeană plină de farmec și plină de taine. Uruma și Urpat veniră cu herghelia de la tabun. O adăparăm. Uruma nu-mi spuse un cuvânt. Se uită tot timpul la mine cu ochii ei mari, ușor încrucișați, mustrători, triști și verzi ca sălbatica iarbă a sălbaticei Dobroge. Se uită la mine cum s-ar fi uitat la un stârv spurcat.

Nu mâncai nimic. Nu-mi udai buzele, deși le simții fierbinți. Mă întinsei pe pieile uscate de oaie și așteptai somnul. Veni, însă de lipit nu se lipi de mine. Nu-l lăsară să se apropie de mine părintele Tripon și Pintea mocârțanul, cârciumarul și găgăuțele roase de sfrenție până-n măduva oaselor. Mă luptai cu aceste vedenii și, după multă osteneală, izbutii să le alung. Atunci mi se înfățișă câmpia dobrogeană, sălbatică și pustie, dintre Sorg și Korgan. Și pe pustiul ei îi văzui iarăși pe cei doi jandarmi rotofei, călări pe caii lor grași, înalți și lucioși, strigând turculeților cu mâinile legate la spate:

– Fugiți!... Fugiți cât vă țin puterile, că dacă vă ajungem din urmă vă călcăm în copitele cailor...

Auzii o împușcătură... Și încă o împușcătură... De ce mai trăiam încă o dată ziua trăită? Zilele, odată trăite, nu se mai întorc. Pentru ce ziua aceea se întorcea? Poate jandarmii se jucaseră numai cu turcii aceia. Vruseseră să-i sperie. Poate îi împușcaseră. Nu cumva îi împușcaseră pentru că eu le spusesem că Pintea se întâlnise cu părintele Tripon?

Zorile mă găsiră treaz. Selim Reșit alese doisprezece cai din herghelie și nu-i mai trimise la tabun, la păscut. Îi înhămă șase câte șase la două mari tăvăluguri de piatră.

– Începem treieratul, câine spurcat.

– Să fie-ntr-un ceas bun, stăpâne... Dar... Dar de ce nu l-ai oprit aici, să-l punem la muncă, și pe Hasan?

– Hasan?... Pe Hasan nu-l pun la muncă. S-ar supăra Uruma.

Mai mult nu-mi spuse și-mi porunci, nițeluș încruntat, să iau cu furca snopi de orz din stog, să-i dezleg și să-i risipesc în arie în formă de roată.

– Ai mai treierat vreodată cu caii?

– Da, stăpâne, am mai treierat.

– Atunci, să te văd.

Snopii erau grei. Spinarea îmi trosnea și se îndoia. Șalele mă dureau. Trupul, deșirat și slab, mi se năclăia în sudoare. Soarele arunca asupra mea flăcări. Zidul înalt, de piatră, care înconjura aria tătarului oprea adierea dinspre mare a vântului și, încălzit, mă dogorea și el, de parcă ar fi fost un zid de foc.

Peste un sfert de ceas, când pe arie fură desfăcuți destui snopi, stăpânul pocni din harapnic, și caii porniră în trap. Copitele lor late, crăpate și nepotcovite și tăvălugurile de piatră, care se învârteau amețitor, zdrobeau paiele, dezghiocau spicele roșcate și mari cât vrabia și scoteau la iveală boabele lunguiețe, pline și bălane. Din când în când, tătarul răcnea, smucea hățurile și oprea caii, din care ieșeau aburi alburii, să se mai odihnească. În timp ce el îi freca pe spinare și pe la pulpe cu șomoioage de fân uscat și-i curăța de spumă, eu, abia respirând aerul încărcat cu praf des, usturător și cu pleava care mă orbea, culegeam paiele cu furca, le căram într-o parte a ariei și le stivuiam acolo. Tătăroaica ieșise și ea la lucru. Înfășurată toată într-o feregea neagră și cu obrazul acoperit, după obiceiul turcesc, alegea boabele și le împingea cu o lopată de lemn lângă zidul care împrejmuia curtea. Tătarul se uita la noi, mulțumit, ca la niște robi care nu-i mănâncă pâinea degeaba. După ce curățam astfel aria cu tătăroaica, luam furca, mă opinteam, desfăceam și risipeam alți snopi. Mi-era dulce viața? Mi-era. Uitasem de găgăuțe și de jandarmi. Uitasem totul, în afară de Uruma, la care mă gândeam.

Alergarea cailor și rostogolirea tăvălugurilor începeau iarăși.

Lucrai așa toată ziua, cu o scurtă pauză la prânz, pentru masă. Înainte de scăpătatul soarelui, deshămai caii, le dădui orz și-i adăpai. Dar, cum până la încheierea zilei mai era timp, vânturai orzul cu tătăroaica scurtă și grasă, alesei boabele curate de pleavă și le pusei în saci. Când tătarul vedea că am umplut un sac, venea, îl lua în spinare, îl ducea și-l vărsa în hambar. Văzduhul fierbinte era și mai îmbâcsit cu praf des și cu pleavă ca mai înainte. Seara îmi trebui mult timp, după ce adăpai herghelia, ca să mă spăl. Praful și pleava îmi intraseră adânc în urechi și pe sub cămașă, pe piele. Mi se păru că pleava ascuțită îmi pătrunsese chiar pe sub piele, în carne și în sânge. Cu Uruma abia schimbai două-trei vorbe. Îl bătu cu harapnicul pe Hasan. N-o întrebai de ce-l bate, fiind pe deplin încredințat că oricât aș încerca s-o trag de limbă n-o să-mi răspundă. Nu mai așteptai să mi se arunce sub șopron coltucul uscat – pâinea mea cea de toate zilele – și hartanul fript, de oaie grasă ori de batal. Plecai, străbătui satul și mă dusei

la cafeneaua din apropierea primăriei. O găsii plină de tătari și de fum. Parcă se adunase acolo tot satul. Tătarii bărboși stăteau ciuciți pe rogojini, beau cafele, fumau și, împotriva obiceiului lor de a rămâne ore întregi tăcuți, pălăvrăgeau și se văicăreau. După ce-mi cumpărai o pungă cu dulciuri uscate, și cafegiul Vuap îmi aduse odată cu tutunul o ceașcă mare de cafea fierbinte, mă ciucii și eu pe rogojină. Îl întrebai pe Vuap:

– S-a întâmplat ceva deosebit? Văd că mușterii dumitale par cam neliniștiți.

– Nenorocire, îmi răspunse cafegiul, nenorocire mare. Jandarmii au arestat doi turci de la Ismir, sub învinuirea că ar fi furat oile unuia Pintea...

– Și... mai departe?

– În drum spre postul din Tapala i-au împușcat. Spun că arestații ar fi încercat să fugă și că ei, jandarmii, i-au împușcat.

– Și... Acum... Acum ce-o să se mai întâmple?

– Nimic, îmi răspunse Vuap, n-o să se mai întâmple nimic. O să mai treacă un timp, și atunci jandarmii au să mai împuște iarăși doi turci, ori doi tătari, ori doi bulgari. Treburile astea sunt destul de obișnuite în Dobrogea...

Rontăii zaharicalele. Băui cafeaua. Fumai cinci țigări. Plătii. Plecai. Sub șopron găsii aruncate coltucul de pâine și friptura de oaie. Le pusei deoparte. Mă întinsei pe pieile uscate. Poate... Poate cei doi turci n-au murit din pricina mea. Poate cei doi turci au murit și din pricina mea... Nu. Au murit pentru că așa le era scris: să moară de tineri și de gloanțele jandarmilor. Așa le era scris!... Nu le era scris în niciun fel. Nimănui nu-i e scris nimic. Atunci, de ce-au murit? Au murit pentru că... Au murit pentru că au fost împușcați.

Stăpânul veni și mă întrebă:

– Ai fost la cafenea?

– Da. Mi-era poftă de cafea și de zaharicale. Mi se isprăvise și tutunul.

– Ai auzit de cei doi turci care au fost împușcați?

– Am auzit.

– Bine că erau turci! Bine că n-au fost tătari de-ai noștri!

Dacă era bine... era bine... În același chip, cu caii și cu tăvălugurile, am treierat orzul și secara, grâul și ovăzul. Paiele le-am clădit în patru șuri, în arie, și le-am acoperit cu iarbă uscată. Pe Uruma o vedeam seara când venea cu herghelia de la tabun și adăpam împreună caii la fântână. O vedeam, în fugă, dimineață. De vorbit cu mine, acum nu mai vorbea deloc. Iar pe Hasan, care nu-mi dădeam seama cu ce i se făcuse vinovat, nu era seară să nu-l biciuie. Tocmai când răsuflai mulțumit că am isprăvit cu toate treburile grele, Selim Reșit mă chemă la el și-mi porunci:

– De mâine, câine necredincios, îngrijești iarăși de herghelie.

V

Acolo, la Sorg, într-o zi, după ce secerasem, culesesem bucatele de pe câmp, le treierasem cu caii și le pusesem la păstru în hambare, Selim Reșit mă chemase și-mi spusese:

– Câine necredincios, m-am plimbat ieri pe tabun și-am văzut că s-a uscat iarba. N-a mai plouat de mult. Iar ziua e prea cald.

– Da, stăpâne, ziua e prea cald. Arșiță. Adevărată arșiță.

– Așa a vrut Allah, câine spurcat, ca această vară, pe care tot din mila lui o trăim, să fie cu mare arșiță.

– Da, stăpâne, așa a vrut Allah. Și împotriva voinței lui Allah n-avem dreptul să cârtim nici cât negru sub unghie.

– Caii mei, slugă, nu se mai satură de iarbă, deși pasc cât e ziua de mare.

– Da, stăpâne, caii dumitale nu se mai satură. Rămân cam flămânzi.

– Ramân flămânzi, ghiaure. Și ca să nu-mi mai rămână caii flămânzi, tu trebuie să-i duci și noaptea la păscut.

Îmi plăcu să-l sâcâi și încercai să-l ating unde știam că-l doare: la pungă.

– Dar eu, stăpâne, m-am tocmit cu dumneata să-ți duc herghelia la păscut numai ziua.

Tătarul mă dezamăgi. Împotriva așteptărilor mele, rămase liniștit.

– Ai dreptate, câine spurcat. O să mai adaug câțiva lei lângă leafă. Să-mi faci hatârul...

– Dacă e vorba de hatâr, stăpâne, nu pot să nu te ascult. Ai fost omenos cu mine...

– Hogea zice că am fost chiar prea omenos c-un vântură-lume ca tine...

– Hogea zice multe...

Oigun îl chema pe hogea tătărăsc din prăpăditul sat tătărăsc Sorg. Oigun Gemil... Era bărbat între două vârste. Avea picioarele scurte și strâmbe. Capul mare îi era, fața – lată, și barba – lungă și aspră, ca un fuior de cânepă. Îmi scoteam respectuos pălăria în fața lui ori de câte ori îmi încrucișam pașii cu el prin sat. Purta turban. Clipea și-mi răspundea dând din cap somnoros. Nu-i plăcea că m-am aciuat, fie și vremelnic, printre tătarii de sub ocrotirea lui și am intrat slugă la Selim Reșit. Poate că pe somnoros îl mai întărâtase împotriva mea și grasa Selvyé, mama Urumei. Poate că-l întărâtaseră și flăcăii din sat, care nu o dată îmi trimiseseră vorbă că au să-mi reteze capul cu iataganele dacă nu părăsesc cât mai degrabă meleagurile lor. Bietul meu cap! Mulți se supăraseră pe mine din te miri ce, mă urâseră și râvniseră să mi-l sfărâme. Mi-l păstrasem în pofida tuturor și-aveam să-l mai păstrez. Dacă-mi era frică de iataganele tinerilor tătari? Nu. Nu-mi era frică. Câtorva dintre ei, mai îndrăzneți, care mă pândiseră în drum spre cafeneaua de unde-mi cumpăram tutun, le arătasem cuțitul. Rânjiseră. Mă luaseră și peste picior.

– Ce știi să faci cu el? Poate știi să tai oi și să le jupoi.

– Dacă vreți să aflați, pot să vă arăt.

– Arată-ne, câine spurcat, arată-ne, dacă ai ce să ne arăți.

Îl rugai pe unul să-și înfigă ciomagul în pământ și să pună în vârf un fes. Nu pricepu ce vreau să fac, dar se supuse și-mi împlini dorința. Îi sfătuii pe toți să se dea mai la o parte și să privească. Mă ascultară. Atunci mă trăsei zece pași în urmă, ochii și aruncai cuțitul. Oțelul șuieră prin aer și reteză, ca o sabie, moțul fesului.

– Vă place?

– Nu ne place.

– Pot să-l arunc în voi de la o depărtare de trei ori mai mare.

– Dracul!... Dracul cel șchiop!...

– Da, le spusei râzând, sunt chiar dracul, dracul în carne și oase, dracul cel șchiop.

Mă lăsară în pace. Sau cel puțin așa mi se păru în ziua aceea. Tătarul cel mic, Urpat, fierbea de nerăbdare. Nu înțelegeam pentru ce și nici nu mă gândeam să-l descos. A! Da!... Înțelegeam! I se apropia „nunta"...

În zori și în amurg, hogea se urca în minaretul moscheii, se arăta și își chema credincioșii la rugăciune.

Allahu ekber, Allahu ekber,
Eșheduen llailahe illallah,
Eșheduen llailahe illallah...

Auzindu-l, tătarii bătrâni își stingeau lulelele, părăseau cafeneaua și, lipăindu-și papucii peticiți prin pulberea alburie și adâncă a uliței, se îndreptau către moscheea cu pridvor răcoros.

– Uruma, tu de ce nu te duci niciodată la moschee, să te rogi?

– Am să mă duc. La bătrânețe. Și-o să mă și rog.

– Și ce ai să-i ceri tu atunci lui Allah?

– Poate o să mă rog pentru iertarea păcatelor mele. Poate o să mă rog pentru sănătatea ta. Nu știu, Lenk. Mai e până atunci.

Nu știa Uruma cum o să fie viitorul. Nici eu nu știam. Niciun om de pe lume nu știe ce-i aduce ziua de mâine, ce-i aduce viitorul. Dând ascultare poruncii stăpânului, după asfințitul soarelui adunam herghelia de pe tabun și o mânam în goană către sat. Călare pe un cal pe jumătate sălbatic, nu aveam decât să mă țin bine de coamă, să chiui din când în când și să plesnesc din harapnic. Atunci, ațâțată, herghelia lui Selim Reșit se asemuia cu o herghelie de năluci. Copitele nepotcovite sfărâmau pământul uscat și pietros și stârneau uriași nori de praf, care rămâneau în urmă și pluteau multă vreme în văzduh. Băiețandrul Urpat mă auzea venind. Se repezea și deschidea larg poarta. În apropierea casei nu mai chiuiam și nici din harapnic nu mai pocneam. Caii își domoleau pașii, intrau îmbulzindu-se în larga arie a tătarului și se adunau în jurul fântânii. Descălecam și învârteam la roată. Uruma venea să mă ajute. Scoteam din fântână burdufuri după burdufuri pline cu apă limpede, rece, nițeluș sălcie. Uruma le deșerta în jgheab, iar caii însetați nu făceau nazuri. Beau până se săturau. Tătarul mă hrănea cu carnea friptă de oaie ori de batal, cu același și același lapte acru, cu aceleași și aceleași turtișoare dulci, coapte în spuză. Zilele treceau unele după altele. Nopțile treceau și ele, tot unele după altele. Se apropie sfârșitul verii. În tătăruș intră neliniștea, o neliniște ciudată, împletită cu o și mai ciudată bucurie ascunsă.

Seara, după adăpatul cailor, se învârtea în jurul meu ca un titirez. Parcă voia să-mi spună ceva, şi parcă nu voia. Până la urmă nu mai fu în stare să-şi păstreze taina. Îmi şopti:

– Lenk... ştii, peste două săptămâni...

Pentru Urpat, ca şi pentru ceilalţi tătari din sat, rămâneam mai departe un ghiaur, un câine spurcat, care nu se cuvenea să le cunoască viaţa până-n adânc.

– Ei, ce-o se petreacă peste două săptămâni?

– Hogea... mă schimbă în bărbat... Voi deveni bărbat adevărat.

– Te lauzi, Urpat. Cum o să te schimbe pe tine hogea în bărbat? Trebuie să mai aştepte, să mai creşti. Acum nu eşti decât un băieţandru.

– Ba nu mă laud, Lenk. Mi-a spus tata. Peste două săptămâni ai să vezi singur că nu m-am lăudat.

– N-am să văd nimic, Urpat, nici peste două săptămâni, nici peste patru.

Se posomora. Se depărta de mine şi-mi striga cu duşmănie:

– Câine! Câine necredincios!... Câine spurcat!...

În fiecare seară, tătăroaica cea grasă se trăgea în culcuşul ei. Stăpânul îşi fuma luleaua şi după aceea se ducea după ea. Urpat şi Uruma se făceau şi ei nevăzuţi. Deschideam larg poarta. Caii ieşeau în uliţă. Închideam la loc poarta. Cu picioarele goale, îngropate până mai sus de glezne în praful alburiu al uliţei, aruncam o privire în sus. Nemărginitul cer, în care Uruma îmi spusese că îşi are lăcaş de aur atotputernicul Allah, se acoperea, ca în fiecare seară, cu stele. Dinspre mare se iscau adieri care aduceau răcoare. De minunatul Hasan mă feream. Da cu dinţii. N-o suferea în apropierea lui decât pe Uruma. Încălecam, la nimereală, un sireap, chiuiam şi plesneam din harapnic. Mi se părea, în zăpăceala mea, că sunt Han-Tătar, că pe fiecare cal se află un războinic şi că am să alerg cu ei până la marginea lumii. Nu alergam cu herghelia primarului din Sorg până la marginea lumii, ci numai până la tabunul pe care iarba era din ce în ce mai rară şi mai aspră. Pe drum îmi aduceam aminte că nu sunt decât netrebnica slugă a lui Selim Reşit şi că lumea nu are margini. Mă întristam, plesneam din harapnic, loveam fără milă caii şi-i mânam repede, cât mai repede, de parcă aş fi vrut să le scot tuturor sufletul. După ce socoteam că i-am ostenit îndestul, îi lăsam în pace. Ajungeam la tabun. Aci, caii plini de spumă se răsfirau şi se apucau să pască. Mă întindeam pe nisipul ţărmului. Ascultam foşnetul mării. Vântul, care dormise în cine ştie ce cotlon ascuns toată ziua, se trezea şi se întetea. Valurile creşteau, se învălmăşeau, vuiau, izbeau şi muşcau ţărmul. Mai târziu, zarea dinspre răsărit licărea. Răsărea luna galbenă, rotundă, şi arunca pod de aur peste mare, din marginea unde cerul se împreuna cu apele până lângă tălpile mele goale şi crăpate. Măreţia nopţii dobrogene mă ameţea şi mă năucea. Mă ridicam în picioare şi azvârleam uşoara îmbrăcăminte de pe mine. Mă repezeam în apă. Aci, înfruntând valurile spumoase, încercam să merg pe podul de aur către depărtarea nedesluşită, care mă chema. Dar eu eram Lenk şi n-aveam nici în clin, nici în mânecă cu Iisus. Apele nu mă ţineau deasupra lor. Mă afundam până simţeam sub picioare nisipul. În adânc, marea tăcea. Speriat de tăcerea ei, ieşeam la suprafaţă şi-mi scuturam capul pletos. Mă năpusteam în larg şi înotam până osteneam. Mă întorceam. Ieşeam din apă. Răcoarea nopţii îşi înfigea dinţii în trupul meu slăbănog şi mă mişca. Fugeam pe ţărm zgândăream guşterii şi ţestoasele, şerpii şi şopârlele, până mi se tăia răsuflarea şi mă încălzeam. Mă îmbrăcam şi aprindeam o ţigară. Cum somnul nu venea să se lipească de mine, ca să-mi treacă mai uşor timpul, mă duceam la marginea tabunului şi mă apucam să număr caii şi mânjii lui Selim Reşit, să văd dacă nu cumva s-a rătăcit vreunul sau dacă n-au venit tiptil hoţii şi-au furat câţiva. În anii aceia de după război, neobişnuit de tulburi, pietroasa Dobroge era înţesată de hoţi de cai şi de tâlhari de drumul mare, care nu se sfiau să omoare om. Războiul lăsase în urma lui morminte şi schilozi, însă lăsase şi arme de foc, pe care numai cine nu vrusese nu le culesese de pe câmpurile de luptă. Acum, la Constanţa şi la Babadag, la Tulcea şi la Sulina, la Bazargic şi la Turtucaia, haidamaci înarmaţi, adunaţi în cete, cu căpetenii îndrăzneţe, spărgeau noaptea case şi hambare, furau ţoale şi bani, bucate şi vite. Uneori, între hoţi şi locuitori aveau loc încăierări sângeroase. Răul se întinsese.

Nimeni nu vedea de unde ar putea veni leacul. Se spunea că jandarmii sunt, aproape pretutindeni, părtași cu jefuitorii. Până acum nu știam din ce pricină, dar hoții încă nu se apropiaseră de Sorg. Se temeau cumva de pistoalele cu țeavă lungă, de arcanele și de hangerele necruțătoare ale tătarilor? N-am aflat. Ceea ce cunoșteam de la tătari era că, în vara trecută, o liotă de hoțomani încercase să fure cai de la tătarii din Cobila. Ba chiar izbutiseră să rupă un sfert dintr-o herghelie. Simțindu-i la timp, tătarii se înarmaseră cu pistoale și cu arcane, cu iatagane și cu hangere, încălecaseră pe cai repezi și porniseră tăcuți ca niște umbre pe urmele hoților. Gonind cu îndârjire caii, îi ajunseseră pe hoți. Îi înconjuraseră și-i învălmășiseră. Îi căsăpiseră până la unul. După aceea le culeseseră trupurile și le aruncaseră în Dunăre. A doua zi se întorseseră acasă cu caii regăsiți.

– De noi, tătarii, îmi spusese stăpânul, hoții se ating mai rar și numai atunci când, într-adevăr, se găsesc la ananghie.

Cu mine, viața se arăta blajină. De când intrasem slugă la primarul din Sorg, nimeni nu se atinsese de herghelia pe care mi-o încredințase Selim Reșit. Într-una din acele nopți cu lună galbenă și rotundă ca fața Urumei, în care nici eu n-aveam de gând să mă apropii de somn, dar nici somnul nu voia să se apropie de mine, mă odihneam pe țărm după ce înotasem până la istovire. Văzduhul fumuriu, plin de vinul lunii, era deosebit de prielnic celor mai smintite închipuiri. Prielnică închipuirii era și marea cea veșnic neliniștită. Închipuirii îi era prielnic și asprul, pietrosul și netedul câmp dobrogean, pe care caii tătarului, risipiți, prindeau iarba sărată și uscată în bot. Mi s-a părut...

Stând pe țărm cu ochii larg deschiși, mi s-a părut că văd venind grăbite pe valuri, din alt mileniu, care se stinsese cu mult în urmă, corăbii cu botul larg și înalt. După croială și după lopeți, mi-am dat seama că erau grecești. Apoi mi s-a părut că văd venind către țărm trireme romane, galere bizantine împodobite cu semnul crucii, nave cu semilună turcă, purtate de pânze verzi, umflate de vânt...

Iar țărmul...

Țărmul, care era aidoma aceluia pe care dormitam și visam, era plin de făpturi omenești bărboase, încălțate cu opinici și învăscute în mițoase straie... Mărunți și mițoși erau și caii acestor băștinași.

Sulițele pe care le clătinau în mâini,
multe și dese ca o pădure,
erau atât de lungi,
că purtau în vârfurile lor stele.
Stelele erau vârfurile sulițelor.
Luna – o tobă de piele galbenă de vițel era,
în care cineva
bătea cu îndârjire alarma...

Poate că dacă aș fi dormitat și aș fi visat mai departe, aș fi văzut, cu închipuirea, una dintre acele vechi bătălii de care pomenește în cuvinte zgârcite istoria. Mi se mai întâmplase. În seara aceea însă, norocul meu n-a fost deplin. Și nu mi-a fost deplin norocul pentru că, tocmai când doream ca singurătatea să nu-mi fie cu nimic tulburată, răsări, ca din pământ, lângă mine o umbră. Mă temui că este a unuia venit cu gând dușman și vrusei să scot cuțitul, să sar în picioare și să mă apăr. Însă, până să apuc să mă mișc, umbra mlădioasă mi se lungi alături.

– Nu te speria, Lenk, sunt eu... Uruma...

– Dar cum de ai venit tu acum, noaptea?

– Tata a plecat la Constanța. Se întoarce abia mâine dimineață. Mama și frate-meu Urpat dorm somn greu. Mie... Mie mi s-a făcut dor de cai.

– Numai de cai?

– Da. Numai de cai...

De mult timp nu mai aveam față de ea nicio sfială. Lacom, vrusei s-o trag lângă mine și s-o prind în brațe.

– Nu, Lenk... Nu.

Tăcui. Tăcu și Uruma. Îi căutai obrazul gălbui și rotund ca obrazul lunii. I-l mângâiai. Tătărușca se zburli, se încordă ca un arc și într-o clipă sări la cinci pași de mine. Vântul se potolise și se culcase în ierburi. Marea foșni ca o pădure din vechea vechime.

Parcă totul încremenise. Încremenii și eu. Mă uitai la tătărușcă și-i văzui în lumina lunii dinții albi și ochii verzi ca iarba crudă, piezișii, care mă tulburau atât de mult. Spuse șoptit:

– Lenk... Vreau... Dar nu ca de obicei... Numai dacă mă prinzi... Am să încalec pe un cal, la întâmplare. Și am s-o rup la fugă... Ai să încaleci și tu pe un cal... tot la întâmplare... Să alergi după mine... Și... dacă mă prinzi... dacă mă prinzi, sunt roaba ta, Lenk, faci cu mine ce vrei, Lenk.

Nu ascultă răspunsul meu. Fugi spre tabun și se aruncă pe primul cal care îi ieșise în cale. Își înfipse mâinile în coama lui și i se lungi pe spate, se făcu una cu calul. Din nefericire pentru mine, nu aveam nici picioarele sprintene ale Urumei, nici zveltul și agerul ei trup. Ispita era mare. Alergai destul de repede. Cu sufletul la gură alergai. Ajunsei la tabun și încălecai și eu pe un cal. Uruma se întoarse, își așeză calul lângă al meu fără să mă fure nici măcar cu o jumătate de bot și mă întrebă:

– Gata, Lenk?

Mă prinsei bine cu mâinile de coama calului și-i răspunsei:

– Gata.

Șuieră subțire ca o șerpoaică. Sirepii, care numai atâta așteptau, își ridicară boturile spre lună, se rupseră de herghelie și se așternură nălucă drumului. Prin noaptea dobrogeană de aur coclit și de argint topit, peste câmpul nesfârșit, neted ca-n palmă, acoperit de ierburi aspre, începu o alergare fantastică. Rămase repede în urmă tabunul. Rămase în urmă și marea cea mare cu clătinatul ei pod de aur, care ademenea spre depărtări. Rămase în urmă, și nu se mai văzu nimic din el, și satul tătărăsc Sorg.

Uneori o ajungeam. Mă aflam în urmă-i numai la un pas. Uruma, cu păru-i de orz fluturând despletit, auzea tropotele nebunești ale calului meu nepotcovit și din când în când întorcea capul. În lumina lunii, fața ei rotundă mi se părea și mai galbenă de cum o știam. Îi deslușeam dinții albi. Și-i mai deslușeam și ochii piezișii, în care sclipeau și se încrucișau fulgere. Mi se păru nepotrivit că nu ridică în văzduh un hanger de oțel albastru și că nu scoate din piept chiot de luptă, că nu-și întoarce cu meșteșug tătărăsc

calul și nu-mi retează căpățâna... Din partea Urumei, atunci și acolo, chiar moartea mi s-ar fi părut dulce. Da. Chiar moartea mi s-ar fi părut dulce...

Pe când alergam în noapte și pe sub lună, închipuirii mele înflăcărate, ținută lungă vreme în cătușe, îi crescură aripi. Mi se năzări că Uruma nu e numai Uruma, ci că în ea se întrupase întreaga hoardă a strănepotului ei Bati. Dar Bati murise de veacuri și veacuri. Murise și războinica lui hoardă. Praful și pulberea se alesese, prin timp, de uriașul imperiu tătărăsc de odinioară. Din toți și din toate rămăsese parcă numai tânăra tătăroaică, după care alergam sleind calul de sub mine. După ce îmi rânjea, Uruma șuiera iarăși șerpește, mă ocolea tocmai când mă așteptam mai puțin, și deșucheata goană, domolită o clipă, reîncepea cu o și mai sporită sârguință.

Străbăturăm astfel nenumărate alte tabunuri și ne ferirăm de câteva herghelii străine, pe care, fără să vrem, le speriarăm și le risipirăm. Era cât pe-aci să dăm buzna într-un sat bulgăresc, cu câini răi și cu locuitori aspri, ageri, bărboși și bătăioși.

Uruma, deși amețită de alergare și îmbătată de lună, își dete seama la timp de primejdie și își întoarse calul într-un ocol larg. Mi-l întorsei și eu. Și, după o goană și mai sălbatică, și mai smintită, în care n-am avut cum să măsor scurgerea vremii, ne pomenirăm amândoi, dintr-odată, față-n față cu țărmul nisipos și cu podul de aur întins de lună către zarea unde marea se împreuna cu cerul plin de stele. Uruma sări pe nisip, și calului, din care ieșeau văpăi, îi făcu vânt spre tabun. Sării și eu pe nisip.

– Nu m-ai prins, Lenk. N-ai avut norocul să mă prinzi, Lenk.

Râse scurt. Și, înainte de a-și stinge râsul, adaugă:

– Nici nu mă așteptam să mă prinzi, Lenk. Ești un om fără noroc, Lenk. Ești un om fără niciun pic de noroc...

Fără noroc! Fără niciun pic de noroc! Într-adevăr, eram un om fără noroc. Mă născusem unde mă născusem, la Omida. Mă născusem din cine mă născusem. Mă născusem cum mă născusem. Îmi păru încă o dată rău că venisem pe lume și că, odată venit, nu găsisem în mine tăria să-mi lepăd sufletul. Vechea mea

dușmancă, mâhnirea, care încă de la căderea nopții îmi da târcoale, mă luă în stăpânire. Nu mă ostenii s-o îmbrâncesc și s-o izgonesc. Mă culcai ca de obicei pe nisip, simulând nepăsarea, de parcă Uruma nici nu s-ar fi aflat acolo. Tătărușca, mirată de purtarea mea, tăcu ce tăcu... Pe urmă îmi șopti:

– Lenk, fă-mi loc lângă tine. M-a înfierbântat fuga. E răcoare. Mi-e teamă să nu răcesc.

M-am supus poruncii fără să-mi arăt bucuria. I-am făcut loc. Fata șuie, cu obrazul rotund și galben ca luna, se lipi de mine. Îi simții inima. Îi bătea tare, tare de tot. După un timp, în care niciunul dintre noi nu spuse nimic, inima i se mai potoli. În schimb, trupul firav i se aprinse și începu să ardă ca focul. Tătărușca îmi căută gura. Nu era greu să mi-o găsească, și mi-o găsi. Și după ce mi-o găsi, mi-o mușcă până la sânge. Se sătură repede de gura mea amară. Îmi luă obrazul între mâinile ei mici, de copil, și zise:

– Lenk... Omoară-mă, Lenk... Te rog, omoară-mă...

– De ce să te omor? Am pierdut prinsoarea. Știi bine că am pierdut prinsoarea.

– Omoară-mă, Lenk. Omoară-mă și înviază-mă, Lenk. Și pe urmă omoară-mă iarăși, Lenk.

Mă ruga. Ca pe Dumnezeu mă ruga. Eu nu eram Dumnezeu, să-i trec cu vederea rugămintea.

Mai târziu plecarăm, goi și năuci, ținându-ne de mână, pe podul de aur pe care luna îl întinsese peste mare. Tălpile noastre desculțe călcau pe acel pod de aur, subțire, străveziu, care se legăna în ritmul lin al mării.

VI

Nu știu cum se făcea, însă de la un timp, mereu reînvia în amintirea mea Dobrogea... Dobrogea și tătarul din Sorg... Dobrogea și minunatul Hasan... Dobrogea și Urpat... Mi se încrețí pielea când îmi adusei aminte de Hasan și de Urpat. Îmi trecu prin fața ochilor și Uruma... Uruma cea cu obrazul rotund și plin ca obrazul lunii... Uruma și Urpat... Urpat și „nunta", multașteptata lui „nuntă"...

Adăpasem herghelia și o lăsasem să se mai odihnească în larga arie a tătarului. Caii, liniștiți, se apărau de muște cu cozile. Pe Hasan parcă-l apucaseră pandaliile. O mușca întruna pe Ifa, însă iapa, care prinsese de curând mânz, n-avea chef de hârjoană și rămânea mai departe bleagă. Uruma luase o beldie în mână și se repezise să-l alunge pe Hasan de lângă Ifa. Ar fi putut s-o facă luându-l de gât și îndepărtându-l. Nu știam și nu înțelegeam ce-o apucase, îl lovea cu dușmănie și-l certa cu vorbe aspre, tătărăști.

Nu-mi plăcea s-o văd pe tătărușcă bătând tocmai calul care știam că-i este cel mai drag din herghelie. Și nu-mi plăcea că, de la un timp, mi se înfățișa altfel decât o cunoscusem: o Urumă aspră, brutală, care se pricepea să și izbească, nu numai să mângâie. Nemaiputând suferi să văd ceea ce vedeam, l-am rugat pe stăpânul meu Selim Reșit să-mi îngăduie să mă reped până în sat, la cafenea, să-mi cumpăr tutun.

– Du-te, câine necredincios, dacă ți s-a isprăvit tutunul, dar bagă de seamă să nu întârzii. Herghelia pare flămândă și așteaptă s-o mâni iarăși la păscut.

– Mulțumesc, stăpâne, am să mă întorc repede.

Pe drum auzii pași sprinteni și mărunți stârnind pulbere albărie în urma mea. Întorsei capul. Urpat venea alergând. Mă oprii

să-l aștept. Se apropia gâfâind. Când ajunse lângă mine se opri și rânji. Îl întrebai:

– Ce s-a întâmplat, tătărușule? Te-a trimis cumva stăpânul să mă chemi îndărăt?

– Nu. Mi-a dat voie să merg și eu cu tine la cafenea să-mi cumpăr dulciuri.

– Te-a pricopsit și cu ceva mărunțiș ?

Îmi arătă un leu de hârtie. Îl păstrase mototolit în podul palmei.

– Îți ajunge.

La cafenea îmi cumpărai pachetul obișnuit de țigări. Îmi cumpărai și chibrituri. Urpat luă în schimbul leului o bucată de alviță și începu s-o ronțăie. În fața cafenelei, pe rogojini, la lumina puțină a unui felinar prins de perete, așezați turcește, câțiva tătari bătrâni și bărboși trăgeau alene din lulele și din când în când sorbeau cafea fierbinte din cești rotunde. Îmi veni și mie poftă de cafea și-l rugai pe cafegiul Vuap să mi-o pregătească.

– Facem, ghiaurule, facem și pentru tine o gingirlie.

Când mi-o aduse, mă așezai și eu pe rogojină, ca tătarii, dar ceva mai departe de ei, și-mi aprinsei țigara. Urpat isprăvi de ronțăit alvița și îmi șopti la ureche:

– Lenk, cumpără-mi o baclava. Mi s-a făcut poftă de baclava.

– Sune-i lui Vuap să-ți dea.

– N-o să vrea. Fără bani n-o să vrea. Vuap nu vinde nimic dacă nu-i dai bani.

– Spune-i că am să i-o plătesc eu.

În timp ce-mi sorbii pe-ndelete cafeaua, niciun tătar nu scoase vreo vorbă, însă când intrai în cafenea să-i plătesc cafegiului consumația, îi auzii șoptind între ei cuvinte bolovănoase. La întoarcere, Urpat îmi spuse:

– I-ai auzit pe bătrânii aceia vorbind?

– I-am auzit, dar de înțeles n-am înțeles nimic. Vorbeau pe limba voastră.

Tătărușul râse:

– Dar pe ce limbă ai fi vrut să vorbească?

Râsei și eu. Urpat, vesel, mă apucă de mână. Îmi șopti:

– Lenk, bătrânii aceia se uitau la mine. Se uitau la mine și vorbeau despre „sunatul" meu, despre „nunta" mea care o să aibă loc peste câteva zile.

– Și altceva ce-și mai spuneau?

– Ziceau că tata, fiind primar și bărbat cu stare, și pe deasupra având numai un singur băiat, o să-mi facă „nuntă" mare...

– Și tu ce crezi, Urpat, o să-ți facă într-adevăr primarul chiar o „nuntă" mare?

– Nu știu. Tata nu mi-a spus nimic, dar cred că bătrânii au judecat drept.

– Îmi pare rău că n-am să-ți văd și eu „nunta"! Ca un câine necredincios ce sunt, pe mine domnul Selim Reșit n-o să mă poftească la „nunta" ta.

– Te-ar putea pofti, Lenk, dacă...

Tăcu. Îl lăsai să tacă un timp. După aceea zisei:

– Nu e frumos să începi să-i spui unui om ceva și, la jumătate, să rămâi cu vorbele-n gât...

– Chiar când omul acela e un câine necredincios?

– Mai ales atunci.

Urpat lăsă ochii în jos.

– Aș vrea să-ți spun, Lenk. Tu ai fost bun cu mine. Mai ales în vremea din urmă tu ai fost bun cu mine. Te-ai luat cu mine la trântă când alții n-au vrut să se ia. Și astă-seară... Astă-seară tu mi-ai dăruit dulciuri cumpărate de la Vuap cu banii tăi. Dar... să vezi... Mi-e teamă să nu te superi...

– N-am să mă supăr, Urpat, orice mi-ai spune n-am să mă supăr.

– Tu, Lenk, tu ai putea să iei parte la „nunta" mea dacă... Dacă până atunci te-ai face... tătar.

– Până-n câteva zile?

– Da, Lenk. Pentru că „nunta" mea o să aibă loc curând de tot.

– Cum o să mă fac eu tătar?

– De ce să nu te faci?

Era greu să-i arăt lui Urpat de ce nu voiam să mă fac tătar. Îi răspunsei într-o doară:

– Nu știu tătărăște. Și dacă nu știu tătărăște n-am cum să mă fac tătar.

– Înveți tu. Cu mine. Cu Uruma. Înveți tu. Numai să vrei și înveți. Însă nu e vorba de știut tătărăște. Poți să înveți și mai târziu.

Mă prefăcui că nu pricep.

– Atunci despre ce este vorba?

– Nu știi?

– Nu, Urpat, nu știu.

Se opri. Mă oprii și eu. Tătărușul se uită la mine cu ochii lui prelungi și nițeluș piezișii.

– Ca să te faci tătar, trebuie... Trebuie să treci pe la hogea. O să-ți spună el mai bine decât mine ce se cade să faci tu ca să devii tătar. Făgăduiește-mi, Lenk, făgăduiește-mi c-ai să treci pe la hogea, să te-nvețe el cum să devii tătar.

– O să mă gândesc la propunerea ta, Urpat, îți făgăduiesc să mă gândesc. Și dacă hogea Oigun va vroi...

– Uruma s-ar bucura mult. Poate că Uruma s-ar bucura și mai mult decât mine dacă tu ai deveni tătar.

Cuvintele lui Urpat mă arseră. „Uruma s-ar bucura și mai mult decât mine dacă tu ai deveni tătar"... De ce-mi pomenise Urpat de Uruma? Nu cumva tătărușul aflase ori măcar mirosise ceva? Îi spusei încet și uscat, însă oarecum poruncitor:

– Hai acasă, Urpat. Am întârziat cam mult la cafenea și pe mine mă așteaptă herghelia. Iar stăpânul... Stăpânul s-ar putea să mă certe.

– Era ostenit, zise Urpat. S-a culcat. O fi și adormit.

– De unde știi tu că era ostenit?

– L-am văzut căscând. Când cască e ostenit. Și când e ostenit se culcă. Și dacă se culcă ostenit adoarme numaidecât.

În zilele care urmară nici Uruma, nici primarul din Sorg nu-mi pomeniră vreun cuvânt despre „nunta" băiatului, dar în casa și în aria tătarului începură pregătirile. În spatele casei și în apropierea salcâmilor strâmbi și ghimpoși, cu umbra rară și săracă, câțiva săteni – fără îndoială rubedenii de-ale primarului – măturară țărâna cu tărnurile, udară pământul și-l bătătoriră bine cu niște maiuri de lemn. Undeva, mai departe, zidiră din cărămidă nearsă, un cuptor. Și tot din cărămidă nearsă întocmiră o vatră neobișnuit de mare. Într-o dimineață Selim Reșit înhămă doi cai la căruță și se duse la Constanța, de unde se întoarse cu câteva oale

mari, de pământ ars, cu o sumedenie de strâchini și cu câteva linguri noi, de lemn. Pe urmă primarul plecă iarăși de acasă și abia a doua zi, către seară, se întoarse de la târlă, aducând în căruță patru berbeci bătuți, mari, grași, cu coarnele întoarse. După aceea trimise un vecin la moara de la Tapala să-i macine grâu nou. Își mai umplu casa și cu alte cumpărături: orez și stafide, curmale și smochine și câteva pungi mari de hârtie pline cu tot soiul de zaharicale. Urpat le da ocol și făcea zâmbre. Tătăroaica cea grasă îl opri sub pedeapsă grea să se atingă de ele.

Cu o zi înainte, primarul își pofti musafirii din Sorg, mergând cu fesul pe ceafă, din poartă în poartă. Pe rubedeniile din alte sate tătărăști le pofti prin trimiși – niște flăcăiandri cârni, veri de-ai lui Urpat. Seara, găgăuții din Korgan veniră cu două hârdaie mari, încărcate cu pești.

– I-am pescuit chiar azi pentru dumneata, domnule primar, și ți i-am adus vii, în apă de mare.

Primarul îi întrebă de preț. Găgăuții îi răspunseră. La auzul sumei, stăpânul meu strânse din ochi, dar nu se tocmi, așa cum avea obiceiul în alte împrejurări. Scoase punga din brâul lat și înflorat și plăti totul, până la para. Peștele îl dete în primire cadânei, iar mie și Urumei ne spuse să ducem hârdaiele în tinda casei. Călcai atunci, pentru întâia oară, peste pragul casei stăpânului meu. Selim Reșit se apucă să taie, să spargă și să stivuie niște lemne. Pe Urpat îl trimise după bătrânul Kevil, bucătarul. Îl întrebai dacă mai are să-mi dea vreo poruncă pentru seara aceea sau pentru a doua zi. Neîntrerupându-se din lucru, zise:

– Tu, câine necredincios, te duci astă-seară ca de obicei, cu caii pe tabun. Mâine dimineață vine și te schimbă Uruma.

– Și mâine? Ce voi avea de făcut mâine?

– Mâine? Mai nimic. O să îngrijești de focuri. Și-o să mai dai o mână de ajutor unde se va simți nevoie.

– Așadar, o să pot vedea „nunta" lui Urpat?

– De văzut, o s-o poți vedea, câine necredincios, dar nu cumva să-ți închipui c-o să te și poftesc la masă.

– Vai, stăpâne, cum o să cutez eu să mă gândesc la așa ceva?

– Se vede că de când muncești la mine, s-a îndurat de tine Allah și te-a mai pricopsit cu ceva minte...

Allahu ekber, Allahu ekber,
Eșheduen llailahe illallah,
Eșheduen llailahe illallah...

Plecai cu herghelia la tabun. Toată noaptea mă gândii la tătărușcă. Ce-o înrăise? De ce se arăta mereu atât de crâncenă cu Hasan? Mi se păruse că-i cunosc bine de tot firea!

Tătărușca veni înainte de revărsatul zorilor. Mă găsi treaz. Era și ea nedormită. Vrusei să-i vorbesc, s-o descos, s-o omor și s-o înviez, s-o domolesc și s-o îmblânzesc. Mă simți. Și îmi spuse, ca o stăpână, poruncitoare:

– Ia un cal și grăbește-te, Lenk. Astăzi o să ai o zi grea.

Mă înclinai și zisei batjocoritor:

– Am înțeles, stăpână, să trăiești, stăpână.

Nu-mi răspunse. Îmi întoarse spatele și-și îndreptă pașii spre plajă. Marea era liniștită, limpede, străvezie. Marea era străvezie, pentru că și cerul era străveziu. În fiecare zi și în fiecare noapte marea împrumută culoarea cerului.

Alesei un cal din herghelie. Încălecai. Privii încă o dată marea. O văzui pe Uruma înotând în larg, spre răsărit, unde geana zării se înroșise. Se ducea, ca și în alte dimineți, să întâmpine soarele. Mă lungii pe gâtul calului mărunt și mițos și slobozii un chiot lung, tătărăsc. Calul se așternu drumului ca o nălucă.

La Sorg mă luă în primire bucătarul Kevil. Era un tătar bătrân, știrb și bărbos, pe care îl mai văzusem de câteva ori la cafenea.

– Hai, bre... Ai întârziat, bre...

Peste noapte, berbecii fuseseră căsăpiți, jupuiți și hărtăniți. O grămadă de carne grasă aștepta să fie aruncată în oale ori înșirată pe lungi frigări de lemn. Doi băiețandri tătari se învârteau în jurul bucătarului așteptând, ca și mine, porunci.

– Tu, Jemal, ajută-mă la oale, iar tu, Omir, aprinde focurile cu câinele necredincios.

Omir veni lângă mine.

– Știi să aprinzi focul?

Râsei. Râse și Omir.

– O să încerc.

Omir râse mai departe. Kevil strigă la noi:

– Apucați-vă de treabă și nu vă mai hliziți.

Pe vatra proaspătă, de cărămizi nearse, îngrămădii lemne. Kevil și Jemal aleseră hartanele cele mai grase și le aruncară în oalele mari care erau umplute pe trei sferturi cu apă. Pe urmă le apucară de toarte și le așezară pe vatră lângă grămezile de lemne uscate, de salcâm.

– Acum aprindeți focurile și aveți grijă să ardă domol.

Aprinserăm focurile unul câte unul. Izbucniră flăcări și fum negru. Răsări soarele. Hogea, urcat în minaret, cântă:

Allahu ekber, Allahu ekber,
Eșheduen llailahe illallah,
Eșheduen llailahe illallah...

Tătarii îngenuncheară în pulberea ariei, cu fața spre soare și începură să bată mătănii. După ce se ridicară îl văzurăm pe Selim Reșit, cu cadâna și cu Urpat. Erau toți trei gătiți de sărbătoare. Primarul îl întrebă de bucătar:

– O să fie totul gata la timp?

– Fiți fără grijă.

Tătăroaica cea grasă, cu obrazul acoperit, iscodi, prin deschizăturile din dreptul ochilor, oalele care începuseră să se încălzească, iscodi focurile și iscodi și grămada de carne grasă care aștepta să fie înșiruită pe frigări și friptă. Ne întoarserăm câteșitrei spatele și plecară, târșâindu-și cipicii prin pulbere spre moschee.

Între timp, mă uitasem la Urpat. Ochii lui prelungi și nițeluș piezișiși erau plini de bucurie, dar și de îngrijorare. Îmi zâmbise, iar eu, răspunzându-i tot cu zâmbet, eram fericit de fericirea lui.

Flăcările mistuiră repede lemnele uscate.

– Acum, ne spuse Kevil, s-a făcut destul jar în jurul oalelor. E tocmai vremea să acoperiți jarul cu tizic, însă trebuie să băgați de seamă ca nu cumva tizicul să înăbușe și să stingă focurile.

Aleserăm brazde uscate din uriașa stivă de tizic din arie și urmarăm întru totul înțeleptele sfaturi ale bucătarului. Focurile de lângă oale, acoperite de tizicul uscat ca iasca, își pierdură

și fâlfâietoarele aripi roșii și își pierdură și strălucirea. Fumul focurilor acum ascunse deveni negru. Kevil ne strigă:

– Fumurile trebuie să fie albastre.

Stârnirăm cu niște bețe lungi focurile, ferindu-ne să nu atingem oalele. Tizicul se aprinse. Focurile prinseră puteri și arseră domol, fumul se subție și se albăstri. Kevil se bucură.

– Așa, băieți, așa să păstrați focurile până la sfârșit.

Clocotul din oale se mai potoli. Omir îmi dete în grijă toate focurile.

– Dar tu, îi strigai, tu ce-ai să faci?

– Așteaptă, îmi răspunse Omir. Așteaptă, câine necredincios, și-ai să vezi.

Îngrămădi, ceva mai la o parte, pe aceeași vatră, uscături. Între timp, Kevil și Jemal se apucaseră să pregătească frigările. Hălci uriașe și grase de carne de berbec fură puse în lungile frigări de lemn, care semănau mai curând a țepoaie decât a frigări. Kevil se apropie de oale. Scoase cu o lingură de lemn o halcă de carne, suflă în ea să se mai răcească, o duse la gură și începu s-o molfăie. Bucătarul nu mai avea niciun dinte în gură. Halca de carne o molfăi între gingii. Zâmbi mulțumit și-o aruncă la loc, în oală. Îl chemă pe Jemal, și peste carnea fierbinte și grasă puseră orez.

– Și acum, spuse bucătarul, acum să ne ocupăm de pește.

Aduseră hârdaiele, cocârjindu-se sub greutatea lor. Peștii, încă vii, se zbăteau. Erau pești rotunzi și turtiți și pești lungi și subțiri, ca șerpii. Erau pești albi și pești arămii.

Îi spintecară, le scoaseră măruntaiele și-i curățară de solzi. Pe urmă îi spălară în apă dulce, de fântână.

– Tigaia...

Jemal aduse din casă o tigaie mai mare decât lopata.

– Untul... Ai uitat untul...

Jemal pieri iarăși și după câteva clipe se întoarse c-o oală de pământ ars, negru.

Prăjiră încet și cu băgare de seamă peștii în unt. Îi puseră într-un coș, lângă peretele casei. Acoperiră coșul cu o pânză. Mirosul de pește prăjit și de unt stărui multă vreme în văzduhul neclintit. Nu adia nici măcar o șuviță de vânt. Nici măcar una.

– Pâinea, spuse Kevil. Pâinea...

Luară făină și apă. Frământară coca în căpistere. O lăsară să se dospească puțin. După aceea făcură o mulțime de pâinișoare ceva mai mari decât podul palmei. Le așezară pe cârpător și le băgară rând pe rând în cuptorul din care scoseseră jarul. Acum, mirosul de pește prăjit și de unt se amestecă repede cu mirosul de pâine și de pământ ars.

Soarele, la care nu mai avusesem vreme să mă uit, se ridicase din mare și rămăsese atârnat ca un uriaș talger de aur deasupra mării albastre, deasupra satului tătărăsc Sorg, deasupra nesfârșitelor și netedelor întinderi dobrogene.

Mai pusei tizic pe foc. Căldura soarelui de vară și a focurilor care ardeau pe lângă oale în aria tătarului ne copleși. Sudoarea porni să curgă șiroaie de pe fețele noastre. Ne șterserăm fețele și mâinile cu niște ștergare de cânepă cenușie.

Primarul din Sorg, cadâna lui scurtă, groasă și grasă, și băiețandrul Urpat se întoarseră de la moschee. Veniră iarăși între noi. Peștele prăjit aștepta în coșuri. Oalele fierbeau, toate, așa cum le orânduise Kevil, la foc domol. În cuptorul nou, pâinișoarele vârâte înăuntru, cu lopățica de lemn, se coceau și se rumeneau. Mirosul de pâine care se coace și se rumenește și mirosul de pământ ars care emana de la cuptor se amestecau acum în zăpușeala zilei și cu mirosul orezului fiert și al cărnii grase din oalele în clocot. Le plăcu. Totul le plăcu. Selim Reșit îmi porunci să scot apă și să ud acea parte a ariei lui care fusese bătătorită cu maiul. Omir înțelese că porunca primarului era greu de îndeplinit de unul singur și-i ceru lui Selim Reșit îngăduința să mă ajute. Primarul din Sorg ridică din umeri:

– Dacă vrei...

Ne apucarăm de lucru. La întreținutul focurilor trecu Jemal. Pe când stropeam des aria, Urpat veni lângă mine și-mi șopti:

– Lenk, mi-e frică. Mor de frică, Lenk.

– Du-te în casă, îi spusei, și caută să te stăpânești. O să te doară puțin și o să-ți treacă.

– Știu c-o să-mi treacă, Lenk, dar acum mi-e frică.

– Nu trebuie să-ți fie frică. Auzi? Încordează-ți voința. Când va fi să fie, să-ți strângi fălcile și să taci. Nu-i stă bine unui tătar adevărat să țipe și nici măcar să se vaiete.

Omir ne auzi. Se apropie de Urpat, rânjind:

– O să te doară, Urpat, o să te doară tare de tot.

– Pe tine, Omir, pe tine te-a durut?

– Oho-ho! Parcă mi-ar fi tăiat gâtul. Am țipat cât am putut și pe urmă...

– Pe urmă ce ți s-a mai întâmplat?

– Am leșinat. Au turnat o găleată de apă rece peste mine și m-au trezit din leșin.

Mă repezii la Omir și-l luai de piept:

– Prostule, îi zisei scrâșnit, prostule! De ce sperii băiatul? A? De ce sperii băiatul?

Omir ridică pumnul:

– Nu-l sperii. Este adevărat că m-a durut. Și tot atât de adevărat este că am leșinat...

Vru să mă lovească. Bătrânul Kevil băgă de seamă, luă un ciomag și veni la noi. Ne certă și ne despărți. Urpat privi. Ascultă. Holbă ochii îngușți și piezișî:

– Lenk, să știi că n-o să te uit niciodată. Nu Omir, ci tu te-ai purtat astăzi ca un adevărat tătar. Îmi pare rău, Lenk, că nu te-ai făcut tătar.

– Poate într-o zi o să mă fac, Urpat. Să mă mai gândesc.

Îl trimisei în casă. De altfel, era tocmai timpul. Hogea Oigun intra în aria lui Selim Reșit, având încârduit după el aproape tot satul. Intrară cu toții în casa primarului. Stăpânul îi aștepta în prag, se înclina adânc în fața lor și-i poftea să intre. Câți nu mai avură loc în casă, adică cei mai mulți, se înghesuiră pe lângă ușă și pe la ferestre. Omir luă de sub șopron câteva rogojini noi, care zăceau acolo făcute sul, le aduse la spinare și le așternu peste pământul bătătorit și ud și le potrivi în așa fel ca umbra salcâmilor, atâta câtă era, să cadă întreagă peste ele. Două rogojini le întinse ceva mai departe, în soare și în praful ariei. Jemal îmi spuse:

– Acum îl dezbracă pe Urpat la piele și apoi îl îmbracă într-o cămașă nouă, largă și lungă până la călcâie.

– Și după aceea?

– După aceea hogea cântă pe nas o rugăciune și când isprăvește rugăciunea îi dă un hanger.

– Și mai departe?

– Îl taie împrejur.

– Cu briciul?

– Nu. Îl taie c-o spărtură de trestie.

– Și într-adevăr doare?

– Doare. Doare grozav.

Nu trecu mult și-l auzirăm pe hoge cântând. Era o rugăciune care se asemuia cu un cântec domol, larg, tărăgănat, adormitor. Tătarii, tineri și bătrâni, care apucaseră să pătrundă în casă, ca și cei care rămaseseră să se înghesuie pe lângă ușă și pe lângă ferestre, îl îngânau. Încetul cu încetul, cântecul se schimbă într-un fel de murmur, apoi se stinse. Primarul ieși din casă însoțit de hogea Oigun și de ceilalți oaspeți. Veniră în arie și se așezară jos, pe rogojini. Lângă primar se așeză hogea, iar pe lângă hoge tătarii care, dând urmare poftirii, veniseră la Sorg de prin alte sate încă de cu zori.

Kevil puse frigările cu carne grasă la fript și le lăsă în grija lui Jemal. Așternu lungi șervete de cânepă cenușie între rândurile de musafiri. După aceea scoase pâinișoarele din cuptor și le duse la masă, așa fierbinți cum erau. Mirosul de pâine coaptă și bine rumenită umplu văzduhul. Tătarilor, care purtau pe cap unii cealmale, alții fesuri, începură să le tremure nările. Primarul bătu din palme, nerăbdător. Kevil îl rugă să aibă răbdare. Acum focurile de pe lângă oale se domoliseră cu totul. Niciunul nu mai scotea fum. Dar carnea grasă care se frigea la focul cel mare sfârâia. Picături rotunde de grăsime se scurgeau și cădeau pe jarul roșu. Mireasma pâinii fu alungată curând de mirosul tare și ademenitor al cărnii fripte. Kevil mă chemă. Odată cu mine îl chemă și pe Omir.

– Voi doi duceți coșul cu pește la masă.

Întrebai:

– Unde să-l așezăm?

– Dați-l stăpânului casei.

Luai coșul, ajutat de Omir. Primarul îl puse în fața hogii. Hogea Oigun își culese câțiva pești fripți și împinse coșul mai departe. Coșul trecu din mână în mână până făcu ocolul mesei.

Când ajunse la Selim Reșit era aproape gol. Își luă și stăpânul câțiva pești. Pe urmă îmi porunci:

– Ce-a mai rămas duci la masa copiilor.

Pe rogojinile întinse în praf și la soare se aflau copiii – prieteni de joacă ai lui Urpat, verii lui din Sorg, verii de prin alte sate tătărăști. Se bulucirăasupra coșului și luă fiecare ce apucă la înghesuială. Mulți nu se aleseră cu nimic. Se mulțumiră numai cu mirosul.

Tătarii mâncau pește gol. Puțini dintre ei se mai atingeau și de pâinișoare. Clefăiau încet, alegeau oasele și le înșirau pe masă.

Se isprăvi cu mâncatul peștelui. Oaspeții își linseră și-și supseră degetele. Bucătarul Kevil ne chemă din nou.

– Acum, flăcăi, a venit rândul orezului. Acum trebuie să le duceți cinstiților oaspeți străchinile. Băgați de seamă să nu vârâți degetele în ele, că vă frigeți.

Cu o mare lingură de lemn umplu cu vârf fiecare strachină. Luam câte două străchini fierbinți și le duceam musafirilor. Oricât ne ferirăm, degetele tot ne intrară în orezul în care zăceau marile hălci de carne de berbec atât de fierte că se topeau în gură. Îi servirăm pe rând, începând cu hogea, cu primarul și cu cei mai bătrâni și terminând cu copiii. Kevil le pusese oaspeților și linguri. Din loc în loc pusese și câte un cuțit, dar nimeni nu se atinse nici de linguri, nici de cuțite. Degetele le erau, tuturor, de ajuns. Intrară în curte, duseră la gură instrumente vechi, de alamă și începură să cânte sălbatic cinci turci. Tătarii holbară ochii și-și mângâiară bărbile.

– Meterhaneaua!... Meterhaneaua!...

Selim Reșit le făcu semn să tacă. Tăcură turcii. Erau rupți, jegoși și bărboși. Praful le albise straiele. Căldura zilei și drumul străbătut îi istovise și-i umpluse de sudoare.

Stăpânul se ridicase de la masă, se dusese la ei și-i certa. Turcii îngânau cuvinte domoale. Îl întrebai pe Jemal ce se întâmplă.

– Turcii au întârziat și Selim Reșit îi ceartă și-i amenință că, la sfârșitul ospățului, o să-i pedepsească.

– Cum o să-i pedepsească?

– Nu știu nici eu. O să vedem.

Primarul se întoarse și se așeză iarăși, pe rogojină, lângă hoge. Turcii zâmbiră umili, își duseră instrumentele la gură. Suflară în ele. Îngrozitorul tapaj reîncepu. Tătarii își clătinară capetele, își mângâiară bărbile și se apucară să mănânce. Luau din străchini, cu degetele, orezul fierbinte, mustind de grăsime, îl cocoloșeau în podul palmei, îl duceau la gură și, înainte de a-l înghiți, îl mestecau încet și îndelung.

După ce mâncară orezul, trecură la hartane. Roaseră și înghițiră totul. Le umplurăm o dată și încă o dată străchinile. Unii, ca și atunci când mâncaseră pește, se atinseră și de pâinișoară, însă cei mai mulți se mulțumiră s-o miroasă.

– Băutura! spuse Selim Reșit. Aduceți băutura.

Kevil ne arătă ulcioarele rânduite mai din vreme la umbră, lângă peretele casei. Le luarăm și le împărțirăm mesenilor. Era dulce cumâsul? Era acrișor? Nu știam. Nu știam, pentru că, deși trăiam de atâta vreme pe lângă casa primarului din Sorg, încă nu-l gustasem. Ulcioarele trecură de la gură la gură. Oaspeții își pipăiră pântecele. Le găsiră goale. Unii râgâiră. Alți își linseră buzele și-și pieptănară bărbile lungi și stufoase cu degetele pline de grăsime. Ascultând mai departe chinuitoarele sunete pe care le scoteau din alămurile lor turcii, sleiți de osteneală și poate că și de foame, se apucară să sporovăiască. Își trecură iarăși unul altuia ulcioarele. Kevil îmi porunci mie și lui Omir să strângem străchinile și grămăjoarele de oase din dreptul fiecărui tătar. Strânserăm străchinile și le rânduirăm la fereală, lângă peretele casei. Oscioarele le făcurăm, tot acolo, grămadă. La o nouă poruncă a bucătarului, puserăm pe șervetele întinse pe rogojini câteva talere mari, de lemn. Acum, Kevil lua de la foc o frigare, venea cu ea, își făcea loc printre oaspeții așezați pe rogojini și, cu un cuțit mare, care semăna mai curând a sabie decât a cuțit, tăia în două hartanele grase și bine fripte și le făcea să cadă pe talerele de lemn. Curând toate frigările fură despuiate astfel de carne. Oaspeții atacară pâinișoarele și mormanele de hartane din fața lor. Mâncau ca și mai înainte, încet, cu grijă, ca niciun strop de grăsime și nicio fărâmitură de carne să nu se piardă, și cu o poftă pe care până atunci rareori o mai văzusem. Parcă

erau flămânzi de la începutul lumii. Mi se făcu și mie foame. Poate că i se făcuse foame și lui Kevil. Poate li se făcuse foame și celorlalți doi – lui Jemal și lui Omir – însă la foamea noastră nu se gândi nimeni.

Culeserăm ulcioarele goale și le înlocuirăm cu altele pline. Masa era în toi. Meterhaneaua chiuia și guița, icnea și urla, scâncea și se văita și iarăși chiuia triumfătoare și guița veselă. Muzica le mergea tuturor oaspeților la inimă. Zăpușeala era grea. Soarele trecuse de mult de amiază și rogojinile care la începutul mesei aveau puțină umbră, acum se găseau în plina bătaie a soarelui. Nimeni însă nu lua în seamă nici arșița greu de îndurat a soarelui, nici zăpușeala vâscoasă care stăruia în văzduhul neclintit. Printre urletele orchestrei turcești, auzirăm grăbit tropot de cai. Tătarii nu se sinchisiră. Tropotul de cai, atât ziua, cât și noaptea, era, într-un sat tătărăsc, în firea lucrurilor. Gândul meu era la Uruma. Îmi fu lesne să-mi închipui că tătărușca, lăsând herghelia singură pe tabun, în zăpușeala zilei, se repezise până acasă pentru a-și lua ceva de mâncare. Mă strecurai repede în partea din față a casei, s-o văd, să-i deschid poarta și, dacă va fi cu putință, să schimb câteva vorbe cu ea. Nu mică îmi fu mirarea pomenindu-mă față în față cu cei doi jandarmi pe care îi întâlnisem în drumul spre Korgan și care-i împușcaseră pe turcii tineri. Jandarmii își opriseră caii și-mi cerură să le deschid poarta. M-am repezit și le-am deschis. Mândri de hainele lor albastre, de carabinele lucioase pe care le purtau și de puterea pe care o aveau asupra satelor dobrogene, jandarmii intrară în arie, își mânară caii înalți, grași și lucioși și nu se opriră decât la doi pași de blajinii tătari. Jerpeliții muzicanți turci tăcură de parcă le-ar fi scos cineva sufletele din trup în aceeași clipă. Tătarii holbară ochii, se ridicară cu greu, unii din pricina bătrâneții, alții din pricina pântecelor prea pline. Cel dintâi se ridicase stăpânul meu, Selim Reșit. Primarul se înclină adânc în fața jandarmilor, mult mai adânc decât izbuteam să mă înclin eu în fața lui sau în fața grasei și groasei cadâne Selvyé. Ceilalți meseni se înclinară și ei. Kevil, Omir și Jemal încremeniră. Unul dintre jandarmi îl întrebă pe primar:

– Nunta lui Urpat?

– Da, domnule jandarm... Nunta...

– Văd că ai mulți musafiri, primarule.

– Câți mi-a dăruit Allah, domnule jandarm...

– Dar pe noi ai uitat să ne poftești, primarule. Pe noi ne-ai socotit nevrednici să mâncăm la o casă tătărască, primarule. Noi, pentru tine, am rămas ca și sluga ta – și mă arătă cu degetul – tot niște câini necredincioși, ori poate chiar niște câini spurcați...

Selim Reșit se mai înclină o dată în fața lor și în fața cailor lor, înalți, grași și lucioși, însă de data aceasta primarul din Sorg se înclină atât de adânc, încât puțin lipsi să nu cadă în nas. Rămânând înclinat, zise:

– Allah m-a povățuit să nu vă poftesc, domnule jandarm. Iar Mahomed, profetul atotputernicului Allah, mi-a spus: „Selim Reșit, tu nu ești vrednic să poftești la masa ta săracă și printre oaspeții tăi săraci pe multluminații și multcinstiții jandarmi de la Tapala. Ai face mai bine, Selim Reșit, dacă le-ai trimite acolo, la reședința lor, un curcan și-ai însoți curcanul de cel mai gras batal din turma ta."

Jandarmul râse și-l întrebă:

– Și tu, Selim Reșit, ai urmat înțeleptul sfat al profetului vostru?

– Îl voi urma în zorii zilei de mâine, domnule jandarm, dacă Allah și preaînțeleptul său profet ne va ajuta să trecem cu mulțumire sfânta zi de astăzi, și s-o apucăm sănătoși și pe cea de mâine.

Acum râseră amândoi jandarmii.

– Așteptăm, spuse unul dintre jandarmi.

Întoarseră caii cu cozile spre noi și plecară. Alergai și închisei poarta în urma lor. Mă folosii de prilej și, știind-o pe tătăroaica Selvyé singură și zăvorâtă în odaia ei, mă strecurai tiptil la Urpat. Îl găsii ghemuit în pat, îmbrăcat într-o cămașă albă ca zăpada, largă și lungă. Văzându-mă, tătărușul se bucură. Îmi arătă un hanger vechi, cu mâner de argint:

– Înainte de a mă tăia acolo, Lenk, tata mi-a dăruit acest hanger. De acum înainte sunt bărbat în toată legea, Lenk, bărbat în toată legea. Pot să mă iau la trântă cu băieții. Pot să iau parte la întrecerile de cai. Pot să învăț să joc dacă vreau, Lenk. Iar peste puțini ani... Oho!... peste puțini ani pot să-mi iau și cadână, Lenk...

– Dar de durut, te doare?

– Mă doare, Lenk, grozav mă doare.

– Când te-a tăiat hogea Oigun, ai plâns?

Se încruntă și ridică hangerul sclipitor:

– Cum era să plâng? De ce mă întrebi tu pe mine dacă am plâns? Eu sunt tătar adevărat, Lenk, și un tătar adevărat se ține tare, nu plânge, nu țipă, oricât l-ar durea.

– Omir... Și Omir e tătar adevărat și totuși mărturisea că atunci când i s-a întâmplat lui, a țipat, s-a zbătut, a plâns și a leșinat...

– Omir! Omir nu e tătar adevărat. Bunica după mamă a lui Omir a fost turcoaică...

Tătărușul mângâia ușor, cu degetele, ascuțișul de brici al vechiului hanger, moștenit cine știe de la cine și cine știe de când de familia lui Selim Reșit, hanger trecut la „sunat" din tată în fiu... Jucându-se cu hangerul, tătărușul încerca să-și facă singur curaj, dar se vedea limpede că durerea îl chinuia îngrozitor. Întregu-i trup îi dârdâia de parcă ar fi fost bolnav de friguri.

– Să-ți aduc ceva de mâncare?

– Nu. Astăzi n-am voie să mă ating decât de dulciuri.

Omir veni după mine.

– Nu sta de vorbă cu Urpat! Astăzi nu sta de vorbă cu el. Dacă află, Selim Reșit se supără.

Îl urmai îndată. Acum, scăpați ușor de teama jandarmilor, oaspeții se așezaseră iarăși la masă. Înfulecau carnea friptă. Rodeau oasele. Le sugeau măduva. Muzicanții turci, care rămăseseră pieriți tot timpul cât jandarmii se aflaseră în aria primarului, își veniseră în fire, duseseră vechile și jalnicele instrumente la gură și se apucaseră, ca pentru a-și scoate paguba, să sufle în ele din toate puterile. Tapajul la care se dedau era greu de închipuit. Muzica aceea, când tărăgănată până la adormire, când icnită și repezită ca o năvală, le ațâța oaspeților lui Selim Reșit pofta de mâncare, le stârnea și le aprindea și setea.

Tătarilor le trebui mai bine de un ceas până isprăviră de mâncat carnea, de ros oasele și de supt măduva. Tot nu osteniseră mâncând și bând cumâsul din ulcioarele burticoase.

Soarele trecuse de mult de amiază, însă nu-și pierduse nimic din strălucire și căldură. Țărâna ariei se înfierbântă și mai mult, cerul deveni și mai albastru, văzduhul ajunse și mai vâscos, și mai stătut decât înainte. Meterhaneaua turcească țipa, dormea, se trezea și iarăși țipa.

Selim Reșit îl chemă pe bucătarul Kevil, care era tot baltă de sudori, și-l trimise să aducă din casă, împreună cu cei doi flăcăiandri tătari, dulciurile. Mie îmi porunci să curăț încă o dată masa. Culesei la repezeală talgerele de lemn pline de seul rece, sleit, cu miros ascuțit, le dusei lângă strâchini și mă apucai să adun cu hărnicie și grămăjoarele de oase roase și cu măduva suptă până la cel din urmă strop. Kevil și băiențandrii tătari așezară în fața oaspeților coșulețele cu stafide și cu smochine și pungile cu zaharicale. Stăpânul îmi porunci:

– Du-te fuga la cafegiul Vuap și spune-i că e tocmai timpul să vie. Ajută-i și tu la adusul calabalâcurilor, câine necredincios!

Lui Jemal îi porunci să umple încă o dată ulcioarele cu băutură, iar lui Omir să reaprindă unul din focurile care erau pe stinse.

Plecai și mă silii să ajung cât mai repede. Călcând pragul cafenelei mă bucurai văzând că Vuap mă așteaptă.

– Te cheamă stăpânu-meu, îi spusei. Zice că e tocmai timpul să...

– Știu. Știu și sunt gata, bre...

Încuie ușa cafenelei și, arătându-mi un coș mare, plin cu cești, cu farfurioare, cu ibrice și cu ibricele, zise:

– Ajută-mă, ghiaure...

Luai coșul ce-mi arătase. Al doilea coș încărcat cu pungi de zahăr și cafea, binevoi să și-l ducă singur.

Mă chinuia îngrozitor căldura. Mă chinuia și mai îngrozitor zăpușeala. Mi se părea că aerul pe care-l sorb cu nesaț nu e aer, ci plumb fierbinte, topit. Pe deasupra, mă mai chinuia și praful pe care-l stârneam mergând și care-mi rămânea în nări și pe buze, pe gene și pe sprâncene și care-mi pătrundea adânc în urechi. Mergeam în pas cu Vuap, dar, de oboseală și din cauza piciorului meu beteag, mergeam nițeluș împleticit, de parcă aș fi fost beat. Vuap, grijuliu, zise:

– Vezi să nu cazi, ghiaure.

– Ei și? Ce-ar fi dacă aș cădea? Mai nimic. M-aș ridica, m-aș scutura de praf și aș merge în pas cu tine mai departe.

– Și ceștile mele care s-ar sparge? Și farfurioarele mele care s-ar sparge? Cine mi le-ar plăti? Altă avere n-am, ghiaure.

Îl asigurai că n-o să se întâmple nimic și se liniști.

Muzicanții ne primiră cu urletele alămurilor. Ah!... Să-l fi văzut pe Vuap cum alegea cărbunii! Să-l fi văzut cu ce gingășie mânuia ibricele! Cum potrivea cafeaua și zahărul! Și cum așeza fiecare ibric când pe o grămadă de cărbuni, când pe o grămăjoară! Nu era de mirare că fiecare ceașcă își avea caimacul ei, gustul ei, după dorința fiecărui musafir. Căci pentru Vuap nu era acolo, la masa lui Selim Reșit, niciun oaspete, fie din Sorg, fie din oricare alt sat tătărăsc, pe care el să nu-l fi cunoscut și ale cărui gusturi, în ceea ce privește cafeaua, să nu le fi știut pe de rost, mai abitir decât cunoștea hogea Oigun versetele sfântului Coran.

Odată cu servitul cafelelor se aprinseră lulele. Fumul lor albastru și ascuțit, usturător aproape, îndepărtă mușteleare tot timpul cât ținuse masa zburaseră în roiuri negre pe deasupra cealmalelor verzi ori galbene și pe deasupra fesurilor roșii.

Meterhaneaua nu-și micșora deloc tapajul. Dimpotrivă. Și-l întețea.

Tătărușii, deși fuseseră serviți cei din urmă, se săturaseră înaintea vârstnicilor și cum ei nu aveau încă parte nici la cafea și nici la lulele, se ridicaseră de la locurile lor și începuseră să se zbânțuie, gălăgioși, prin arie.

Selim Reșit își mângâie pântecul și iar râgâi mulțumit. Făcu semn meterhanelei să tacă. Turcii, plini de praf, sleiți și copleșiți de sudoare, își luară alămurile vechi, strâmbe și coclite de la gură. Primarul se ridică alene de la masă. Odată cu el se ridică și hogea Oigun. Câțiva bărboși mai bine îmbrăcați și cu brâie mai late îi imitară. Ceilalți se răsuciră pe șezut, întorcându-se cu fețele bărboase și mustăcioase spre muzicanți, iar după aceea rămaseră, ca și mai înainte, neclintiți, pe rogojini. Turcii îi urară viață lungă și fericită lui Urpat. Selim Reșit le mulțumi ploconindu-se. Turcii, la rândul lor, se ploconiră adânc în fața tătarului și-i mai urară, încă o dată, viață lungă și fericită lui Urpat. Pe urmă, rămânând tot aduși de spate, întinseră mâinile uscate și negre și spuseră:

– Bacșiș!...

Primarul râse:

– Bacșiș!... Fără îndoială că am să vă dau și bacșiș. Dar pentru ce ați întârziat? Întâia parte a ospățului am fost lipsiți de cântece. Era vorba să nu întârziați.

Turcii se îndreptară de mijloc. Li se ivi în ochii mari și melancolici o adâncă mâhnire. Unul dintre ei grăi tărăgănat:

– Drumul!... Noi n-avem cai. Și n-a vrut nimeni să ne-mprumute cai. Cine să împrumute cai unor turci săraci? De la Topraisar până aici am venit pe sub soarele arzător al lui Allah și prin pulberea deasă a lui Allah, pe jos. Ne rugăm de iertare și ne mai rugăm și de bacșiș. Și rugându-ne pentru iertare și pentru bacșiș, ne mai rugăm încă o dată lui Allah și înțeleptului său profet Mahomed să-i dăruie viață lungă fiului tău Urpat, la al cărui „sunat" am cântat astăzi.

Selim Reșit se sfătui cu hogea Oigun. Șoptiră îndelung între ei, barbă stufoasă lângă barbă stufoasă.

Isprăviră sfatul. Primarul zise:

– Pentru întârziere vă iertăm. V-ați ostenit îndeajuns și cântările voastre ne-au bucurat sufletele. Însă iertarea este iertare numai pe jumătate. Bacșișul va întrece așteptările voastre, însă...

Turcii înțeleseră ce-i aștepta. Se duseră tăcuți, abia târșindu-și picioarele și-și puseră alămurile lângă peretele casei, apoi se întoarseră și se așezară la rând, ca soldații. Înțelesei fără greutate că tot ceea ce avea să li se întâmple acum li se mai întâmplase de nenumărate ori în umila și chinuita lor viață. Selim Reșit vârî mâna în brâu, scoase o pungă plină cu bani de argint și o sună. Sunau frumos arginții. Turcii ieșiră din amorțeală și își arătară dinții mari și albi de parcă s-ar fi pregătit să muște.

– Primarul tot îi pedepsește, îmi șopti Jemal.

– Cum?

– Ai să vezi. Numaidecât ai să vezi, ghiaure.

Selim Reșit scoase un leu de argint din pungă și-l aruncă în sus. Banul rotund sclipi o clipă în soare. Turcii se repeziră și unul din ei izbuti să-l prindă, din zbor, în dinți. Tătarii chiuiră de bucurie. Selim Reșit mai aruncă un leu. Îl prinse, din zbor, între dinți, alt turc.

De mai bine de douăzeci de ori stăpânul meu aruncă lei de argint în sus. Niciunul nu căzu în țărână. Turcii se încordau, erau numai ochi, și în timp ce banul sfârâia și sclipea în văzduhul vâscos, când unul când altul se pregăteau să-l prindă între dinți, îi pândeau căderea și-l și prindeau. Fiecare izbândă a turcilor era însoțită de lungi chiuituri de bucurie.

Stăpânul meu își puse punga goală în brâu. Veni rândul hogii Oigun să arunce bani. Dar hogea era mai sărac decât Selim Reșit, iar Urpat, care acum tremura vargă în casă cuprins de dureri, nu lui îi era fiu, așa că nu le aruncă turcilor decât câțiva bănuți găuriți de nichel. Muzicanții se ținură mai departe încordați și-i prinseră și pe aceia, tot din zbor și tot între dinți.

După hogea se mai îndurară și alți tătari și le aruncară și ei muzicanților, unii bani de nichel, alții bănuți mici de tot, de aramă care, atunci și pe meleagurile acelea, își aveau și ei prețul lor.

În sfârșit, jocul acesta, care la început mă încântase și mă interesase și care, prelungindu-se, ajunsese să mă umple de silă prin cruzimea și sălbăticia lui, se isprăvi. Turcii, leoarcă de sudori, se duseră lângă zidul casei, se așezară în țărână, scoaseră banii pe care-i primiseră bacșiș pentru osteneală și-i făcură o singură grămadă. Îi numărară cu mare băgare de seamă, îi rânduiră în grămăjoare egale și-și luă fiecare partea dreaptă. Se sculară mulțumiți de câștig, se înclinară adânc în fața tătarilor, le mulțumiră, își adunară alămurile, se încârduiră și plecară cântând, urmăriți de tătărușii care se ospătaseră la „nunta" prietenului și vărului lor Urpat. Plecă și hogea Oigun. Ploconindu-se în fața lui Selim Reșit și mulțumindu-i pentru cinstea arătată lor, plecară și ceilalți musafiri.

Se lăsă seara. Vuap își primi plata și bacșișul. Îl ajutarăm pe Kevil să-și adune calabalâcurile. Stinserăm focurile și strânserăm cenușa. Aruncarăm într-un colț al ariei, pentru câini, resturile. Mă dusei la fântână, scosei apă și mă spălai. Mâncai o pâinișoară. Pe când Kevil, Jemal și Omir se socoteau cu Selim Reșit, sosi, în goana mare, herghelia adusă de la tabun de Uruma.

VII

Peste o săptămână Urpat era sănătos tun. Sărea și zburda și mă ruga să mă iau mereu la trântă cu el.

– Ei, Lenk, când ai de gând să te faci tătar? M-aș bucura. Iar Uruma s-ar bucura chiar mai mult decât mine.

– Am să mă mai gândesc, Urpat, și într-o zi poate o să mă hotărăsc să devin tătar.

Multe spune omul la veselie sau la necaz și puține înfăptuie.

Mulțumit că dusesem la bun capăt, în miez de vară, greaua muncă pe care mi-o ceruse seceratul și treieratul recoltelor stăpânului meu Selim Reșit, mulțumit și de faptul că „nunta" lui Urpat trecuse cu bine și că acum băiețandrul era mai vesel, mai curajos și mai mândru decât înainte, m-am tot văzut și m-am tot întâlnit cu Uruma, am tot păscut pe tabun și am tot adăpat la fântâna cu roată herghelia tătarului, până când s-a pogorât asupra Dobrogei barbara toamnă. Odată cu sosirea ei, vijelii aprige au început să bată și ploi năprasnice s-au prăvălit asupra nesfârșirilor. Țărmul mării a rămas pustiu, aspru, cenușiu. Cât despre mare... Marea înnebuni cu totul. Vuia și se zbătea. Însă caii primarului din Sorg nu voiau să știe de timpul urât. Tremurau, alergau și se încălzeau și iarăși tremurau. Trebuiau să fie, cu orice chip, păscuți și adăpați mai departe. N-aveam încotro. Tremuram și eu mai abitir decât ei, fluieram a pagubă, îmi puneam un sac gros, de cânepă, în spinare, încălecam și-i duceam la păscut. Mă adăposteam... Nu. Nu mă adăposteam nicăieri, pentru că nu aveam unde mă adăposti. Uneori, îndurând urgia ploii și a vântului, venea și Uruma. Îmi aducea masa de prânz: o bucată de pâine uscată și o ciosvârtă de carne de oaie, friptă. După ce vedea că am isprăvit de mâncat, intra sub sacul meu și mă mai încălzea.

– Lenk... E-atât de frumoasă viața, Lenk...

– Dar ce? Am spus eu vreodată că nu e frumoasă?

– Nu știu dacă ai spus-o, dar tu ești amar, Lenk, amar ca zeama de cucută. Și mi se pare că nici nu te mai iubesc, Lenk.

– Nu mă mai iubești deloc?

– N-aș putea spune că nu te mai iubesc deloc, dar simt că nu te mai iubesc așa cum te-am iubit atunci, la început.

Îmi păru rău. Îmi păru mai mult decât rău. Îmi mușcai pe tăcute buzele. Mi le mușcai până le simții sângerând. Tăcui un timp. Marea vui. Ploaia răpăi. Ne strânserăm unul într-altul. Parcă ne făcurăm una. Buzele îmi tremurară și mi se uscară. O întrebai:

– Uruma, și cam de când nu mă mai iubești tu pe mine ca atunci... Ca atunci... La început...?

Își trecu mâna pe după mijlocul meu și mă strânse și mai mult lângă trupu-i puțin și sprinten. Șopti:

– Cred că dragostea mea pentru tine, Lenk, a început să scadă din seara aceea... Din seara aceea când te-ai întors amețit de băutură de la găgăuțele din Korgan.

– Dar tu știi bine că nici nu m-am atins de fetele de acolo.

– Știu, Lenk. Dar găgăuțele au stat lângă tine, au băut cu tine, te-au râvnit, te-au privit îndelung, Lenk...

– Și ce rău vezi tu în asta?

Își trase mâna. Se îndepărtă ușor de mine. Mă privi cu ochi mari, mirați.

– Cum de nu înțelegi, Lenk? Găgăuțele te-au privit îndelung, Lenk...

– Ei și?

– Tot nu înțelegi, Lenk, tot nu înțelegi?!...

– Dar ce este aici de înțeles ori de neînțeles?

Își holbă ochii prelungi și piezișii, verzi ca verdea și aspra iarbă a Dobrogei. Se miră și mai mult. Pe urmă spuse cu tristețe:

– Privindu-te îndelung, femeile ori fetele acelea – că nici acum nu știu bine ce-or fi fost – te-au spurcat, Lenk.

Veni rândul meu să mă mir. Ridicai din umeri.

– Tu uiți, Lenk, că eu sunt o biată tătăroaică pe jumătate sălbatică. Am și eu gândurile mele, pe care tu nu le cunoști, felul meu de a vedea și de a judeca lumea pe care tu nu-l pricepi. Iar cât despre dragoste... Eu te-am iubit altfel decât ghiaurele. Nu e așa că eu te-am iubit altfel?

– Da, îngânai, într-adevăr, tu m-ai iubit altfel decât m-a iubit ori m-ar fi iubit oricare altă fată.

Răspunsul meu, care nici măcar pe sfert nu era adevărat, o mulțumi și o încântă. Câteva clipe fu fericită. Nu trecu mult și-i pieri lumina din ochi. Se întunecă.

– Știi, Lenk, atunci când ai venit la noi, la Sorg, și mi-ai spus că te-a adus marea, eu am crezut adânc că într-adevăr te-a adus marea... Că te-a adus marea pe valurile ei cu creste de spumă. Și am mai crezut că marea te-a adus pe valurile ei cu creste de spumă la Sorg, anume pentru mine. Din voia și din porunca lui Allah...

Și șopti:

Allahu ekber, Allahu ekber,
Eșheduen llailahe illallab,
Eșheduen llailahe illallab...

După ce tăcu, spusei încet:

– Poate că marea m-a adus anume pentru tine, Uruma... Din voia și din porunca lui Allah, deși nu m-a adus pe creasta valurilor, ci pe puntea unui vas.

– Nu, Lenk, marea nu te-a adus pentru mine. Sunt multe săptămâni de când știu că marea nu te-a adus pentru mine.

Nu știu de ce o întrebai:

– Nu cumva tu știi că marea nu m-a adus pentru tine de atunci de când ai început să-l bați pe Hasan?

I se păru ciudat că încerc să-i pătrund tainele ei cele mai ascunse. Ridică glasul:

– De ce-mi pomenești de Hasan?

– Pentru că aș vrea să știu de ce-l bați.

– Hasan e calul tatălui meu. Și dacă e al tatălui meu înseamnă că e și al meu. Și dacă Hasan e și al meu, pot să fac ce vreau cu el.

– Nu mi-ai răspuns la întrebare, Uruma.

– Nici n-am vrut să-ți răspund.

Se înteți vântul. Marea se zbătu. Un val uriaș veni și se sparse lângă picioarele noastre. Ploaia izbi cu dușmănie în sacul de cânepă sub care ne adăposteam. Mi se făcu frig. I se făcu frig și Urumei. Ne strânserăm iarăși unul într-altul, să ne mai încălzim.

– Uruma...

– Da, Lenk.

– De ce crezi tu că marea nu m-a adus pentru tine?

– Dacă te-ar fi adus pentru mine, Lenk, așa cum am crezut eu atunci, la început, nu te-ai mai gândi să pleci de-aici. Și nici nu te-ai fi dus la găgăuțele din Korgan, să te spurce cu privirile lor.

Nu voii să mai pomenesc de fetele din Korgan a căror amintire mă înfiora. Mă mulțumii să spun:

– Într-o zi tot va trebui să plec de aici, Uruma.

– De ce să pleci? Nu te silește nimeni să pleci.

– Nu pot sta mult timp într-un loc. Se pare că sunt ursit să nu-mi găsesc niciodată nici rostul, nici astâmpărul. Să umblu mereu prin lume... Să umblu... Să umblu...

– Vezi? Vezi? Acum cred că tu nu m-ai iubit deloc, Lenk! Acum cred că tu nu m-ai iubit pe mine niciun pic.

Dacă o iubisem! Dacă o iubisem! Nici eu singur nu știam dacă o iubisem ; și acum... nici acum nu știam dacă o iubesc. Dragostea se prindea greu de inima mea. Și mereu se desprindea și mă lăsa singur... Sau... Sau cel puțin așa mi se părea. Nu puteam să-i spun toate astea Urumei. Îngăimai fără niciun pic de convingere:

– Ba te-am iubit, Uruma, te-am iubit cum nu mai iubisem pe nimeni mai înainte.

– Poate, Lenk, poate că m-ai iubit. Dar nu cine știe cât. Poate mă mai iubești și acum, dar nu cine știe cât. Poate că voi, ghiaurii, nici nu sunteți în stare să iubiți cu adevărat. Poate... Nu... N-am să-ți mai spun nimic.

Veniră zile cu soare. Veniră și nopți cu stele și cu lună. Pe urmă veniră iarăși zile cu ploaie și nopți cu ploaie.

– Cum a păscut az-noapte herghelia, câine spurcat?

– Bine, stăpâne, cum nu se poate mai bine. Ploile au înviorat pământul și iarba a înverzit și a crescut iarăși, ca primăvara.

– N-a încercat nimeni să se apropie de herghelia mea, câine necredincios?

– Nimeni, stăpâne, nimeni.

– Noaptea trecută hoții au încercat să spargă niște case tătărăști la Mangalia.

Într-o zi Uruma veni pe ploaie, călare, purtând în mână o furcă de fier cu patru colți ascuțiți. Avea obrazul liniștit, nițeluș strâmb. Mi se păru mai îmbietoare decât oricând. O întrebai:

– De ce ai adus furca? Ce-ți trebuie?

Încruntă sprâncenele. Crezând că mă tem, zâmbi. Zâmbi și-mi răspunse încet:

– O să vezi, Lenk. O să vezi numaidecât.

Mă gândii la multe, numai la ce avea să se întâmple peste câteva clipe nu mă gândii. Pătrunse în mijlocul hergheliei și-l căută pe Hasan. Șuierat și chemat pe nume, Hasan întoarse capul și se apropie de ea nechezând bucuros și ușor. Tătărușca îl mângâie îndelung pe bot și pe coamă și-l sărută pe frunte, drept între ochi. Hasan se cutremură de plăcere. Nările începură să-i tremure. Atunci, Uruma se îndepărtă câțiva pași, ridică furca și, năpustindu-se cu toate puterile, i-o înfipse în coaste. Calul icni greu, se săltă înnebunit de durere, pentru o clipă, în două picioare, apoi se întoarse și o rupse de fugă cu furca înfiptă adânc în trupul lui. Fugi... Fugi... După ce mai osteni, făcu un larg ocol, se apropie în goană de țărm, se răsuci de două-trei ori și se prăbuși pe nisip pe partea în care nu fusese lovit. Încremenii. Uruma se duse încet la Hasan, se opinti, scoase furca și i-o mai înfipse de câteva ori tot între coaste, căutându-i parcă inima, Hasan mai zvâcni de câteva ori din picioare și, într-o baltă de sânge, își dădu duhul. Alergai la tătărușcă.

– Ce-ai avut cu Hasan? De ce l-ai omorât?

– Așa mi-a fost pofta, câine necredincios.

Uitai că mi-e stăpână. Urlai la ea:

– Spune-mi!... De ce l-ai omorât pe Hasan? A? De ce l-ai omorât?

Tăcu un timp. Tăcui și eu. Dar cum nu mai eram în stare să îndur tăcerea, urlai încă o dată la ea:

–Spune-mi... Spune-mi de ce l-ai omorât pe Hasan?

Tătărușca își împietri fața și-mi răspunse aspră:

– Am crezut că înțelegi. Dar pentru că văd că nu-nțelegi, iată, am să-ți spun: l-am omorât pe Hasan, câine necredincios, ca să nu te omor pe tine...

Era întâia oară când tătărușca mă numea „câine necredincios". Până atunci, numai primarul îmi spusese așa, și nu chiar totdeauna, ci doar când era întors pe dos din cine știe ce pricină, ori când ținea cu tot dinadinsul să-mi arate că eu, creștinul, eram sluga lui și că mă aflam la cheremul lui. Îmi mai spunea câteodată și Urpat câine necredincios.

– Dar... Dar... Ce va spune primarul?

– Ce va spune tata? Asta, câine necredincios, asta nu te privește.

– Mai bine mă omorai pe mine, îi spusei. Da. Era mai bine dacă mă omorai pe mine.

– Tu poți să te omori și singur, dacă vrei. Și chiar o să te omori singur. Poate mai curând. Poate mai târziu. Dar eu cred, câine necredincios, că ai face bine să te omori cât mai curând.

Plecă. Încălecă la întâmplare un cal din herghelie, i se prinse de coamă, șuieră șerpește, îl izbi cu călcâiele și porni, în goana mare, spre Sorg, cu furca plină de sânge în mână.

Rămăsei singur. Herghelia nu se întristă de moartea lui Hasan. Nici măcar n-o luă în seamă. Păscu mai departe în ploaie. Cerul parcă nu văzu nimic și parcă nu auzi nimic. Rămase tot atât de întunecat. Nu se întristă de moartea lui Hasan nici marea. Vui întocmai ca mai înainte, și întocmai ca mai înainte spumă albă răsări pe crestele valurilor. Seara, acasă, Selim Reșit nu-mi pomeni de Hasan. Cum stam ca pe ghimpi, nerăbdător să aflu dacă Uruma i-a mărturisit ori nu despre grozava ei ispravă, zisei:

– Stăpâne, știi că nu-l mai avem pe Hasan?

– Am aflat. Uruma auzise că vreau să-l vând. Mi se oferise pe el un preț mare. Fata n-a vrut ca Hasan să încapă pe mâini străine și l-a ucis. Poate a făcut bine.

Îl întrebai:

– Ce facem? Îl jupuim sau îl îngropăm cu piele cu tot?

– N-am nevoie de pielea lui, slugă, n-am nevoie de pielea lui Hasan, cum n-am nevoie nici de pielea ta.

Scuipă spre mine. Scuipatul îmi trecu pe lângă ureche. Nu mă ferii. Tătarul îmi porunci:

– Să iei mâine dimineață o cazma și să-l îngropi adânc în nisip. Adânc de tot. Să nu-l dezgroape câinii.

– Am să-ți împlinesc întocmai porunca, stăpâne.

Tătarul rânji.

– Te cred. De aceea te-am tocmit slugă: ca să-mi împlinești poruncile.

Mai mult nu-mi spuse, dar și atât mi se păru îndeajuns. Nu primii pâinea uscată și fărâma de brânză albă pe care mi-o aduse Urpat în șopron. Mă culcai și dormii. A doua zi, ploaia se rări și se opri. Vântul se mai domoli și el și spălă cerul de nori. Se domoli și marea. Toamna deveni călduță și dulce. Iarba încolți se și, sub soarele veșted, răsărise iarăși, verde și grasă ca iarba primăverii. Nu mai vorbirăm deloc despre Hasan. Tătărușca mă ocoli, nu se mai uita la mine, cum nu te uiți la un stârv. Începu să mănânce mult și mai ales dulciuri, să prindă carne pe ea, să se îngrașe, să se umfle și să-și piardă, văzând cu ochii, sprinteneala. În schimb, eu rămăsei fără poftă de mâncare, mă uscai și mă gălbejii ca și cum aș fi fost bolnav de lingoare.

Dorul de ducă, dor care mă iertase o vreme, se năpusti iarăși asupra mea și-mi arse somnul.

În lipsă de altceva, stam ore întregi pe țărmul mării. Acum nisipul mărunt și galben era uscat și chiar călduț. Marea foșnea. Soarele, care se afla în cumpăna cerului, pripea ușor. Mormântul lui Hasan, ajuns și măcinat peste noapte de talazuri, abia se mai cunoștea. Nu mai rămăsese din el decât o biată moviliță de nisip. Pe când mă aflam acolo și mă întrebam cam cum aș putea să-mi ucid mai ușor timpul, văzui cum spre răsărit crește din mare parcă și acoperă încet-încet marginea zării o dungă de nori negri. Vântul se înteți. Talazurile începură să crească. „Vine furtuna, îmi spusei, cel mult într-un ceas, două vine furtuna. Până atunci... Până atunci să mă mai scald o dată. Mâine am să-i spun stăpânului să-mi încheie socotelile. O să plec. Negreșit o să plec. Și, odată plecat, cine știe când o să mă mai întorc pe aici?! Poate că soarta o să vrea să nu mă mai întorc niciodată." Mă descălțai. Aruncai

straiele de pe mine. Intrai în apă. Era rece ca gheața. Începui să înot. Cu toate acestea, nu mă încălzii. Dimpotrivă. Mă cuprinse frigul. Mă cuprinse și tristețea. Unde era Uruma? De ce-l ucisese pe Hasan și de ce, după ce-l ucisese, mă ocolea? Și de ce-mi spusese că l-a omorât pe Hasan ca să nu mă omoare pe mine? Nu înțelegeam! Poate înțelegeam, însă mi-era teamă să-mi mărturisesc că am înțeles. Pe țărm rămăsei multă vreme gol, să mă usuce și să mă încălzească soarele. De uscat, mă uscă repede soarele, de încălzit însă, nu mă încălzi. Din pricina vântului ascuțit și rece nu mă încălzi. Mă îmbrăcai. Vântul se înteți și mai tare. Nori groși acoperiră soarele. Văzduhul se împosocă. Pe tabun, caii pășteau, ca și mai înainte, liniștiți. Valurile crescură uriașe, izbiră tot mai des și cu tot mai multă putere țărmul. Nu trecu mult, și din movila fragilă, de nisip, care acoperea trupul frumos al lui Hasan, nu mai rămăsese nimic. Reîncepu ploaia, o ploaie măruntă, deasă și învălmășită de vânt, o ploaie urâcioasă de toamnă. Îmi pusei sacul de cânepă în cap și pe spinare, să mă mai apere de vânt și de ploaie, mă întorsei cu fața spre tabun și-mi aprinsei o țigară. „Da, îmi spusei, mâine trebuie să cer negreșit socoteala și să plec de la tătar. Într-o zi, două o să se întoarcă turcul de la Tekirghiol și-o să aibă el grijă de herghelie. Mie... Mie mi s-a urât..."

Într-adevăr, mi se urâse până peste cap. Numărai caii, să văd dacă nu cumva lipsește vreunul. Nu lipsea. Niciunul nu lipsea, în afară de Hasan. Dar Hasan murise. Adică nu. Hasan nu murise. Hasan fusese omorât de Uruma, cu furca de fier. Oricum. Se cheamă că nu mai trăia. Iar stăpânul... Stăpânul știa că eu nu aveam nicio vină. Selim Reșit din Sorg era încredințat că Uruma l-a ucis pe Hasan – la care ținea – ca să nu-l știe intrat pe mâini străine. Selim Reșit din Sorg voise să-l vândă pe Hasan, fiindcă i se oferise un preț bun. Selim Reșit din Sorg... A!... Dar cine să fie omul acela care sleiește calul sub el alergând ca o nălucă dinspre Korgan spre Sorg? Și de ce este atât de grăbit? Strigai:

– Hei, omule, încotro alergi ca un nebun? Are să-ți crape calul de atâta alergătură nebună.

Vântul, ploaia, poate și slăbiciunea glasului meu îl ajutară să nu mă audă. Nici măcar nu întoarse capul spre mine. Trecu pe

lângă herghelia lui Selim Reșit și se pierdu spre Sorg. Pogorî în mine o adâncă neliniște. *Ce s-o fi întâmplat la Korgan?* Ei, n-avea ce să se întâmple, iar dacă, totuși, acolo, în satul găgăuților, s-o fi întâmplat ceva, ce-mi păsa mie? Ce legătură putea să aibă întâmplarea aceea, oricare ar fi fost ea, cu viața mea și cu rosturile mele pe lume, admițând, totuși, că eu aveam un rost pe lume? Aprinsei încă o țigară și-i supsei cu sete fumul amar și acru. Mă mai liniștii. Acum, vântul mă înfășură din toate părțile, și ploaia nu mă iertă. Tare aș fi vrut să încalec pe un cal și să mă duc la Korgan, să trag la cârciumă, să beau un sfert de țuică fiartă îndulcită cu zahăr și să mă mai încălzesc! Adică, la urma urmelor, de ce să nu mă duc? Până când urma să cadă înserarea, aveam destul timp și de dus, și de întors. Tătarul n-o să știe nimic, iar dacă până acum nimeni nu s-a atins de herghelie, de ce ar face-o tocmai astăzi? Mă scuturai de orice grijă, încălecai pe un cal și plecai, în goana mare, spre Korgan. Ploaia se mai subție, dar vântul suflă mai departe cu aceeași dușmănie. Ajunsei. Sub ploaie, satul Korgan mi se păru și mai sărac, și mai prăpădit decât în vară. Descălecai. Legai calul la gard. Intrai în cârciumă. Părintele Tripon bea rachiu de unul singur la o masă. Sfântul Varnav, ocrotitorul hoților, sta atârnat, în Icoană, în cui. Cârciumarul, la tejghea, scria ceva într-o condică.

– Un sfert de țuică fiartă, cu zahăr, zisei.

Părintele Tripon mă chemă:

– Vino și bea cu mine, frate.

– Dacă vrei...

Cârciumarul îmi aduse țuica. Ciocnii cu părintele Tripon. Băui. Mă întrebă părintele cu barbă roșie:

– Ai mai fost pe aici?

– Am fost. În ziua aceea în care te-ai întâlnit cu Pintea.

– A... cu Pintea... Cu mocârțanul acela, căruia i se furase oile...

– Le-o fi găsit?

– Le-a găsit. Pe toate le-a găsit.

– Cu ajutorul sfântului Varnav?

Părintele Tripon zâmbi.

– Mai cu ajutorul sfântului Varnav, mai cu ajutorul meu, dar fapt e că le-a găsit și că nu i-a lipsit niciuna.

Intră în cârciumă unul dintre găgăuții cu care secerasem orzul și secara, grâul și ovăzul tătarului din Sorg. Părintele Tripon îl întrebă:

– Ei! Ce se mai aude, Terint? L-a aruncat marea la țărm pe înecat?

– Încă nu, părinte.

Îl întrebai pe găgăuț:

– Dar ce? Aici la voi s-a înecat astăzi un om?

– Nu chiar un om, zise Terint, un băiețandru – un pui de tătar din Sorg. Îl știi. Băiatul lui stăpânu-tău.

– Urpat?

– D-apoi cine?...

– Dar ce căuta Urpat aici, la Korgan?

– L-a trimis primarul după niște afurisite de cumpărături. Băiatul s-a înhăitat cu alți copii de pe la noi, s-au urcat într-o barcă și-au ieșit în larg. Dracii! Copiii sunt draci neastâmpărați. I-a prins furtuna tocmai pe când se întorceau. Ai noștri au scăpat. Tătărușul s-a înecat. Aproape de mal s-a înecat. Poate nu știa să înoate prea bine. Poate i s-o fi pus un cârcel la picioare. N-ai cum să știi. Acum tot satul e pe țărm. Se joacă marea cu trupul lui, în adânc. O să se mai joace ce-o să se mai joace, și-o să-l arunce pe nisip. Marea n-are ce face cu oamenii. Îi înecă, îi umflă, și după aceea îi aruncă la mal.

– Ați trimis veste la Sorg?

– Am trimis.

Știrea morții lui Urpat mă întristă și mă îndureră. Simții că mi se strânge inima. Mă făcui că nu bag de seamă și, destul de liniștit, ciocnii cu părintele Tripon până îmi isprăvii sfertul de țuică. Popa cu barbă roșie zise:

– Dacă mortul era creștin de-ai noștri, mă alegeam și eu cu ceva. Dar așa, norocul hogii din Sorg, norocul lui Oigun.

Plătii. Îmi luai calul, încălecai și mă dusei la țărmul mării. Terint nu mințise. Tot satul sau aproape tot satul se afla acolo. Totdeauna, oamenii se adună să vadă cum este omorât un om sau să vadă omul pe care l-a omorât o întâmplare oarecare. Cu câte un sac de cânepă sau cu câte un țol gros pe cap, găgăuțele și găgăuții din Korgan – cu mic, cu mare – așteptau răbdători

în ploaie să vadă cum aruncă marea afară din sânul ei trupul vânăt și umflat al bietului Urpat.

– Uite-l... Uite-l colo... Se joacă valurile cu el.

– Nu. Nu se vede nimic. Ți se pare.

– Ba nu mi se pare deloc.

– Ba ți se pare.

– Mi se pare, nu mi se pare, n-o să ne certăm pentru atâta lucru.

Cercetai cu ochii toată mulțimea aceea. Nicio față nu era tristă. Niciun ochi nu lăcrima. Niciun glas nu rostea un singur cuvânt de jale.

– Uite-l... Uite-l colo...

– Ți se pare.

– Ba nu mi se pare.

Veniră călări, scoțând sufletul din cai, stăpâna mea, Uruma, și stăpânul meu, Selim Reșit, primarul din Sorg. Descălecară. Găgăuții le făcură loc. Selim Reșit se repezi spre țărm.

– Uite-l...

– Unde?

– Colo...

La mai bine de cincizeci de pași de malul mării, printre valurile înalte care se zbăteau, își adunau și-și risipeau jerbele de spumă albă, ieșea la iveală, din când în când, trupul lui Urpat. Tătarul din Sorg se descălță și se dezbrăcă până rămase numai în izmene. Se năpusti și se azvârli în valuri. Cu o clipă în urma lui, se năpusti și se aruncă în valuri și Uruma. Tătărușca își păstrase pe ea numai cămașa scurtă, de borangic subțire și galben, pe care i-o știam. Uimiți, găgăuții adunați pe mal tăcură. Nu se mai auzi un timp niciun glas. Nu se auzi decât vântul care se izbea de salcâmii strâmbi și sfrijiți ai satului Korgan, ploaia care răpăia peste noi și pe lângă noi, marea nesfârșită, care se zbuciuma și gemea și care, totuși, rămânea, ca și mai înainte, nepăsătoare. Careva strigă:

– Se înecă tătarul...

Altul:

– N-o să scape nici tătărușca.

Pentru Selim Reșit, pe care nu-l văzusem niciodată scăldându-se în mare, nu cutezam să mă pun chezaș, însă pentru Uruma aș fi băgat și mâna-n foc că nu i se întâmplă nimic. Mă gândii

dacă n-ar fi potrivit să arunc hanțele de pe mine și să-mi urmez stăpânii pentru a încerca să le dau o mână de ajutor. Ar fi meritat poate să-mi dau osteneala și poate chiar să-mi pun viața în primejdie dacă Urpat ar mai fi avut suflare în el și dacă ar mai fi existat o cât de măruntă speranță de salvare. Urpat însă murise mai de mult, iar leșul lui, chiar dacă tătarul și tătărușca n-ar fi izbutit să-l prindă acum, peste un ceas, sau peste cel mult două, tot l-ar fi aruncat valurile pe nisip.

Tătarul, izbit de valuri, se ținea încă bine și se apropia încet, totuși se apropia, de trupul înecatului. Fata însă pierise. Muierile urlară:

– Nu se mai vede tătărușca.

– Au înghițit-o valurile.

– S-a dus. S-a înecat. S-a zis cu ea.

Veni lângă mine găgăuțul Terint. Și cum veni, mă întrebă:

– Ce zici, slugă? Ți-a murit, ori nu ți-a murit stăpâna?

– N-a murit. O să iasă acum la suprafață.

Abia rostii aceste cuvinte, că lumea de pe mal dădu iarăși un chiot:

– Uite-o! Uite-o pe tătărușcă. Îl apucă pe frate-său de păr.

Mă înălțai pe călcâie. Văzui capul tătarcei deasupra apei. O văzui cum îl apucă pe Urpat de păr și cum îl trage după ea în adânc. Știam ce avea să urmeze. Mă bucurai. Din toată inima mă bucurai.

– S-a dus. S-a înecat. S-a zis cu ea.

– Nu, strigai din toate puterile, nu s-a înecat.

Luptându-se cu valurile, stăpânul meu, care, atunci când era supărat, din „câine necredincios" și din „câine spurcat" nu mă scotea, dădea vădite semne de osteneală.

– Se înecă și tătarul. Acuși-acuși se înecă și tătarul.

– În loc de un mort, o să avem trei.

– Mare nenorocire!

– Nenorocirea e pentru ei. Pentru noi nu e nicio nenorocire. Trei tătari mai mult sau mai puțin pe lume...

Când totul părea pierdut, Uruma ieși iarăși la suprafață, tocmai lângă tătar. Tătarul apucă el mortul de păr și, la rându-i se lăsă apucat de păr de Uruma.

Tătărușca îi aduse pe amândoi la mal. Cămașa subțire de borangic galben i se lipise pe trupul mai împlinit acum dar încă zvelt. Alergară câteva găgăuțe, făcură cerc în jurul ei s-o ferească de privirile bărbaților, care o mâncau din ochi, și o ajutară să se îmbrace. Primarul bărbos se dezmetici, și așa, aproape gol, cum era, îngenunche lângă Urpat și-l despuie. După ce-l apucă de picioare, sări în sus și începu să-l scuture și să-l legene. Din gura deschisă a tătărușului curseră câteva fire de apă tulbure. Pe urmă nu mai curse nimic. Tătarul, sleit de lupta cu marea, osteni repede. Atunci trecu trupul băiețandrului în mâinile câtorva găgăuți, care, ținându-l pe Urpat mereu cu capul în jos, continuară să-l scuture și să-l legene. Înecatul era vânăt, tot umflat, iar picioarele lui, strâmbe și crăcănate, prinseseră să bată în verde. Selim Reșit îi întrebă pe cei din jur:

– Cam când să se fi înecat?

– Să tot fie trei ceasuri de atunci.

Lăsă capul în jos. Murmură:

– Nu mai avem nicio nădejde. S-a stins.

Mortul fu lungit pe nisip. Tătarul se îmbrăcă. Între timp își pusese straiele pe ea și Uruma. Cerură caii. Încălecară. Selim Reșit își luă băiatul în brațe, pe cal. Plecară. După ce se depărtară, loviră caii cu călcâiele, și aceștia se așternură la drum grăbit spre Sorg.

Cum stătusem tot timpul amestecat în mulțime și cum stăpânii mei fuseseră preocupați numai de Urpat, nu mă văzuse nici primarul, nici Uruma. Copleșit de tristețe și măcinat de durere, mă întorsei la cârciumă și mai băui încă un sfert de țuică fiartă îndulcită cu zahăr.

Urpat!... N-ai avut parte de viață lungă și fericită, Urpat. N-ai apucat să te iei la trântă cu tătărușii... N-ai apucat să mai crești, Urpat, să mai râzi, să te mai bucuri...

Părintele Tripon nu mai era singur. O sumedenie de găgăuțe și de găgăuți luaseră loc la masa lui. Beau vin, bere, rachiu.

– Grozavă a fost tătărușca! De unde o fi găsit în ea atâta putere?

– Înota ca un pește, întocmai ca un pește.

Mi se acri de cârciumă. Îmi luai bună ziua de la părintele Tripon și de la ceilalți. În trecere îl salutai și pe sfântul Varnav,

care sta crunt și neclintit în icoana atârnată în perete. Afară se lăsa asfințitul, un asfințit plin de vânt și de ploaie, un asfințit în care îmi venea să-mi scuip sufletul. Ajunsei pe întuneric la tabun. Mă înfășurai cât mai bine în sacul aspru, de cânepă și mă întinsei pe pământul gol și ud, așteptând să treacă noaptea. Mă dusei la Sorg după ce se lumină de ziuă. Casa tătarului era înțesată de oameni – bărbați, femei, copii. Primarul mă zări. Nu-mi spuse nimic. Intră în casă și se întoarse repede. Îmi aruncă de departe, de parcă i-ar fi fost teamă să nu se molipsească de la mine de cine știe ce boală, o pungulița de pânză plină cu bani sunători, de argint.

– Ia-ți leafa, slugă, ia-ți leafa și du-te. Cadâna mea nu vrea să te mai vadă. Zice că tu ne-ai adus nenorocirea în casă, tu, câine necredincios și spurcat, tu, diavol șchiop.

– Stăpâne... Eu...

– Du-te. De herghelie o să aibă grjiă vechea slugă, păcătosul de Ismail, care s-a întors aseară de la Tekirghiol.

Mă înclinai supus, pentru cea din urmă oară, în fața lui. După aceea mă învârtii, prin vânt și ploaie, mult timp în jurul casei. Nădăjduii s-o văd pe Uruma, să-mi iau rămas bun de la ea. Mă învârtii în jurul casei tătarului până mi se urî și-mi pierdui și nădejdea. Abia atunci mă îndurai să plec.

La întoarcerea spre Constanța urmai același drum pe care-l cunoșteam, pentru că-l străbătusem cu luni în urmă, la venire. Pe înserat mă aflai în oraș. Pogorâi spre port, și aci umblai pe ulițele strâmbe, înguste și sărac luminate, până găsii o cârciumă, în care intrai. Era plină de hamali și de marinari cârciuma. Un bărbat adus de spate zdrăngănea la un pian. Câteva perechi scălâmbăiau un dans la modă. Mă așezai la o masă lângă soba caldă și-mi uscai straiele. După aceea mâncai tocană de purcel cu mămăliguță și băui o sticlă de vin roșu. Acum, noaptea stăpânea cerul și pământul, orașul și marea. Nu mai aveam ce face în port. Mă dusei la gară, îmi luai un bilet, mă urcai în trenul de București, căutai un colț mai călduros în vagon și adormii înainte ca trenul să plece din gară. Dormii toată noaptea. Somn fără vise dormii. Tun dormii.

Toată Dobrogea, de la Dunărea cea tulbure și până la marea cea veșnic frământată, de la delta sălbatică și până la stâncile de calcar ale Caliacrei, mirosea a soare și a piatră, a ciulini și a mărăcini, a salcâmi, a var și a bălegar.

Și tot Dobrogea mai mirosea a mâl gras și a bălți stătute, a păpuriș umed și a pește sărat, a ierburi putrede și a oi mițoase, a găinat de păsări migratoare și a gunoi de mistreț.

Herghelиile de cai se arâneau cu iarba aspră și ghimpoasă.

Aceeași iarbă aspră și ghimpoasă o păștеau cirezile de boi și vaci, bivolii negri ca smoala, asinii roșcovani și mărunți, ciurdele de catâri și de capre cu coarne strâmbe și cu barbă.

În miezul verii vântul venea de departe, legănându-se pe mari aripi, clătina nesfârșirile acoperite cu secară și cu ovăz, cu orz și cu grâne coapte, cu porumb și cu floarea-soarelui.

Atunci Dobrogea era toată muiată în aur topit, părea toată făurită din aur curat, de cei mai vestiți dintre vestiții meșteri.

Uneori toamna venea dinspre mare gonind pe înaltele și înspumatele valuri. Alteori dinspre miazănoapte pogora cu turme de negri nori.

Atunci, peste pământul ciudat și străvechi se năpusteau vijelii cumplite urmate de ploi năprasnice.

Dintr-odată, aurul Dobrogei își pierdea întreaga strălucire și se schimba peste noapte în aramă veche, coclită.

Peste o lună se ivea și iarna ca o uriașă ursoaică albă, se așeza în patru labe, mormăia și sufla greu printre dinți și printre buze.

Întărâtați de acest mormăit, șerpii șuierători ai uriașelor viscole se năpusteau în vârtejuri asupra Dobrogei înghețate. Între cer și pământ, de la zare la zare, viscolele vânturau și vânzoleau

zăpezile neprihănite. Parcă ardea pretutindeni cu freamăt, un fermecat foc alb, rece.

Cum era atunci Dobrogea?

Dobrogea, toată Dobrogea era atunci de argint, de argint învechit, de argint înghețat.

Și pământul părea pustiu și mort.

Bursucii dormeau ascunși în bârloguri.

Dropiile grase se piteau în nămeții cât casa.

Iepurii cu ochi naivi și cu urechi veșnic ciulite rodeau tufișurile de mărunți măceși ai răzoarelor.

Drumurile...

Drumurile, câte se vedeau și câte nu se mai vedeau, erau stăpânite de haite de lupi flămânzi. Vai de cel care s-ar fi încumetat să le străbată.

Pe coșurile bordeielor ciobănești, pe coșurile colibelor turcești și tătărăști se ridicau, negre, fuioare de fum.

Dobrogenii, veri de ce nație ar fi fost, hibernau.

Numai marea rămânea vie, neagră și neînchipuit de sălbatică.

Gemea și vuia.

Vuia a pustiu și în pustiu.

Vuia a singurătate și a tristețe și poate și a bucurie.

Se zbuciuma.

Farul de la Tomis clipea, spărgând întunericul. Îi răspundea, cu alt clipăt, cel de la Tuzla.

Osteneala farurilor era însă zadarnică. Niciun luntraș, niciun pescar nu îndrăznea să se avânte pe o mare atât de vitregă.

Nici măcar când limpezit uneori de nori cerul era ziua de sticlă albastră, și noaptea, de înstelată catifea fumurie.

Primăvara, Dobrogea toată era de smalț verde și crud.

Numai stâncile ei rămâneau mereu albe, de var.

Numai râpile ei rămâneau mereu roșcate, de parcă ar fi fost zidite, chiar de atunci, de la începutul începuturilor de o mână tainică, nepăsătoare la trecerea vremii, din pământ ars pe îndelete, la foc domol.

În tinerețea mea depărtată, am petrecut câteva luni în acest ținut straniu. Povestea pe care ați citit-o nu e decât un ecou târziu al unor întâmplări trăite atunci, simplu, dar intens. Întâmplări, fericite și nefericite, care au lovit adânc, poate de moarte câteva biete inimi omenești, vai, atât de omenești!

CE MULT TE-AM IUBIT

Amintiri, cele dintâi

Ce mari erau sânii mamei,
Ce amar laptele ce l-am supt!...
Deasupra duzilor atârna
Nor negru și greu, nor rupt.

Vântul mi-arunca țărână în ochi,
Câini costelivi îmi dădeau târcoale.
Toți oamenii pe care-i vedeam
Umblau cu picioarele goale.

Focul avea aripi, dar nu zbura,
Îl lega de vatră cenușa.
Ziua și Noaptea intrau în casă
Chiar dacă nu le deschideam ușa.

Mi-era teamă de frig. Mă mușca.
Adânc îi simțea, trupul meu colții.
Și-mi părea rău că soarele
Nu e priponit în creștetul bolții.

Nu toți din copiii mamei și ai tatei, câți mai trăim, ne adunasem acolo, în fața casei noastre de la Omida. Am spus *casa noastră,* adică a tuturor fraților și surorilor, și am spus greșit. Casa aceea, de la Omida, în care trăiește de mulți ani sora mea Elisabeta, nu mai e *casa noastră*, e casa ei, numai a ei. Și nici nu mai este aceeași în care ne-am născut și am crescut. Cumnatu-meu Sămânță, bărbatul soră-mi Elisabeta, după ce a luat din partea noastră, a tuturor, act la mână că nu ridicăm nicio pretenție la moștenire, a dărâmat vechea casă și, pe același loc, cu un pas numai spre miazăzi, a ridicat alta, nouă, cam tot atât de mică și de întunecoasă ca și cealaltă. Când se dărâmă o casă este ca și cum ar muri cineva. Ar muri cineva... Ca și cum ar muri cineva... Acolo, în casa aceea dărâmată de cumnatu-meu Sămânță, a murit bunicul al cărui nume îl port, acolo a murit soră-mea Rada și frate-meu Alexe, acolo a murit mama. Tata a murit în căsuța de alături, într-o odăiță aflată între bucătărie și micul atelier de fierărie al cumnatului meu. În casa cea nouă până acum n-a murit decât acela care a construit-o, cu banii lui și cu sudoarea lui, cumnatu-meu Sămânță adică. Ce să te mai superi și ce să te mai întristezi?! În alte case din satul nostru Omida, de pe lunga, îngusta și săraca Vale a Călmățuiului, au murit mult mai mulți oameni decât în casa noastră. În unele au murit toți cei ce le locuiau... Toți... *Toți cei ce le locuiau*... Cu noi, cei născuți din Tudor și din Dumitra, din Tudor și din Maria, din Maria și din Radu Ochian, soarta a fost blajină. Consider că soarta a fost blajină în primul rând cu frate-meu Alexe.

– Dragul de el... dragul de el, cum îi spunea mama când și-l amintea, n-a trăit decât șapte zile! N-a avut deci cum cunoaște nici dulceața lumii, dar nici întristarea și amarul ei.

Soră-mea Rada a murit greu și, ca orice împușcat în gât, s-a chinuit mult. Ea a împlinit vorbă cu vorbă cântecul care spune, cu dreptate după unii, fără dreptate după alții:

Are-n lume noroc, are
Cine moare fată mare,
Are-n lume norocel
Cine moare mititel...

Mama a murit în miez de noapte. Și peste câțiva ani, tot în miez de noapte avea să moară și tata. Trăiam la București. Mă duceam destul de rar pe la Omida. Într-o noapte – era pe la începutul toamnei – m-am trezit brusc din somnul adânc. Nu vreun zgomot oarecare mă trezise, ci puternica impresie că mă înecă un miros gros, de tămâie. Am sărit repede din pat, am aprins lumina, am deschis ferestrele și am trecut din odaie în odaie să văd dacă nu cumva printr-o întâmplare absurdă s-a aprins casa. Mirosul de fum de tămâie persista. M-am uitat la ceas: *erau orele unu.* Am lăsat ferestrele deschise, m-am culcat și am adormit din nou. M-am trezit ca de obicei la orele cinci. Peste oraș zburau zorile fumurii. M-am spălat, m-am bărbierit, m-am îmbrăcat, mi-am luat micul dejun, iar la orele șase mă aflam în redacție, la masa de lucru. Ziarul la care lucram apărea înainte de prânz, cam pe la unsprezece, și jumătate din el era scris dimineața, cu note și articole pe marginea celor mai noi evenimente. Pe la orele nouă, munca mea redacțională pe întâia jumătate a zilei era aproape terminată. Am plecat și, trecând Calea Victoriei, am intrat în Capșa, unde, la ora aceea, înainte de a începe să alerg în căutarea unor subiecte de articole ori de reportaje pentru a doua zi, obișnuiam să fumez câteva țigări și să beau un filtru. Acolo, în cafenea, peste o jumătate de oră, m-au găsit reporterul Savu și frate-meu Ștefan, care mă căutase la redacție pentru a-mi aduce știrea care-i venise prin telefon de la Omida, că în cursul nopții *a murit mama.* Am cumpărat cele necesare pentru o cuviincioasă îngropare. Am închiriat o mașină de piață și am plecat la Omida împreună cu frate-meu Ștefan.

Peste cinci-șase ore, când am ajuns acolo, mi-a ieșit înainte soră-mea Elisabeta, plânsă, cu fața trasă. Am întrebat-o:

– Când a murit?

– Azi-noapte, la ora unu.

– De unde știi că a murit la ora unu și nu mai devreme sau mai târziu?

– Pentru că tocmai atunci, când ea murea, trecea trenul de unu noaptea și apoi m-am uitat și la ceas: era unu fix.

Am intrat în casă. Mama dormea întinsă pe pat, pe patul în care dormise somn adevărat ani și ani alături de tata. Era galbenă la față, ca turta de ceară. Ochii și-i ținea închiși și obrazul îi era ușor mâhnit, iar buzele... Buzele i se făcuseră albe... albe ca hârtia. Purta cimber negru, nou, ghiurt negru, nou, fustă neagră, nouă, ciorapi negri, noi, pantofi negri, noi – ea, care umblase aproape toată viața desculță! Mâinile și le ținea împreunate pe piept și erau și ele galbene. În odaie mirosea a tămâie și a ceară topită, iar fumul îngreuna și îngroșa aerul. Trupul mamei, secat și scăzut de o îndelungată boală – boala care mi-a fost transmisă și mie drept moștenire, și de care fără îndoială voi și muri – rămânea nemișcat și înfășurat în straiele acelea, negre și noi. Iar lumânările de ceară galbenă și de spermanțet ardeau, și respirațiile noastre le clătinau flăcările ca ușoare adieri de vânt. Sub pleoapele închise ale mamei se aflau ochii ei frumoși care, de-a lungul unei vieți mereu frânte, vărsaseră râuri de lacrimi până se uscaseră, ochii cu care ea mă văzuse crescând și apoi părăsind casa și satul sărac dintre câmpuri.

– Tu, îmi spunea nu o dată, tu erai bolnăvicios când erai mic. Aveai un an și pe urmă ai avut doi ani și nu te țineau picioarele. Pentru că nu mai aveam putere să te port în brațe, te purtam pe umăr. Și te-am purtat pe umăr până mi s-a îngroșat acolo pielea, cum se îngroașă pielea de pe ceafa boului îndelung înjugat...

Îmi vine să mă aplec asupra ei, să-i deschei ghiurtul la gât și la piept, și pe urmă să-i deschei și cămașa albă ca zăpada – cămașă pe care n-a îmbrăcat-o niciodată și pe care a păstrat-o în lacră pentru când va fi moartă – și să-i mângâi umerii, să-i mângâi mai

ales umărul acela pe care m-a purtat și care va fi având și acum pielea mai groasă. Rămân însă nemișcat. Mă rușinez de lumea din jur și rămân nemișcat. Rudele și rubedeniile din sat și din satele vecine, venite s-o jelească pe mama și să ia parte la înmormântarea ei, se uită la moartă și, după ce fiecare se satură de atâta uitat, îmi aruncă și mie o privire. Soră-mea Elisabeta îmi spune:

– Dormeam aici în odaie, amândouă, cu lampa aprinsă, că tu știi, mamei i-a fost totdeauna frică de întuneric și dormea cu lampa aprinsă. S-a trezit, m-a strigat și m-a rugat să-i aprind lumânarea.

– Dar ce-ți veni cu lumânarea?

– Mor. Simt că dintr-o clipă într-alta am să mor.

Am făcut lumina lămpii ceva mai mare, am ieșit afară, am trecut drumul la soră-mea Leana, să vină la noi că moare mama. M-am întors, am aprins lumânarea și i-am pus-o în mână. A venit și soră-mea Leana.

– Du-te, i-a zis mama, acasă, trezește-l pe bărbatu-tău, trimite-l la popa să vină să-mi dea sfânta împărtășanie și pe urmă să se ducă la poștă, să dea telefon la București, să vină băieții, să-i văd, că nu i-am văzut de mult. Să le spună băieților să se grăbească, poate mai apuc să-i văd.

S-a făcut ora unu și tocmai atunci a trecut și trenul, zguduind ferestrele. Mama stătea rezemată de perete cu lumânarea în mână. A dat deodată un țipăt – așa țipăt nu mai auzisem până atunci –, și-a podidit-o sângele pe gură. Peste câteva minute se răcise. Repede moare omul, și cum moare se și răcește!...

Tace soră-mea Elisabeta și rămâne cu ochii uscați. S-a obișnuit cu moarta. S-a obișnuit și cu moartea care i-a luat mamei sufletul.

Trei zile *moartea dă ocol casei*, dă ocol curții, *cu sufletul moartei sau al mortului de mână*. Plânge sufletul despărțit de trup, dar lacrimile sufletului nu se văd cum nu se vede nici sufletul însuși.

– Zăricuță, zice soră-mea Evanghelina, Zăricuță, de ce n-ai mai venit tu pe acasă de atâta vreme?

Se uită la frate-meu Ștefan și-l ceartă și pe el. Rubedeniile ascultă, tac, însă de mustrat ne mustră și ele cu ochii.

– Zăricuță, de ce n-ai mai venit tu pe acasă de atâta vreme?

De obicei cuvintele odată spuse se risipesc în văzduh. Cuvintele acestea însă ale surorii mele intră înlăuntrul meu și-mi cad în inimă ca niște bulgări grei, de plumb. (Se mai găsesc și astăzi, când scriu aceste rânduri, tot acolo.) De ce n-am mai venit pe acasă! N-am mai venit, și gata. De ce mă tot sucălea soră-mea cu întrebări?

Brusc, mi-am adus aminte că *tata trăia*. Mama murise, era adevărat, însă tata trăia, și trebuia să se afle pe undeva, prin apropiere. Lumânările albe ardeau. Lumânările galbene ardeau. Și fumul lor umplea odaia. Ferestrele, de fapt fereastra, pentru că era una singură, erau deschise, însă afară era cald, poate și mai cald decât în odaie, așa încât odaia în care se găsea mama nu se aerisea. M-am întors spre soră-mea Elisabeta și-am rugat-o:

– Du-ne la tata.

Strecurându-ne printre rude și rubedenii, am ieșit afară.

– Hai după casă.

Ne-am luat după ea și ne-am dus după casă. În curte erau două șure de paie și o grămadă rotundă de tor. Dincolo de șurile de paie crescuseră, sălbatice și ghimpoase, niște hățișuri de salcâmi. Tata stătea în soare, cu capul gol, așezat pe un trunchi răsturnat de copac bătrân, și fuma. Avea fața neagră și aspră ca pământul și pe la tâmple îi albise părul. Ochii îi erau tot atât de uscați ca ai soră-mi Elisabeta. Era neras de trei-patru zile. Cămașa o avea smolită, el, căruia îi plăcea atât de mult să umble îmbrăcat curat, și flanela neagră cu petice în coate. În picioare purta o pereche de postali vechi, uzați. S-a uitat întâi la mine, pe urmă s-a uitat la frate-meu Ștefan și parcă nu ne-a cunoscut pe niciunul. Mi-am dat seama că trebuia să găsesc de îndată în capul meu niște cuvinte pe care să i le spun. Tot cătându-le, m-am pomenit zicând:

– Dar tu ce faci? Și de când stai aici, pe buturugă?

– Nimic, nu fac nimic. Nu fac nimic și stau aici la soare, să-mi mai încălzesc oasele. De az-noapte, de când a murit maică-ta, mi-au înghețat oasele... Mi-au înghețat de tot oasele și nu vor să se mai dezghețe cu niciun chip... Și eu stau aici, la soare, cam de azi-dimineață stau aici la soare și aștept să mi se dezghețe oasele.

Eu îmi muşc fălcile, limba mi-o muşc, buzele mi le muşc, până la sânge...

Frate-meu Ştefan, mai tânăr, şi poate şi mai slab de înger, izbucneşte în plâns, într-un plâns aspru, icnit, aproape neomenesc.

Tata se ridică după butucul vechi şi lucios, se apropie de frate-meu şi-l ceartă:

– Prostule, ce ţi-a venit?

– Mama, îi răspunde frate-meu Ştefan, a murit mama...

Tace tata. Eu îmi muşc mai departe fălcile, limba, buzele. Îl văd că se uită prin arie. Caută ceva. Spune:

– Aici, în aria noastră, se afla un plop.

– Da, îi răspund, se afla.

Şi îi arăt cu mâna locul unde altădată se înălţa plopul.

– Acolo.

– Da, zice tata, într-adevăr acolo se înălţa plopul nostru. Acolo şi nu în altă parte.

Plânsul lui frate-meu s-a schimbat acum într-un şir subţire de suspine. Tata, neliniştit, mă întreabă:

– Dar ce s-o fi făcut plopul nostru?

– L-ai tăiat, îi răspund, l-ai tăiat atunci când eram mic şi când ai căutat la rădăcina lui comoara despre care vorbise bunicul...

– Aşa e, zice tata, uitasem că l-am tăiat.

– Ai tăiat mulţi copaci în viaţa ta, tată?

– Mulţi. Dar am şi sădit. Uneori, când tăiam un copac, îmi plângea inima, parcă tăiam un om.

Se aşază iarăşi pe butuc. Spune:

– Poate că butucul ăsta o fi o rămăşiţă a plopului. Butucul nu mai are coajă. E lucios.

– Nu, îi spun. Plopul l-am făcut bucăţi şi l-am pus pe foc, am făcut focul, o iarnă întreagă ne-am încălzit cu plopul acela. Butucul pe care stăm e o parte din trunchiul dudului...

Tata rămâne mirat.

– Care dud?

– Dudul din faţa casei.

Nedumerirea lui creşte:

– Dar dudul din faţa casei e la locul lui.

– Nu, tată. Dudul care se află acum în faţa casei e puiul dudului de care vorbim şi din care n-a mai rămas decât trunchiul acesta pe care stăm.

Tac. Tace şi tata. Numai frate-meu Ştefan continuă să plângă.

Cerul e albastru, cer senin, cald, de jumătate de august. Văzduhul miroase a pământ ars, scorojit de arşiţa soarelui, a iarbă coaptă, uscată, a frunze care se pregătesc să primească veştejirea, să moară. Când adie spre noi dinspre calea ferată aerul miroase tare, a floarea-soarelui, a struguri daţi în copt. Dincolo de calea ferată careva a plantat floarea-soarelui. Viile sunt ceva mai departe, pe deal, dar mirosul strugurilor copţi ajunge până la noi.

În fundul ariei, pe lângă hăţişurile ghimpoase de salcâmi, au crescut, înalte şi groase, foi de ştevie şi de lobodă... Fire de ştevie... Fire de lobodă... Am mâncat ciorbă de lobodă. Am mâncat ciorbă de ştevie. Şi totuşi am trăit. Am trăit şi-am crescut.

– Comoara, spune tata, comoara aceea despre care ţi-ai amintit, am căutat-o ani şi ani. Voiam s-o găsesc, s-o dezgrop, şi cu sunetul banilor de aur să alung sărăcia de la pragul casei noastre. N-am găsit-o. Poate nu mi-a fost dat mie s-o găsesc... Poate nimănui din neamul nostru nu-i e dat s-o găsească...

Aprinde o ţigară. Trage o dată din ea. Mai trage încă o dată. Pe urmă o uită în mână, uită de ea, uită să mai fumeze. Acum, în casă şi în arie e linişte. N-o mai jeleşte nimeni pe mama, n-o mai căinează nimeni.

Soră-mea Elisabeta intră în casă, întârzie un timp pe vatră şi se întoarce cu poala plină de colaci. Morţii cu morţii, viii cu viii. Mortul nu mai are nevoie de nimic. Viului i se face foame, i se face sete. Trebuie să-i dai să mănânce, trebuie să-i dai să bea. Ne dă fiecăruia câte doi-trei colăcei.

– Mâncaţi, mâncaţi, că vi s-o fi făcut foame.

Tatei îi dă soră-mea nu numai colăcei, îi dă şi câteva bucăţele cubice de zahăr.

– Tu, tată, mănâncă pâinea cu zahăr. Zahărul linişteşte.

Mănâncă tata colăceii calzi cu zahăr. Mănâncă şi tace. Glasul nu i se aude. În schimb, i se aude clefăitul.

Tocmai când e gata să roadă ultima bucățică de zahăr și să înghită ultimii dumicați de pâine, sună clopotul cel mare la biserică și îndată, după el, sună și clopotul cel mic: ding-ding-ding! Tata bagă în buzunarul flanelei pâinea care i-a mai rămas și bucățica de zahăr pe care nu apucase s-o spargă între dinți, se uită la mine și spune:

– Clopotele sună a mort... A mort.... Cine-o fi murit?!...

Nu-i răspund, deși ochii lui caută răspuns pe buzele mele. Nu-i răspund pentru că n-aș avea ce-i răspunde. A uitat că mama, mama și nu altcineva a murit la noi în sat, la Omida, pe lunga, îngusta și săraca Vale a Călmățuiului.

Frate-meu Ștefan a mâncat colăceii calzi, s-a liniștit și acum își șterge ochii cu batista, cu toate că ochii i se uscaseră ceva mai înainte și urmele lacrimilor pieriseră chiar de când începuse să mănânce.

Toate ar fi mers cum ar fi mers, dacă n-ar fi năvălit peste noi, pe neașteptate, sora mea de lingură Costandina, care tocmai atunci venea de la Saiele. Mărunțică, oacheșă și ochioasă, era udă leoarcă de sudoare. Venise pe jos și peste câmp, aproape alergând. Până să intre în casă, s-o vadă pe mama și s-o jelească, ne văzuse pe noi și venise să ni se înfățișeze. Dăduse oarecum liniștită mâna cu mine și cu frate-meu Ștefan, pe urmă se repezise asupra tatei și-i căzuse la piept.

– Tată, tată, a murit mama, ce mă fac eu fără mama, ce mă fac eu pe lumea asta fără mama?!

Tata a ascultat-o ce-a ascultat-o și, trezit din năuceala ori din visarea lui, a îndepărtat-o de lângă el, împingând-o ușor cu mâna:

– Ei, nu mai face atât tărăboi, Costandino, o să te descurci tu, ești descurcăreață, totdeauna te-ai priceput să te descurci. Și apoi... după câte știu... mama ta adevărată, aceea de la Saiele, e sănătoasă tun.

Auzindu-l, Costandina s-a oprit din plâns și s-a îmbățoșat.

– Dar, tată... De ce vorbești dumneata cu mine așa? Mama de la Saiele nu mi-a dat încă bucățica mea de pământ, peticuțul meu de pământ, cu acte, palma mea de pământ la care am dreptul, dar mama mea de aici, buna mea mamă de suflet de aici mi l-a dat, cu acte, și încă de mult, tată, de pe când eram tinerică.

Pe tata îl obosesc vorbele ei, adânc de tot îl obosesc vorbele Costandinei.

– Atunci, fată, du-te și jelește-o, ce mai aștepți?!

Cu pași grăbiți, Costandina pleacă. Nu trece mult și-i auzim glasul:

– Mamă, mamă, de ce-ai murit, mamă, cui mă lași tu pe mine pe lume, mamă!... Că lui Digă cinci copii i-am născut, mamă, și Digă tot m-a bănuit, mamă, și tot m-a bătut, mamă, și mi-a zis că sunt rea de muscă, mamă, și m-a bătut, mamă, și mereu a zis să nu mă mai uit după flăcăi, mamă, dar eu tot mă uit, mamă, că omul de-aia are ochi, mamă, să se uite și să vadă ce e frumos pe lume, mamă, și să se bucure, mamă. Cât a trăit m-a bătut Digă, mamă, m-a bătut până a venit moartea și l-a luat, mamă, dar eu și-acuma din când în când, mamă, visez că mă bate Digă, mamă!...

Tata a aprins altă țigară. Dar de data aceasta n-o mai lasă să ardă singură. Trage din ea rar și adânc, gustă din fiecare fir de fum, ca dintr-un fruct zemos gustă și o fumează până la capăt. Aruncă mucul în țărână și-l stinge cu talpa. Zice:

– Ștefane, du-te și cheam-o aici pe soră-ta Elisabeta.

Pleacă frate-meu și o aduce pe soră-mea.

Acum tata e tare posomorât. Mie mi se pare că niciodată nu l-am văzut atât de posomorât. Poate că nici nu l-am văzut.

– Du-te, îi spune soră-mi, du-te și spune-i Costandinei să tacă și zi-i că, dacă nu tace, viu eu acolo și-o omor pe loc. O omor și-o-ngrop mâine, odată cu maică-ta.

Soră-mea Elisabeta zice:

– Parcă n-ai cunoaște-o pe Costandina! Zi-i zăbăucă, și pace!

– O fi zăbăucă ori o fi cuminte, dar spune-i să tacă și mai spune-i că, dacă nu tace, viu și-o omor pe loc. O omor și-o-ngrop mâine, odată cu maică-ta.

Soră-mea uită o clipă de jalea din casă și schițează un zâmbet.

– Nu ești dumneata omul care să strice înmormântarea mamei.

Clopotele sună iarăși dang, dang, dang – ding, ding, ding!...

La sfatul soră-mi, Costandina tace. Nu se mulțumește însă să tacă. Vine la noi. Se oprește la câțiva pași de tata:

– Vasăzică așa: nu mă lași s-o jelesc pe mama, mă oprești? Bine. N-am s-o jelesc astăzi. Și nici mâine, dacă așa ți-e vrerea. Dar când o să mori dumneata, cine-o să mă oprească să te jelesc? O să te jelesc atunci pe dumneata și-o s-o jelesc și pe mama. O să vă jelesc pe amândoi până o să mă satur de jelit.

Soră-mea Evanghelina a simțit că se petrece ceva ce n-ar fi trebuit să se petreacă. Vine și-o apucă pe Costandina de umeri, o împinge ușor.

– Hai, Costandino, vino cu mine și lasă-l în pace pe tata, Costandino!

Soră-mea de lingură se lasă împinsă de dida Evanghelina, dusă în partea din față a curții. Costandina iese din curte, trage poarta după ea, se apucă de buduroiul fântânii cu mâinile și, neținându-și cuvântul dat tatei, jelește:

– Mamă, mamă, de ce-ai murit, mamă, cui mă lași tu pe mine pe lume, mamă?

Se mai molipsesc și alte rubedenii de la Costandina. Femeile o bocesc întâi pe mama, îi spun pe nume, îi amintesc de necazurile multe prin care a trecut din tinerețe și până noaptea trecută, când a murit. La noi, la Omida și pe întreaga Vale a Călmățuiului, oamenii se cunosc destul de bine între ei, fiecare știe despre ceilalți totul, absolut totul, până în cele mai mici amănunte.

Nu trece mult și, în afară de surorile mele, toate celelalte femei din casa și din curtea noastră o uită pe mama și încep să-și bocească morții lor.

Mare e, Doamne, numărul morților, și când te gândești la ei nu se poate să nu te întrebi cum de i-a încăput pe toți cimitirul, care este atât de mic! Iată că i-a încăput. Morții, odată îngropați, se topesc în pământ, se fac una cu pământul, devin pământ și în pământul acela se îngroapă alți morți, mereu și mereu alți morți, care, la rândul lor, într-un timp mai lung sau mai scurt, se schimbă și ei în pământ... Mama a murit... N-o să curgă multă apă pe Călmățui și o să se schimbe și ea în pământ... În pământ...

– Ilie... Ilie... De ce ai murit, Ilie?... Ai murit, Ilie... Cui m-ai lăsat tu pe mine pe lumea asta, Ilie?...

Soră-mea Evanghelina spune încet:

– E Mariţa lui Crânguș. Acum o săptămână i s-a înecat bărbatul în Dunăre. Încărca grâu în șlepuri. A căzut în Dunăre, l-a luat apa și s-a înecat.

– Și câți copii a lăsat în urmă răposatul? o întreb pe soră-mea.

– Numai cinci, răspunde soră-mea, numai cinci. Ar fi putut să lase mai mulți, însă Mariţa pe doi i-a lepădat. I-a pus Ciocoșa oala pe burtă și Mariţa a lepădat doi copii. Era cât pe-aci să moară și ea, dar n-a murit.

– Tot e bine, spun, tot e bine că n-a murit și ea.

– De ce e bine că n-a murit?

– Eu știu?! Zic și eu așa!

La noi, la Omida, pe lunga, îngusta și săraca Vale a Călmățuiului, mulți oameni spun că e mai bine să mori decât să trăiești. Și n-o spun în glumă.

Acum, pe înserat, a venit s-o vadă moartă pe mama și frate-meu Ion adventistul și, bineînțeles, odată cu el a venit și nevastă-sa, dada Olenca. Frate-meu și nevastă-sa dau mâna cu tata și spun:

– Tată, ne pare rău c-a murit mama... Ne pare rău c-a murit mama și ne pare rău că dumneata, om încă tânăr, ai rămas văduv.

– Așa a fost să fie, zice tata, nu te poți pune cu soarta, așa a fost să fie!

– N-am mai venit de mult pe-aici, grăiește cu ochii în jos cumnată-mea Olenca. Răposata nu mă suferea. De când eu și cu Ion am trecut la adventiști, răposata nu ne mai suferea, nu mai avea ochi pentru noi și, când avea, ne privea cu silă.

– Da, zice tata, așa era firea ei, neiertătoare când era vorba de credință.

Tace tata. Tace frate-meu Ion adventistul. Tace și cumnată-mea Olenca. Clopotele iar: dang, dang, dang, ding, ding, ding!...

Peste sat se prăvălește amurgul. Trece prin apropiere trenul, un tren lung, de marfă, cu zeci de vagoane. Câteva clipe plutesc peste noi nori negri, de fum, care miroase a cărbuni. S-a depărtat

trenul. Fumul se risipește, se pierde în văzduh. Mirosul de cărbune dispare. Frate-meu Ion adventistul și cumnată-mea se duc în casă, își fac loc printre oamenii de care e plină odaia, ajung lângă patul pe care e întinsă mama, îngenunchează și-i sărută mâna galbenă, uscată, rece.

Tac. Timpul trece. Stau aproape lipit de tata și tac. Și după ce mă satur de atâta tăcut, îi spun:

– S-a făcut seară. E răcoare. Hai în casă.

– Nu, îmi răspunde încet, nu merg, mi-e cald. Mi-e așa de cald, de parcă s-ar fi aprins cămașa pe mine.

– Atunci, să ne mai plimbăm prin curte, ți s-or fi înțepenit picioarele de când stai pe bușteanul ăsta.

– Da, zice, chiar că ai dreptate, mi-au înțepenit de-a binelea picioarele sau cel puțin așa mi se pare.

Îi întind mâna, să-l ajut.

– Nu, spune, nu e nevoie, pot să mă scol și singur.

Încearcă. Se ridică. Recade îndată pe buștean. Îl podidește plânsul. Și plânge, plânge...

Mă așez lângă el, îi prind mâinile într-ale mele și încerc să i le mângâi. Dar mâinile tatei sunt atât de aspre, atât de noduroase, atât de bătucite, că nici nu simte mângâierile mele. Sunt ca o scoarță de copac bătrân. *Ca o scoarță...*

Abia acum am băgat de seamă cât de aspre, cât de noduroase, cât de bătucite sunt mâinile tatei, cât de dure și cât de chinuite! O!... Doamne, Doamne!... Nu cumva și mâinile mamei sunt la fel? Nu îndrăznesc să intru în casă, să revăd mâinile mamei, să i le sărut... Nu! Nu îndrăznesc...

Cât s-au chinuit mâinile tatei, și cât s-au chinuit mâinile mamei să ne crească și să mă crească. Iar eu... Eu nici n-am băgat de seamă până acum. Nici n-am băgat de seamă...

Tata suspină ușor din când în când și nu-ncetează să plângă. Dacă i-aș fi adunat lacrimile, aș fi umplut cu ele o cofă. Oamenii însă nu au obiceiul să adune lacrimile altora. Nu au obiceiul să-și adune nici propriile lor lacrimi.

– Ah! Ce om! Ce om! Curat ca lacrima.

Toți am fost cândva „curați ca lacrima". Mai pe urmă... Hei! Ce să ne mai gândim la ce se întâmplă mai pe urmă? Viața murdărește.

– M-am înțeles bine cu Măria... Uneori însă ne-am mai și certat... Oamenii săraci se ceartă între ei mai mult decât bogații, se ceartă între ei pentru te miri ce... Pentru te miri ce...

Iar sună clopotul... Iar sună... Pentru mama sună clopotul cel mare: dang-dang!... Pentru fiecare om vine o zi când îi sună clopotul... Când îi sună clopotul... Ba nu, nu pentru fiecare om sună clopotul când moare. Pentru bărbații care mor în război nu sună niciun clopot. Pentru bărbații care mor în război sună tunurile, sună puștile, mitralierele sună.

În toamna în care eu împlineam patrusprezece ani, din satul nostru Omida, de pe lunga, îngusta și săraca Vale a Călmățuiului, au plecat la război sute de oameni, toți unul și unul, flăcăi în floarea vârstei și bărbați în plină virtute. Mai mult de jumătate din ei nu s-au întors, *nu s-au mai întors*. Ce clopot a sunat pentru ei? N-a sunat niciun fel de clopot. Morților le este totuna dacă sună pentru ei clopotul ori nu sună. Dacă așa și nu altfel stau lucrurile, oare n-ar fi mai potrivit să spunem că pentru vii sună clopotele și nu pentru morți, pentru viii pe care i-a lăsat în urmă mortul, ca să plângă și ca să-l plângă?

Acum în casa și în curtea noastră sunt mai bine de o sută de oameni, mai bine de o sută de oameni vii, neamuri, rude, rubedenii, prieteni, simple cunoștințe și o singură moartă. *Toți se gândesc la o singură moarte, la moartea mamei*. Niciunul nu se gândește la propria lui moarte sau la moartea altora dintre cei de față. Este adevărat că femeile – neamuri cu noi ori nu – care au venit s-o vadă pe mama moartă își plâng acum, în acest roșcat ceas de înserare, în casa noastră și pe lângă casa noastră, morții lor. Dar lacrimile acestor jeluitoare nu dor pe cele ce le varsă și nu înduioșează pe nimeni. Morții aceia, pomeniți în gura mare și plânși acum, au murit mai de mult, iar unii dintre ei – fie-le țărâna ușoară! – au murit chiar foarte de mult și au fost uitați. Femeile care îi jelesc și-au adus acum aminte de ei pentru că au

văzut-o pe mama moartă, îi jelesc cu vorbe goale și au să-i uite îndată ce au să plece pe la casele lor.

Frate-meu Ion adventistul a fost în casă, a îngenuncheat lângă patul pe care e întinsă mama, s-a întors și s-a așezat pe buștean. Mă vede fumând și îi vine și lui pofta să fumeze. Se stăpânește. Noua lui credință l-a obișnuit să-și pună frâu aproape tuturor poftelor. Ochii i-au rămas uscați, însă buzele îi tremură ca și cum numai cu câteva clipe înainte ar fi trecut printr-o mare frică. Înainte de a se face adventist, frate-meu Ion fuma ca un șarpe. Pe urmă n-a mai fumat, n-a mai pus în gură o picătură de țuică sau de vin, n-a mai mâncat carne de porc. Sfânt, nu altceva. După ce o să moară, o să-i meargă sufletul drept în Rai, poate chiar cu cerga pe cap.

– Hai la Rai cu cerga-n cap... cu cerga-n cap...

De mers și de ajuns la Rai sau la Iad oricine poate merge și poate chiar să ajungă. Dacă o fi pe undeva Raiul... Dacă o fi pe undeva Iadul... Dar de întors... De întors nu s-a întors nimeni nici din Rai, nici din Iad. Murind, omul pleacă pe un drum fără întoarcere. Acum a murit mama, iar sufletul ei a și plecat pe drumul fără întoarcere.

– Crezi în suflet?

– Cred, nu cred, mi-ar fi mai greu dacă n-aș crede.

Îi spun lui frate-meu Ion:

– Te lipsești de bunăvoie de multe: nu fumezi, nu bei, nu mănânci carne de porc...

– E adevărat ce spui. Aici, pe pământ, mă lipsesc de multe, dar *dincolo* voi avea de toate.

Uit că a murit mama și că n-a fost încă înmormântată și zâmbesc, iar după ce-mi sting zâmbetul îi spun lui frate-meu:

– Și dacă *dincolo* n-o fi nimic? Strașnică păcăleală!

Îi tremură și mai tare buzele lui frate-meu Ion și i se usucă de tot. Dacă i-aș da una peste gură, buzele i s-ar sparge ca niște fiole de sticlă. I-a pierit tot sângele din obraz. Abia izbutește să lege cuvintele:

– Nu se poate... Nu... Nu se poate...

– Și dacă totuși...

– Ar fi groaznic, nici nu-ți dai seama cât ar fi de groaznic!

– Ba da, îmi dau seama. Te-ai uscat degeaba. Ți-ai ucis bucuriile pentru nimic... Pentru nimic...

Sting mucul țigării. Îl sting, pentru că focul mi-a ajuns la buze. Aprind altă țigară. Fumul e amar, gura mi-e amară, carnea trupului mi-e amară, sunt încredințat că dacă mi-aș mușca degetele, cum aveam altădată obiceiul, și mi-aș sorbi singur sângele, aș băga de seamă că și el e amar, amar ca zeama de cucută. Cumnată-mea Olenca zice:

– Am îngenuncheat lângă patul mamei și mama nu s-a supărat și nu m-a alungat. Pe urmă m-am ridicat și i-am sărutat mamei mâinile. Și mama nici atunci nu s-a supărat și nu m-a alungat de lângă ea. Altădată... Altădată mi-ar fi spus mânioasă: „Nu te atinge de mine, spurcato! Piei de lângă mine, spurcato!" Pentru mama, orice adventist era spurcat. Chiar Ion. Mie numai uneori îmi spunea că sunt spurcată: atunci când o găseam mânioasă. De acum înainte însă n-o să-mi mai spună în niciun fel... În niciun fel... *Asta e moartea*. Omul mort nu mai spune nimic. Nimic nimicuța nu mai spune omul mort.

Parcă ar vrea să mai spună ceva frate-meu Ion, însă nu mai poate. Acum buzele i s-au albit de tot, și i s-au întărit, ca piatra i s-au făcut. Îi tremură buzele. Așa înghețate cum sunt îi tremură.

Cumnată-mea Olenca se apucă iarăși să vorbească:

– Săraca mama! A murit. Să n-o vorbim decât de bine. După ce moare, sufletul mortului dă ocol casei în care a trăit, trei zile și trei nopți. Aude tot ce se spune, vede tot ce se petrece. Abia după trei zile și trei nopți îl apucă îngerul negru de mână și-l poartă spre cer, trecându-l prin cele șapte vămi ale văzduhului. Sufletele celor păcătoși se prăbușesc în fundul Iadului chiar de la întâia vamă.

Se uită cumnată-mea Olenca în dreapta, se uită în stânga, cu mare frică se uită și, când se încredințează că n-o vom auzi decât noi, cei ce ne aflăm în imediata ei apropiere, zice:

– Eu cred că până la vama cincea sufletul mamei o să treacă ușor, însă de la vama cincea înainte...

Tace. Se uită la noi. Clipește cu șiretenie. Vrea să ne facă să ne închipuim că ea știe despre mama mai mult decât oricare dintre noi. Nu știe nimic. E o proastă care n-a apucat să învețe nici măcar regulile noii ei credințe.

A căzut de tot înserarea. O să răsară luna. În adâncul bolții au să înceapă să se vadă stelele. Oamenii care sunt de aici, din sat, s-au mai risipt pe la casele lor. Au tăcut clopotele și până mâine dimineață au să tot tacă. *Mi-e dor de mama.* Niciodată, nici măcar când eram mic, nu mi s-a făcut atâta dor de mama ca acum.

Îl las pe tata cu frate-meu Ion adventistul și cu cumnată-mea Olenca și intru în casă, în odaia în care, moartă și întinsă pe pat, cu lumânare aprinsă în mâinile încrucișate pe piept, își doarme mama somnul de veci! Am ajuns s-o văd pe mama dormindu-și somnul de veci! Mama își doarme somnul de veci și eu trăiesc. E bine că trăiesc? E rău că trăiesc? Nu e nici bine, nu e nici rău... nici bine, nici rău... Nu e în niciun fel. Trăiesc. Și atât. Nu e destul? *E totul.*

Nenumărate lumânări galbene sunt aprinse în odaie și nenumărate lumânări albe și, toate, absolut toate scot fum greu, negricios, care miroase a ceară topită, a ceară arsă. Nu știu de ce, însă dintr-odată îmi trece prin gând: dacă cineva mi-ar da foc, aș arde întocmai ca o lumânare și aș mirosi a ceară topită, a ceară arsă.

Pe cărbunii din cădelniță sunt aruncate mereu mici boabe de tămâie. Aerul supraîncălzit miroase a ceară topită, a ceară arsă și a fum, miroase nu numai a mort și a ceară arsă, ci și a tămâie. Lângă patul mamei o găsesc îngenuncheată pe mătușă-mea Stana – Roșia, cum îi spunea, poreclind-o, mama – cu care mama, de peste treizeci și mai bine de ani, nu mai schimbase nicio vorbă. Acum mătușă-mea Stana stă îngenuncheată lângă trupul înghețat al mamei și vorbește în șoaptă, de parcă i s-ar spovedi:

– Leică, leică, de ce ne-om fi certat noi două, leică? Că de-mpărțit pe lumea asta nimic n-aveam de-mpărțit. Și dacă nu aveam nimic de-mpărțit pe lumea asta, n-aveam nimic de-mpărțit nici pe lumea cealaltă, leică... leică dragă...

Un gard de uluci vechi și strâmbe desparte aria noastră de aria unchiului Voicu. Unchiul Voicu e unul din frații mai mari ai tatei, nenea Vasile e fiul unchiului Voicu și al mătușii-mi Bâzârca, iar mătușă-mea Stana e nevasta lui nenea Vasile. A murit de mult mătușă-mea Bâzârca, iar acum murise și mama.

– De ce ne-om fi dușmănit noi o viață de om, leică?

Mama n-o auzea. Era moartă. Și de vreme ce era moartă n-avea cum să-i răspundă.

– Eu am început-o cu dușmănia, leică Mărio, eu și răposata soacră-mea, Dumnezeu s-o ierte, noi două am început cearta, leică Mărio!...

Rudele și rubedeniile care se mai găsesc pe acolo întind urechile și ascultă ce spune, cu adâncă părere de rău în glas, dada Stana, Roșia, cum îi spunea, poreclind-o, mama. O aude și soră-mea Evanghelina. Se duce lângă ea, o apucă de mână, o ajută să se ridice și-o trage spre ușă, afară.

– Las-o, Stano, las-o în pace pe mama. Nu te mai tângui. Dacă te-aș fi rugat acum o săptămână să te împaci cu ea, n-ai fi vrut.

Dada Stana se scutură, se depărtează de soră-mea Evanghelina și zice, cu glas uscat:

– Acum o săptămână zici... Acum o săptămână... Păi acum o săptămână leica Măria trăia. Cum era să spun eu *atunci* ceea ce cutez a spune *acum*? Atunci *leica Măria trăia, iar acum e moartă. Mortului îi poți spune orice, el tot nu te-aude.*

În bucătăria din curte au dat în fiert oalele cu ciorbă, colăceii s-au copt, hălcile de carne sunt aproape fripte. Cumnatu-meu Sămânță a adus de la cârciuma lui Buciuc câteva sticle de țuică și câteva damigene de vin. În fața casei, sub duzi, s-a-ntins masă mare. Număr, fără să știu de ce fac asta, străchinile: cincizeci și două. O-ntreb pe soră-mea Elisabeta:

– Toate sunt ale tale?

– Toate, îmi răspunde soră-mea. Și adaugă: Am și farfurii, dar nu le-am scos. Mi-e teamă să nu mi le spargă careva. Pe-aici, pe la noi, oamenii nu s-au învățat încă să umble cu farfuriile. Mulți, cum dau de bani, cumpără farfurii, furculițe, linguri de fier. Le pun în dulapuri și le păstrează. Se tem să se folosească de ele. Tot așa și eu astă-seară...

– Bine faci că-ți păzești farfuriile, îi spun, bine faci.

A murit mama. A murit. Și mâine o s-o-ngropăm. O s-o îngropăm, și n-o s-o mai vedem niciodată, niciodată. Soră-mea se învârtește pe lângă mine. Lângă fiecare strachină așază o lingură de lemn, nouă.

– Le-am cumpărat de curând, zice soră-mea. Au trecut pe-aici niște olari și niște lingurari, cu căruțele. Aveam un sac cu mălai stricat. Am dat tot mălaiul stricat și-am luat oale și străchini, am luat și linguri. Mi-am spus: să iau acum, că tot n-am ce face cu mălaiul stricat. Nu e rău să se afle la casa omului cât mai multe străchini și cât mai multe linguri. Și uite, am avut dreptate. Acum îmi sunt toate de trebuință, nu mai umblu prin sat să mă mai împrumut de la unul sau de la altul. Mâine-poimâine, când mi-oi însura băiatul, iar o să-mi trebuiască străchinile, iar o să-mi trebuiască lingurile...

De peste deal răsare luna, o lună mare, roșcată, bolovănoasă parcă.

– Ție, îmi spune soră-mea, ție, dacă vrei, pot să-ți dau să mănânci dintr-o farfurie de porțelan. Dacă vrei...

– Nu vreau. De altfel, nici nu mi-e foame.

– Ți-e foame, nu ți-e foame, trebuie să mănânci ceva. Altfel n-ai să te poți ține mâine pe picioare.

Are și ea dreptate. Cu toate astea, mare lucru n-am să mănânc.

– Am mâncat mai adineauri un colac cald. O să mi se facă foame mai târziu. O să te rog atunci să-mi dai ceva de mâncare.

– În farfurie?

– Nu, în strachină. De câte ori mănânc din strachină, îmi aduc aminte de când eram mic.

– Și de ce ții tu, acum, când ești om în toată firea, să-ți aduci aminte de când erai mic? Trăiam destul de rău.

Luna se înalță. Parcă văzând cu ochii se înalță. Și parcă tot văzând cu ochii devine, din ce în ce, mai galbenă.

Costandina aprinde două-trei lămpi și le agață în cuiele de care e plin dudul și zidul casei. Oamenii care au rămas s-o vegheze pe mama în timpul nopții și să doarmă cu rândul, cât se va putea dormi, se așază tăcuți la masă. Lângă mama a rămas de veghe numai mătușă-mea Ciurea, de la Cârlomanu, cea cu albeață în ochi. Mătușă-mea Uțupăr, apriga-mi mătușă de la Secara, pe care am iubit-o atât de mult, i-a trimis vorbă tatei că nu va putea veni decât mâine, spre amiază.

– Ce-a apucat-o pe Măria să moară tocmai acum, când Dița a fost apucată de chinurile nașterii?

Mă duc la tata în spatele casei, și-l găsesc întocmai cum îl lăsasem. Fumează țigară de la țigară și tace. Tot tăcând îl găsesc și pe frate-meu Ion. Le spun amândurora:

– Acum hai în casă, s-o veghem pe mama. Oamenii au ieșit și s-au așezat la masă. Cu mama a rămas numai mătușă-mea Ciurea.

Tata strâmbă din nas.

– Chioara aceea! Niciodată nu mi-a plăcut mie chioara aceea.

– Dar e rudă cu noi, e ruda noastră.

– Da, zice tata. E ruda noastră. Trebuie s-o îndurăm. Rudele ți le dă Dumnezeu și trebuie să le rabzi, chiar dacă nu-ți plac.

– O s-o rog să se ducă și ea să mănânce, să ne lase singuri cu mama.

– S-o rogi! De ce s-o rogi? Poți să-i spui să se ducă să mănânce fără s-o rogi. De ce s-o rogi tu pe ea? Ce? Ea e Dumnezeu?

Mătușă-mea Ciurea nu e Dumnezeu. Niciun om nu e Dumnezeu, deși unii vor să fie și-și strică viața, pe a lor și pe a altora, ca să pară că sunt.

În prag tata aruncă țigara pe care n-a apucat s-o fumeze decât pe jumătate și intră în odaia în care se află mama. Intru și eu și după mine intră în aceeași odaie frate-meu Ștefan și frate-meu Ion adventistul. Tata se apleacă și se închină. Eu mă aplec și mă închin. Frate-meu Ștefan se apleacă și se închină. Numai frate-meu Ion rămâne cu brațele încrucișate. Fața tatei s-a tras și mai mult și i s-a albit ca varul, ochii i s-au ascuns în fundul capului, iar buzele, albe și tari, i s-au uscat de parcă sângele ar fi fugit cu totul din ele. Cât mama a fost vie, niciodată nu l-am auzit pe tata spunându-i cuvinte de dragoste și niciodată nu l-am văzut mângâind-o. Acum îl aud șoptind:

– Mărio, Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine, Mărio, Mărio!...

Și-l văd că-i mângâie obrazul, bărbia, fruntea care înainte era plină de încrețituri și care acum e netedă ca o frunte de fată mare. Moartea i-a întins mamei obrazul, i-a întins fruntea, a întinerit-o parcă. Să te ferească Dumnezeu de întinerirea pe care ți-o dă moartea! După întinderea morții, vine putrezirea! Putrezirea! Au!...

– Mărio, Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine, Mărio, Mărio!...

Aceleași cuvinte. Mereu și mereu aceleași și aceleași cuvinte. O dată. De zece ori. De o sută de ori. De o mie de ori.

Frate-meu Ion adventistul le ascultă și tace. Îi tremură buzele uscate și albe. În mine se aprinde mânia. Mi-o stăpânesc. Totuși nu mă pot împiedica să-l întreb pe tata, cu cel mai dulce glas din lume:

– Dacă ai iubit-o atât de mult pe mama, pentru ce atunci când trăia nu i-ai spus-o niciodată?

Tata tresaltă. Pare tare mirat de întrebarea mea.

– Cum era să-i spun și de ce era să-i spun? Maică-ta știa c-o iubesc. Și de vreme ce știa, de ce era nevoie să i-o mai și spun? De altfel, nici ea, cât a trăit, nu mi-a spus vreun cuvânt de dragoste.

Mătușă-mea Ciurea n-a așteptat s-o rugăm noi să se ducă la masă și să mănânce și ea cu celelalte rubedenii. Cum ne-a văzut intrând pe ușă, s-a strecurat repede afară, de teamă că, întârziind, n-o să mai găsească merinde.

– Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine, Mărio, Mărio!

Toți iubim. Toți purtăm în inimile noastre florile iubirii, și mai pe urmă, după ce iubirile au murit, în aceleași inimi purtăm cenușa iubirilor.. Cenușa rece a iubirilor moarte...

– Mărio, Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine, Mărio, Mărio!...

După ce rostește pentru a nu mai știu câta oară cuvintele acestea, tata se întoarce spre mine. De ieri și până acum i-a crescut barba. Cam cât îi crește înainte într-o săptămână i-a crescut acum numai într-o zi și într-o noapte.

– Da. Tu ai dreptate. Cuvintele acestea ar fi trebuit să i le spun maică-ti pe când trăia. Ar fi făcut-o fericită. Ar fi bucurat-o.

Tata rămâne cu ochii uscați, însă îmi dau seama că în clipa asta toate lacrimile lumii s-au adunat în gâtul lui.

– Acum ce-o să mă fac eu?! Spune-mi tu, băiete, ce-o să mă fac eu?! Ce-o să mă fac eu?!...

– Ce-o să te faci? Mâine o s-o îngropăm pe mama, pe urmă timpul o să treacă și-o s-o uiți. Toți oamenii își uită, mai devreme sau mai târziu, morții...

– Aș fi vrut să mai trăiască. Să mai trăiască și să fi murit mai târziu, să fi murit amândoi odată.

Frate-meu Ștefan nu se vede, nu se aude. Aflu de la soră-mea Evanghelina că, de cum s-a înserat, s-a dus în fundul ariei, a luat un braț de paie din șură, și-a făcut culcuș și s-a întins acolo. Poate doarme, poate plânge, nu știe ce e cu el.

Mă uit la fața mamei. E liniștită. E netedă. E rece ca gheața. Și ce chinuită, ce plină de sudoare era atunci, în miez de iarnă când, după ce s-a zbătut trei zile și trei nopți ca peștele pe uscat, l-a născut pe frate-meu Ștefan! Noi, copiii, știam că naște mama. Trăiam cu toții claie peste grămadă într-o odaie și-o mai văzusem născând în chin și sudoare. Moașă-mea Dioaica, muierile mai în vârstă venite s-o ajute pe mama să nască, soră-mea Evanghelina care, măritată de nici un an, avea burta la gură, ne-ar fi dat afară din odaie, să nu mai auzim țipetele înspăimântătoare pe care le auzeam și care ne încrâncenau carnea, și *să nu mai vedem ceea ce vedeam*. Dar cum să ne scoată din casă, când afară, peste nămeții mai înalți decât omul, viscolea strașnic? La niciun megieș nu aveam nas să ne ducem, pentru că de multă vreme mama era certată la cuțite cu toate megieșele. Râuri de sudoare curgeau de pe mama. Ochii i se umflau și noi ne miram că nu-i ies cu totul din cap, pântecul gol i se zbătea, pruncul nu izbutea să se desprindă din trupul mamei.

– Închideți, mă, ochii, nu vă mai uitați!

Cu cât moașă-mea Dioaica ne povățuia mai mult să nu ne mai uităm la mama, s-o vedem cum naște, cu atât noi ne uitam mai mult.

– Nu vă mai uitați, copii, la maică-ta, nu vă mai uitați, că n-aveți ce vedea.

A răspuns soră-mea Rița

– Ba avem.

Viscolul răscolea întregul văzduh până la marginile zării și până dincolo de marginile zării. Vedeam, când mă uitam afară, numai fereastra – aburită pe dinăuntru și înghețată pe dinafară – și cel mult până la doi-trei pași mai departe.

Pe când dida Evanghelina scoate afară găleata plină de ud și de sânge, soră-mea Rița se apucă și ea cu mâinile de pântec și-ncepe să strige:

– Acum am să nasc un băiat... Un băiat... Un băiat... Am să nasc și eu ca mama un băiat... un băiat...

Tata sta ghemuit la ușa din tindă a sobei oarbe. Din când în când împingea în sobă cu vătraiul un șomoiog de paie ude. Odată intrate în sobă, paiele ude sfârâiau, se uscau, se aprindeau. Fumul acru umplea tinda rece. Frigul intra tiptil pe sub ușă. Tata spunea șoptind:

– Ajut-o, Doamne, să nască... Ajut-o, Doamne, să nască și să trăiască și ea și copilul!...

Am ieșit afară, m-am ușurat în nămetele de lângă ușă. M-a văzut tata, m-a chemat, am încălecat pe unul din genunchii lui.

– Dii, calul! Dii, calul!...

Mă vedea tata, mă legăna pe genunchiul lui, mă auzea spunând „dii, calul" și totuși uitase de mine. Murmura întruna:

– Ajut-o, Doamne, să nască!... Ajut-o, Doamne, să nască și să trăiască!...

Așa spunea atunci, în ziua aceea în care s-a născut frate-meu Ștefan.

Acum frate-meu doarme în paie, în fundul ariei, doarme sau s-a ascuns de noi și plânge, iar tata, lângă trupul mort al mamei, rostește:

– Mărio, Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine, Mărio, Mărio!...

Mama a murit. A murit. Nu aude cuvintele tatei, ori *poate le aude*. Ce știm noi despre morți? Nimic sau aproape nimic. O să știm ceva mai mult despre morți după ce o să murim. Dar după ce o să murim *n-o să le putem spune celor vii nimic din ceea ce o să*

auzim ca morți, nimic din ceea ce o să vedem ca morți. Trupul mamei nu aude tânguirea tatei, dar poate o aude sufletul mamei.

Mă aplec spre mâinile tatei – ah, ce aspre sunt, ce noduroase sunt! – le iau între mâinile mele și i le sărut. E atât de pierdut în gândurile lui, în nălucirile care-l stăpânesc, încât, la început, nici nu bagă de seamă, dar de îndată ce-și dă seama de ceea ce se întâmplă își trage mâinile dintre mâinile mele, aproape și le smucește și mă întreabă răstit:

– Ce te-a apucat?

– Nimic. Mi-a venit și mie așa...

Mama stă mai departe nemișcată. Lumânările galbene și lumânările albe ard. În casă miroase a mort. Miroase a ceară. Miroase a fum și miroase și a tămâie. Cel mai tare însă miroase a mort... *Miroase a mort...* A murit mama... *Mama e mortul care miroase a mort.*

– Mărio, Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine, Mărio, Mărio!...

Se rupe ceva în trupul meu. Nu știu ce se rupe, dar simt că se rupe ceva. Și ceea ce se rupe se fărâmă de îndată în mii și-n milioane de firișoare. Mă prăbușesc, și în cădere abia izbutesc să-mi reazim capul de marginea patului pe care stă mama întinsă, mama care a murit la miezul nopții trecute, mama al cărei trup miroase din ce în ce mai tare a mort.

– Mamă... Mamă... De ce n-am murit eu în locul tău?! Să fi murit eu și tu să fi trăit, să fi trăit...

Costandina o jelește pe mama pe la fereastră. Costandina a rostit cuvintele acestea: „Să fi murit eu și tu să fi trăit".

Tata iese iarăși dintre nălucile lui:

– Du-te și spune-i Costandinei să nu mai facă pe nebuna.

Mă duc. Soră-mea de lingură e greu de potolit. Mă ajută cumnată-mea Olenca. O ia ușurel de spate și-o-mpinge spre fântână.

– Dacă nu taci, îi spune cumnată-mea Olenca, te bag cu capul în jgheabul fântânii și te răcoresc.

Rudele și rubedeniile de prin alte sate, care au rămas s-o vegheze pe mama peste noapte, încă nu s-au ridicat de la masă. Poftiții

și nepoftiții musafiri au mâncat ciorba. Au mâncat friptura. Din colaci n-a rămas nici măcar o îmbucătură. Țuica au băut-o repede de tot. Tot repede de tot au băut și vinul. Cum oamenii murmuraseră că nu și-au potolit setea, cumnatu-meu Sămânță s-a dus la cârciumă la Buciuc și a mai luat câteva damigene.

– Vinul îl plătește mâine cumnatul de la București.

Eu sunt „cumnatul de la București". O să-l plătesc.

Costandina a băut până s-a-mbătat. S-a așezat pe buduroiul fântânii. O clipă de lipsă de atenție, o mișcare greșită și s-ar isprăvi și cu ea, ar cădea în fântână și s-ar îneca.

Fântâna din fața casei noastre e cea mai adâncă din sat. Când eram mici, mama a trăit cu spaima că unul sau altul dintre noi ar putea să cadă în fântână.

– Nu vă urcați, maică, pe buduroiul fântânii. Vă lunecă picioarele și gata, s-a isprăvit cu voi!

A trăit cu spaima că vom cădea în fântână și ne vom îneca. A trăit cu spaima că, tot jucându-ne pe linia ferată din apropiere, ne va prinde trenul sub roțile lui și ne va tăia, ne va strivi, *ne va omorî*. Toată ziua și toată noaptea treceau trenuri de persoane și trenuri de marfă pe lângă casa noastră.

– Nu vă urcați, maică, pe linia ferată, că vă taie trenul, vă omoară trenul.

Cu tot felul de spaime a trăit mama, *dar a trăit*. Acum nicio teamă n-o mai stăpânește, niciuna. Fața ei, pe care moartea a întinerit-o și a înfrumusețat-o, e senină. Acum însă mama e moartă, moartă, nu adormită, moartă de-adevăratelea, moartă pentru totdeauna. Odată morți, oamenii au murit pentru totdeauna. Pentru totdeauna.

Oamenii mor în casă, mor în pat, mor pe prispă, mor în bătătura casei, mor pe câmp, mor în pădure, mor arși de foc, mor înecați, mor împușcați, mor cu capul zdrobit de ciomag, mor la vreme de război cu grămada și mor și în vreme de pace, tot cu grămada, *de moarte bună*.

Nicio moarte nu e bună, niciuna, niciuna, niciuna... Poate moartea dușmanului, însă, dacă stai și te gândești mai mult, nici aceea.

Mama a murit în casă, în pat. Bunicul după tată afară, la aer a murit, pe prispă și după ce, cu câteva ceasuri înainte de a-i lua sufletul, moartea îi luase glasul.

– Mărio, Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine, Mărio, Mărio!...

Lumânările galbene și lumânările albe ard și pe măsură ce ard scad. Flacăra le face să scadă. *Flacăra care luminează și scoate fum.*

– Ard ca o lumânare, scad ca o lumânare care arde, scad, scad.

Mama a ars – viața ei și-a ars-o – până a scăzut cu totul și s-a stins.

Odinioară nu o dată mă văzusem în vis umblând călare, pe un cal cu aripi, printre stele. Stelele cerului se nășteau sub ochii mei, sub ochii mei ardeau, sub ochii mei se stingeau.

Din viața mamei numai o parte s-a desfășurat sub ochii mei, poate partea cea mai chinuită, partea de viață în care i-a născut pe frații mei mai mici și le-a născut pe câteva din surorile mele, partea de viață în care m-a născut și pe mine. O fi avut ea vreodată zile de bucurii? O fi avut ea vreodată ceasuri de fericire?

– Nu vă urcați pe buduroiul fântânii... Nu vă jucați pe linia ferată... Nu vă urcați în pomi... Nu vă duceți singuri la pădure...

Pentru tot ceea ce făceam și pentru tot ceea ce nu făceam se temea. Vorbea limpede și cald. Îi auzeam spusele, însă de urmat sfaturile nu i le urmam. Rareori urmează copiii sfaturile părinților.

– Mărio, Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine, Mărio, Mărio!...

În fața casei, acolo unde masa este întinsă de aseară, oamenii mănâncă, beau, mai ales beau și devin din ce în ce mai zgomotoși, mai veseli. Carnea bine friptă, ardeii iuți, pâinea caldă și sățioasă, rachiul și vinul le-a alungat tristețea și le-a sporit pofta de viață.

Moartea? Moartea există și moartea nu există. Moartea există numai pentru cel ce încă n-a murit. Morții nu se mai tem de moarte. Pe când trăia, mama s-a temut mult de moarte. S-a temut de moarte pentru viața ei, și s-a temut de moarte pentru viața tatei, și mai ales pentru viața noastră, a copiilor ei. Ea a murit. Noi trăim. Fețele noastre sunt triste, încrețite, chinuite, dar sunt

fețe de oameni vii. Fața mamei e netedă și senină, față de moartă. Niciodată până acum n-am văzut-o pe mama cu o față atât de liniștită, atât de senină, fața unei moarte, dar fața unei ființe care s-a împăcat deplin cu sine. Nu cumva mama simte încă? Gândește încă? Nu cumva mama e mulțumită c-a scăpat de povara vieții, că nu mai trăiește?

– Hai, tată, hai, Zăricuță, hai afară să vă dau ceva să mâncați. O să rămână lângă mama Rița și Elisabeta.

– O să rămân și eu, spune soră-mea Stela, care e îmbrăcată în negru din cap până-n picioare.

Soră-mea Stela e cea mai mică dintre noi. S-a măritat acum patru ani cu un mecanic de la Calea Ferată. În patru ani mecanicul i-a făcut soră-mi patru copii, patru fete, și acum o lună a murit într-un accident de tren. I l-au adus acasă tăiat în bucăți, într-un sicriu ieftin. L-a îngropat soră-mea. L-a și plâns.

Ieșim din odaia în care stă mama întinsă pe pat, dar nu ca să mâncăm, ci ca să ne mai odihnim. Ne-au intrat oasele unul într-altul de când stăm în picioare, de veghe.

Elisabeta și Rița tac, însă soră-mea Stela se apucă să se vaiete:

– Mamă, mamă, mi-a murit bărbatul, mamă, și m-a lăsat cu patru fete mici, mamă, și-acum ce-o să mă fac eu, mamă, cum o să-mi cresc eu fetele singură, mamă!...

Mama n-ar ști ce să-i răspundă, nici dacă ar fi vie, dar acum?!

– Mamă, mamă, cum o să-mi cresc eu fetele, mamă, mamă!...

Mama! Mama trebuie să știe tot, mama trebuie să găsească răspuns la toate întrebările... La toate întrebările... La toate întrebările... N-ar ști ce să-i răspundă soră-mi Stela, ori poate ar ști și i-ar răspunde așa:

– O să muncești, maică, o să muncești și-o să le crești. O să le crești mai bine, o să le crești mai rău, dar de crescut tot o să le crești. Li s-a mai întâmplat și altora.

Și ei i se întâmplase să-i moară bărbatul când era tânără de tot... tânără de tot, aproape o copilă. O lăsase cu copii, însă numai cu doi, nu cu patru. Se remăritase cu omul care acum sta pe butuc, în spatele casei, fuma sub clarul lunii și vorbea, șoptind, ca și mai înainte, când se afla în casă, lângă patul pe care ea zăcea moartă.

– Mărio, Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine, Mărio, Mărio!...

Un fluierat prelung străbate noaptea. Pământul duduie. Trenul iese din tăietură și trece alergând pe lângă casa noastră. Tata spune:

– Acum, tocmai acum s-a împlinit o noapte și o zi de când a murit... Acum. Tocmai acum...

O noapte și o zi! Numai o noapte și numai o zi! Ce înseamnă, în nesfârșita trecere a timpului, numai o noapte și numai o zi? Mi se pare că mama a murit de când lumea, că totdeauna a fost moartă, că niciodată n-a fost vie, n-a trăit. *A murit acum douăzeci și patru de ore și este tot atât de moartă ca întâiul om care a trăit și a murit pe lume.*

În timp ce în casă soră-mea Stela o întreabă, jelindu-se, pe mama cum o să-și crească cele patru fete pe care bărbatul ei, murind, i le-a lăsat în grijă, tata s-a așezat iarăși pe trunchiul vechi de copac. A vrut să se mai plimbe prin arie, să se miște, să-și dezmorțească picioarele, însă n-a izbutit.

– Nu știu de ce, dar parcă mi s-au slăbit genunchii, nu mai mă țin, băiete.

Zice că nu știe de ce i s-au slăbit genunchii! Știe. Vede bine că nu mai sunt băiat, că sunt om în toată firea, totuși îmi spune *băiete*. Pentru el am rămas tot băiatul pistruiat și cârn de altădată.

– Mărio, Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine, Mărio, Mărio! Ce mult te-am iubit eu pe tine!...

Și eu am iubit-o pe mama. *Mult, mult de tot am iubit-o eu pe mama, însă n-am apucat să-i spun. A murit, a murit de-adevăratelea și eu n-am apucat să-i spun c-o iubesc, n-am apucat să-i mulțumesc că m-a adus pe lume.*

Ar fi putut să nu mă aducă pe lume. Dacă n-ar fi vrut să mă aducă pe lume, s-ar fi dus la Dioaica ori la Unturica cu câțiva gologani legați în colțul batistei și i-ar fi spus:

– Iar am rămas grea, mătușă. Am casa plină de copii. Nu mai vreau. Scapă-mă.

– Cum dorești? Să te înțep ori să-ți pun oala?

– Trage-mă și pune-mi oala, mătușă, poate nu m-o durea prea tare și-oi sângera mai puțin.

Dar a făcut bine mama că m-a adus pe lume? Cunoștea viața așa cum o cunoșteau toți oamenii de pe Valea Călmățuiului și totuși a avut curajul să mă nască și să-i mai nască și pe cei ce-au venit după mine: Elisabeta, Ștefan, Stela.

O fâșie de nor se așază în dreptul lunii și dintr-odată străveziul nopții se întunecă. Tata își fumează mai departe țigara. Norul lunecă, luna se arată iarăși în toată plinătatea ei.

Uitând de tot ce s-a petrecut mai înainte, tata spune:

– Ia te uită! S-a făcut noapte și a răsărit și luna!

– E noapte, tată, ba chiar e trecut de miezul nopții!

– Se poate, zice. Se poate să fi trecut și miezul nopții.

Privește cerul, îndelung îl privește, bucată cu bucată îl privește. Cunoaște fiecare stea și fiecare grup de stele. Știe când răsare fiecare stea. Știe când apune fiecare stea. Odată, mai de mult, l-am întrebat:

– Cum se face că tu cunoști atât de bine cerul?

– M-am plimbat mult cu ochii pe el. M-am plimbat și cu mintea. Nesfârșirile lui Dumnezeu sunt nemaipomenit de frumoase.

– O fi Dumnezeu?

– O fi, n-o fi, te-ar supăra dacă ar fi?

– Nu.

– Atunci de ce întrebi?

Tace un timp. Tace și privește cu ochi lacomi cerul. Oare caută locul în care s-ar putea afla Raiul? Nimeni nu știe unde s-ar putea găsi un asemenea loc. Ca și cum mi-ar fi auzit gândurile, zice încet, rar și cu o adâncă părere de rău în glas:

– Raiul nu e în cer. Iadul nu e sub pământ...

E mâhnit că nu știe unde o să se statornicească sufletul mamei.

– Să umble singură, ea care era atât de sfioasă, să umble singură din stea în stea, din luceafăr în luceafăr... Poate o s-o însoțească un înger... Poate n-o s-o însoțească nimeni... Dar nu... s-ar putea să se întâlnească destul de curând cu întâiul ei bărbat, cu Radu Ochian. Poate că de multă vreme omul acela o așteaptă în cer.

Pe toți ne așteaptă cineva în lumea de dincolo, dar nu în cer, nu în cer, *nu în cer, ci pe pământ.*

Mamei îi era frică nu atât de moarte, cât de pământ, de pământul care avea să apese pe capacul sicriului în care se va afla ea după ce va muri, de pământul care până la urmă va sfărâma capacul sicriului și-i va cădea pe piept și-o va apăsa, *o va apăsa...*

– Să-mi faceți, maică, o groapă de cărămidă, boltită, și să puneți pe Tutanul cel mic să-mi croiască un sicriu din scânduri groase, să nu vă zgârciți la bani.

Groapă boltită, de cărămidă, îi și făcea nepotul Stănică, fiul mai mic al didei Evanghelina, care se pricepea la zidărie, iar sicriul avea să-l închege, din cele mai groase scânduri care se găsiseră la depozitul de cherestea din gară, Tutanul cel mic.

De unde să știe mama, cu ani în urmă, cu mulți ani în urmă, că groapa ei boltită avea s-o zidească nepotul acela cu un semn ciudat la ochi, care nu avusese limbă până aproape de șapte ani? Și de unde era să bănuie că oasele ei se vor odihni și se vor topi într-un sicriu tras la rindea și prins în cuie de Tutanul cel mic?

Se spovedise părintelui Teofil cu puțin înainte de noaptea morții și parohul îi dăduse sfânta cuminecătură. O auzise soră-mea spunându-i popii:

– Nu mai am vreme, părinte, să mă pocăiesc, nu mai am vreme.

Ce greșeli făptuise mama și avea de ispășit chiar în ajunul morții? Poate era vorba de veșnicele ei certuri cu vecinele, poate era vorba de cu totul altceva. N-am știut atunci, nici mai târziu n-am știut și nici n-am vrut să știu. Mi-a lăsat moștenire câteva din amintirile ei – nu era prea vorbăreață – și boala de sânge de care a murit și care îmi va aduce și mie moartea. Dintre cei doi părinți ai mei tata era cel care își deschidea mai ușor inima și povestea una sau alta.

Ah, Doamne, ce mare scriitor ar fi ieșit din mine dacă tata mi-ar fi transmis puternicul și coloratul lui dar de a povesti! Mi-a transmis numai mâniile lui, spiritul lui de împotrivire, setea lui uriașă de dreptate, foamea lui după omenie. Toate acestea mai mult m-au încurcat decât m-au ajutat în viață. Mai mult m-au încurcat. Dar nu numai acestea m-au încurcat în viață, ci și altele.

Înainte ca mama să-l aducă pe lume pe frate-meu Ștefan și să se bolnăvească greu, de era cât pe-aci să se prăpădească, tata a plecat la Rușii de Vede cu carul cu boi, ca să vândă la târg boii care îmbătrâniseră, și să-și cumpere alții tineri. Boii bătrâni sunt ieftini, îi cumpără măcelarii pentru tăiere, cei tineri sunt scumpi. Pe lângă prețul pe care urma să-l scoată pe boii bătrâni, tata avea în pungă bănet, nu glumă: șase hârtii a câte un pol fiecare. Stătea în car, în față, și mâna boii lovindu-i din când în când ușor, cu codirișca. Lângă el, păstra la îndemână bâta. La nevoie nu s-ar fi sfiit să crape cu ea câteva capete. În cumpăna cerului lucea rotundă luna, iar de o parte și de alta a drumului se întindeau la nesfârșit lanuri înalte de porumb, adevărate păduri dese și foșnitoare.

Era, ca și acum, cam pe la jumătatea lui august și simțeam răcoarea nopții. Temându-se să nu-l apuce urâtul și crezându-mă adormit în car, tata a vorbit îndelung cu boii:

– Mă boulenilor, mă, ce tineri erați voi când v-am cumpărat eu de la geambașul Căpruciu, ce tineri erați, mă boulenilor, mă! Au trecut opt ani de atunci, mă boulenilor, și-ați muncit alături de mine și de Măria mea, primăvara și vara, toamna și iarna, și ați îmbătrânit, mă boulenilor, și odată cu voi am mai îmbătrânit și eu, mă boulenilor, și-a mai îmbătrânit și Măria mea, mă boulenilor, mă!...

Înaintau spre Rușii de Vede, mergând pe șosea. Piatra cu care era acoperită nu de multă vreme șoseaua sângera copitele boilor și scrâșnea sub roțile carului. Boii auzeau ce spunea tata, dar oare și înțelegeau? Mergeau încet și nepăsători, mergeau tăcuți înainte, prin vremea fără început și fără sfârșit.

– Mă boulenilor, mă, ați îmbătrânit lângă mine și lângă Măria mea, muncind lângă noi ați îmbătrânit, mă boulenilor, și acum eu vă duc la târg să vă vând, să vă vând măcelarilor, mă boulenilor, *pentru tăiere*...

Știam cum se taie puii de găină și știam cum se taie curcile și curcanii, iezii și mieii, țapii și berbecii, știam cum se taie viteii și vacile și știam cum se taie și boii: la gât, cu cuțitul... cu cuțitul.

La noi în sat, la Omida, vitele se tăiau în curțile cârciumarului Buciuc, ori în acelea ale cârciumarului Toma Ocî și nu în fiecare zi. La oraș era altceva. Oamenii din Rușii de Vede și cei din Turnu nu se puteau lipsi de carne la nicio masă. Abia izbuteau măcelarii să-i slujească. Boulenii noștri... Boulenii noștri...

– Mă boulenilor, mă, dacă aș avea ce-mi trebuie, mă boulenilor, mă, v-aș da mâncare și nu v-aș pune la muncă, v-aș lăsa să trăiți pe lângă casa mea și să muriți de bătrânețe. Dar eu sunt om sărac, mă boulenilor, am casa plină de copii, mă boulenilor, și vă duc să vă vând la măcelari, pentru tăiere... Pentru tăiere!...

Boii mergeau înainte încet, mergeau prin vremea fără început și fără sfârșit, trăgeau după ei carul ale cărui roți scrâșneau pe pietrișul șoselei și nu înțelegeau nimic din ceea ce le spunea tata. *Ori poate înțelegeau totul, erau sătui de viață și-și acceptau fără crâcnire soarta.*

– Diii!... Diii, Roșcatule, diii, Bălane... Diii!...

Deasupra, cerul era plin de lună și era plin de stele și era plin de umbre. Poate umbrele pe care le vedeam în cer nu erau umbre, ci sufletele morților. Boii aveau suflete? Dacă n-aveau, pentru ce n-aveau? Iar dacă aveau, unde se duceau sufletele boilor după ce boii erau tăiați de măcelari și carnea lor vândută în piață, la cântar?

Mă obișnuisem cu boii noștri, cu Roșcatul și cu Bălanul, erau boi buni, nu împungeau. Crescusem lângă ei, printre picioarele lor, printre coarnele lor și nu mă loviseră. Nu-mi făcuseră niciun rău.

– Nu-mi trebuie mie boi cu năravuri, să-mi împungă – Doamne ferește! – copiii.

Boii fuseseră buni, erau buni, dar nu mai aveau spor la muncă. *Acum tata îi ducea la târg, să-i vândă măcelarilor pentru tăiere.* Îi și vedeam tăiați la gât, jupuiți, împărțiți în hartane, atârnând în cârligele măcelăriei unchiului Tone, pentru că, fără nicio îndoială, unchiul Tone, măcelarul, fratele mamei, urma să cumpere boii.

– Dii, Roșcatule!... Dii, Bălane!... Dii!... dii!...

Am dat fără să vreau un țipăt ascuțit, unul din acele țipete pe care le scot copiii când se trezesc brusc, plini de spaimă, dintr-un

vis urât. Tata a sărit din car, a ajuns lângă boi și, trăgând carul lângă șanțul șoselei, a oprit și a dejugat.

– Dar ce e cu tine? Ce ți s-a întâmplat?

L-am mințit:

– Am visat că niște măcelari tăiau boii noștri.

– Ei, băiete, băiete, visul tău a fost un vis adevărat. Asta chiar o să se întâmple.

– Astăzi?

– Poate nu chiar astăzi, dar într-o zi, două, în trei...

Am sărit din car, am adunat niște ierburi uscate și le-am făcut grămadă. Tata le-a dat foc. La flăcările înșelătoare ale focului sărac din șanțul șoselei, am părpălit câțiva porumbi culeși din lanul lângă care ne aflam și i-am mâncat. Porumbii aveau boabele moi și dulci. Mi-a mai trecut tristețea. Boii au păscut iarba de pe marginea șoselei.

Luna pălea, cerul devenea alburiu, se apropiau zorile. Tata a înjugat iarăși boii la car.

– Dii, Roșcatule!... Dii, Bălane!... Dii!...

Tata m-a luat lângă el, și-a aprins o țigară și-a prins a vorbi:

– S-ar fi putut ca tu să nu fii pe lume, ca niciunul din frații și niciuna din surorile tale să nu fie pe lume în afară de Gheorghe și de Leana, care se născuseră înainte ca eu să plec la militărie. Am făcut armata la Turnu, la „Călărașii-cu-schimbul". Pe atunci, pe aici, prin părțile noastre, nu era tren. Oamenii călătoreau cu diligența și tot cu diligența era trimisă poșta și chiar banii. Diligența care pleca din Turnu spre București era însoțită, până la Alexandria, de un călăraș. De la Alexandria spre București o însoțeau călărașii veniți de la București. Călărașul lua în primire la Alexandria diligența de București și o însoțea până la Turnu. Drumul acesta de întoarcere se făcea seara și o parte din noapte, pe întuneric. Eram la Turnu, la cazarmă, mâncam masa de seară, când a venit sergentul și mi-a spus:

– Tudore, mâine dimineață e rândul tău să însoțești diligența de București până la Alexandria.

– Am înțeles, să trăiți, domnule sergent.

Atunci s-a ridicat un soldat. Unul Ilie Alimoș, din Ologi.

– Trimiteți-mă pe mine, domnule sergent. Am auzit că mi s-a bolnăvit nevasta. Aș vrea să trec pe acasă s-o văd.

– Treaba dumitale, dacă Tudor n-are nimic de zis.

– N-am nimic împotrivă, domnule sergent. Dacă Alimoș pleacă mâine, în locul meu, înseamnă că atunci când i-o veni rândul o să plec eu în locul lui.

Zis și făcut. A doua zi dimineață, Ilie Alimoș, călare pe cal și înarmat până-n dinți, a trecut cu diligența spre Alexandria. La Ologi, cât s-a oprit diligența să dea în primire scrisorile, soldatul și-a văzut nevasta, care era bolnavă. Au plecat mai departe. Diligența de București a ajuns la Alexandria cu întârziere. Trebuia să ajungă la Turnu cam pe la zece seara. N-a ajuns la zece, n-a ajuns la unsprezece și nici la douăsprezece noaptea n-a ajuns. Atunci s-a dat alarma și am fost trimiși câțiva să-i ieșim în întâmpinare, sau să vedem ce s-a întâmplat pe drum. Printre călărașii aceia mă aflam și eu. N-a fost nevoie să mergem prea departe. Cum am ieșit din Turnu pe la Fântâna Dronii și am apucat-o la dreapta, urcând dealul, la pod, am găsit diligența răsturnată, călătorii legați fedeleș cu călușuri în gură, *călărașul cu schimbul și vizitiul uciși*. Ei! Ce se întâmpla dacă nevasta soldatului Ilie Alimoș nu se îmbolnăvea, și el, soldatul, nu-i cerea sergentului să plece în locul meu cu diligența de București? *Muream eu*, nu Ilie Alimoș. Și dacă muream eu, nu mă însuram cu maică-ta, și nici tu, nici Rița, nici Ștefan, nici Elisabeta, nici Stela – niciunul din voi – nu mai erați acum pe pământ. Înțelegi? Niciunul din voi nu venea pe lume.

– Da. Înțeleg. Mie... Mie mi-ar fi părut rău!

Tata râde. Râde de se prăpădește. Râde cum n-a râs niciodată de când îl știu. Râde cum n-a râs niciodată de când muncește cu Roșcatul și cu Bălanul, cu boii care au îmbătrânit la noi, lângă noi, cu boii care acum nu mai sunt buni de muncă și pe care îi duce la oraș, să-i vândă la măcelari, *pentru tăiere... pentru tăiere... pentru că nu mai sunt destul de buni de muncă.*

Cu oamenii, când nu mai sunt buni de muncă, ce se întâmplă?

– De ce râzi, tată?

– Păi cum să nu râd? Zic că dacă n-ai fi venit pe lume, n-ai fi fost. Și dacă n-ai fost, n-avea cum să-ți pară rău.

Ridic glasul și-i spun:

– Să nu vinzi boii azi, lasă-i, mai ține-i, o să-i vinzi altă dată.

Tata se miră:

– Dar ce ți-a venit? De ce să nu-i vând?

– Dacă-i vinzi... dacă-i vinzi măcelarilor, măcelarii au să-i taie.

– Da, au să-i taie, de aceea îi și cumpără.

– Și nu-ți pare rău?

Tata se întunecă la față:

– Îmi pare rău, dar nu se poate altfel. Dacă vrem să muncim și să trăim, trebuie să cumpărăm alți boi, o pereche de boi tineri, puternici...

Obrazul i s-a întristat cu totul. I s-au întristat și ochii. Zorile au venit și scaldă nesfârșirile în lumina lor proaspătă, fumurie. În slăvile cerului, ca un clopoțel de aur atârnat de boltă, o ciocârlie își cântă cântecul, cântecul ei, cântecul dimineții.

Tata o să dea boii măcelarilor. Măcelarii au să-i taie și-au să le vândă carnea la cântar...

– Dii, Roșcatule!... Dii, Bălane!... Dii!... Dii!... Dii!...

Am urechile mici, neobișnuit de mici și aproape lipite de cap. Ochii mei nu sunt mai mari decât ochii altor oameni și nici mai adânci. Totuși, cu urechile mele, așa cum sunt, aud nu numai sunetele din jurul meu, aud și departe, în amintire, uneori chiar foarte departe, în amintirile altora. Totuși, cu ochii mei, așa cum sunt – uneori verzui, alteori albaștri, alteori spălăciți – văd nu numai până unde văd ceilalți oameni. Văd departe, în amintire, ba chiar foarte departe, în amintirile altora.

În aria noastră, în ariile vecinilor, în întregul sat, pe dealurile și pe câmpiile din jur, s-a lăsat răcoare. Numai în odaia în care stă întinsă pe pat mama și în care ard atâtea și atâtea lumânări galbene și lumânări albe n-a pătruns răcoarea. Acolo e tot zăpușeală, zăpușeală și miros de tămâie, miros de ceară topită, miros de spermanțet, miros de mort, și moarta de acolo e mama, nimeni alta

decât mama, mama care m-a născut, mama care m-a alăptat la sânul ei veșted, mama care m-a purtat în brațe și mai târziu pe umărul ei drept și pe umărul ei stâng, până ce pe amândoi umerii pielea i s-a îngroșat, i s-a bătucit.

Adie ușor vântul dinspre poartă, trece pe lângă bucătărie și aduce miros de pâine proaspătă, fierbinte și miros de mere. Se află pe aici, pe aproape, un măr care a dat în copt. La culoare merele al căror miros ajunge până la noi sunt roșii, la gust sunt acrișoare. De copt se coc înaintea strugurilor.

Aici, la noi, pe lunga, îngusta și săraca Vale a Călmățuiului, toamna nu vine nici prea devreme, nici prea târziu, vine tocmai atunci când trebuie să vină. În aria noastră se mai afla un măr. Era strâmb, chircit aproape, deloc arătos, însă merele lui, care se coceau cam pe la Sfântul Petru, erau grozav de dulci. De cum i se scutura floarea, noi copiii stăteam toată ziua cu ochii pe el și ni se părea că vedem cum cresc merele. Așteptam vara ca să lepădăm straiele vechi și grele de pe noi, o așteptam ca să ne putem scălda în gârlă, o așteptam ca să umblăm haihui pe câmpurile nehotărnicite și o așteptam mai ales ca pe la începutul ei să mâncăm fiecare măcar câteva mere dulci din mărul strâmb și chircit.

– Mamă, au început să se coacă merele.

– Da, au început să se coacă, însă de copt nu s-au copt.

– Și când au să se coacă?

– De Sfântul Petru.

– Și când e ziua Sfântului Petru?

– Peste o săptămână.

– Atunci o să ne dai mere?

– O să vă dau.

Ah! Ce lungă mi se părea a fi săptămâna! Aproape cât o veșnicie. O săptămână are șapte zile. Și după fiecare zi urmează o noapte. Vara nopțile sunt scurte, însă zilele... Făceam socoteala pe degete.

– Până la Sfântul Petru au mai rămas șase zile.

– Până la Sfântul Petru au mai rămas cinci zile.

– Până la Sfântul Petru...

– Mâine e Sfântul Petru... Sfântul Petru... Mamă, mâine e Sfântul Petru... E Sfântul Petru, mamă...

– Știu, maică.

– Nu culegem mărul?

– Îl culegem. Când cade soarele în chindie îl culegem.

Mă uitam la soare. Nu ajunsese nici măcar în cumpăna cerului.

– Ce mult mai e până cade soarele-n chindie!

– Du-te la copii și te joacă.

Mă duceam la copii, mă jucam cu ei, ne scăldam în gârlă. Trecea ziua. Se apropia și chindia. Ne adunam în jurul mărului strâmb și chircit, noi, copiii, ne urcam în el, ne urcam sprinteni, nu eram grei, crengile se îndoiau și ne țineau. Culegeam merele unul câte unul, le puneam cu grijă în coșnicioare.

– Mai sunt mere în măr?

– Nu mai sunt, mamă.

– Atunci, dați-vă jos, încet și cu băgare de seamă, să nu rupeți crengile. Mărul trebuie să mai înflorească și să mai rodească și la anul.

Alegea merele. Pe cele mai frumoase le punea într-o coșniță nouă, umplea coșnița și o așeza sus, pe o poliță, unde n-ajungeam. Pe celelalte le ducea undeva în casă și le ascundea.

– Nu ne dai mere?

– Nu, nu vă dau.

– Nici măcar să gustăm?

– O să vă dau mâine dimineață.

Știam că stăruiam degeaba, totuși stăruiam.

Nicio noapte nu mi s-a părut mai lungă decât noaptea care mă despărțea de ziua Sfântului Petru, zi înscrisă în calendarul lipit pe perete cu litere roșii. Noaptea visam că mănânc mere dulci, mă trezeam din somn clefăind în gol, adormeam cu greu, iarăși visam și iarăși mă trezeam. Spre ziuă nu mai izbuteam să mă stăpânesc. Mă îmbrăcam pe furiș și mă strecuram afară din casă și din arie, treceam peste linia ferată, urcam dealul și pândeam din vârful lui răsăritul soarelui. Îl și chemam în șoaptă și eram încredințat că soarele, deși nu are urechi, o să mă audă și-o să-mi asculte chemarea.

– Soare, Soare, răsari mai repede, nene Soare, că băiatul vrea să mănânce mere.

Soarele mă auzea, răsărea și începea să urce pe nevăzute scări, să se înalțe pe drumul lui de fiecare zi.

Suna toaca la biserică. Sunau clopotele. Se sfârșea slujba. Femeile ieșeau din biserică. Toate purtau în brațe coșuri pline cu mere. Printre ele, mama. Venea acasă. Se oprea în poartă, tocmai acolo unde o așteptam eu.

– Ține, Zăricuță, și să fie de sufletul lui...

Le dădea câte un măr și celorlalți frați și surorilor. Pe urmă... Pe urmă mai treceau și alți copii pe la poarta noastră, mai treceau și femei, treceau și bărbați. Mama îi oprea și le dăruia mere sfințite la biserică.

– Să fie de sufletul lui...

Rostea șoptit nume pe care le auzisem și nume pe care până atunci nu le mai auzisem.

Stam lângă ea, lipit de poalele ei, și mâncam mere. Văzduhul era de aur și soarele era tot de aur și pulberea drumului era tot de aur, și era de aur tot ceea ce vedeam și tot de aur era și ce nu vedeam, dar mi se părea că văd.

Mâncam mere și merele îndelung râvnite erau dulci și mi se topeau în gură și parcă odată cu ele mă topeam și eu. Merele se topeau în gura mea, se topeau în sângele și în carnea mea, iar eu mă topeam în lumina de aur a soarelui, în văzduhul care, în acea zi a Sfântului Petru, era tot de aur, numai de aur.

– Mamă, mai dă-mi, te rog, un măr.

– Ține, Zăricuță, și să fie de sufletul lui Osman.

– Cine a fost Osman?

– Un turc, cine vrei să fi fost, om și el! Avea altă lege, dar era tot om... tot om. Mare lucru să fii om, Zăricuță!

N-am știut niciodată cine a fost Osman, „om și el", și nu știu nici acum. Să mă duc s-o întreb pe mama? Chiar dacă m-aș duce și-aș întreba-o, nu mi-ar răspunde. Acum mama e moartă și nu mai poate răspunde la nicio întrebare... La nicio întrebare...

– Mamă, cine a fost Osman?

– Un turc, cine să fie, om și el!

Îl las pe tata singur pe buștean. Ba nu. Nu-l las singur. Îl las cu țigara aprinsă. Când un om are o țigară aprinsă în gură nu mai e singur. Mă duc la mărul rotat, rup două mere, mă întorc la tata. Îi întind un măr. Nu se miră. Aruncă țigara. O stinge cu piciorul. Mușcă mărul și-l mănâncă. Îmi spune:

– Mărul acela strâmb și chircit care s-a uscat făcea mere mai bune, mai dulci. Îți aduci aminte?

– Da, îmi aduc.

Rudele și rubedeniile de prin alte sate, care au venit s-o vadă pe mama moartă și să ia parte la îngroparea ei, au mâncat și au băut atât de mult, că au uitat pentru ce se află la noi în arie. Trec pe lângă mine și pe lângă tata și parcă nu ne văd. Unii merg greu, împleticindu-se. Alții merg ceva mai sprinten, însă cu capetele în pământ. Femeilor, dacă încearcă să vorbească, li se împiedică limba în gură. Se duc cu toții și cu toatele în partea din fund a ariei noastre. Acolo, unii se culcă pe iarbă, se întind ori se fac ghem și adorm de îndată cu mintea aburită. Alții, cărora alcoolul încă nu li s-a urcat la cap, smulg paie din șură, acoperă iarba cu ele și abia după aceea se culcă.

Acum forfota s-a potolit în aria noastră și s-a potolit și în sat. Din când în când fluieră un tren de marfă în gară, undeva, la cealaltă parte a satului latră, siteav, un câine. Cântă, de urât, o caraulă somnoroasă. Tata aprinde altă țigară. Aprind și eu una. La bucătărie se coace în cuptor cel din urmă rând de colaci, cel din urmă rând de pâinișoare.

Au sosit la noi, mai din toate satele de pe Valea Călmățuiului, o mulțime de neamuri s-o vadă pe mama moartă, să-și ia rămas bun de la ea, să ia parte la îngroparea ei. Mâine vor veni și mai multe rubedenii.

– Să mergem s-o mai vedem pe Măria. O să-i vedem și pe feciorii ei de la București.

Trebuie să pregătim mâncare și băutură pentru toți cei ce se vor afla mâine în casa noastră, în aria noastră, pe lângă aria noastră.

– Să luați aminte, maică, să nu rămână nimeni înfometat și însetat la înmormântarea mea.

– O să avem grijă, mamă.

Vorbea despre înmormântarea ei de parcă ar fi vorbit de a altcuiva, a unui bărbat necunoscut ori a unei femei necunoscute.

Vorbea! Acum nu mai vorbește. Nici un cuvânt nu mai scoate, unul măcar.

Frate-meu Ion se plimbă prin arie cu sârboaica lui de mână. Amândoi sunt osteniți, s-ar trage undeva într-un culcuș, să doarmă. Se tem de gura tatei. Tata îi simte. Îi cheamă la el:

– Vi s-a făcut somn și vreți să dormiți. Nu vă sfiiți. N-o să se supere nimeni, cu atât mai puțin maică-ta. Căutați-vă pe undeva un loc de odihnă.

Frate-meu Ion adventistul tace, însă cumnată-mea Olenca nu.

– Zic să ne ducem pe deal, la covercă.

– Duceți-vă.

Pleacă tot ținându-se de mână. Ies din arie, trec peste terasamentul căii ferate, urcă dealul. Cât urcă dealul, luna îi bate și-i luminează din plin. Au trecut de creasta dealului. Nu se mai văd.

– Somn ușor, le urez la amândoi în gând, somn ușor!...

Nimeni nu mi-a urat vreodată somn ușor, nimeni și niciodată. Mai bine. Poate somnul cel mai ușor e somnul pe care îl doarme acum mama, somnul fără vise, fără griji, fără trezire. Soră-mea Evanghelina îmi poartă grija.

– Zăricuță, oi fi ostenit, *maică*, hai la mine acasă, să te culci și să dormi măcar un ceas, două.

Până acum soră-mea Evanghelina îmi vorbea cu *didă*, ca o soră mai mare ce-mi era. Acum mama e moartă, dar ea, Evanghelina, ne va ține, la nevoie, loc de mamă... *Loc de mamă!*... Nimeni nu poate să țină loc de mamă.

– Hai, Zăricuță, mâine n-o să mai fii bun de nimic.

– Ba o să fiu.

Nici rudele și nici prietenii nu știau cât sunt de rezistent. Odată lucrasem șapte zile fără să închid ochii. Apoi dormisem două ore. Pe urmă lucrasem iarăși, fără întrerupere, încă șapte zile. Îmi plăcea să-mi pun la încercare trupul și spiritul. S-ar fi părut că voiam să-mi bat joc de viață. Nici gând. Prețuiam viața exact la cât socoteam că face.

Pleacă de lângă mine soră-mea Evanghelina. După câțiva pași se întoarce și-mi spune:

– Tu știi c-am început să-mi pierd vederea? După un an, cel mult doi, n-o să mai văd deloc, deloc. Auzi? N-o să mai văd... Atunci de ce să mai trăiesc?

Tac. Mă prefac că n-o aud.

– Înțeleg să nu mai vadă mama, c-a murit, dar eu...

– O să te duc la un doctor. Poate-ți găsești leacul.

– Nu vreau la doctor. Dacă ai de gând să strici ceva bani cu mine, să mă duci la vraci, am auzit că la Seaca trăiește un vraci care știe să lecuiască toate bolile.

– Bine, o să te duc și la vraci...

Adie vântul. Aria noastră miroase iarăși a floarea-soarelui, a mere coapte, a struguri. Mi se face frig. Și tatei i se face frig. Aprindem țigări. Fumăm. Acum fumăm ca să ne încălzim. Tata se uită pe cer. Spune:

– Peste un ceas răsare soarele. Frumoasă zi de-ngropare o să aibă maică-ta, frumoasă zi, băiete!

Aruncă țigara fumată nici pe jumătate și o strivește cu piciorul. Tremură de parcă ar fi prins de friguri.

– Tată, ce ai?

– Nimic, ce să am?! Mi s-a făcut dintr-odată frig. Nimic, ce să am?!

I s-a făcut frig. L-a cuprins dintr-odată frigul. Și pe mine m-a cuprins frigul. Îmi îngheață buzele și-mi tremură. Trec numai câteva clipe și-ncepe să-mi clănțăne dinții. Acum i-a venit tatei rândul să mă întrebe:

– Băiete, ce ai?

– Nimic, îi răspund, n-am nimic. Îmi clănțăne dinții. N-am nimic. Mi-au mai clănțănit și altă dată.

– Da, îmi aduc aminte. Ți-au mai clănțănit și altă dată. Atunci când a murit unchi-tău Voicu.

– Îmi amintesc și eu.

Dinții îmi clănțăne tare, tare de tot îmi clănțăne dinții.

– Du-te la fântână, îmi spune tata, du-te la fântână, scoate o ciutură de apă și bea până ți se umflă pântecul. N-o să-ți mai clănțăne dinții.

– Dar cum să beau apă? Nu mi-e sete.

– Ți-e sete, nu ți-e sete, du-te și bea apă.

Vorbele lui, colțuroase, sună a poruncă. Nu vreau să-l mâhnesc și mai mult neascultându-l.

– Bine. O să mă duc.

Și într-adevăr, mă duc. O găsesc pe mătușă-mea Roșia stând de vorbă cu Papelca. Vorbesc de mama. Le pare rău c-a murit. Li se rupe inima de părere de rău, dar n-au ce face.

– Viața e viață. Moartea e moarte.

Știu. Moartea e moarte. Dar de ce trebuie să fie pe lume moartea? Până acum moartea a venit de câteva ori în casa noastră. Odată a venit și l-a luat pe frate-meu Alexe. Altă dată a venit și a luat-o pe soră-mea Rada. Acum a venit și a luat-o pe mama. Cine cade la rând? După ce a luat-o pe mama, pe cine va veni moartea să mai ia din casa noastră? Pe mine? Poate pe mine! Dar nu. Pe mine moartea va trebui să mă caute la București, să mă ia de la București. De la Omida la București, cale, nu glumă! Pentru oameni calea e lungă, nu însă și pentru moarte. *Moartea călătorește repede, ca gândul.*

Și eu aș vrea să călătoresc repede ca gândul, dar nu numai cu gândul, ci și cu întreaga-mi făptură.

Papelca ia în căușul mâinilor apă din jgheabul fântânii, se spală pe picioare, pleacă. La fel și mătușă-mea Roșia. Mama n-o să se mai spele niciodată pe picioare. La câteva ceasuri după ce a murit au spălat-o niște babe din Stănicuț în albie, cu apă caldă, cu săpun, pe urmă alde soră-mea au gătit-o, au dichisit-o. Nu numai pe picioare n-o să se mai spele mama niciodată, dar nici pe obraz.

Scot apă din fântână. Ciutura e plină ochi. Apa e rece, aproape ca gheața. Beau, beau. Beau până mă umflu. Nu-mi mai clănțăne dinții. Deloc nu-mi mai clănțăne dinții. Dintr-odată mă simt bine. O clipă numai. Pe neașteptate mă cuprinde amețeala. Pământul se învârtește cu mine. Mă apuc cu mâinile de gard. Cum o să mă simt bine? Văzduhul devine din ce în ce mai străveziu. Stelele pălesc. Unele cad lăsând în urmă o dâră de lumină care dispare repede.

– Bună dimineața.

– Bună.

Întorc capul. Filimona s-a oprit lângă buduroiul fântânii. Poartă în spate un maldăr de iarbă plin de rouă. E îmbrăcată cu o rochie de stambă albastră. Desculță.

– A murit mama, îi spun. A murit mama.

Filimona mă privește lung. Acum văzduhul e alburiu. Dintr-o clipă într-alta va răsări soarele. Filimona tace. Mă privește și tace.

– Pentru fiecare dintre noi vine o zi în care murim. O zi ori o noapte. Dada Maria a murit noaptea. Pe întuneric.

– N-a murit pe întuneric, îi răspund, a murit pe lumină. Lampa era aprinsă, iar în mână îi ardea lumânarea. I-o aprinsese și i-o pusese în mână soră-mea Elisabeta.

– Să nu ne supărăm pentru atâta. Am vrut să spun că dada Maria a murit noaptea.

– Să nu ne supărăm pentru nimic, îi spun. Pentru nimic.

– Da, zice Filimona, ai dreptate. Viața este atât de scurtă! De ce să ne-o umplem singuri cu supărări? Cu supărări... singuri...

Răsare soarele. E proaspăt. Proaspăt și tânăr. Parcă s-ar fi scăldat peste noapte într-un râu rece și limpede. Văzduhul se umple de lumină și de mireasma ierburilor și a florilor. Miroase a mere coapte și a struguri. Miroase a dude și a corcodușii.

Mă uit la Filimona și Filimona se uită la mine.

– Ai obosit.

– Da. Am obosit.

– O să te odihnești diseară, după îngropare.

– De ce?

– Cum de ce? Morții cu morții și viii cu viii. Odată mortul îngropat, veniți acasă, mâncați și vă odihniți. Moartea osenește multă lume.

Mâinile Filimonei sunt mari, aspre, urâte. Urâte îi sunt și picioarele. Mâini și picioare și trup de muiere singură, care muncește cât șapte... Cât șapte...

Cu ani în urmă, la școală:

– Filimona, ce-ai vrea tu să te faci?

– Inginer.

A fugit cu un jandarm, s-a nenorocit. Ochii i-au rămas tot codați, sprâncenele tot stufoase, gura tot cărnoasă. Pune maldărul de iarbă rouată lângă uluci, scoate și ea o ciutură de apă rece, bea până i se umflă și ei pântecul și-mi explică:

– De când stau aici cu tine, mi s-a făcut frig, grozav de frig și apoi, dintr-odată, m-am încălzit și m-a năpădit setea. Ce-o fi asta?

– Nimic, ce să fie, nu e nimic.

Miroase iarăși a mere și a struguri, a noroi și a pământ.

Filimona se duce lângă jgheab și se spală și ea pe picioare. Toate femeile care vin la fântână să ia și să ducă apă la ele acasă, ori numai să bea, se spală pe picioare. Isprăvește cu spălatul picioarelor. Se îndreaptă de mijloc. Zice:

– Am o vacă de lapte. În fiecare dimineață mă duc pe terasamentul căii ferate, rup iarbă, o fac maldăr și o iau la spinare. Trăiesc mereu cu frica-n sân. Cantonierii, dacă m-ar prinde, m-ar bate. De astă-primăvară până acum nu m-au prins decât de trei ori.

– Și te-au bătut?

– M-au bătut, de ce să nu mă bată, doar le furasem iarba. Odată m-a bătut Ciontul, altă dată m-a bătut Pitcaie, dar cel mai rău decât toți m-a bătut Bursuc. Știi că sunt văduvă.

– Știu.

– Și mai știi că văduva n-are nicio apărare pe lume.

– Știu și asta, Filimona dragă. Uneori mi se pare că știu prea multe. Alteori mi se pare că nu știu nimic...

– De! zice Filimona. De!...

Frate-meu Ion adventistul vine cu sârboaica lui de mână de pe deal. Cumnată-mea Olenca se uită la mine, se uită la Filimona, nu înțelege de ce stăm noi amândoi de vorbă. Spune:

– Ne-am culcat pe un maldăr de buruieni uscate, în coverca, am vrut să dormim, nu s-a lipit somnul de noi.

– V-a fost frig?

– Nu, nu ne-a fost. Niște cai...

– Ce v-au făcut caii?

– Nu ne-au făcut nimic, ce să ne facă, păsteau prin apropiere, pe mirișe, erau împiedicați și aveau clopote la gât care sunau întruna. Cum mișca un cal capul, cum îi suna clopotul de la gât.

Jgheabul fântânii e plin pe jumătate cu apă. Frate-meu Ion adventistul se spală pe mâini, pe obraz.

– Când te speli cu apă proaspătă parcă întinerești.

– Ce să întinerești? Ești destul de tânăr, spune cumnată-mea.

– Am o vacă, zise Filimona, o mulg și capăt lapte pentru copii. Mai vând și grefierilor de la judecătorie. Dimineața, grefierii își iau cafeaua cu lapte. Oameni de la oraș! Nu pot trăi fără cafea cu lapte.

Dintr-odată se supără parcă pe întreaga lume. Se întunecă la obraz. Ia maldărul de iarbă rouată la spinare și pleacă. Înainte de a pleca mi se uită drept în ochi:

– O să ne mai vedem după înmormântare, țin negreșit să ne mai vedem după înmormântare.

– O să ne mai vedem.

Mă apuc să fumez. Buzele îmi sunt amare. Gura întreagă mi-e amară. Fumul cald e și el amar. Frate-meu Ion adventistul scoate o ciutură de apă, bea iarăși apă. Bea și nu se mai satură. Parcă ar fi spart. Beau și eu. Capul îmi este neobișnuit de greu.

– Beți apă pe stomacul gol, spune cumnată-mea, beți apă pe stomacul gol ca proștii.

Tac. Tace și frate-meu. Nu știm dacă proștii beau sau nu beau apă pe stomacul gol. Și dacă nu știm! Dacă nu știm, nu știm.

Cumnată-mea nu se lasă:

– Să vă aduc niște vin.

Frate-meu Ion se înfoaie spre ea:

– Cum să ne aduci vin? Știi bine că sunt adventist. Doar tu m-ai împins: „Fă-te, Ioane, adventist. Fă-te adventist!" M-am făcut. Și de când m-am făcut adventist nu mai fumez, nu mai mănânc carne de porc, nu mai beau țuică, nu mai beau vin, tu m-ai făcut adventist!

Cuvintele sunt rele, amare, bolovănoase, pline de mânie.

– Eu?! Adu-ți aminte bine. Ai vrut să te faci adventist și te-ai făcut adventist.

– Lăsați, le spun, lăsați neînțelegerea. Cel puțin acum. O să vă certați altă dată. Ce Dumnezeu?! Acum a murit mama.

Cumnată-mea îmi aduce o ulcică de vin. O dau peste cap. Frate-meu Ion se uită cu jind la mine.

– Bine de tine, zice, bine de tine că tu nu te-ai făcut adventist. Mănânci. Bei. Fumezi.

– Da, îi răspund, e bine de mine. Chiar foarte bine.

– Te pomenești că te ții și de curvăsărlâcuri...

– Mă țin, de ce să nu mă țin?!

Cumnată-mea se răstește la el:

– Ioane!

Atâta îi spune: Ioane! și frate-meu Ion adventistul se cumințește pe loc, ca un copil.

– Iartă-mă, îmi spune, mi-a ieșit vorbă urâtă din gură. Necuratul. Trebuie să fie pe aici.

Vin de peste terasamentul liniei ferate și se opresc la noi la fântână doi soldați. N-au arme, numai ranițe în spate și nu sunt prea umflate ranițele. Par osteniți și par și nemâncați. Scot apă, beau din ciutură, ca vitele, se spală pe mâini, se spală pe obraz, n-au cu ce se șterge. Rămân câteva clipe cu fața la soare și cu mâinile ridicate. Soarele le usucă chipurile, le zvântă și mâinile. Îi vede soră-mea Elisabeta. Vine cu poala plină de colaci, le dă.

– Să-i fie mamei! spune.

Soldații iau colacii:

– Dumnezeu să-i primească!

Încep să-i mănânce. Soră-mea, după ce i-a cântărit bine din ochi, îi întreabă:

– Cum stați cu actele?

Soldații înghit dumicații pe care-i au în gură și se miră:

– Bine. Stăm bine. Dar de ce întrebi?

– Jandarmul... șoptește soră-mea. Plutonierul Ciob. Dacă dă peste voi și n-aveți actele în regulă, vă arestează. Vă arestează și vă înaintează cu mâinile legate la Turnu, la regiment.

Soldații tac. Își potrivesc ranițele la spinare, urcă terasamentul căii ferate, trec dincolo de el și se afundă în pădurea de porumb care acoperă câmpurile întinse până la marginea zării și până dincolo de marginea zării.

– Dezertori, spune soră-mea, dacă îi prind jandarmii, vai de capul lor.

Sună clopotul: dang-dang-dang! Ding-ding-ding! Cerul e albastru, fără pic de nor, albastru ca un imens câmp de in înflorit. Soarele luminează. Iar clopotul sună... sună...

Soarele luminează pământul pentru toți oamenii care trăiesc pe pământ, dar clopotele... Clopotele bisericii sună numai pentru mama, pentru mama care a murit.

Când eram copil – cât timp o fi de-atunci? De ce n-oi fi murit și eu atunci? Mureau doar atâția copii! – trăgeam clopotele morților, câștigam bani din trasul clopotelor pentru morți și mă gândeam ca mai târziu, după ce voi mai crește, să devin gropar, să-mi câștig viața săpând gropi pentru morți. Moare unul, îi sapi groapa, câștigi câțiva gologani, cumperi pâine, câteva roșii, un boț de brânză, te saturi. Apa e pe degeaba. Trăiești.

La noi, la Omida, pe lunga, îngusta și săraca Vale a Călmățuiului, murea multă lume. Multă lume moare pe aceeași vale și acum. Nu știu cine a murit săptămâna trecută, dar ieri, ieri a murit mama.

– Greu o să-mi fie, ne spunea, în prima zi, într-a doua zi, într-a treia, greu o să-mi fie ziua și greu o să-mi fie și noaptea. Să stau acolo, în pământ, singură și pe întuneric, mereu, mereu... până la Judecata de Apoi... până la Judecata de Apoi... Nimeni nu știe când va fi Judecata de Apoi...

– Lasă Judecata de Apoi, n-avea frică. N-ai mâhnit pe nimeni, n-ai făcut niciun rău nimănui.

– De unde știți voi că n-am făptuit niciun rău? Poate am făptuit. Poate am făptuit cu fapta. Poate am făptuit numai cu gândul. *E totuna.*

– Ba nu e totuna. Dacă ar fi să fim judecați după câte gândim...

– Cel mai mult mi-e frică de întuneric și de singurătate... *De întuneric și de singurătate...*

O viață întreagă a dormit cu lampa aprinsă, chiar în timpul războiului, când gazul era scump și se găsea cu multă osteneală.

Trecu un tren de marfă cu multe vagoane. Pereții casei se clătinară. Ferestrele se zguduiră și zăngăniră. Trenul, după ce urcă dealul și ajunse în câmp, își iuți mersul. După un timp nu se mai auzi. Pogorî, din cer parcă, o tăcere adâncă. Dar tăcerea nu ținu mult. În porumbiștile de dincolo de terasamentul liniei ferate se auziră împușcături. Pe urmă străbătu un țipăt prin văzduh. Soră-mea Elisabeta spuse:

– Dezertorii! A dat plutonierul Ciob peste ei.

Sunară iarăși clopotele: dang-dang, ding-ding! Clopotele – biserica era aproape de casa noastră –, împușcăturile, lumina puternică a soarelui sfârșiră prin a trezi chiar și pe cei mai somnoroși dintre oaspeți. Veniră spre casă căscând și scuturându-și straiele mototolite de paie, se duseră la fântână, scoaseră apă, băură și se spălară cu grijă pe mâini și pe obraz.

– Ți-e foame, Tipei?

– Cum să nu-mi fie?! Parcă mi-ar fi mas șoarecii în pântec.

Mulți și multe spuseră la fel:

– Foame! Ni s-a făcut foame!

– Mai așteptați nițeluș, îi rugă soră-mea Elisabeta, o să întindem numaidecât masa.

Musafirii o auziră și se mai potoliră. Soră-mea se apropie de mine și-mi șopti:

– Trebuie negreșit s-o-ngropăm astăzi pe mama. Dacă o mai ținem pe catafalc încă o zi, ăștia sunt în stare să ne mănânce și urechile.

– Dă-le să mănânce și să bea până se satură, dă-le tot ce vor, mama dorea ca la înmormântarea ei toată lumea să fie sătulă.

– Bine, o să facem cum zici, dar de plătit cine plătește?

– Fii fără grijă, îi spun, fii fără grijă.

– De când te știu, mână spartă ai fost, mână spartă ai rămas. O să mori pe rogojină.

– Fie că mori pe rogojină, fie că mori într-un palat aurit, moartea e tot moarte.

– De! Așa o fi! Dar parcă tot e mai bine să nu mori în sărăcie. Ba chiar să nu mori deloc.

Zâmbi soră-mea. Și în timp ce ea zâmbi – și zâmbea tocmai pentru că îi venea să plângă și nu mai voia să fie văzută astfel –

se întinse iarăși masă mare în fața casei vechi, sub duzi, la umbră. Duzii, spre care abia acum avusei timp să-mi arunc ochii, sunt încă plini de dude. Un dud face dude care atunci când se coc bat în albastru, ba chiar în negru. Altul face dude albe. Dudele albe sunt dulci, ca mierea, mai dulci chiar decât mierea. Cele negre-albăstrii, acrișoare.

N-am inimă să mă așez și eu în rând cu ceilalți la masă. Trupul mi s-a strâns, mi s-a chircit și parcă mi-a și înghețat, dar nu așa cum îmi îngheață iarna de frig, ci *altfel*. Una e frigul iernii – frig sănătos, chiar plăcut uneori – și alta e *frigul morții*. Mă strecor printre oaspeții aceștia nepoftiți, printre rubedeniile acestea care nu știu cât îmi sunt de rubedenii. Pe unii îi cunosc, pe alții i-am cunoscut cândva și i-am uitat, pe cei mai mulți nu i-am văzut niciodată și poate nici n-am să-i mai văd. Întind mâna, culeg câteva dude albe, le strivesc între dinți și le înghit. Cumnatu-meu Sămânță a luat-o de dimineață cu băutul.

– Dude!... Dă-le-ncolo de dude, cumnate, că te leșuiesc la stomac.

Mă îmbie cu un pahar plin ochi.

– Pelin... Bea... Strânge stomacul.

Iau paharul, îl răstorn peste cap. Gura îmi era încă amară. Acum mi-a devenit și mai amară. Urechile îmi pocnesc. Capul îmi vuiește. Lumea, îndemnată ori nu de vreuna din surori, se așază la masă. Din când în când se aud clopotele bisericii. Surorile mele sosesc, aduc oale mari pline cu ciorbă, coșuri cu pâine, copăi cu carne friptă.

Ospăț ca de nuntă! Nu. Ospăț de înmormântare!

Tot aceleași rude și tot aceleași rubedenii ar fi venit la noi dacă s-ar fi măritat vreuna din surorile mele și tot din aceleași strâchini ar fi mâncat, tot aceleași feluri de bucate, tot același vin, tot același pelin, tot același rachiu ar fi băut și tot din aceleași pahare, din aceleași ceșcuțe...

Acum mama a rămas iarăși singură în casă. După ce o s-o înmormântăm, *o să rămână singură în pământ, iar acum a rămas singură în casă*. Ba nu, n-a rămas singură. A rămas cu

cumnată-mea Olenca. Veghează cumnată-mea ca nu cumva să-i cadă mamei din mâinile moarte lumânarea aprinsă, să ia foc patul și toată casa. Nimic mai rău ca focul când se înalță și se întinde. Dacă stăm strâmb și judecăm drept, nici în pământ n-o să fie singură mama. În jurul ei se vor afla toți morții noștri și toți morții altora, *toți morții* care au fost cândva vii și și-au petrecut viața, atâta câtă au avut-o, aici pe lunga, îngusta și săraca Vale a Călmățuiului.

Din arie vine tata și odată cu el se arată frate-meu Ștefan. Ochii lui frate-meu, tulburi de atâta plâns, i s-au umflat, i s-au bulbucat.

– Hai, băiete, îmi spuse tata, hai în casă, hai să mai stăm cu răposata, până se satură lumea asta de mâncare.

– Lumea nu se satură niciodată nici de mâncare, nici de băutură și nici de viață nu se satură, să știi.

Nu apucăm să intrăm în casă. Îl strigă pe tata din poartă gornistul satului, unul Kire, mărunt și sfrijit, cu obrazul zbârcit și smochinit. Mai înainte, gornist al satului nostru era Diș, Diș veteranul. Sunase cu goarna la atacul de la Grivița. Stătuse frumos și mândru în bătaia gloanțelor turcești, drept ca un plop, cu goarna la gură. Tu-tu-tu!... Tu-tu-tu!... Iar dorobanții urcau pe metereze. Și nu puțini cădeau în șanțul plin de apă și de noroi. Dar când ești mort, sau când ești lovit de moarte, puțin îți pasă dacă te prăbușești într-un șanț uscat sau într-unul noroios.

– Tu-tu-tu!... Tu-tu-tu!...

– Ura, băieți, uraaa!...

– Tu-tu-tu!...

A căzut Grivița. A căzut Plevna. S-a mântuit și războiul.

Diș a rămas gornistul satului, gornistul satului nostru Omida.

– Tu-tu-tu!...

– Să iasă oamenii la muncă la boier!

– Tu-tu-tu!...

– Să iasă oamenii la cărat pietriș.

– Tu-tu-tu!...

Goarna suna uscat, jalnic, ea care sunase marele atac de la Grivița.

A murit și Diș, după ce Dișoaia și ginerele lor Dârâială muriseră de holeră și fuseseră îngropați unul peste altul în același sicriu. Ei... Totuna...

Altădată a fost Diș gornist al satului nostru Omida, acum e Kire, Kire cel mărunt, Kire cel sfrijit, Kire cel smochinit. Dar goarna... goarna e aceeași care a sunat vijeliosul atac de la Grivița...

Atunci au suflat în goarnă buzele lui Diș. Au putrezit buzele lui Diș. Omului mort îi putrezesc ochii, îi putrezește obrazul, îi putrezește întregul trup. Îi putrezesc și buzele... buzele cu care a șoptit cuvinte de dragoste, buzele care s-au aprins de dorul altor buze, buzele care au sărutat alte buze.

Vor putrezi și buzele mamei.

– Zăricuță, fă-te sănătos, Zăricuță, nu muri, maică, m-am chinuit să te cresc mare, nu muri, Zăricuță!

Zăceam pe prispă, întins pe țol, umflat cimpoi și galben-ceară.

Buzele mamei tremurau:

– Nu muri, Zăricuță! M-am chinuit să te nasc și să te cresc mare. Nu muri, Zăricuță!

Mi-am adunat voința, mi-am strâns la un loc puterile, mai mult de dragul mamei decât de-al vieții, am biruit boala, n-am murit.

O fi șoptit mama, cu buzele ei, cuvinte de dragoste pentru tata? N-am auzit-o. Și nici ceilalți cu care am trăit în aceeași odaie n-au auzit-o. Acum buzele mamei sunt vinete. *Moarte și vinete*, nu mai pot rosti nici un cuvânt, unul măcar.

Kire ține goarna subsuoară, vine lângă noi și-i spune tatei:

– Tudore, lasă-mă să-i cânt moartei cu goarna.

Tata se miră:

– De ce să-i cânți cu goarna? Până acum tu le-ai cântat cu goarna numai veteranilor, ai cântat cu goarna numai la moartea veteranilor.

– Așa e.

– Femeilor nu le-ai cântat.

– Așa e, zice gornistul Kire, femeilor nu le-am cântat, dar cu Măria e altceva. Ea a născut atâția copii! Zece!... Doisprezece!

E mai greu să nești și să crești atâția copii, decât să te repezi cu baioneta la armă asupra dușmanului. Eu așa gândesc.

Nu mai mănâncă oamenii. Nici nu mai beau. Tata lasă capul în jos, capul lui aspru, trist, care pare a fi făcut din pământ negru, ars până la scorojire. Îi spune gornistului:

– Cântă. Dacă ții negreșit să-i cânți cu goarna, cântă-i.

Intrăm în tindă – e tinda casei noastre, dar acum mi se pare atât de străină... atât de străină! – și pe urmă pătrundem în odaie, în odaia în care, întinsă pe pat, își doarme mama somnul de veci. În mâinile-i moarte ține o lumânare albă. Lumânarea arde și, arzând, scoate fum.

În odaie aerul e greu. Miroase a ceară topită, miroase a ceară arsă, miroase a tămâie și miroase a mort. Obrazul mamei a învinețit. I-au învinețit și buzele, aproape i s-au înnegrit. Tata îngenunche lângă patul mamei, își sprijină capul în mâini și spune încet, încet de tot, așa de încet încât mai mult ghicesc decât aud vorbele:

– Mărio, Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine, Mărio!...

Stau cu frate-meu Ștefan lângă ușă, ne sprijinim amândoi de ușă. *În odaia asta ne-a născut pe toți mama.* În odaia asta ne-a crescut pe toți până ce am învățat să vorbim și să umblăm și am pornit în larga lume, să ne facem un rost. Pe sub ușa asta intra iarna frigul și ne înghețа. Și tot pe sub ușa asta intra vara zăpușeala.

– Mărio, Mărio...

Mai departe nu mai aud șoaptele tatei. Și nici nu vreau să le mai aud. Și nici nu trebuie să le mai aud.

Afară, pe prispă, după ce a spus „să-i fie țărâna ușoară Măriei", și a băut pe nerăsuflate un mare pahar de vin negru, Kire a dus goarna la gură și a început să sufle ușor în ea.

Cerul e albastru, soarele luminează lumea, vântul adie și frunzele duzilor se leagănă alene. Din cei doi duzi cad dude, dude albe și dude negre-albastre. Zi bună. Zi frumoasă. *Zi bună de trăit. Zi frumoasă de petrecut.*

Kire cel scofâlcit sună în scofâlcita lui goarnă *stingerea.*

– Nu muri, Zăricuță, că m-am chinuit cu tine să te nasc și te-am născut, Zăricuță! Nu muri, Zăricuță, că m-am chinuit

cu tine să te cresc mare și te-am crescut mare, Zăricuță! *Nu te stinge*, Zăricuță!

N-am murit. Nu m-am prăpădit. Nu m-am stins. Ard ca lumânarea. Are cineva ceva cu mine? Nu! Pentru *că zilele mele mi le ard. Nopțile mele mi le ard*. Ard într-adevăr ca o lumânare, ard ca lumânarea a cărei flacără pâlpâie în mâinile moarte ale mamei.

– Nu muri, Zăricuță, nu te stinge, Zăricuță!

N-am murit. Nu m-am stins. Nici surorile mele n-au murit. În afară de Rada, care a fost împușcată cu alice în gât, din greșeală, de văru-meu Nicolae Dimozel, dirigintele poștei. Horcăia și se zbătea în brațele mamei și sângele îi țâșnea din gât, iar mama, ca și noi, cu ochii plini de spaimă, nu știa ce să facă. Văru-meu Nicolae Dimozel aruncase pușca și fugise pe câmp, se ascunsese în lanurile de porumb, să nu-l caute tata, să-l omoare. Seara, venind de la muncă, tata a găsit-o pe soră-mea Rada moartă. Murise în scăpătatul soarelui. Era caldă încă. Mai rău decât Hristosul răstignit pe cruce suferea mama, mult mai rău și mult mai adânc.

Noi n-am murit. Nu ne-am stins. *Dar acum a murit mama*. S-a stins mama.

– Tu-tu-tu! Ti-ti-ti! Tu-tu-tu-tu-tu! Tu-tu!

Stingerea... Stingerea...

Seara, târziu, la cazarmă se sună stingerea. Soldații trebuie să se întindă sub păturile aspre, să închidă ochii, să adoarmă, să doarmă. Dar nu e destul să închizi ochii ca să și adormi. Soldații sunt și ei tot oameni, au rămas tot oameni. Și toți sunt tineri.

– Dinuța mea... Acum Dinuța mea doarme. A alăptat copilul. Sătul, copilul a adormit. Pe urmă a adormit și Dinuța mea. A adormit și doarme somn dus... Dar dacă Dinuța mea nu doarme? Dacă a lăsat în casă copilul să doarmă singur și ea a ieșit în arie și s-a întâlnit pe după căpițele de fân cu Tăune, vecinul? Tăune e tânăr și voinic, dar nevastă-sa e bătrână, urâtă, grasă și de-abia se mișcă. Lui Tăune îi lunecă ochii după toate muierile din sat. De ce nu i-ar fi lunecat și după muierea mea?

Stingerea.

– Ce faceți voi, soldaților? Dormiți?

– Da, răspund soldații întinși sub cenușiile pături aspre din păr de cal, da, să trăiți, domnule sergent, *dormim*.

Râde sergentul, o deșcă veche care a îmbătrânit în regiment. Râd și soldații.

Stingerea.

– Tu-tu-tu-tu-ti-ti-ti! Tu-tu-ru-tu-tu! Tu-tu!...

Lumea care a venit s-o vadă pe mama moartă – rude, rubedenii, cunoscuți, prieteni – și să ia parte la înmormântarea ei stă la masă sub duzi. Nimeni nu mai mănâncă, nimeni nu mai bea, nimeni nu mai vorbește. Tac toți. Tac și ascultă goarna lui Kire, goarna care altădată a fost a lui Diș și care acum este a lui Kire, iar acum această veche și scofâlcită goarnă de tinichea sună *stingerea*. Sunetele pline de plâns înăbușit și de tristețe se aud până departe, până la marginea satului și mai departe, chiar până la marginea câmpului. Pentru mulți oameni din satul nostru Omida, lumea se isprăvește acolo unde se isprăvește timpul. Poate sunetele goarnei lui Kire se aud chiar și în cer. Cerul nu e prea departe, nu e deloc departe.

– Tu-tu-tu! Ti-ti-ti!...

A murit mama.

Tata stă îngenuncheat lângă patul în care până acum câteva zile, când boala mamei s-a înrăutățit, a dormit alături de ea, noapte de noapte, ani și ani. Câți? Nu i-au numărat. Acum, pe patul acesta stă întinsă numai mama. Stă întinsă și își doarme somnul de veci. Somnul de veci are un început. Pentru mama somnul de veci a început în chiar clipa în care ea a murit. Și va dura acest somn de veci al ei! Până când? Somnul de veci al mamei va dura mult mai mult decât a durat șubreda ei viață, somnul ei de veci va dura totdeauna.

Dar ce înseamnă totdeauna?

Mi se pare că noi, oamenii, am născocit anume vorbe numai ca să ne împiedicăm în ele, ca să avem în ce ne împiedica. În drumul nostru către *totdeauna* ne împiedicăm de moarte. Poate ne împiedicăm și de viață...

– Tu-tu-tu! Ti-ti-ti! Tu-ru-tu-tu!...

Iat-o pe mama tânără! Eu nu eram atunci pe lume. Dar unde eram? Nimeni nu știe unde a fost înainte de a veni pe lume. Poate n-am fost nicăieri. Pe mama pot să mi-o închipui cum arăta când era tânără. Bălană era, înaltă era, înaltă și subțire, copilă aproape și totuși văduvă, cu doi prunci în brațe. Intră în casa tatei, în casa aceasta în care acum stă moartă și întinsă pe pat, și mai găsește doi copii, pe soră-mea Leana și pe frate-meu Gheorghe.

– Mărio, Mărio, ce mult te-am iubit eu pe tine! Ce mult te-am iubit eu pe tine și niciodată nu ți-am spus-o, niciodată!...

Acum tata a vorbit limpede și tare... Limpede și tare.

Îl privesc și mă cuprinde teama. Ce se va mai întâmpla cu el? Dinspre partea mamei sunt, ca să spun așa, liniștit. Mama a murit, și mai mult decât atât n-are ce păți. Poți s-o tai, s-o ciopârțești, s-o zdrobești, dar de omorât n-ai cum s-o mai omori, pentru că ea e moartă. Nimeni nu moare de două ori, nimeni nu se naște de două ori. Mă tem de viața tatei. Ochii i-au rămas tot uscați, însă întregul lui trup plânge, un plâns tăcut cum n-am mai văzut altul, zdrobitor. Simte că i s-au răcit picioarele. Se ridică, se apleacă și-i sărută mamei fruntea rece, obrajii reci care au început și ei să se învinețească, buzele reci care din vinete cum erau până mai adineauri au devenit aproape negre... din ce în ce mai negre...

Mă uit la el. Mă uit mai departe la el. Niciodată nu l-am văzut arătând așa. Scoate lumânarea aprinsă din mâinile înghețate ale mamei, cu multă greutate o scoate, și mi-o întinde.

– Ține-o tu câteva clipe...

Zăpușeală. Aer greu. Miros de ceară și de tămâie. Miros de mort. *Mama miroase a mort,* mama și nu altcineva, mama...

Afară, Kire suflă în vechea goarnă și vechea goarnă sună, răsună. Tata își aduce aminte că altădată – de mult, de mult – mama a fost tânără și că tot în vremea aceea – atât de îndepărtată... atât de îndepărtată... – a fost și el om tânăr... *om tânăr... om tânăr...*

Când sunt copii, oamenii nici nu știu ce înseamnă a fi copil. Și tot așa, când sunt tineri ei nu știu ce înseamnă a fi tânăr. Abia la bătrânețe le înțeleg pe toate, dar atunci e prea târziu... prea târziu... Prea târziu? Niciodată nu e prea târziu... Ba este.

Tata îi mai sărută o dată mamei buzele reci și vinete, care acum au început a se înnegri, și-i mai sărută mamei, *pentru întâia oară de când o cunoaște,* mâinile reci și vinete.

Dar mâinile mamei sunt moarte, tot atât de moarte ca și ochii, și tot atât de moarte ca și buzele ei.

Mâinile mamei nu simt că tata le-a sărutat. Au rămas mai departe reci și nemișcate, înghețate aproape, au rămas mai departe moarte. Sărutarea a venit prea târziu... Prea târziu... Uneori în viață toate vin prea târziu. Numai moartea nu vine niciodată prea târziu. Numai moartea vine totdeauna prea devreme. Mama nu mai era tânără însă nici bătrână nu era. Mai putea să trăiască încă mulți ani, ca bunica de la Cârlomanu.

– A venit bunica de la Cârlomanu?

– N-a venit. Cum era să vină?! A murit acum zece ani călcată de-o căruță încărcată cu nuntași.

– Dar mătușa Uțupăr?

– O să vină ceva mai târziu. Naște Dița.

Nu știu cine a întrebat. Nu știu cine a răspuns. Dacă nu cunosc oamenii, nu le cunosc nici glasurile. Și dacă nu le cunosc glasurile, nu le cunosc și gata.

– Tu-tu-tu! Ti-ti-ti! Tu-tu-ru! Tu-tu tu-tu-ru-tu-tu!...

Doi copii și cu doi copii fac patru copii. Așa cum două necazuri și cu două necazuri fac patru necazuri. De la început au avut casa plină de copii. Pe urmă au mai venit alții... și alții.

– Anul și găvanul.

– Fiecare vine pe lume cu norocul sau cu nenorocul lui.

– De ce cu nenorocul? Ar trebui ca fiecare să vină numai cu norocul.

– Cine a zis că ar trebui?

– Nu știu.

– Nici eu nu știu.

Tata ia lumânarea aprinsă din mâna mea și o pune iarăși în mâinile mamei. Greu. Degetele sunt înghețate. Sărutul tatei – un sărut târziu și zadarnic tocmai prin târziul lui – nu a fost în stare să le dezghețe. N-a fost în stare. Ce-a murit, mort rămâne. Kire suflă mai departe. Goarna lui sună, răsună.

– Tu-tu-tu! Tu-tu-ru!...

Stingerea.

Tata iese frânt de mijloc din odaie. Trece printre oameni, iese afară din arie. Ies și eu după el. Se oprește, îi spune lui Kire:

– Nu mai cânta. Ai cântat destul.

Urcă pe terasamentul căii ferate, trece dincolo, ia dealul în piept. Unchiul Alisandru Nasta – care e frate după mamă cu tata – ne spune, mie și lui frate-meu Ștefan, mie și lui frate-meu Ion:

– Duceți-vă după el, să nu-și facă seama.

– N-o să și-o facă, îi răspund și-l întreb repede: Dar de ce nu te duci dumneata?

Își pune mâna pe piept, în partea stângă.

– Inima, zice, nu mă mai ține. Dacă sui dealul, îmi plesnesc băierile inimii și mor. Nu vă ajunge că aveți în casă un mort? Vreți să aveți doi?

– Nu vrem.

După ce rostesc cuvintele acestea, plec și întind pasul să-l ajung din urmă pe tata. Frate-meu Ion și frate-meu Ștefan rămân pe loc, însă soră-mea Elisabeta se ține scai de mine. Îmi șoptește:

– Nu te mai duce după el. Poate vrea să rămână singur, numai cu gândurile și cu durerile lui.

– Tocmai asta nu trebuie.

– Dar de unde știi tu că nu trebuie?

– Presupun.

– Atunci o să merg și eu cu tine.

– Nu te osteni. Mai bine ai grijă de oameni, mai dă-le să mănânce, mai dă-le să bea.

– Unii s-au și amețit, să nu ne strice înmormântarea.

– N-au să ne-o strice.

Kire mai suflă de două-trei ori în goarnă.

Pe când eram soldat la un regiment de cavalerie, seara se suna destul de târziu *Stingerea*. Întorși de la instrucție, întâi mâncam, mămăligă cu varză fiartă, sau cu ciorbă de linte, ori de fasole, pe urmă ne duceam la grajduri, țesălam caii – eu aveam un cal mare, bătrân, pe care-l chema Vasea – le puneam fân în iesle și-i

pregăteam pentru noapte. Abia după aceea ne îndreptam spre dormitoare, ne curățam hainele de noroi, ne lustruiam bocancii și ne vâram sub pături.

Stingerea...

– Tot n-ai adormit, răcane? S-a sunat stingerea și tu tot n-ai adormit!

– Ba am adormit, domnule plutonier.

Șaizeci de paturi erau în dormitor, treizeci așezate jos, pe dușumea, și treizeci deasupra. Paturile erau înguste, acoperite cu câte o saltea de paie, și în fiecare pat se odihnea noaptea un soldat, bineînțeles cât putea să se odihnească. Dimineața...

Tata îmi aude pașii, se oprește, se întoarce cu fața către mine. Nu se miră că mă vede. Poate s-ar fi mirat dacă, întorcându-se, nu m-ar fi văzut. Ține în mână o țigară.

– Mi s-au isprăvit chibriturile. Poate ai tu un foc.

Îi aprind țigara. Îmi aprind și mie una. În văzduhul pur, umezit ușor de sosirea nopții, deasupra pământului, fumul pare mai amar și mai acru ca de obicei. Tragem de câteva ori în piept și aruncăm țigările. Tata se uită la țigările aruncate în iarbă. Ard mai departe, iar din fiecare fumul se ridică într-un sul ușor, drept ca o lumânare.

– Ard singure, spune tata.

– Da. Tutunul e uscat, foița e uscată. Țigările ard singure...

Le calcă. Întâi calcă țigara pe care a aruncat-o el, pe urmă o calcă și pe cealaltă. Îmi caută ochii și, așa cum bănuia, îmi găsește în ei un început de mirare. Spune hotărât, ca și cum ar fi făcut cine știe ce ispravă:

– Să nu mai ardă.

Plecăm mai departe. Și mergem! Și mergem! Mergem tăcuți de parcă am merge prin chiar miezul tăcerii. Dar tăcerea nu ține mult. Ne ajung din urmă clopotele: Dang-dang-dang! Ding-ding!...

Pentru morți clopotele trebuie trase de copii, pentru că numai copiii au sufletul curat. Ce copil sau ce copii îi trag mamei clopotele?

Dang-dang! Ding-ding!...

Tata merge înainte. Mergem pe o potecă printr-un lan de porumb. El merge înainte. Eu merg în urma lui la numai un pas. Se oprește și mă întreabă:

– Dar pentru ce se trag clopotele? Cine-o fi murit?

Iarăși a uitat-o pe mama. Iarăși a uitat că a murit mama.

– Nu știu, îi răspund. Nu știu. O să aflăm când ne întoarcem. O să întrebăm pe careva și-o să aflăm.

– Să nu fi murit vreun copil, spune tata, mi-ar părea rău să aflu c-a murit vreun copil. Copiii nu trebuie să moară. Trebuie să trăiască, să crească și să ajungă oameni.

N-am ce să-i răspund. Tac. Tace și tata. După ce mai face șapte-opt pași spune:

– Să ajungă oameni! Mare scofală să fii om! Azi ești, mâine nu ești.

Și iarăși pornim. Mergem! Mergem!...

– Da, zic, nu e mare scofală să fii om..

Ajungem la un șanț pe care au crescut sălbatice steble de salcâmi ghimpoși. Găsim un pârleaz. Trecem dincolo. Și dintr-odată ne îmbată miros de struguri copți. *Via!...* De când n-am mai urcat dealul de lângă casa noastră, de când n-am mai fost pe aici! Am uitat că aici, pe deal, avem o vie! Multe uită omul, de ce n-aș fi uitat și eu?! Dar de ce aș fi ținut minte?

– E via noastră, spune tata, e via noastră și strugurii au dat în copt. Dacă vrei, am putea mânca struguri.

– Dacă vrei tu... Dacă vrei tu și dacă ai poftă...

– De ce să n-am?

Rămân pe șanț, în iarbă, la umbra salcâmilor. Tata intră în vie. Cunoaște fiecare butaș. Caută îndelung, caută, caută. Se întoarce cu doi struguri în mână. Strugurii sunt roșii.

– *Roșioară*, spune, *s-a copt roșioara.*

Chiar așa se numeau strugurii aceia: roșioară. Boabele sunt dulci, mici, îndesate una într-alta. Ne așezăm pe șanț, în iarba moale, și mâncăm struguri. O boabă, două boabe, trei boabe. Dang-dang-dang! Ding-ding!...

Tata pune în iarbă strugurele din care abia a ciugulit câteva boabe. Se ridică și iese din vie. Ies și eu după el.

– Ți-ai uitat strugurele în iarbă, îi spun. Vrei să ți-l aduc?

Dang-dang-dang!...

– Nu, îmi răspunde, nu l-am uitat. L-am lăsat într-adins, să-l mănânce furnicile.

– N-am văzut furnici pe șanț.

– Asta nu înseamnă că nu sunt. Furnicile sunt mai multe decât oamenii. Pământul e plin de furnici negre, de furnici galbene, de furnici roșii...

O luăm spre casă. Mergem pe o altă potecă, nu pe aceea pe care am venit. Dealul e plin de poteci. Plin de poteci e și câmpul. Ne pomenim vorbind despre furnici.

– Când eram băiețandru a avut loc un mare război între furnicile negre și furnicile galbene. Furnicile negre veneau dinspre miazănoapte...

Dang-dang-dang!...

Acum soarele ne bate drept în creștet. Umbrele noastre s-au scurtat și s-au lățit, dar, așa scurte și late cum sunt, sunt legate de picioarele noastre și se țin după noi.

– Niciun om nu scapă de umbra lui.

– Ba scapă.

– Când?

– După ce moare și e-ngropat. Omul intră în mormânt odată cu umbra lui.

Tata și-a mai venit în fire.

– Peste două, cel mult peste trei ceasuri o îngropăm...

Nu-i spune mamei pe nume, nu-i spune în niciun fel. Adaugă:

– Mortul, oricine ar fi fost el, trebuie îngropat. Altfel...

De fapt a vrut să spună: „Mortul, dacă nu-l îngropi repede, începe să miroasă urât".

Mama e mortul care trebuie să fie îngropat repede, mama care m-a născut, care m-a crescut, mama care mi-a dus mereu grija și dorul.

– Vino pe-acasă mai des, Zăricuță, că ni se face și nouă dor de tine.

Cine ținea socoteală de spusele mamei?! Orașul, plin de capcane! Tinerețea, pe care atunci când o ai ți se pare că n-o s-o pierzi niciodată!

– O să viu, mamă...

Vorbe spuse în vânt, luate de vânt, duse de vânt.

Pogorând dealul, ajungem iarăși pe terasamentul liniei ferate. Vedem casa noastră și vedem aria noastră plină de lume. Atâtea rude și atâtea rubedenii au venit s-o vadă pe mama moartă, atâția prieteni și atâtea cunoștințe, că nu mai au loc în curte, mai stau și în uliță. Tata spune:

– În casa asta m-a născut pe mine mama pe care n-am văzut-o niciodată, a murit la mai puțin de un ceas după ce m-a adus pe lume, în casa asta am trăit eu patru ani cu Dumitra care mi-a dăruit doi copii, în casa asta a murit Dumitra, și de aici, din casa asta au luat-o oamenii, au dus-o la cimitir și-au îngropat-o... Au dus-o la cimitir și-au îngropat-o... Au îngropat-o... Și ce frică de întuneric avea și ea... În casa asta am adus-o pe Măria. Era ca o fetișcană! Bălană, cu coadele ca spicul orzului copt... Aici mi-a născut ea mie atâția copii!... Doamne! Nu le mai știu numărul... Și acum, tot în casa asta, în același pat, în care a murit Dumitra, a murit și ea... Măria... Măria... Măria... Niciodată nu i-am spus c-o iubesc.

Se așază jos, pe terasamentul căii ferate. Mă așez și eu lângă el. Culege pietre mai puțin colțuroase, le alege dintre celelalte, se apucă să le numere ca un copil și, tot ca un copil, începe să se joace cu ele. Mă întreabă:

– Tu știi să joci tupuzul?

– Știu.

– Atunci de ce nu joci tupuzul?

– Nu-mi vine.

Tace. Se joacă mai departe cu pietrele. Se satură de tăcere. Zice:

– Pietrele! Bine de pietre: nu văd, nu aud, nu simt.

Tac. Adie vântul. Tata se răzgândește:

– Nici pietrelor nu le este bine. Vine unul cu ciocanul și le sfărâmă, le omoară.

Trece un băiat călare pe lângă casa noastră. Calul e murg. Băiatul se duce cu calul la câmp, la păscut. Vasea, calul meu de soldat, era murg. Orașul în care îmi făceam armata se afla jos, într-un fel de fund de strachină, și era înecat în noroaie. Lumea săracă. Zdrențăroasă. Cazarma sus, pe deal. De cum se lumina străbăteam orașul călări pentru a ajunge pe dealul din cealaltă parte unde se găseau terenurile destinate instrucției. Vasea era grozav, cam greoi, dar grozav. Cunoștea adânc milităria și se mișca la porunci fără greș, ca o mașină. Înainte de a ni se repartiza caii, plutonierul Ureche mă chemase mai deoparte:

– Hai cu mine la ceainărie, am să-ți fac o propunere.

Într-o odăiță lângă marea sală de mese fusese improvizată o ceainărie pentru soldați. Ți se dădea, pentru câțiva gologani, o ceașcă de ceai, o bucată de zahăr, un boț de pâine neagră. La masă ni se împărțea numai mămăligă.

– Faci cinste c-un biter?

– Fac. Beau și eu unul.

Biterul era o băutură tare, roșcată. Un păhăruț îți aprindea nu numai gura, îți aprindea și pântecul. Am băut biter cu plutonierul.

– Pot să-ți repartizez un cal care să te trântească și, tot eu, pot să-ți repartizez altul cu care să n-ai nicio bătaie de cap, pot să ți-l repartizez pe Vasea. E cel mai vechi cal din regiment. Știe toată instrucția, numai să-i dai frâu liber.

– Pe Vasea îl vreau, domnule plutonier, deși mă pricep să umblu cu cai, pe Vasea îl vreau. Dar... cât o să mă coste?

– Mai nimic! Un pol.

– Pentru un pârlit de soldat ca mine, un pol e mult.

Până la urmă mi s-a făcut silă să mă tocmesc și i-am dat un pol...

– Mi-am trăit toată viața pe câteva palme de pământ. Și Măria la fel: tot pe câteva palme de pământ. Aici am trăit. Aici murim.

– Ai fi vrut ca mama să moară în altă parte?

– Nu, dar aș fi vrut ca înainte de a muri să mai fi văzut și altceva.

– Lumea e pretutindeni la fel.

– Este și nu este...

Surorile mele au strâns masa. Câteva fete de prin vecini spală, într-un hârdău plin cu apă, vasele, lingurile, cuțitele, furculițele. Altele coc mereu rânduri de colaci, gătesc altă mâncare. După îngroparea mamei toată această lume se va întoarce aici și va mai mânca o dată, va mai bea o dată.

Clopotele! Ne-am mai liniști dacă n-ar fi clopotele. Acum se apropie ceasul îngropării și clopotele se aud sunând din ce în ce mai des. Nu putem uita o clipă că avem un mort în casă, un mort care peste un ceas, două va fi dus la cimitir și îngropat. Tata nu poate uita că mortul acela e nevasta lui, Măria, nevasta lui de-a doua. Eu nu pot uita că mortul acela e mama, mama care m-a născut, mama care m-a crescut, mama care cât a trăit a avut mereu grija și frica în sân să nu mi se întâmple ceva prin lumea largă pe unde umblam ca un bezmetic.

– Dacă nu poți veni, scrie-ne, Zăricuță, să aflăm și noi ce mai e cu tine.

– Am să scriu.

Am scris? Da, am scris din an în Paște.

Soră-mea Elisabeta se apropie de noi și ne spune:

– Ar cam fi timpul să vă întoarceți acasă. Au să vină preoții.

– Care preoți? Știam că vine unul singur, părintele Teofil.

– Nu, zice soră-mea, în afară de părintele Teofil vor mai veni popii din Stănicuț și din Băneasa. Așa mi-a spus mama pe când trăia, de nenumărate ori, că atunci când va muri și va fi să fie îngropată, să fie îngropată cu trei preoți, cu trei preoți și cu țârcovnicii lor. Și eu – moartă, tăiată! – nu vreau să trec peste cuvântul mamei.

– Nici nu trebuie să treci, fată.

Ne întoarcem în curte, abia ne strecurăm printre oamenii adunați aci, îl luăm și pe frate-meu Ștefan cu noi și intrăm iarăși în casă, s-o mai vedem o dată pe mama care a murit, pentru că peste un ceas, cel mult peste un ceas și jumătate, o s-o îngropăm și după aceea n-o s-o mai vedem niciodată. Îngropată, mama va

începe să putrezească, va putrezi, se va topi în țărână, se va schimba în țărână. Toți ne vom topi în țărână, toți ne vom schimba în țărână.

Nepotul Stănică vine plin de năduşeală de la cimitir și, cu aerul că vrea să ne bucure, ne spune:

– Am isprăvit groapa bunicii, *o groapă largă, frumoasă,* am căptușit-o cu cărămidă și i-am făcut și bolta.

Așteaptă un „mulțumesc" pe care niciunul din noi nu i-l dă. Mai modest, Tutanul cel mic, care a făcut sicriul, aduce crucea. A scris pe ea cu litere strâmbe numele mamei. Crucea e de lemn moale, de paltin, în câțiva ani va putrezi, se va prăbuși peste mormânt și se va topi și ea în țărână, se va schimba și ea în țărână. Îmi vine să cred că dacă luna s-ar prăbuși pe pământ și ea s-ar topi în țărână, și ea s-ar schimba tot în țărână.

Îl întreb pe nepotul Stănică:

– Unde i-ați săpat mamei groapa?

– I-am săpat groapă acolo unde ni s-a arătat să i-o săpăm.

Soră-mea Elisabeta mă lămurește:

– Alături de bunicul. Adică acolo unde au fost îngropați Alexe și Rada.

Nepotul Stănică se fâstâcește:

– S-ar putea să fi greșit cu ceva. Săpând, au ieșit la iveală nu numai oasele Radei și ale lui Alexe, ci și niște oase bătrâne, de bărbat de statură mijlocie. Socot că acelea sunt oasele străbunicului.

– S-ar putea, zice tata, s-ar putea să fie oasele tatălui meu.

Îl întreb repede pe Stănică:

– Și ce-ați făcut cu oasele acelea?

– Nimic, ce să facem?! Le-am pus în iarbă, la soare, să le mai vadă și pe ele soarele. După ce o s-o vârâm pe bunica în hruba ei, o să stropim oasele cu vin și-o să le așezăm alături.

– O să le văd și eu, zice tata. O să fie ca și cum i-aș vedea pe toți trei cum erau în viață.

Lumânările ard. Ard lumânările de la capul mamei, înfipte în niște sfeșnice vechi pe care le-a luat careva cu împrumut de la biserică, și arde și lumânarea pe care o ține mama care a murit,

în mâinile ei moarte, care acum s-au învineţit de tot. De acum înainte mama n-o să mai stea cu noi, cei vii, ci o să stea în pământ, alături de oasele bunicului, alături de oasele micuţe ale lui Alexe, alături de oasele ceva mai mărişoare ale Radei; alături de nenumărate alte schelete.

Tata îngenunche iarăşi lângă patul pe care îşi doarme somnul de veci mama. Clopotele bisericii îşi iuţesc bătăile. Soarele a trecut de amiază. Vin preoţii, toţi trei, în odăjdiile lor scumpe, cusute cu fir de aur şi cu fir de argint. Şi după ei vin la rând, călcând mărunt şi îndesat, şase ţârcovnici cu şase cădelniţe. Sunt stinse cădelniţele. Surorile se aştern pe plâns. Cel mai tare se aude glasul Costandinei.

– Mamă, mamă, de ce-ai murit, mamă?! Mai bine muream eu, mamă, şi trăiai tu!

Toată lumea adunată acolo o aude, nimeni n-o crede. Costandina nici nu e fata mamei, nu are cu ea nicio rudenie.

Preoţii se rânduiesc pe bătătură, sub duzi, în faţa casei. Doi veri de pe la Vodă Carol îl apucă pe tata de subsuori, îl ridică şi-l scot din casă, îl duc undeva, în arie, printre căpiţele de paie. Alţii, nişte flăcăiandri, intră cu sicriul în casă, o apucă pe mama de cap şi de picioare – după ce i-au luat lumânarea din mână – şi o culcă uşor-uşurel în sicriul îmbrăcat în chimbrică neagră şi pregătit din vreme cu un aşternut dedesubt şi la cap cu două perne moi, pline cu fulgi.

– Să-mi aşezaţi bine capul pe pernă, să nu mă-ngropaţi cu gâtul strâmb.

– O să avem grijă.

Veghează soră-mea Elisabeta ca toate dorinţele mamei să fie împlinite. Soră-mea Evanghelina plânge încet, îi curg lacrimile şiroaie, însă glasul parcă i-a secat de tot, nu i se aude, *nu i se mai aude*. Vine lângă mine, mi se agaţă de braţ, îmi şopteşte la ureche:

– Zăricuţă, nu ştiu ce-o să mă fac, Zăricuţă, *am început să orbesc*. N-o să treacă mult şi-o să rămân oarbă buştean.

– Mi-ai mai spus. O să te duc la un doctor ori la un vraci, cum o să vrei tu.

Surorile mele o jelesc pe mama. Celelalte femei îşi jelesc morţii lor, cu lacrimi dacă morţii au murit de curând şi durerea după urma pierderii nu s-a stins, cu ochii uscaţi dacă morţii sunt morţi mai de mult.

– L-aş plânge şi l-aş jeli şi eu pe Alviţă, abia a trecut anul de când a murit, zice soră-mea Evanghelina, dar cum să-l plâng şi de ce să-l plâng? M-a lăsat singură cu copiii şi-a plecat în lume, iar când s-a-ntors a vândut pământul şi a pierdut banii la cărţi. M-a suduit mereu şi m-a bătut mereu. Se întorcea acasă băut şi mă bătea. Şi dacă mă bătea numai în cap mă lovea cu pumnii. Poate din caza bătăilor în cap rămân acuma oarbă.

O rog încet să tacă, să n-o mai audă şi alţii.

– Nu face nimic, dacă mă mai aud şi alţii, Zăricuţă, toată lumea ştie care mi-a fost viaţa.

Mai are încă urme de frumuseţe pe obraz soră-mea, deşi ochii şi obrajii îi sunt şi ei plânşi.

Au aşezat-o pe mama în sicriu, i-au potrivit capul pe pernele moi, de puf, au avut grijă să n-o culce în sicriu cu gâtul strâmb, au pus sicriul pe două mese lipite una de alta, afară, sub duzi. Zăpuşeala zilei s-a mai micşorat. Adie vântul. Uşurel-uşurel adie vântul. Ramurile duzilor se clatină, se leagănă. Cad dude negre, acrişoare, pe trupul mort al mamei şi pe acelaşi trup mort al mamei cad dude albe, dulci ca mierea. Mama nu poate să întindă mâna, să ia o dudă, s-o ducă la gură şi s-o guste.

– Mănâncă şi tu dude, Zăricuţă, sunt dulci, sunt mai dulci decât mierea.

Mă uit la buzele ei. Sunt vinete. Vinete şi reci. Au început să bată în negru, să putrezească. Soră-mea Evanghelina îmi şopteşte:

– O vezi? Moartea a întinerit-o şi-a înfrumuseţat-o. Acum mama arată întocmai cum arăta când ea era tânără, iar eu mică, mică de tot... Dar de mâine... De mâine va începe să putrezească. Ce zic eu de mâine? Chiar de pe acum mama a început să putrezească.

Soră-mea Elisabeta o jeleşte pe mama. Şi tot pe mama o jelesc şi celelalte surori: Leana, Riţa, Stela...

Leana:

– Am fost certată cu tine douăzeci de ani, mamă, și n-am vorbit cu tine douăzeci de ani, mamă, și te-am dușmănit douăzeci de ani, mamă...

Stela:

– M-ai măritat de mică, mamă, și-n patru ani i-am născut lui Florică patru fete, mamă, și Florică a murit, mamă, și m-a lăsat cu patru fete, mamă, cum o să le cresc eu, mamă, că-n afară de două mâini n-am cu ce să mă ajut, mamă...

Rița:

– Mamă, mamă, am născut patru băieți, mamă, și-o singură fată, mamă. Și moartea mi-a luat fata, mamă. Caută-mi fata, mamă, pe lumea de dincolo, mamă, și stai cu ea, mamă, n-o lăsa singură, mamă, n-o lăsa singură, n-o lăsa singură. Și adu-ți aminte că atât cât a trăit aici pe pământ Nușa a chemat-o.

Toți oamenii se tem de moarte și mai ales se tem de singurătate, *de singurătate pe lumea asta și de singurătate pe lumea de dincolo.* Cum o fi pe lumea de dincolo? Acum mama cunoaște marea taină, cutremurătoarea, înfricoșătoarea taină a lumii de dincolo. O rog în gând:

– Hai, mamă, spune-mi, mamă, fă-mi un semn, cât de mic, dar eu am să-l văd, și-am să-l înțeleg, *există lumea de dincolo*?

Degeaba mă rog, degeaba sunt fierbinți lacrimile care îmi curg din ochi. Mama, acum, după ce a murit, nu mai are milă de mine. Rămâne mai departe tăcută, înghețată.

Cumnată-mea Olenca și-a isprăvit încă de ieri lacrimile pe care se hotărâse să le risipească la căpătâiul mamei. Băgă de seamă că nu mai există tămâie în cădelnițe. Și nici cărbuni. Se duce la cuptor, umple fărașul și-i ajută pe țârcovnici să ia jar de pe făraș și să pună în cădelnițele lor de argint.

– Dar tămâia? Unde e tămâia?

– Vă aduc.

Se duce. Se întoarce. Face ce face și dintr-odată văzduhul se umple de fum și de miros de tămâie. Femeile plâng, jelesc, cu ochii uzi sau cu ochii uscați, se căinează. Costandina urlă cât o ține glasul:

– Mamă... Mamă...

Părintele Teofil le face tuturor semn să tacă. Unele tac de tot, altele mai icnesc din când în când a plâns.

Acum, după ce preoții și-au început slujba, ochii tatei s-au uscat și odată cu ochii i s-a uscat întregul trup, parcă ar fi devenit de lemn într-o singură clipă. Preoții cântă, țârcovnicii îi îngână, clatină cădelnițele, mirosul de tămâie și de lumânări aprinse umple curtea, se risipește până departe, la marginea câmpului și chiar mai încolo. Ciocoșa, Dioaica, Roșia, Papelca au luat lumânări cu brațul – era o copaie plină de lumânări în tindă – și le-au împărțit la oameni, o lumânare aprinsă fiecărui om. Kire stă stârcit, cu goarna subsuoară, într-un colț de curte, lângă uluci. Mă caută mulți să-mi strângă mâna în tăcere, semn că-mi împărtășesc durerea.

Durerea unui om n-o poate împărtăși nimeni, însă asta este altă poveste. De altfel, pământul e plin de povești. Când să le mai auzim pe toate, să le învățăm pe dinafară și să le repovestim oamenilor mai cu coarne, mai înflorite? În tinerețe mi se părea că viața este prea scurtă. Acum mi se pare că, pentru mine cel puțin, ea a fost prea lungă.

Mă caută să-mi strângă mâna și Veve Chiorul. Când i se spune c-a ajuns lângă mine, mă pipăie cu amândouă mâinile și mă întreabă încet, să nu-i supere pe preoți și pe țârcovnici:

– Tu ești?

– Da, eu sunt, Veve.

– Îmi pare rău, din toată inima îmi pare rău.

– Îți mulțumesc, Veve.

– Mai ții minte când a murit frate-meu Gingis pentru că băuse prea mult rachiu?

– N-am uitat.

– Era toamnă și l-am îngropat pe ploaie. Acum e soare.

– Dar cum știi tu când e soare?

– Simt. Cu pielea.

Preoții cântă mai departe, țârcovnicii îi îngână, cădelnițele zornăie ca niște lanțuri, vântul adie și, din când în când, pe trupul dichisit și înghețat al mamei, cad de pe ramurile de deasupra-i

dude negre, acrișoare, și dude albe, grase parcă, și dulci ca mierea, mai dulci poate decât mierea. Noroc că nu-i cade niciuna pe obraz, dacă ăsta poate fi numit noroc. De ce să nu poată! Nenorocirile îi lovesc uneori și pe morți, nu numai pe vii. Apa le înecă sicriele, focul le pârjolește mormintele și le arde crucile, dacă sunt de lemn. În locul unei cruci arse sau căzute de-a lungul mormântului, obiceiul vechi spune că nu este bine să mai ridici alta.

– Doamne miluiește... Doamne miluiește... Doamne-Dumnezeule, miluiește-ne după mare mila Ta...

Preoții nu mai sunt tineri, nu mai sunt tineri nici țârcovnicii. Glasurile lor încearcă să se avânte, se prăbușesc însă repede în țărână, întocmai ca niște păsări împușcate în plin zbor.

Mama, pe când trăia, punea primăvara găinile care cădeau cloști să clocească, să scoată pui de găină, pui de rață. Scoteau cloștile pui, creșteau mari puii, repede de tot creșteau. Era primejdie să sară gardul la vecini, să-i prindă vecinii, să-i gătească, să-i mănânce. Le scurta aripile la vârfuri cu foarfecele.

– Doamne-Dumnezeule, miluiește-ne după mare mila Ta. Doamne-Dumnezeule...

Soarele lunecă spre amurg. Este încă departe amurgul, dar soarele lunecă spre amurg.

Toți lunecăm spre amurg, toți care avem viață. Și pentru toți care avem viață vine un ceas când nu mai avem viață. Când nu mai avem viață!

Al treilea rând de oale cu mâncare fierbe la foc. Al treilea rând de colaci au fost scoși din cuptor și puși undeva, mai la fereală, în niște copăi. Câteva mari tăvi cu colivă au fost pregătite. Coliva e împodobită cu cofeturi, cu bomboane. Acum, când mirosul tămâii s-a mai risipit, miroase nu numai a mort, miroase și a nădușeală și, pe deasupra, mai miroase și a colivă. Gardul dinspre fântână a fost rupt în două-trei locuri de copiii care s-au grămădit și s-au urcat ciucure pe el *ca să vadă moarta*.

Până acum două zile, mama era vie, *bolea încă vie* și nimeni nu se grăbea s-o vadă, nimeni nu se înghesuia să-i vorbească.

Moartea îi vrăjește pe cei vii, îi cheamă, îi atrage. Pretutindeni lumea se adună buluc la mort, *să vadă mortul*, iar atunci când

câțiva se apucă să bată și să omoare un om ori să-l ucidă mai simplu, prin împușcare sau spânzurare, lumea se adună și mai multă, se înghesuie și mai mult, cască ochii și mai mari.

– Aleluia... Aleluia...

Înainte de a o scoate pe mama din casă, în amândoi duzii și în corcodușii și salcâmii din jur săreau din ramură în ramură vrăbii, săreau și ciripeau. Acum nu se mai văd și nu se mai aud. N-au murit. Au fugit numai. S-au dus pe la vecini. Le-au alungat cădelnițele – șase la număr și toate șase făurite cu meșteșug din argint curat – cu fumul lor și cu zornăitul lanțurilor.

– Miluiește, Doamne, miluiește...

Prin văzduh, drept pe deasupra casei noastre, zboară în rotocoale un vultur de pradă, unul din acei vulturi care se reped ca săgeata, fură în gheare un pui din ogradă și fuge cu el departe, în câmp. Vultur de pradă! Nu-mi plac vulturii de pradă, nici ereții, nici corbii, nici pupezele, ca să nu mai vorbesc de bufnițe. Îmi plac ciocârliile, ele cântă în zori, anunță răsăritul soarelui, dimineața cu cer limpede și cu șesuri netede sau ondulate, pline cu rouă. Ce este mai curat ca roua? Nu știu. Poate inimile noastre, când suntem copii!

Soră-mea Evanghelina se lipește de mine ca și cum i-ar fi teamă că vine și la ea moartea s-o ia. Își închipuie că eu aș fi în măsură s-o feresc de moarte sau de alte nenorociri.

– Zăricuță, am început să orbesc, Zăricuță, ce-o să mă fac eu pe lumea asta fără ochi, fără vedere?

– O să faci și tu ce fac și ceilalți oameni care au rămas fără vedere.

– Nu vreau să trăiesc în întuneric și nu vreau să umblu pe întuneric, Zăricuță.

Părintele Teofil întoarce obrazul spre noi și ne face semn să nu tulburăm slujba preoților cu vorbele noastre. Tac eu. Tace și soră-mea și, în văzduhul albăstriu și înalt numai glasurile preoților și ale țârcovnicilor se aud.

– Doamne miluiește... Doamne miluiește...

E ora patru. Patru după-amiază. Trece un tren de pasageri pe linia ferată de lângă casa noastră, vine uruind și vuind, din

tăietură, dinspre Rușii de Vede, aleargă spre Turnu, spre Dunăre. Pământul ni se zguduie sub picioare. Pe urmă, după ce trenul a trecut și s-a depărtat, pământul se liniștește. Văzduhul mai vuiește câteva clipe, apoi se liniștește și el. Totdeauna se întâmplă așa: întâi se potolește pământul și abia după aceea se potolește și văzduhul. La noi, oamenii, e tocmai dimpotrivă: întâi se liniștește văzduhul din noi – atâta cât avem, numai atâta cât avem – și abia mai pe urmă ni se potolește și carnea, ni se potolește și intră în schimbare, în topire.

Ah! Dacă ar obosi odată și preoții aceștia și dacă odată cu ei ar osteni și târcovnicii!

Dang-dang-ding!...

Clopotele sau, dacă vreți, numai sunetele lor plutesc peste sat, zboară peste case și peste grădini. Ca niște mari păsări obosite.

Oamenii din aria noastră, cei de pe uliți, veniți de aproape sau de departe s-o vadă *pe mama moartă* și să ia parte la înmormântarea ei, și noi toți, fiii și fiicele moartei, suntem zdrobiți de oboseală. Ne-a obosit până la sleire nesomnul și nemâncarea, ne-a obosit tristețea și statul în picioare, încordarea și – de ce n-am spune-o? – durerea. La început doare mult, pe urmă doare mai puțin și după oarecare trecere de vreme amintirea mortului, care ți-a fost atât de scump pe când trăia, nu mai doare deloc. Și nu mai doare deloc nici amintirea moartei fără de care nu-ți închipuiai că viața ar mai avea un rost.

– Mărio, Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine, Mărio, Mărio!...

Acum chipul tatei nu mai e de lemn și nici trupul nu-i mai e de lemn. Tata a devenit iarăși un om alcătuit din carne și din oase, din lacrimi și din sânge. Mai adineauri își îndreptase spinarea, sta ca un brad și părea înalt, dârz, neînfrânt de moarte și neînfrânt de durere. Acum s-a gheboșat din nou, spinarea i s-a-ndoit, gâtul i s-a scurtat și i-a căzut între umeri, însă glasul i-a revenit:

– Mărio, Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine!...

În cădelnițe s-a isprăvit iarăși tămâia. Aduce Costandina un făraș de jar și Papelca se grăbește și ea cu boabe colțuroase de

tămâie. Nu trece mult, și văzduhul se umple iarăși de fum subțire, albastru și de miros de mort.

Cad mereu din dud dude negre și dude albe, grase parcă, pe trupul nemișcat al mamei la fiecare adiere de vânt.

– Bate vântul, Zăricuță, fă-ți zmeu și joacă-te cu zmeul, Zăricuță.

Din două șițe încrucișate și dintr-o coală de hârtie făuream o minune de zmeu. Sfoară aveam mai multă decât îmi trebuia, și coadă – ce să mai spun?! – putere să fi avut zmeul s-o poarte prin văzduh și s-o clatine! Viață măcinată, să zicem trăită, luată, dusă.

De ce luată? De ce dusă?

Acum vântul adie dinspre Dunăre. Băieții lui Mielu Grofu, noul cârciumar de dincolo de gară, au ridicat zmeu. Zmeul lunecă în văzduh când într-o parte, când în alta și, pentru că i-au pus vâjâitoare, zmeul vâjâie. Doi băiețandri – mi se pare că sunt amândoi ai cojocarului, ai lui Gogiu – aleargă spre gară. Ce rușine! Auzi! Să dea drumul zmeului să vâjâie sub cer tocmai acum când satul e gata să-și îngroape moarta! Se vede că puii de cârciumar sunt de curând pripășiți pe aici, nu cunosc obiceiurile locului.

– Doamne miluiește... Doamne miluiește...

Au și ajuns băieții lui Gogiu la gară, i-au tăiat zmeului sfoara, zmeul se leagănă ca beat, cade și în cădere se agață de vârfurile unor salcâmi.

– Aleluia... Aleluia... Aleluia...

Clopotele se apucă și ele să sune, întâi rar, apoi din ce în ce mai des, din ce în ce mai des. Preoții și târcovnicii au isprăvit partea de slujbă care trebuie să fie ținută la casa moartei, adică la casa noastră.

Mama a murit. Mamei i-au cântat cântece de moarte preoții aceștia înveșmântați în odăjdii grele cusute cu fir de aur și cu fir de argint. Zmeul care vâjâia a căzut. Dar vulturul de pradă se rotește mai departe pe deasupra casei noastre, pe deasupra ariei noastre. Zmeul se prăbușește când îi tai sfoara, vulturul când

îl împuști sau îl săgetezi. Odinioară îmi făceam singur, ca străbunii, suliță, arc și săgeți.

– Bagă de seamă, Zăricuță, să nu te înțepi cu sulița.

– N-o să mă înțep, are vârful ars.

Cu arcul trăgeam în sus, să ajung norii cu săgeata sau chiar stelele.

– Miluiește-ne pe noi, Dumnezeule, după mare mila Ta...

– Miluiește-ne pe noi, Dumnezeule...

Preoții tac, tac și țârcovnicii, își fac cu toții loc mai la o parte. Patru bărbați voinici iau sicriul în care își doarme mama somnul ei de veci și-l așază pe un fel de pat îngust. Pe urmă iau patul acela pe umerii lor, doi în față, doi în spate.

Mortul, ca totdeauna, cu picioarele înainte, pentru că omul vine pe lume cu capul înainte, dar de plecat pleacă cu picioarele înainte.

Preoții și țârcovnicii trec înaintea sicriului. Alaiul începe să se desfășoare. Nenea Sorean de la Stănicuț și frate-meu Ion adventistul îl apucă pe tata de subsuori să-l ajute să meargă. Tata se scutură.

– Nu, nu trebuie. N-ați văzut? Pot să merg și singur.

Nenea Sorean și frate-meu Ion adventistul rămân totuși pe lângă tata. Tot pe lângă tata rămân și eu cu frate-meu Ștefan. Acum toate surorile – cinci la număr și cu sora noastră de lingură, Costandina, șase – se așternpe jelit.

– Mamă, mamă, îți părăsești peticuțul de pământ pe care ai trăit...

Într-adevăr, mama părăsește acum casa în care ne-a născut și ne-a crescut pe toți, pentru totdeauna și tot pentru totdeauna părăsește și cele câteva palme de pământ din jurul casei, curtea noastră, aria noastră, cu duzii, cu salcâmii, cu corcodușii și cu merii ei unde și-a trăit cum și-a trăit viața. Tălpile ei n-au să mai calce niciodată pe aici, ochii ei n-o să mai vadă niciodată acești arbori și acești pomi, casa noastră, poarta pe care, deschisă, intra la noi în arie, cu căruța cu cai, mătușa Uțupăr de la Secara, cu Dița, vară-mea. Cu Dița, vară-mea...

Purtat pe umerii a patru bărbați, sicriul e scos afară din curte și trece pe lângă fântână. Mama nu întoarce capul să mai vadă o dată, măcar o dată – *acum* – fântâna din care, începând din ziua în care s-a măritat cu tata și până mai alaltăieri, când boala ei s-a înrăutățit cu totul, a scos de mii și mii de ori apă cu ciutura, apă de băut, apă de făcut mâncare, apă de spălat rufele, apă de scăldat, în fiecare sâmbătă, copiii în albie.

– Azi e sâmbătă, maică, veniți mai devreme acasă de la joacă ori de la muncă, să vă scald în albie cu apă caldă și cu săpun, să fiți curați.

Ne scălda, ne spăla, ne pieptăna până ne-am ridicat mărișori și am învățat să ne spălăm, să ne pieptănăm, să ne tăiem singuri unghiile de la mâini și de la picioare.

Tata trece și el, cu noi, în urma sicriului, pe lângă fântână. I s-a făcut sete. Tuturor ni s-a făcut o sete groaznică, ni s-a aprins gura, ne ard buzele, și cel mai mult ne arde gâtul. Tata îl întreabă pe nenea Sorean:

– Vinul! Au uitat să vină după noi cu vinul.

– N-au uitat. Sunt șase oameni și fiecare duce cu el o vadră plină și-o ulcică.

– Atunci e bine, zice tata, dacă n-au uitat să vină după noi cu vinul, e bine.

Mergem la pas, mergem încet de tot, *mergem ca după mort.* A murit mama. *Mama e mortul după care mergem încet, ca după mort.*

Costandina e singura din jurul nostru care își dă seama de ce se petrece cu tata. Se strecoară printre oamenii înșiruiți după sicriu și se întoarce repede cu o ulcică plină cu vin. I-o întinde.

– Ține, taică, bea.

Tata se închină. Merge încet după sicriul în care se odihnește mama, se închină și șoptește:

– Iartă-mă, Doamne! Iartă-mă, Doamne!

Ia ulcica, mâna îi tremură, șoptește, fiind adânc încredințat că, oricât de încet va vorbi, acum Dumnezeu îl va auzi:

– Primește-i, Doamne! I-o fi și ei sete, primește-i, Doamne!

Dă ulcica peste cap, i-o întoarce Costandinei și o roagă:

– Mai dă-mi una.

Îi mai aduce Costandina o ulcică. O dă și pe aceea peste cap. Zăpușeala a mai scăzut. Lumina zilei și-a mai pierdut ceva din strălucire, a început să bată în galben. De-o parte și de alta a uliței pe care trece lungul alai oamenii au ieșit în poartă, copiii s-au urcat pe garduri ori chiar în pomi, în duzi, în corcoduși. Bărbații care au asupra lor vedrele de vin se opresc, dau câte o cană de vin tuturor celor ce privesc trecerea alaiului nostru, tuturor celor pe care moarta i-a întâlnit în drumul ei fără întoarcere, în drumul ei spre cimitir.

– Dumnezeu să-i primească!

– Dumnezeu să-i primească!

– Dumnezeu să-i primească!

Dang-dang-dang!

Mergem încet, mergem încet de tot, *mergem ca după mort.* Mama e mortul după care mergem încet, *ca după mort.*

– Dumnezeu să-i primească!

Toți oamenii care primesc și dau peste cap ulcica de vin spun:

– Dumnezeu s-o ierte! Dumnezeu să-i primească!

Femeile și copiii cărora li se dă de pomană câte un colac spun un cuvânt, unul singur:

– Bogdaproste.

De colivă nu se atinge nimeni, deși multora le lasă gura apă după ea. Coliva se va împărți după îngroparea moartei.

Vinul e vin negru, din recolta anului trecut, cam dulceag, dar oamenii îl beau cu plăcere, nu se suie la cap, nu te îmbată decât dacă ai băut până ți-ai băut și mințile. Acum nimeni nu bea mai mult de o ulcică. Sunt totuși unii care beau mai multe. Stau lângă un gard, își primesc ulcica, o beau, lasă să treacă tot alaiul, se strecoară dintr-o curte în alta până ies iarăși înaintea mortului. Oamenii care împart vin se fac că nu bagă de seamă.

– Dumnezeu s-o ierte! Dumnezeu să-i primească!

Tata s-a micșorat de tot, s-a gheboșat de spinare și parcă i-au intrat oasele unul într-altul. Ochii uscați i-au fugit în adâncul capului și s-au ascuns acolo, genele i-au albit peste noapte și tot peste noapte i-au albit sprâncenele și tâmplele. Capul chiar pare a i se fi strâns, a i se fi micșorat. Pielea obrazului i s-a zbârcit. Merge încet, încet de tot, cum mergem cu toții, merge *ca după mort.*

Mama e mortul după care mergem încet, ca după mort. Măria lui e mortul după care merge tata, alături de noi, încet, încet de tot, *ca după mort.*

– Mărio, Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine. Mărio, Mărio!...

De ce i-o mai spune acum?

Dang-dang-dang!

Se cuvenea să i-o spună atunci când amândoi erau tineri sau chiar mai târziu, după ce mama ne născuse pe noi toți și muncea la rând cu el și cu alții și-i venea așa de greu să muncească, *dar trebuia să muncească, să aibă cu ce ne crește.*

Ne-a crescut, pe toți ne-a crescut mai bine sau mai rău, dar ne-a crescut. Am plecat de acasă. Ne-am risipit prin lume ca potârnichile. Și acum ne-am întors acasă. Toți ne-am întors acasă *în același timp*. Ne-am întors acasă s-o vedem pe mama moartă și s-o ducem cu alai s-o îngropăm, lângă alți morți ai noștri, poate peste alți morți ai noștri, în cimitirul satului... În cimitirul satului. Toate drumurile duc la Roma... Toate drumurile duc la cimitir...

– Mamă... Mamă... Ai murit, mamă, și acum o să te duci pe lumea cealaltă, mamă, și-o să te întâlnești cu Florică al meu, mamă, cu bărbatul meu pe care mi l-a călcat trenul, mamă, și mi l-a omorât. Să-i aduci aminte, mamă, că m-a lăsat cu patru copii, cu patru fete, mamă, și n-am cu ce să le cresc, mamă... N-am cu ce să le cresc... *N-am cu ce să le cresc...*

O aude și tata. O aude tot atât de bine cum o aud pe soră-mea Stela și ceilalți oameni din alaiul mortuar. Nu se poate stăpâni. Izbucnește:

– Prostii! Ce să-i spună răposata lui Florică? Parcă el nu știe câți copii a lăsat în urmă? Știe! *Morții știu tot despre noi, numai noi nu știm nimic despre morți... Nimic... Nimic...*

Nenea Sorean îi spune tatei:

– Nene Tudore, s-ar putea ca Florică să nu-şi mai amintească de copii. Când l-a tăiat trenul era cam băut. Luase leafa, că era zi de leafă, intrase în cârciumă cu prietenii şi se cam cherchelise.

Miroase a dude coapte şi a corcoduşe, a pământ aspru, ars de soare, miroase a tămâie şi a colivă şi miroase a mort. *Mama e mortul care miroase a mort. Mama e mortul după care mergem încet ca după mort.* Femeile jelesc, n-ai cum le opri, abia au aşteptat prilejul să-şi dea drumul. Fiecare îşi jeleşte morţii. Toţi avem morţii noştri. Pământul se asemuie cu o corabie, cu o corabie de altădată, rotundă. Şi această uriaşă corabie, uriaşă faţă de meschinele noastre măsuri omeneşti, e plină de vii, dar e şi mai plină de morţi. Viii vorbesc, cântă, plâng. Morţii tac. Poate că acesta e rostul morţilor: să tacă. Dar de unde ştim noi că morţii nu vorbesc între ei? Acum mama e moartă. Tace. Dacă aş fi venit acasă acum două zile, aş fi găsit-o încă vie. Mi-ar fi spus:

– Bagă de seamă cum umbli prin lume, Zăricuţă, să nu ţi se întâmple ceva rău.

Se gândea mereu la fiecare dintre noi cu nesfârşită grijă, „să nu ni se întâmple ceva rău". Ni se mai întâmpla şi rău prin lume, nu numai bine. Nu-i spuneam niciodată nimic. Acum, chiar dacă ea ar mai avea ceva să ne spună, tot n-ar mai avea cum. Morţii tac. Iar mama... e şi ea moartă.

– Tu-tu-ru-tu-tu-tu!...

Stingerea...

Kire s-a strecurat pe lângă noi, a trecut pe lângă cei patru oameni care duc pe umeri sicriul, pe lângă preoţi şi a ajuns lângă băiatul care poartă crucea. A dus goarna la gură:

– Tu-tu-ru! Tu-tu!...

Goarna răsună tristă, mai tristă, tot mai tristă. Jeluitoarele îşi întreţesc plânsul. Tata mă întreabă:

– Cine l-a tocmit pe Kire să cânte azi cu goarna?

– Nu ştiu, îi răspund, nu ştiu, dar cred că nu l-a tocmit nimeni, a venit aşa, din capul lui.

Din cauza goarnei care cântă stingerea, toată lumea care se află în alai izbucneşte în plâns. De fapt izbucneşte în plâns tot satul.

– Tu-tu-ru-tu-tu!...

Ajungem la întâia răspântie, întâia între casa noastră de unde am plecat cu moarta spre cimitir. Alaiul se opreşte. Cei patru pun sicriul în ţărână. Ţârcovnicii clatină cădelniţele zornăitoare. Preoţii:

– Doamne miluieşte...

– Doamne miluieşte...

Goarna lui Kire tace, însă lacrimile curg mai departe, mai departe...

Numai preoţii şi ţârcovnicii nu plâng. Unde ar ajunge ei dacă ar plânge după fiecare mort şi după fiecare moartă? Nenea Sorean îl întreabă pe tata în şoaptă, ca să nu tulbure slujba:

– Părintele Gheorghe de ce n-a venit?

Părintele Gheorghe e fiul tatei, cel mai vârstnic dintre noi, ieşit din căsătoria cu întâia lui nevastă, Dumitra.

– Nici nu i-au dat de ştire. Trăieşte tocmai la Ploieşti şi îşi are acolo necazurile lui.

– Îmi închipui.

– N-ai cum să-ţi închipui. I s-a prăpădit preoteasa şi l-a lăsat cu cinci copii pe cap. Popă tânăr şi văduv, mai grea pedeapsă de la Dumnezeu nici că se poate.

Clopotele dăngăne. Oamenii împart vin cu ulcica celor însetaţi. Coliva rămâne întreagă, acoperită cu şervete curate. Cădelniţele zornăie, zornăie ca nişte lanţuri.

Când eram copilandru şi trăiam pe la Turnu am văzut nu o dată puşcăriaşi. Purtau straie vărgate şi aveau lanţuri la picioare. Mergeau încet, cum mergem noi acum, între gardienii lor, şi lanţurile zornăiau, zornăiau... Mă uitam la ei şi după ei cu milă, deşi îi ştiam vieţaşi.

Omorâseră om, o dată ori chiar de mai multe ori. Dar câţi dintre cunoscuţii noştri nu omorâseră om înlăuntrul războiului ori în afara lui?

Preoţii şi-au isprăvit şi această parte a slujbei. Tac. Şiroaie de sudori le curg pe obraji. Zăpuşeala e mare, straiele sunt grele. Grele sunt şi ghetele lor negre. Plecăm mai departe. Se aud iarăşi

plânsete și jeluiri. Tata, care tot timpul se uitase la chipul vânăt al mamei, vede cum sicriul este ridicat iarăși pe umeri de cei patru. Abia șoptește printre buze:

– Mărio, Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine, Mărio, Mărio!...

Cuvintele le-a șoptit încet, încet de tot, ca numai ei să le audă, *numai el și mama*. Tata a uitat iarăși că mama e moartă și a mai uitat și altceva: că morții nu aud, că morții nu mai văd. Altfel, de ce ar întinde mereu gâtul și ar șopti mereu în urechile ei fără auz cuvinte aprinse de dragoste?

– Tu-tu-tu... Tu-ru-tu-tu... Tu-tu!...

A înviat din nou goarna lui Kire. A înviat din nou văzduhul.

Dealurile, câmpurile, apele, toate au înviat.

Au înviat ochii oamenilor din alai și odată cu ochii le-au înviat și lacrimile. Știm, și-ar fi mai bine dacă n-am ști, că numai ochii vii văd, că numai ochii vii lăcrimează. Ochii morți se sting și se usucă. Acum... Acum totul a înviat, totul, până și pământul. Numai mama a rămas moartă. Numai mama. Pentru că morții, odată morți, nu mai înviază.

– Tu-tu-tu! Tu-ru-tu-tu!...

Goarna lui Kire are în ea sunete, însă are și lacrimi, *numai sunete și numai lacrimi*. Ce-ar fi oare lumea fără lacrimi? Lumea fără lacrimi ar fi o lume și mai rea decât aceea pe care o cunoaștem. Noi oamenii – bieții de noi, bieții noi! – avem nevoie de lacrimi cum avem nevoie de apă, cum avem nevoie de aer, de pâine. Nu, nu e adevărat. *N-avem nevoie de lacrimi*. Avem nevoie mai curând de zâmbete, *de cât mai multe zâmbete*.

Nenea Sorean nu mai e în stare să îndure bocetele, văicărelile și mai ales goarna lui Kire, vechea goarnă soldățească. Îi spune tatei:

– De s-ar isprăvi odată!

Tata saltă sprâncenele a mirare:

– Ce să se isprăvească?

– Înmormântarea.

– Nu. Să nu se isprăvească. După ce s-o isprăvi n-am s-o mai văd niciodată, niciodată.

– Dar leica Măria e moartă.

– Știu, dar vreau s-o mai văd, așa moartă cum e, vreau s-o mai văd. Că pe urmă... Pe urmă n-am s-o mai văd.

– Trebuie să te obișnuiești să n-o mai vezi.

– O să mă obișnuiesc, dar până atunci mi-e greu.

Vine iarăși Costandina – mărunțică, negricioasă – cu ulcica de vin.

– Ține ulcica, tăicuțule, bea, că ți s-o fi uscat iarăși gura.

Bea tata vinul. Dă ulcica peste cap și din câteva sorbituri o golește.

Dang-dang-dang!...

Femeile cu care mama a fost certată și cu care n-a apucat să se împace stau pe lângă porți, pe lângă uluci și se vede bine că în ochi le lucește răutatea. Moartea mamei nu le-a stins ura din inimă.

De ce iubim? Și de ce urâm?

– Vreau s-o văd mereu, așa moartă cum e. Nu știu dacă am să mai trăiesc fără ea.

– Ai să trăiești, nene Tudore.

– De ce să mai trăiesc?

– Nu știm de ce trăim și nu știm nici de ce murim.

Unul dintre oamenii care împart vin se apropie de noi și ne îmbie cu ulcica. Buzele îmi sunt uscate, limba îmi este uscată. Îmi este uscat și cerul gurii. Setea m-a uscat parcă, și stă să mă doboare.

– Bei?

– Nu.

– Atunci am să beau eu.

Umple ulcica, o duce la gură.

– Dumnezeu să-i primească!

Alaiul ajunge în șosea și o apucă devale, la stânga. În pridvorul casei lui Costache stă, cu gambeta pe cap, doctorul Buta. Privește toată lumea aceea înecată în praf și sudoare și nu o dată se uită și la moartă. O cunoaște. A venit de atâtea ori la el.

– Dă-mi o doctorie să mă fac sănătoasă, domnule doctor.

– E-he-he! Dacă aș avea eu doctorii să fac oamenii sănătoși... E-he-he! De mult m-aș fi îmbogățit.

Băiatul jerpelit și desculț care duce crucea, cei trei preoți în odăjdii, țârcovnicii care își zornăie întruna cădelnițele în care jarul s-a stins și tămâia s-a isprăvit, bărbații care împart vinul, bocitoarele, noi toți care facem parte din familia moartei...

Dacă stai pe margine și privești alaiul, ai ce vedea. Pe cruce stă scris, cu litere mari și strâmbe, un singur nume, MARIA, numele mamei.

În copilărie, când eram dus în fiecare duminică dimineața cu cârdul de școlari la biserică, fusesem mândru că mama se chema întocmai ca Maica Domnului, Maria. Acum numele mamei este scris pe cruce, cu cerneală neagră. Literele, mari și strâmbe, au fost zugrăvite de Tutanul cel mic, cu stângăcie. Le iubeam. Ele îmi spuneau că pe mama o cheamă Maria și aveau să-mi spună același lucru și după ce mama avea să fie îngropată în pământul cimitirului... *În pământul cimitirului.*

– Tu-tu-ru-tu-tu! Tu-tu-ru!...

Kire, cu goarna lui scofâlcită, goarnă care altădată a fost a lui Diș și care a ajuns să fie a lui Kire abia după moartea lui Diș!

Dârâială, ginerele lui Diș, a murit de holeră, și tot de holeră a murit și nevasta lui Diș. De aceea au fost înmormântați ei doi într-un singur sicriu, Dișoaica dedesubt și Dârâială deasupra. Și tot de aceea Buzulică a aruncat peste ei var nestins. La vreme de ciumă sau de holeră, morții sunt îngropați îndată ce mor, ca să nu se întindă molima. Uneori holericii sunt îngropați chiar înainte de a-și da duhul. Ce să te mai încurci cu ei? Tot mor.

Mama n-a murit de holeră. A murit de o boală care i-a măcinat clipă cu clipă trupul și pe care mi-a lăsat-o și mie moștenire.

– Bea, nene Agoste.

– Beau, Costandino. Beau, și... Dumnezeu să-i primească!

Aceeași boală care i-a măcinat și i-a topit trupul mamei va măcina și va topi și trupul meu.

Soră-mea Stela:

– Mamă, mamă, acum ai să te întâlnești cu bărbatu-meu, mamă, să-l întrebi, mamă, de ce-a murit, mamă, de ce-a murit și m-a lăsat singură, mamă, singură și cu patru copii pe cap, mamă...

E cea mai chinuită dintre cele cinci surori ale mele care acum merg cu pași mărunți după sicriul mamei și-o jelesc, o căinează, o plâng. Cea mai nenorocită dintre toate este dida Evanghelina. Se ține scai de mine, de parcă eu aș avea putere s-o vindec.

– Zăricuță, am început să orbesc, Zăricuță. Ce-o să mă fac eu oarbă pe lumea asta, Zăricuță?!

– Nu știu, didă, zău că nu știu.

– Cum să nu știi? Tu trăiești la București, trebuie să știi. Tu trebuie să le știi pe toate.

Mă aflu numai la doi-trei pași în urma sicriului în care doarme mama. Mă pomenesc că-mi vine a zâmbi.

– Nu chiar pe toate. N-am cum să le știu pe toate.

Trecem pe lângă a doua fântână, fântâna pe buduroiul căreia se urca Trăcălie când ne întorceam cu caii de la păscut, să scoată apă și să-i adape.

– Doamne miluiește... Doamne miluiește...

– Apă ca să-i adape... să-i adape... Caii se adapă. Oamenii beau.

Plecam cu caii la păscut seara, ne duceam departe de sat, pe mirișt și ne-ntorceam în zori.

– Bagă de seamă la cai, Zăricuță, să nu te trântească.

Băgam de seamă, eram cât nodul, caii mă ascultau, uneori mă mai și trânteau. Norocul era că niciodată nu le căzusem între copite.

Ce mult îmi plăceau caii! Deși nu aveau aripi, alergau ca vântul, parcă zburau. Parcă zburau, atât de repede alergau. Țineam câte trei-patru cai, îi puneam la muncă. Caii din curtea noastră erau cai vii, cai adevărați, însă noi mai țineam cai și în odaia în care dormeam și mâncam, în care visam și vorbeam, ne certam și ne încăieram.

– Nu vă mai certați, maică și nu vă mai încăierați, că v-aud și vă văd dușmanii, maică, și se bucură, maică.

Sângele apă nu se face. Noi ne certam, noi ne-mpăcam.

Caii din casă erau doi la număr, numai doi. Unul era roșu ca focul, altul alb ca zăpada era. Pe calul cel roșu se afla călare, în icoană, Sfântul Dumitru, iar pe cel alb, Sfântul Gheorghe.

Odată, pe când lucram la o tăbăcărie din Ruşii de Vede, am venit pentru trei zile acasă. Toţi ai noştri s-au închinat la masa de seară. Eu nu. M-a răbdat mama, însă când să mă culc, văzând că nici atunci nu mă închin, a podidit-o plânsul.

– Ţi-ai pierdut credinţa, Zăricuţă. Acolo pe unde trăieşti, printre străini, ţi-ai pierdut credinţa.

M-am închinat ca să n-o supăr, dar a rămas tot supărată. M-a simţit că mă închin fără să cred.

Altă răscruce de drumuri! Iarăşi se opreşte alaiul. Cei patru bărbaţi pun încă o dată sicriul în pulberea drumului.

– Doamne miluieşte...

– Doamne miluieşte...

Ding-ding-ding!...

Acum sună şi clopotele bisericuţei de lemn din cimitir, în care toţi sfinţii din icoane au ochii scoşi, în care toţi sfinţii sunt fără ochi. Dioaica, moaşa şi vrăjitoarea satului nostru Omida, de pe lunga, îngusta şi săraca Vale a Călmăţuiului, le-a scos sfinţilor ochii pe vremea când eram copil, ca să facă nişte vrăji de moarte cu ei.

Valea Călmăţuiului! Aceasta e Valea Călmăţuiului, valea aceasta care se vede şi pe albia căreia mergem acum, cu întregul alai mortuar din care facem parte, spre cimitir. Pe fundul albiei curge spre miazăzi şi se varsă în lacul Suhaia de lângă Dunăre un fir de apă tulbure, noroioasă, pârâul căruia i se spune Călmăţuiul. Odinioară, când oamenii abia se iviseră pe pământ, ori poate încă nu se iviseră, Călmăţuiul trebuie să fi fost mai adânc şi mai larg decât Dunărea de astăzi. În curgerea treptată a timpului, apele au scăzut, câmpurile s-au netezit, dealurile s-au rotunjit, munţii şi-au mai tocit colţii. Timpul roade, macină, netezeşte.

Preoţii cântă:

– Doamne miluieşte... Doamne miluieşte...

Sicriul stă nemişcat şi nemişcată stă mama în sicriu, mama care a murit acum două zile şi pe care o ducem la cimitir s-o îngropăm.

Rudele ne împing din urmă şi ne pomenim că am făcut roată în jurul mamei. Preoţii cântă cu glasuri potolite. Ţârcovnicii

zornăie cădelniţele în care s-a stins jarul şi s-a isprăvit tămâia. Cădelniţele...

Ne uităm la mama. Obrazul i s-a învineţit de tot, ochii i s-au uscat, ori poate i s-au topit, şi s-au afundat în cap, buzele i s-au înnegrit. În acelaşi timp i s-au înnegrit mâinile, mai ales degetele, ca şi cum moartea ar fi început de la unghii.

De fapt nu ştim unde începe moartea. Nu ştim niciunde începe şi niciunde se sfârşeşte.

La noi în sat nu sunt flori prin curţile oamenilor şi nu prea sunt nici în luncă la grădinile de zarzavat. Numai pe câmp sunt flori, pe şanţul viilor, pe răzoare, flori sărace, sălbatice.

Înainte de a pleca de la noi de acasă cu mama spre cimitir, câteva fete s-au dus dincolo de calea ferată, au urcat dealul şi s-au întors cu braţele încărcate de flori. M-am uitat mult la ele. De ani de zile nu mai văzusem asemenea flori. I le-au pus mamei sub cap, sub pernă şi de-a lungul trupului, în sicriu. Mortului i se pun flori în jur, ca mortul să nu mai miroasă a mort. Mortul însă tocmai atunci miroase şi mai tare a mort.

Unele flori fuseseră smulse din pământ cu rădăcini cu tot. Odată cu aceste rădăcini şi cu pământul care rămăsese prins de ele, ajunsese în sicriul mamei o sumedenie de furnici. Erau nişte furnici slinoase parcă, negre, negre. Fugeau cu repeziciune, speriate parcă, pe mâinile moarte ale mamei, se strecurau pe sub cămaşă, pe piele, şi nu mai nimereau să se întoarcă îndărăt. Acum tot trupul mamei era plin de furnici. *Nu apucasem s-o îngropăm, dar furnicile o şi năpădiseră.*

– Miluieşte-ne, Doamne-Dumnezeule... Miluieşte-ne cu marea milă a Ta, miluieşte-ne, Dumnezeule...

Tata cade în genunchi la marginea sicriului, se uită la mâinile moarte ale mamei, se uită la faţa ei moartă şi se uită şi la florile care, smulse din pământ, au început şi ele să moară. Vede furnicile. Se apucă să le culeagă pe cele de pe obrazul mamei. Le culege una câte una şi le striveşte între buricele degetelor. Furnicile ies tot mai mult la iveală, par tot mai multe, un adevărat furnicar. Unele îi pătrund mamei în urechi, altele încearcă să

i se vâre pe sub pleoape, în nări, în gură, pe la colțurile buzelor, care au înnegrit de tot.

Preoții sfârșesc rugăciunile de la această a doua răscruce. Tac. Tac și cădelnițele zornăitoare ale țârcovnicilor. Preoții le fac semn celor patru bărbați să ridice iarăși sicriul pe umeri.

Tata sărută mâinile mamei. Adânc i le sărută. Pe urmă îi sărută obrazul plin de furnici și buzele negre pline, și ele, de furnici. Toată lumea care e adunată acolo tace. Tace și se uită la tata, iar tata sărută mâinile mamei, pe care niciodată nu i le-a sărutat cât au fost vii, îi sărută obrazul, buzele.

Nenea Sorean îl apucă de subsuori.

– Hai, hai, că ne-apucă seara pe drum.

– Pe care drum? Toate drumurile duc către același loc, către cimitir...

Tata se lasă ridicat. Alaiul pornește. De ce anume și-o fi adus aminte Kire? Plânge. Lacrimile i se rostogolesc pe obraz și i se sparg în barbă.

– Tu-tu-tu! Tu-tu-ru-tu-tu!...

Stingerea...

La dreapta noastră, dealul cu vii, cu fișteci de pământ pe care s-a cultivat floarea-soarelui. Dincolo de deal câmpul, care pare nesfârșit, plin cu măguri: măgura Gogiului, măgura Mălaiului, măgura de Pază, măgura Caprei. Măguri cu nume și măguri fără nume. Măguri... Măguri... Cine-o fi ridicat – când, și de ce – pe șesurile Deliormanului atâtea măguri? Cimitirul e-nghesuit pe coastă între linia ferată și șoseaua care duce la gară și mai departe, la șirul de sate răsărite prin veacuri lângă firul de apă al Călmățuiului. La stânga, lunca uscată, sărătura, pe care pasc cârduri albe de gâște și cârduri pestrițe de rațe, Călmățuiul și, dincolo de Călmățui, satul Viorica, unde locuiește fratele vitreg al tatei, Alisandru Nasta și alte rude și rubedenii de-ale noastre.

– Tu-tu-tu! Tu-tu-ru-tu-tu!...

– Ce-ai spus, Sorene?

– Am spus să mergem, să nu ne-apuce seara pe drum.

– Frate-meu Alisandru... nu-l văd pe frate-meu Alisandru.

– O fi rămas acasă. Zicea că nu-l mai țin picioarele.

– Tot acasă o fi rămas și chioara lui Ciurea.

Ding-ding!...

– Cine? Mătușa Ciurea? Acasă. Să pregătească masa.

– Așa e. Oamenii trebuie să mai mănânce și să mai bea și *după*.

Mergem încet, cu toții, mergem cât putem mai încet, mergem încet de tot, *mergem ca după mort*. Totuși, cu fiecare pas, oricât ar fi el de mic, ne apropiem de cimitir, ne apropiem de locul unde o vom îngropa pe mama. Și pe urmă? Ce vom face pe urmă, după ce-o vom îngropa?

– Tu-tu-ru! Tu-tu-ru-tu-tu!...

Stingerea...

Cunosc drumul acesta. L-am călcat cu tălpile goale de mii și mii de ori. Și tot de mii și mii de ori l-am călcat și mai târziu, când nu mai eram nevoit să umblu desculț.

– Zăricuță, dă fuga până la gară și du-i mâncare lui taică-tău. Încarcă la vagoane. Știi unde să-l găsești.

– Știu.

Luam ulcica plină cu ciorbă de ștevie, ori cu ciorbă de fasole într-o mână și în cealaltă luam legăturica în care se afla o bucată de pâine sau un codru de mămăligă. Treceam pe lângă cimitir. Era ziua, la amiază. Nu mă speriam nici de cruci, nici de morminte, nici de bufnițele pe care le știam ascunse în turlă. Îi duceam tatei merindea. O mânca repede, repede de tot, nu numai pentru că îi era tare foame. Mânca repede ca să nu piardă rândul la saci. Totdeauna când îi duceam mâncare îl găseam scăldat în sudori, cu cămașa îmbâcsită de praf și lipită pe trup. Lua un sac de cinci duble în spinare, din magazie, ori dintr-o căruță, îi pârâia spinarea, auzeam cum îi pârâia spinarea, urca o scară, răsturna sacul în vagon. Praful gros îngreuna aerul și noi înghițeam praful acela din zori până se-nsera. Atunci li se plătea munca în bani de nichel ori de argint. Mergeau pe lângă linia ferată, ajungeau la rampă, coborau șoseaua, intrau în cârciuma lui Bucurescu. Beau rachiu pe stomacul gol până nu le mai rămânea un ban în pungă. Tata se cinstea cu o țuică, cu una singură. Costa cinci parale. Întindea cârciumarului ori cârciumăresei zece.

– Dă-mi și-un covrig pentru băiat.

Eu eram băiatul pentru care cumpăra tata un covrig. Din cauza țoiului de țuică i se roșea obrazul.

Acasă, cum îl vedea, mama îl și certa, uita cât de mult și cât de greu muncise toată ziua și-l certa:

– Iar ai băut.

– Da. Un țoi. Unul singur.

– Ai cheltuit banii. Lui – și mă arăta cu degetul – i-ai cumpărat, un covrig, dar ăstora – și-i arăta pe ceilalți copii care se aflau adunați în jurul ei – ăstora ce le dau să mănânce?

Avea ce să le dea, puțin, dar avea. Tata cădea în mâhnire, nu se mai apropia de masa întinsă, se culca nemâncat, după ce muncise atâta! Tot nemâncați ne culcam și noi. Venea somnul, după somn se ivea visul. Visam – ceea ce era și adevărat – că suntem pocâltiți de foame, că nu avem ce mânca. Ne trezeam cu burțile ghiorăind. Mama ne simțea – mama care a murit și pe care acum o duceam la cimitir s-o îngropăm – se aciuia pe vatră, aprindea focul, încălzea mâncarea, ne chema la masă. Tatei nu-i spunea nimic. Ieșea tata din casă, își făcea de lucru prin arie, îngrijea de vite. Afară era încă întuneric. Abia peste un ceas-două avea să sosească dimineața. Obișnuința ne trimitea la lucru cu mult înainte de zori.

Plecam cu alți copii din vecini peste gârlă, la grădinile de zarzavat ale bulgarilor, unde găseam de lucru de primăvara până toamna târziu. Dacă se întâmpla să fie pâine în casă, ne dădea câte o bucată.

– Pâinea e sfântă, vedeți să nu vă cadă în țărână.

Aveam grijă. O mâncam la amiază. Uneori ni se strecurau printre degete câteva fărâmituri, cădeau în țărână, le lăsam acolo, îndată le năpădeau furnicile. În grădinile de zarzavat ale bulgarilor, pe câmp, în vie, oriunde mă opream și mă așezam, dădeam peste furnici. Pământul era plin de furnici, de furnici negre, galbene, roșii.

Pe pământ sunt mult mai multe furnici decât oameni. De unde au ieșit acum atâtea furnici, cum au ajuns ele în sicriul mamei, pe trupul mamei care cu numai două zile în urmă era încă vie?

Se înghesuie printre noi, ca la pomană, Buzulică, un țigan turcit, mărunt, negricios, cu buze groase și roșii, vopsite parcă. A căpătat o ulcică de vin. Întinde mâna.

– Doisprezece copii am acasă, domnule, doisprezece.

Frate-meu Ștefan se scurmă în buzunar și-i dă câțiva lei.

– Să vin acasă, *după*? Poate rămân resturi de la masă.

– Să vii, Buzulică.

Nu-l cheamă Buzulică, îl cheamă Iusuf, dar aproape toată lumea i-a uitat numele adevărat, toată lumea îi spune Buzulică. Copiii îi seamănă leit. Toți sunt mărunți, negricioși, ochioși, cu buzele cărnoase și roșii. Când a fost holeră la noi, pe lunga, îngusta și săraca Vale a Călmățuiului, lui Buzulică i s-a poruncit să îngroape morții. El l-a așezat pe Dârâială peste soacră-sa Dișoaica.

Altădată Diș era gornistul satului, acum e Kire. Gornistul s-a schimbat, unul a murit, altul i-a luat locul, dar goarna a rămas aceeași.

– Tu-tu-tu! Tu-tu-ru-tu-tu!...

Plânge întristat văzduhul. În gară fluieră o locomotivă. Acum spre toamnă, grâul este încărcat în gară, în vagoane. Sosesc trenuri goale, pleacă pline. Totdeauna se află în gară, pentru manevrarea vagoanelor, o locomotivă care, din când în când, fluieră.

– Hai, măăă! Dați zor! Dați zor la încărcatul vagoanelor, că vine seara...

Vine amurgul! Vine seara. Pe urmă vine noaptea cu întunericul ei gros. Nu mi-a fost frică de lumină. Și nu mi-a fost frică nici de întuneric. Dar, pe când trăiam pe aici, mi-a fost frică de cimitir și de strigoi. Când treceam pe lângă cimitir, noaptea, dinspre casa noastră spre gară, sau dinspre gară către casa noastră, mă gândeam la strigoi, intra spaima în mine și o luam la goană. Ajungeam acasă leoarcă de sudoare.

– De ce ai venit alergând, Zăricuță?

– M-am speriat de strigoi, mamă.

– Nu se află strigoi, Zăricuță, te-ai speriat degeaba.

Mă chema lângă ea, mă mângâia ușor pe creștet, îmi da liniște, mă liniștem.

Acum mergem după sicriul ei, mergem încet, încet de tot, *mergem ca după mort*. Kire... Mai bine n-ar fi venit pe lume Kire, cu goarna lui!

– Tu-tu-tu!...

Ding-ding-ding!...

În turla bisericuței de lemn sunt două clopote, ca și la biserica cea mare, din sat, însă clopotele de aici sunt mici și vechi, foarte vechi chiar, și au glas de copil care plânge. Aceste clopote mici au sunat la moartea bunicului și a bunicii, au sunat la moartea străbunicului și a străbunicii și au sunat la moartea multora dintre înaintașii lor. Sunt vechi de sute de ani, poate de trei, poate de patru, poate de cinci sute de ani!

Tata întoarce fața spre mine. Îmi spune cu voce uscată:

– Îmi arde gura de sete.

Ies din alai, o văd pe Costandina, îi fac semn, mă înțelege, aduce repede o ulcică de vin. Tata ia ulcica și o dă pe gât. Îi privesc fața. Parcă ar fi de pământ ars, negru. În cap ochii îi lucesc ușor, cu luciri cenușii.

– Tu-tu-tu! Tu-ru-tu-tu!...

Mergem încet, încet de tot, mergem ca după mort. Mama, mama și nu altcineva e mortul care miroase a mort și după care mergem încet, încet de tot, *ca după mort.*

Mă speriam nu numai de strigoii pe care nu-i vedeam, mă speriam și de bufnițele care își aveau cuibul pe undeva pe aproape de clopotniță. Ziua, când le vedeam, nu mă speriam nici de ochii lor mari și rotunzi, nici de ciocurile lor aduse, nu mă speriam deloc. Nu le vedeam noaptea, însă le auzeam strigătul, și sunetul acela pătrundea în mine ca o sabie, mă durea și mă speria. Noaptea se auzeau până la noi strigătele lor. Mamei nu-i plăcea.

– Ah!... De nu le-aș mai auzi!

Acum o ducem la cimitir pe mama, s-o îngropăm. De seara până dimineața o să tot audă glasul bufnițelor. Ba n-o să-l audă. N-o să audă glasul bufnițelor, cum n-o să audă nici glasul clopotelor. Mama a murit și morții nu mai aud.

Dar de unde știu eu că morții nu mai aud? Poate aud. Poate aude și țărâna morților. Nu știm nimic despre ceea ce este și ceea ce nu este *dincolo*. Nimic. Nimic.

– Tu-tu-tu! Tu-ru-tu-tu!...

Poate știe Kire. Nu știe. Poate știe goarna lui Kire, care a fost cândva a lui Diș și care e mai vârstnică și decât Kire și decât Diș, goarna care, cu sunetele ei, a împins atâția bărbați în floare la moarte. Aș! Nici goarna asta nu știe nimic.

– Tu-tu-tu! Tu-ru-tu-tu!...

Pe noi goarna nu ne mână la moarte, ne mână însă într-o tot mai adâncă tristețe.

– Tu-tu-tu!...

Către moarte mergem singuri, vrem sau nu vrem. Cu fiecare clipă care trece ne apropiem tot mai mult de moarte, ne apropiem tot mai mult de marginea vieții.

Din glasurile care au început s-o jelească iarăși pe mama deslușesc glasul, ajuns siteav, al soră-mi Stela:

– Mamă, mamă, dacă-l întâlnești pe Florică-al meu, să-l întrebi, mamă, de ce-a murit și m-a lăsat pe mine cu patru fete pe cap. Cum o să le cresc eu, mamă, și cu ce-o să le cresc, mamă.

Îmi aud și numele meu strigat. N-am murit, dar îmi aud numele strigat printre numele morților noștri și printre numele morților altora. De altfel, aici și acum numele morților se amestecă în mod obișnuit cu numele viilor. Toți avem o singură viață și o singură moarte, deși unii spun: „O viață și cu-a morții două". Viața pe care ne-o dă moartea nu e viață. Soră-mea Evanghelina îmi rostește numele:

– Am început să orbesc, Zăricuță, cum o să trăiesc eu oarbă, Zăricuță...

Celelalte surori își jelesc și ele copiii pierduți.

– Ionele... Ionele... Vine bunica la tine să-ți aducă lacrimile mele, Ionele, că erai ca o floare, Ionele, și te-au călcat caii în picioare, Ionele, și-ai murit, Ionele!...

Încerc să-mi aduc aminte întâmplarea cu Ionel, care a murit călcat în picioare de cai. Mintea mi-e prea ostenită. Nu știu când s-a născut Ionel și nici când a murit, de fapt nu știu cine a fost Ionel. În schimb, îmi aduc numaidecât aminte cine a fost Vasile, prietenul meu Vasile Meca. L-a trântit calul, l-a călcat în picioare, i-a rupt gâtul, l-a omorât.

Mergem spre cimitir. Mergem încet, ca după mort.

Într-o zi, poate mai târziu, spre toamnă, am să mă întorc în sat, să văd cimitirul și să caut crucile prietenilor mei care au murit, dac-or mai avea cruci. Crucile de lemn putrezesc repede.

– Ionele... Ionele... Vine bunica la tine. Să-i ieși în cale, Ionele, că-ți aduce lacrimile mele!...

Morții nu duc cu ei *dincolo* nimic, nici măcar lacrimi. Au ochii uscați.

Ziua e în scădere. Soarele ne luminează încă fețele. Mai e până să apună. Îi luminează și mamei fața. Dintr-odată gândesc: *Ziua de astăzi e cea din urmă în care soarele îi mai luminează mamei fața.* Cea din urmă. După ce o s-o îngropăm, nici soarele n-o s-o mai lumineze pe mama și nici mama n-o să mai vadă lumina soarelui. Cea din urmă zi... Cel din urmă ceas... Cea din urmă secundă...

– Tu-tu-tu! Tu-ru-tu-tu!...

Kire... Mereu Kire și mereu goarna care acum e a lui Kire, dar care altădată a fost a lui Diș.

Veteranul își petrecea ziua și noaptea la cârciumă. Bea pe datorie țuică, rachiu, drojdioară.

– Dă-mi să beau, Tomo.

– Ai bani?

– N-am, dar mâine-poimâine moare un om în sat, îi cânt cu goarna, câștig câțiva gologani, viu și-ți plătesc ce-am băut.

– Și dacă nu moare?

– Moare, cum să nu moară?!

Trece rar săptămâna fără să moară careva.

Ajungem în dreptul casei lui Floroiu, casă care desparte satul de cimitir, sau care nu desparte nimic. Satul de deasupra, cu oameni vii, e aproape lipit de satul de dedesubt, cu satul morților noștri, cu satul în care după ce vom muri ne vom muta cu toții... *Cu toții...*

Deși, de când am plecat de la noi de acasă, am mers cu toții încet, încet, ca după mort, am ajuns la cimitir. Oricât am merge de încet, tot ajungem la cimitir. Hei! Asta e. Nu. Mai e și altceva.

Mă uit în sus. Partea dinspre răsărit a cerului s-a acoperit de nori, dar norii sunt rari și alburii, n-o să plouă. Aș fi fost și mai îndurerat dacă trupul mamei s-ar fi pogorât în pământ ud de ploaie.

– Parcă nu e totuna.

– S-ar putea să nu fie.

Pământul în care ne îngropăm morții, la noi, la Omida, e pietros. Pe sub sicriele morților noștri musteşte apa și curge în fire subțiri spre Călmățuiul de care cimitirul e despărțit numai de șosea, o șosea îngustă, plină iarna de zăpadă și de noroi, iar vara de praf. Acum e către toamnă. Șoseaua e plină de praf. Abia acum bag de seamă că toți suntem plini de praf, că întregul alai care urmează sicriul mamei se mișcă înfășurat într-un nor de praf des și gălbui.

Pe obrazul mort și vânăt al mamei, pe ochii ei reci, închiși, s-a așezat un strat subțire de pulbere gălbuie, alburie. Mama va intra în pământ cu această pulbere pe obraz, ea, căreia îi plăcea atât de mult să fie totdeauna curată ca o floare. E gătită și dichisită în sicriul ei îmbrăcat în chimbrică neagră: cimber negru, cămașă albă, scrobită, ghiurt negru, fustă neagră, postali negri. Toate cumpărate de mult, încă din tinerețe – nu se știe când vine moartea, dar când vine, trebuie să te găsească gata – neîmbrăcate niciodată și păstrate în lacră, cu steble de busuioc, pentru înmormântare.

Cu o zi numai înainte de a muri, glumind, mama i-a spus soră-mi Evanghelina:

– O să mor. Și-o să mă îmbrăcați toată în negru. Bărbatul meu dintâi nici n-o să mă mai recunoască.

– Aș! O să te recunoască de la întâia ochire.

– După ce?

– După obraz, după ochi, după mers, după tot. Tu nu te-ai asemuit cu nicio altă femeie pe lume. Tu, mamă, *tu ai fost totdeauna tu.*

Tata știe că această femeie a lui, care i-a născut și i-a crescut o sumedenie de copii, și care a muncit de s-a spetit alături de el, într-adevăr, nu s-a asemuit cu nicio altă femeie de pe lume, cu ochii ei adânci, cu mijlocul ei subțire, cu mâinile ei frumoase,

harnice, care parcă nu aveau niciodată somn, care parcă nu dormeau niciodată. Niciodată...

Cât au fost vii mâinile mamei nu s-au odihnit niciodată. Acum, moarte, mâinile mamei nu vor mai munci. Se vor odihni. Vor deveni țărână și, în sfârșit, se vor odihni. *Dar de unde știm noi că țărâna se odihnește?* Din țărână răsare iarba și răsar tulpinile florilor, tulpinile florilor și tulpinile arborilor. Trupul mamei o să se schimbe în plop, trunchi drept și subțire, mereu legănat, frunze argintii mereu neliniștite... *mereu neliniștite*. Așa au fost zilele mamei. Așa au fost nopțile mamei, neliniștite și chinuite...

– Tu-tu-tu! Tu-tu-ru-tu-tu!...

Apoi clopotele vechi, mici și cu glasuri subțiri ale bisericii de lemn: ding-ding!...

Sunetele se izbesc între ele, se împletesc, se înalță spre slăvi, ca o scară de argint. Poate că pe această scară nevăzută de noi, văzută numai de ea, urcă mama la cer. Singură? Nu. Totdeauna a fost singură și totdeauna a avut teamă de singurătate.

– Doamne miluiește... Doamne miluiește... Doamne miluiește...

Doi îngeri o țin pe mama de subsuori – unul din dreapta, altul din stânga – dar n-o urcă la cer. O țin în văzduh, deasupra cimitirului. Acum în cimitir sunt două Marii, una înveșmântată în alb, ca o mireasă – mama n-a fost niciodată mireasă, n-a făcut nuntă nici cu întâiul ei bărbat, nici cu al doilea – tânără și frumoasă, care plutește ca un abur alburiu în văzduh, și alta moartă, moartă și înveșmântată în negru, în sicriu. Măria cea din văzduh se uită cu ochi mari, mirați, la Măria cea moartă, la Măria din sicriu. Privește și întreabă îngerii care o țin de subsuori:

– Oare aceea sunt eu?

– Tu ești, Mărio.

– Ce tare am îmbătrânit! Am îmbătrânit și nu știu când.

– Nimeni nu-și dă seama când și cum îmbătrânește, Mărio.

Pier nălucirile. Într-o clipă au venit, într-o clipă au pierit, ca să revină.

Călcăm încet iarba care a început să se veștejească, iarba cimitirului. Ne strecurăm pe poteci înguste printre cruci, printre morminte vechi și morminte noi.

Mama ne privește de acolo, de sus. Se-ntreabă de ce o plângem. Și se simte ușoară ca un fum, ca un abur, ușoară, ușoară...

Ostenesc îngerii s-o tot țină de subsuori. Întoarce unul din ei capul, face un semn, cheamă un nor. Norul chemat vine. Se asemuie cu o corabie cu pânze. Se urcă mama în corabie. Corabia are pânzele întinse, se clatină ușor, se clatină ușor, dar nu pleacă, nici spre răsărit, nici spre apus nu pleacă, nici spre miazăzi, nici spre miazănoapte nu pleacă. Corabia are o fereastră. Apare fața mamei la fereastră, se uită la noi. Se întristează obrazul mamei. Privindu-ne pe noi și privindu-și obrazul din sicriu se întristează.

– Mamă, mamă, ce ne facem noi fără tine, mamă?

Costandina se vaită. Face pe nenorocita, pe ostenita de atâta durere sfâșietoare. Tata se uită spre ea cu mânie.

– Costandina... Tot nebună a rămas, cum o știam.

– Tu-tu-tu! Tu-tu-ru-tu-tu!...

Acum toate surorile o jelesc pe mama. Toate femeile din alai își jelesc morții. Unele plâng cu lacrimi, cu lacrimi adevărate. Altele au ochii uscați și se vaietă numai așa, ca să se vaiete. Morții lor au murit de mult, durerea pierderii lor s-a stins de mult și numai amintirea a rămas, vagă și aceea, ștearsă și aceea cu totul sau aproape cu totul.

Dacă m-aș duce la Ciocoșa și aș întreba-o ce culoare aveau ochii bărbatului ei, răposat cu mai bine de treizeci de ani în urmă, mi-ar spune:

– Albaștri, ba nu... verzi... Ia... ia... stai nițel... Parcă erau căprui.

Asta n-o împiedică să se vaiete și să-și strige omul... omul care a fost și care acum nu mai este.

– Stoiane, Stoiane, cui m-ai lăsat tu, Stoiane...

Multora a lăsat-o Stoian Conci, tuturor celor care au dorit-o, ba chiar și celor ce n-au dorit-o, însă pe care i-a dorit ea, Ciocoșa, voinica și osoasa Ciocoșa Conci.

Bucuroși că au ajuns lângă groapă – toți morții sunt grei sau așa li se pare celor ce-i duc pe umeri – cei patru bărbați pun jos sicriul, curmeziș, peste alte morminte. În viață – mă gândesc la viața celor vii – înghesuiala e mare, în cimitire însă înghesuiala

e și mai mare, deși morții nu mănâncă nimic, ci, dimpotrivă, sunt mâncați ei de pământ, schimbați până la urmă în pământ.

Ochii mamei s-au scufundat cu totul în orbite, ca și cum s-ar fi topit. Peste ei și peste genele-i lungi s-a așezat un strat ușor de pulbere. Buzele îi sunt aproape negre. Groapa căptușită cu cărămidă nearsă și cu boltă e gata. Se asemuie cu un mare cuptor de copt pâini, cu un cuptor de brutărie de țară.

Clopotele:

– Dang-dang-dang! Ding-ding-ding!...

De obicei li se sună cu goarna numai bărbaților care au trecut prin armată. Din moși-strămoși așa e obiceiul la noi, la Omida, pe lunga, îngusta și săraca Vale a Călmățuiului. Mama a născut o sumedenie de copii: cu întâiul ei bărbat – de care n-a avut parte, i l-a luat repede moartea, aceeași moarte care acum a luat-o pe ea – a născut-o pe dida Evanghelina și pe nenea Ion. Cu tata, pe Rița și pe Alexe, cel care a trăit numai șapte zile, pe Rada și pe mine, pe Elisabeta, pe Ștefan și pe Stela. Nu i-a născut ea, dar i-a crescut un timp pe copiii câștigați de tata cu Dumitra, întâia lui nevastă. Să naști atâția copii, să-i crești, să-i porți la început la sân și apoi să-i ții. Cum ține cloșca puii, pe lângă tine, e mai greu, poate, decât trei-patru ani de militărie. Așa a gândit Kire și de aceea a venit la înmormântarea mamei cu goarna. Și tot așa au mai gândit și alții.

– Tu-tu-tu! Tu-ru-tu-tu! Tu-tu!...

Toată lumea care a ținut s-o petreacă pe mama până la cimitir se înghesuie în jurul mormântului proaspăt, care se asemuie cu un cuptor de brutărie, și în care va fi așezată mama, cu sicriul ei, pentru a se odihni, pentru a putrezi – cu ochi cu tot, cu buze cu tot, cu obraz cu tot, cu mâini cu tot, cu pântecul în care ne-a plămădit, cu brațele în care ne-a legănat, cu sânii la care ne-a alăptat, cu umerii pe care ne-a purtat, cu tot –, pentru a deveni țărână.

– Tu-tu-tu! Tu-ru-tu-tu!...

Părintele Teofil îi spune lui Kire:

– Destul, mai avem de cântat rugăciuni.

– Tu-tu!...

Tace goarna lui Kire, goarna care acum e a lui, dar altădată a fost a lui Diș. Tac jeluitoarele. Tac și clopotele. Bufnițele – patru sau cinci – care, speriate de băieții care au tras clopotele, au fugit din turla unde își au cuiburile și s-au așezat pe stâlpii de telegraf, prind glas.

– Cucuvau! Cucuvau!...

Au să-i cânte mamei în fiecare seară, în fiecare noapte.

Preoții își încep – pentru a câta oară azi? – rugăciunile.

– Doamne miluiește... Doamne miluiește... Doamne miluiește...

Cădelnițele zornăie. Lumânările ard. Miroase a pământ uscat, a iarbă coaptă, a ceară topită, arsă, miroase a mort, miroase a cimitir.

În timp ce preoții își rostesc rugăciunile scurte, surorile se prăbușesc asupra sicriului, îi sărută mamei mâinile reci, ochii stinși, secați, obrajii care au și început să devină pământ.

Bufnițele cobesc a rău. Dar ce a fost rău s-a întâmplat. Poate fi ceva mai rău decât moartea? Tata dă lumea în lături, își face loc cu greu, îngenunche și iarăși o sărută pe mama – care acum e moartă și pe care peste câteva minute o s-o și îngropăm – cum n-a sărutat-o niciodată... niciodată... Ochii îi înoată în lacrimi. Rostește cu glasul pierdut:

– Mărio, Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine!...

Nu numai ochii îi plâng. Parcă i-ar plânge întregul trup. Se ridică repede, se mai uită o dată la mama, o soarbe cu ochii, icnește. Nenea Sorean îl apucă de braț și-l trage deoparte. Îi sărutăm și noi mamei – noi, feciorii ei – ochii, buzele, obrajii, mâinile.

Acum pe trupul mamei, pe obrajii ei, pe mâinile ei umblă o sumedenie de furnici, galbene, negre, roșcate, roșii. Iar pe deasupra trupului ei mort zboară albine. Unele sug sucul florilor din sicriul mamei.

– Să-i fie țărâna ușoară!

Careva spune:

– Gata.

Ding-ding-ding!...

– Tu-tu-ru!...

Plecăm. Surorile jelesc.

– Mamă... Mamă... Mamă...

Kire mai sună o dată cu goarna.

Nepotul Stănică și alții coboară sicriul, îi pun capacul, îl potrivesc și-l împing ușure-ușurel sub bolta de cărămizi nearse. Furnicile și albinele vor rămâne în mormântul mamei. Poate furnicile vor găsi scăpare, dar albinele...

Cu o clipă înainte ca Stănică să zidească intrarea, se aude vocea soră-mi Elisabeta:

– Oasele... Ați uitat oasele...

– Ce oase?

– Oasele lui Alexe și oasele Radei. Și oasele bunicului...

Oasele bunicului! Aud. Și mi se pare că mă aflu în mijlocul unor vâlvătăi de flăcări uriașe.

Aude și tata. Aude și frate-meu Ion și frate-meu Ștefan. Tata își mușcă buzele până la sânge. Îi spun tatei:

– Du-te cu ei. Vă ajung din urmă.

Nu-mi cere nimeni nicio lămurire. Mă întorc îndărăt. N-o mai văd pe mama. I-au acoperit fața cu capacul sicriului. Au împins sicriul în mormânt. Alături de groapă trei grămăjoare de oase: oasele subțiri și fragile ale fratelui meu Alexe, care a trăit numai șapte zile. Și craniul alb, cât o tărtăcuță al aceluiași Alexe. Dacă ar fi trăit ar fi acum lângă mine. Și alături, altă grămăjoară de oase, oasele soră-mi Rada, mai mari decât ale lui Alexe, și hârca ei albă, ca de var. Mi se spusese c-a fost împușcată în gât, cu alice. Se poate. Dar atunci cine i-a ciuruit capul?

Costandina, ca și cum s-ar fi așteptat la așa ceva, vine cu o sticlă plină – cine știe cum o fi păstrat-o! – și stropește oasele lui Alexe cu vin, stropește oasele Radei cu vin.

– Dumnezeu să-i ierte...

– Dumnezeu să-i ierte...

Stănică ia oasele și hârca lui Alexe și le așază în mormânt peste capacul sicriului în care, moartă, stă înțepenită mama. Tot acolo, în cealaltă parte, așază oasele și hârca Radei.

– Ați uitat oasele bunicului.

– Nu le-am uitat, dar nu știu unde să le mai pun, spune nepotul Stănică.

– Lângă sicriul Măriei.

Oasele bunicului zac în iarbă. Sunt gălbui. Coastele. Scăfârlia. Mâinile. Picioarele...

I-a mai rămas ceva vin în sticlă. Costandina zice:

– Dumnezeu să le primească la toți.

Duce sticla la gură și bea tot ce mai rămăsese. Pe urmă zice iarăși:

– Dumnezeu să le primească la toți.

– Mai ai vin, Costandino?

– Nu mai am.

Oasele bunicului sunt așezate lângă sicriul mamei fără a mai fi stropite cu vin. Careva zice glumeț:

– O să le stropim când o să mai îngropați aci pe careva dintre voi.

„Careva dintre voi", adică din familia noastră.

Tata și cu ceilalți frați mă așteptă afară din cimitir, în șosea. Îl întreb:

– Mergem acasă?

– N-aș fi în stare să îndur.

– Atunci să mergem la cârciumă, îi propun, e la doi pași, să mergem la cârciumă și să ne îmbătăm. Să bem până ne-om bea mințile și să uităm totul.

– Nu, spune tata, *răposata nu m-a văzut niciodată beat, cât a trăit. De ce m-ar vedea tocmai acum*? Nici pe voi nu v-a văzut amețiți de băutură.

– Morții nu văd? După ce mor oamenii nu mai văd.

– De unde știi tu că morții nu văd?

– Dacă le-au murit ochii!...

– Dar sufletul... Sufletul are și el ochi... ochi care nu mor... ochi care nu putrezesc.

Lui frate-meu Ion adventistul nu-i place schimbul de vorbe dintre mine și tata. Frate-meu Ștefan plânge. Încă nu i-a secat

izvorul lacrimilor. Lumea începe să iasă din cimitir. Oamenii ne ocolesc. Urcă terasamentul căii ferate. O iau spre casa noastră. Pe calea ferată drumul de la cimitir și până la noi e mai scurt. Acolo femeile rămase acasă au întins masa plină de belșug, cum a vrut mama.

– Să mergem la vie, spune tata, să mergem la vie și să rămânem acolo, până mănâncă oaspeții. M-am săturat de ei până-n gât.

Nici nu apucă să isprăvească tot ce are de spus, când în spatele nostru se oprește o căruță. Se dă jos din ea, destul de sprintenă, mătușa Uțupăr de la Secara. Rămase în căruță să țină hățurile un bărbat mărunt, mustăcios, albit de vreme. Îmi surâde:

– Cum? Nu mă cunoști?

– Ba te cunosc. Ești nenea Laurențiu, ești nenea Laurențiu Piele.

– Am mai îmbătrânit.

Mătușa Uțupăr nu plânge, nu se vaită, nici măcar n-are fața tristă.

– Și zi așa, Tudore, muri Măria. Îmi pare rău că n-am venit mai devreme. O vedeam și eu cum arată moartă.

Tata tace. Tace și se uită în jos. Mătușa Uțupăr vorbește mai departe:

– Am întârziat. Dița...

Mă speriai:

– Ce e cu Dița?

Mătușa de la Secara îmi surâde:

– Nimic, ce să fie. A născut al doisprezecelea copil. O fată. Venise cu picioarele înainte – semn c-o să fie rea de muscă – abia am scos-o vie.

Se apropie și mai mult de tata, vrea negreșit să i se vâre în suflet, îi spune:

– I-am spus Diței s-o boteze pe noua născută Măria. Aici a murit o Mărie, la Secara s-a născut alta.. Roata lumii... Se-nvârtește... Se-nvârtește...

Tata o ascultă, dar e ca și cum n-ar asculta-o. Nu spune nimic. O rog pe mătușa Uțupăr și-l rog și pe nenea Laurențiu Piele:

– Duceți-vă la noi acasă. E praznic. Noi o să venim mai târziu. Înțelegeți...

Mătușa Uțupăr se urcă în căruță și se lipește de Laurențiu al ei, ca o fată de iubitul cu care abia s-a măritat. Înduioșătoare această dragoste care dăinuie de peste patruzeci de ani și care nu se ofilește, nu se usucă.

– Dii!

Ca și altădată, tot mătușa Uțupăr este aceea care mână telegarii. Căruței îi sfârâie roțile. Praful lăsat în urmă ne îneacă. Urcăm pe lângă cimitir, trecem dincolo de linia ferată, luăm în piept dealul. Poteca e îngustă. Mergem în șir, unul după altul, întâi eu, pe urmă tata, pe urmă frate-meu Ion adventistul, pe urmă frate-meu Ștefan. Ar fi putut veni și frate-meu Gheorghe, dar nu l-am chemat. Pentru o mamă vitregă! Cu ani în urmă i s-a prăpădit și lui nevasta. Nici nu avea treizeci de ani când a rămas văduv cu cinci copii mărunți. Crește-i, popă! Dă-le să mănânce, spală-i, popă! Îmbracă-i, popă!

Soarele scapătă după muchea dealului de dincolo de Călmățui. Văzduhul e roșu, roșu și încremenit. Norii s-au destrămat, s-au topit, au pierit. Bufnițele – cinci sau șase la număr, n-am știut niciodată câte sunt – zboară pe deasupra capetelor noastre, se întorc la cuiburile lor, în turla cu clopote a bisericii de lemn.

Miriști. Și lanuri de porumb și lanuri de floarea-soarelui. Toate roatele de floarea-soarelui au fața îndreptată spre soarele care s-a rostogolit dincolo de marginea orizontului.

Mirosul de cimitir a rămas în urmă. Ajungem la via noastră. La capătul dinspre apus al viei, o bucată de pământ, între vie și șanțul pe care au crescut înalți și ghimpoși salcâmii, a rămas necultivată. Iarba, prin care foiesc gușteri cu trupul de smarald și broaște roșcate, râioase, s-a ridicat aproape până la brâu. O călcăm în picioare până o biruim, ne așezăm pe moale, în iarbă. Tata spune:

– Mi se pare că n-am fumat de azi-dimineață. De azi-dimineață până acum e mult, e tare mult. Are careva dintre voi țigări?

Scot un pachet din buzunar și i-l întind. Fumăm cu toții, în afară de frate-meu Ion adventistul, căruia legea lui nu-i îngăduie fumatul. Fumul e amar. Mi se pare că tot văzduhul e amar.

După ce isprăvim de fumat, stingem mucurile să nu ia foc iarba uscată. Dacă iarba ar lua foc, focul s-ar întinde și nu se știe cine, cum și când ar pune capăt prăpădului. Lumina zilei se stinge încet, încet. Noaptea nu va fi neagră, va fi străvezie, luminată de lună ca și noaptea care a trecut.

Mama a murit acum două zile. A murit! Ce să facem acum? Împotriva morții, după ce moartea a venit și a luat omul, *nu mai e nimic de făcut*... Nu mai e nimic de făcut...

Frate-meu Ion adventistul își roade unghiile. N-a băut nimic. N-a mâncat nimic. De ieri. Frate-meu Ștefan nu izbutește să se potolească, plânge înfundat. Mă mir de unde mai are atâtea lacrimi.

Deși suntem destul de departe de cimitir, auzim bufnițele. A amurgit. A scăpătat soarele. S-a și făcut seară. Mirosul strugurilor care au dat în copt! Mirosul buruienilor care au început să se veștejească și să se usuce! Mirosul pământului sănătos!

Toți vom deveni cândva pământ. Pământ sănătos.

Dang-dang-dang! Ding-ding!...

Pe mama, care a murit acum două zile, am îngropat-o. Acum câteva ceasuri am îngropat-o. În coaja pământului pe care a trăit și s-a chinuit am îngropat-o. În coaja pământului pe care noi vom trăi... Cât vom mai trăi... Pământ din pământ. Pământ în pământ...

Clopotele sună a mort. Bat a mort. Pentru morții care au fost îngropați nu mai sună clopotele. Clopotele sună pentru morții care așteaptă să fie îngropați.

– Ce s-a întâmplat?

– Nimic, ce să se întâmple. A mai murit cineva în sat.

– Cine?

Tata se ridică, își descheie cămașa la gât, larg, de parcă până acuma l-ar fi strâns și nu i-ar fi îngăduit să respire în voie. Pleacă. Mă iau după el. Nu știu de ce, dar mi-e grozav de frică să-l las singur. Îl apuc de mână și-l întreb:

– Vrei să culeg câțiva struguri copți să-i mâncăm? Poate ne-am mai liniști.

– Alege.

Își scoate ușor mâna din mâna mea, se întoarce, se duce lângă alde frate-meu, se lungește iarăși în iarbă și-i întreabă:

– Nu cumva știți cine a mai murit în sat? Clopotele bat a mort proaspăt.

– Nu știm, îi răspunde frate-meu Ion adventistul, nu știm, dar dacă vrei să afli, mă reped până-n sat, întreb și mă-ntorc într-o goană.

– Nu trebuie să te ostenești, spune tata. Credeam că știți. Dacă nu știți, nu știți.

La numai câțiva pași de ei aleg struguri pe dibuitelea și pe gustatelea, mă duc, îl îmbii pe tata:

– Mănâncă. Sunt câteva zile de când nu te-ai hrănit.

Ia un strugure. Ia câte un bob. Îl duce la gură. Îl sparge. Îl înghite.

– E dulce, spune, roșioara asta e mai dulce decât oricare alt strugure.

Clopotul din sat sună iar rar și jalnic, sună a mort, a mort proaspăt. Tata tresare. Și iarăși ne întreabă, deși știe că n-o să-i dăm niciun răspuns:

– Cine-o mai fi murit? A? Cine-o mai fi murit?

A răsărit luna, o lună mare, rotundă. La început e roșcată. Cu cât se înalță, cu atât devine mai galbenă. Pe drumul de la capătul viei trece un om. Merge singur prin praful adânc al drumului de câmp. Merge singur și ca să nu i se pară că merge singur noaptea pe câmp fluieră. Îi ies în față. Mă vede, se oprește, ridică ciomagul. Spune totuși:

– Bună seara.

Abia când îi răspund mă recunoaște. Râde.

– Era cât pe-aci să te pocnesc.

Ar trebui să râd și eu, dar nu pot să râd. Mă întreabă:

– Ești singur?

– Nu, nu sunt singur.

– Îmi închipui. Cu nenea Tudor.

– Și cu alde frate-meu.

Tac. Tace și el.

– Vino în vie, îl poftesc, vino în vie să mâncăm struguri,

– Viu, dacă mă pofteşti, viu cu dragă inimă, deşi sunt sătul. Am mâncat şi-am băut la pomana dadii Măria. Toată lumea a mâncat şi-a băut până s-a săturat. De multă vreme nu s-a mai văzut la noi în sat un asemenea praznic. Unii ajunseseră să se creadă la nuntă. Beau şi chiuiau... Beau şi chiuiau...

A venit după mine în vie. I-a dat bună seara tatii, le-a dat bună seara la alde frate-meu. Ştefan, care vine mult mai des decât mine pe acasă şi cunoaşte pe toată lumea, îl întreabă:

– Nene Câtică, nu ştii dumneata, cine a murit în sat?

Câtică râde:

– Ştiu, cum să nu ştiu?!

Câtică e unul din pândarii satului. Păzeşte viile şi recoltele de furi şi primeşte plată de la săteni.

– A murit Toma Ursu.

– Mai trăia? îl credeam mort de mult.

– Mulţi îl credeau mort, dar omul trăia. Avea peste nouăzeci de ani, trăia şi-ar mai fi trăit cine ştie cât, dacă...

Pândarul intră în vie, rupe un strugure, se întoarce şi se apucă să-l ciugulească bob cu bob. După ce a mâncat câteva boabe, tata pune strugurele în iarbă, mai la o parte.

– Ştiţi că bătrânul trăia la nepotu-său, la Guţă Ursu, că altul n-avea. I-a dat casa, pământul, carul şi plugul, boii şi caii, tot dichisul pentru ca Guţă să-l întreţină până la moarte. Înţelegerea a avut loc când Toma Ursu trecuse de şaizeci de ani. Cine putea să bănuie că omul va trăi chiar atât de mult? S-a prostit de bătrâneţe. Uneori cunoaşte omul care vine să stea cu el de vorbă, alteori nu-l cunoaşte. Dar – şi aici e clenciul – de mâncat, mănâncă. Cere mâncare şi dacă nu se satură mai cere, iar dacă nu i se dă se duce pe la vecini şi cerşeşte, ca să-şi facă nepotul de râs. Aşa s-a petrecut şi astăzi la prânz. Toma a fost prins de nepot cerşind, adus acasă şi băgat într-o odaie. Aci i-a legat mâinile şi picioarele şi s-a apucat să-l bată cu pumnii în cap. Şi l-a bătut, l-a bătut până l-a omorât. Copiii lui Guţă, care ascultau pe la ferestre, s-au speriat şi au început să ţipe:

– Săriţi, tata l-a omorât pe străbunicul!

Au sărit vecinii, însă era prea târziu. Au venit şi jandarmii.

– De ce l-ai omorât, mă?

– Mânca... Mânca prea mult şi nu mai aveam de unde să-i dau.

Am trecut şi eu pe la poartă. L-am văzut pe Guţă Ursu legat. Plângea...

Acum e târziu. Clopotul nu mai sună. O să sune mâine-dimineaţă. Tata ne întreabă:

– Credeţi că oamenii... oamenii aceia care se găsesc la noi acasă or fi isprăvit masa?

Îi răspunse pândarul Câtică:

– De mâncat au isprăvit, de băut nu. Sămânţă tot aduce de la cârciumă damigeană după damigeană. „Beţi, mă, le zice oamenilor, să-i fie soacră-mi ţărâna uşoară, beţi, că plăteşte cumnatul de la Bucureşti. Tu eşti cumnatul de la Bucureşti, nu?

– Da, eu sunt.

Pândarul îşi ia bună seara de la noi şi pleacă fluierând mai departe, spre măgura Gogiului. Are acolo o covercă în care se adăposteşte de ploaie şi în care uneori mai duce şi muieri. Îl întreb pe tata:

– Nu mai mănânci struguri? Abia ai gustat câteva boabe.

– Parcă am gustat fiere.

Tace. Tac şi eu. Tace şi frate-meu Ştefan. Acum nu mai plânge, dar de ieri şi până azi i s-a umflat, i s-a buhăit obrazul de atâta plâns. Nenea Ion adventistul spune:

– M-aş duce până acasă, să văd ce-o mai fi făcând nevastă-mea.

Nu-i răspunde nimeni. Se întoarce spre mine şi spre Ştefan:

– Aveţi voi grijă de tata.

Pleacă. Îi auzim paşii. Pe urmă nu-i mai auzim.

Luna urcă, urcă. Acum e galbenă. Parcă ar fi toată de aur curat. Chiar petele de pe obrazul ei par tot de aur.

Câmpul îşi trăieşte viaţa lui. Vântul adie. Arborii îşi leagănă ramurile, vârfurile, îşi clatină frunzele, foşnesc. Lanurile de porumb, adevărate păduri, îşi sună foile care au dat în galben şi care au prins să se usuce. Nechează undeva pe mirişti nişte cai aduşi la păscut. Spre gară pocnesc de două-trei ori puşti. S-au îmbătat

jandarmii la cârciuma lui Bucurescu și trag în lună. Prin iarba din jurul nostru se strecoacă gușteri, gâze, gândaci. Oare când doarme câmpul? Niciodată... Niciodată. Niciodată...

– Niciodată n-am s-o mai văd, niciodată. A murit. Și astăzi, spre seară, am îngropat-o. Au vârât-o în cuptorul acela de cărămidă zidit de Stănică. Peste sicriul ei au pus oasele lui Alexe și oasele Radei. Alături, oasele tatei, ce-a mai rămas din el. Nu e singură, dar eu n-am s-o mai văd niciodată.

– Ai să te uiți la fotografia ei, îi spun, ai să te uiți la fotografia ei și-ai s-o vezi de parcă ar fi aievea.

Tata tace. Nu înțeleg de ce tace tocmai acum, când *eu i-am dat o nădejde*. Vorbește frate-meu Ștefan, încet, încet de tot vorbește și parcă plin de rușine:

– Mama nu s-a fotografiat niciodată. O să-i păstrăm chipul în amintire atât cât o să putem să i-l păstrăm. Pe urmă... – aici iar îl înecă plânsul – pe urmă o s-o uităm. Toți oamenii își uită morții. De ce nu i-am uita și noi pe ai noștri?

Vine o pală de vânt, îndoaie arborii, aleargă mai departe. În urma ei altă pală vine, altă pală și altă pală. Dacă ne-am afla pe țărmul mării și vântul ar veni din larg, cum vine aici, din largul câmpului, marea ar fi plină de valuri.

– Zăricuță, să vii odată acasă, să mă iei și pe mine și să mă duci cu trenul la mare, *să văd și eu cum e marea.*

Altădată îmi cerea s-o duc să vadă cum sunt munții. Văzuse Oltul, văzuse Dunărea, dar nici marea n-o văzuse, nici munții nu-i văzuse.

– O să te duc, mamă, o să te duc să vezi marea, o să te duc să vezi munții, o să te duc pretutindeni.

Stam în bătătură sub duzi și vorbeam. Era trasă la față și i se topea carnea, i se subțiau mâinile, i se subția și i se scurta întruna firul vieții. N-am dus-o la mare. N-am dus-o la munte. N-am dus-o nicăieri. S-a născut la Cârlomanu, pe Călmățui, a trăit cu întâiul ei bărbat doi ani la Stănicuț, pe Călmățui, și apoi tot restul vieții ei aici, la Omida, tot pe Călmățui. A văzut o dată Oltul și o dată sau de două ori Dunărea. S-a dus de trei sau de patru ori

la Turnu să se caute la doctori și de mai multe ori la Rușii de Vede, la fratele ei, unchiul Tone, și după moartea acestuia la copiii unchiului Tone. A mai văzut pădurea de la Vodă Carol, crângul de la Saiele, dumbrava de la Adâncata, în drum spre Ruși. A mai văzut în fiecare zi și în fiecare noapte cerul de deasupra și bucata de pământ pe care o călca.

– Să mă duci, Zăricuță, cu trenul la mare, să văd și eu cum e marea.

N-am dus-o. M-a născut, m-a purtat în brațe și apoi pe umăr, m-a purtat pe umăr până i s-a bătucit pielea, m-a crescut, a tremurat, nu o dată pentru viața mea. Iar eu n-am dus-o să vadă marea, n-am dus-o să vadă munții, n-am dus-o nicăieri.

Mă ridic. Intru în vie. Nu culeg struguri. Rup câteva foi uscate și le mestec în gură. Au un gust acriu, neplăcut, care îmi irită limba, cerul gurii, gingiile.

– Să mă duci Zăricuță, să-mi arăți...

Unde s-o mai duc? *Am dus-o la cimitir*. Acum stă în cuptorul acela cu oasele lui Alexe și cu oasele Radei și cu oasele bunicului, sau cu ce-a mai rămas din oasele bunicului, alături. Și cu furnicile care-i umblă pe trup în voie. Și cu albinele care zboară prin întunericul mormântului, căutând o rază de lumină, căutând scăparea.

Plânsese Alexe în brațele ei. Iar ea, umblând dintr-o parte în alta a odăii, a odăii în care trăise atâția ani și în care murise, îl legănase și-l îndemnase, cum mă îndemnase și pe mine când fusesem bolnav:

– Taci cu mama... Taci cu mama.. Taci cu mama...

În aceeași odaie o văzusem legănând-o în brațe pe Rada. Soră-mea, împușcată cu alice în gât și în cap, șiroind de sânge, se zbătea să moară, iar mama îi șoptea, o! Doamne, Doamne, cu ce inimă și cu ce glas!

– Taci cu mama... Taci cu mama... Taci eu mama...

Din oasele lui Alexe rămăsese o grămăjoară mică, albă, ca de zahăr. Din soră-mea Rada tot atât rămăsese. Atât. Și nimic mai mult. Iar din bunicul... Acum Alexe tăcea. Acum Rada tăcea. Rămășițele bunicului tăceau. Tăcea și mama...

Arunc afară din gură frunzele pe care, fără să-mi dau seama, le-am tocat mărunt... mărunt. Auzim paşi pe potecă întâi, apoi aceiaşi paşi îi auzim apropiindu-se de noi pe drumul prăfos care trece pe lângă şanţul de la capătul viilor. Omul tuşeşte o dată, tuşeşte de două ori, urcă pârleazul, vine la noi. E frate-meu Ion adventistul. Ţine în mâini două sticle.

– Eu, cum ştiţi... nu beau... Vi l-am adus vouă. Poate vi s-o fi făcut sete.

Tăcem. N-avem chef de vorbă şi nici poftă de băut vin n-avem. Frate-meu Ion adventistul se sperie de tăcerea noastră. Scânceşte aproape ca un copil care se simte vinovat.

– Nu vă supăraţi... Am crezut... Am crezut că vi s-o fi făcut sete. Eu m-am repezit până acasă, pentru că mi se făcuse sete. N-am mâncat nimic, dar mi s-a făcut sete. Am băut aproape o ciutură de apă. Vouă v-am adus vin... V-am adus ţuică... Poate vi s-o fi făcut sete.

Tata ia sticla cu vin şi o bea până la cea din urmă picătură. Se lungeşte pe iarbă, îşi pune mâna sub cap. Şopteşte:

– Mă doare capul. Grozav mă doare capul, băieţi.

Adoarme. Îl privesc cum stă acolo sub lună, culcat pe iarbă, afundat – din cauza ostenelii care, în sfârşit, l-a ajuns, dar şi din cauza vinului băut – în somnul cel mai adânc. Frate-meu Ion adventistul mănâncă struguri. Frate-meu Ştefan dă pe gât câteva înghiţituri de ţuică şi adoarme şi el. Îl întreb pe frate-meu Ion:

– Ce mai era pe acasă?

– Bine, ce să fie. Oaspeţii au băut, au mâncat, i-a apucat somnul, s-au dus în curte şi s-a culcat fiecare pe unde-a găsit loc.

– Şi alde soră-mea?

– Sleite de osteneală.

– Au să doarmă mâine.

A venit miezul nopţii. A trecut miezul nopţii. Luna lunecă spre apus. E toată de aur, ca şi văzduhul. Răcoarea nopţii mă mai odihneşte. Tata doarme nemişcat, aşa cum s-a culcat aşa doarme, parcă ar fi de piatră. Nu cumva a murit? Mă apropii de el. Respiră. Mă întind şi eu în iarbă. Nici nu m-am întins bine, că am şi adormit. Nici n-am adormit bine, că am şi început să visez.

Se făcea... Se făcea că murise mama şi că o îngropasem, ca şi pe ceilalţi morţi ai noştri, în cimitirul de la Omida. Îndată ce o îngropasem, cimitirul se golise de oameni, nu pentru că oamenii plecaseră din cimitir. Nu plecase niciunul, dar în timp ce noi – noi, feciorii şi nepoţii mamei – o îngropam, sub fiecare om care se afla acolo se deschisese dintr-odată pământul şi-l înghiţise. Niciunul nu strigase de spaimă, ci toţi râseseră de întâmplare ca de o glumă. Şi pământul se închisese peste ei şi peste râsul lor. Tata, frate-meu Ion adventistul, frate-meu Ştefan şi cu mine rămăsesem deasupra, pe coaja tare şi acoperită cu iarbă aspră a pământului. Pe mama o aşezasem în fundul gropii, cum se aşază de obicei mortul, o acoperisem cu pământ şi la cap îi pusesem cuvenita cruce de lemn. Nu mai aveam ce face acolo. Toate erau aşa cum trebuiau să fie după datină şi după credinţă. Tata s-a uitat la noi – avea ochii de două ori mai mari decât de obicei, dar mie acest lucru nu mi s-a părut deloc ciudat – şi ne-a spus:

– Acum nu ne-a mai rămas nimic de făcut decât să mergem la pescuit.

– N-avem undiţe.

– Ba avem. Fiecare din noi are în mână o undiţă. Am şi eu una.

Într-adevăr, tata avea o undiţă în mână şi, de asemenea, fiecare din noi aveam câte o undiţă. L-am întrebat:

– În Călmăţui pescuim?

– În Călmăţui, mi-a răspuns tata.

Ne-am luat după el – eu, nenea Ion adventistul şi frate-meu Ştefan – am trecut şoseaua şi când ne-am uitat, ce să vedem? Călmăţuiul era mai lat decât Dunărea şi mai albastru decât albastrul cerului.

– Ce s-a întâmplat cu Călmăţuiul, tată?

– Nimic, ce să se întâmple? *Îl vedem cum a fost altădată.*

Ne-am aruncat undiţele în apă şi, cum le-am aruncat, de cârligul fiecărei undiţe s-a şi prins un peşte, aşa credeam noi. Am tras undiţele afară. Peştii prinşi erau peşti, peşti adevăraţi, dar capetele lor erau capete de oameni. Le-am scos cârligele din gură şi i-am pus alături, pe iarbă. Nu s-au zbătut, dar i-am auzit grăind între ei.

Vorbeau o limbă pe care n-o înțelegeam nici eu, nici frate-meu Ion, nici frate-meu Ștefan. Tata asculta. Tăcea și asculta. După ce a tăcut un timp și i-a ascultat, tata ne-a întrebat:

– Știți ce spun ei?

– Nu, nu știm, i-am răspuns.

– Spun că e bine pe uscat, dar că e mai bine în apă.

– Să-i aruncăm în apă, am zis.

– Să-i aruncăm, au răspuns alde frate-meu.

Zis și făcut. I-am aruncat în apă. S-au dus în adânc și nu i-am mai văzut. Tata a început să plângă.

– N-am s-o mai văd niciodată... niciodată... Am îngropat-o și n-am s-o mai văd niciodată.

– Ba ai s-o vezi, zise frate-meu Ion adventistul, ai s-o vezi, chiar acum. Ia uită-te peste ape!

Ne-am uitat peste ape. Și-am văzut-o. Mama era îmbrăcată într-un veșmânt albastru, larg, care o învăluia toată, de la umeri până la călcâie. Pe cap purta o maramă albă, iar picioarele le avea desculțe. Era tânără și frumoasă și obrazul îi era plin de lumină. În brațe îl ținea pe frate-meu Alexe și pe umăr pe soră-mea Rada. Alexe zâmbea. Zâmbea și Rada. Tata nu s-a mirat. Niciunul din noi nu ne-am mirat. Mama venea pe apă. Călca pe apa albastră a Călmățuiului cu picioarele ei desculțe, cum ar fi călcat pe un câmp cu iarbă, și nu se afunda. S-a apropiat de noi și s-a oprit. I-a vorbit întâi tatei:

– Știu, omule, știu că m-ai iubit mult, știu bine, deși nu mi-ai spus-o niciodată. Din prima clipă de când te-am văzut am știut-o și până în ultima clipă. Am știut-o, omule, am știut-o.

Tata se uita la ea, se uita și i se topeau ochii de dragoste și se uita și la cei doi copii pe care îi avusese cândva și care se prăpădiseră. Mama s-a uitat la frate-meu Ion.

– Te-ai făcut adventist. M-ai mâhnit, dar să știi, fiul meu, aici nu e deosebire... nicio deosebire.

Lui Ștefan i-a spus:

– Când te-am adus pe lume, cu chin mare te-am adus. Era cât p-aci să mor, dar am ținut la tine... Am ținut la tine... și-am suferit îngrozitor când, bolnavă fiind, te-am dat cantoneresei, Tudoriței lui Foamete, să te crească.

Ștefan, care avea fața buhăită de plâns, a izbucnit iarăși în lacrimi. Mama i-a mai spus:

– Plângi. Lacrimile tale se vor schimba în stele. Stelele nu sunt altceva decât lacrimi, lacrimi omenești care s-au închegat și s-au așezat în cer.

Mi-a fost teamă că mie nu-mi va spune nimic mama.

– Zăricuță, să nu te mustre conștiința, Zăricuță, că nu m-ai dus să văd lumea. Acum am văzut marea, am văzut munții, tot pământul l-am văzut, Zăricuță, și-n curând am să văd și cerul, cu toate stelele lui.

În timp ce mama vorbea, Alexe zâmbea și zâmbea și Rada. Murise împușcată, însă nu avea niciun semn nici la cap, nici la gât. Niciunul din noi n-am avut timp să-i spunem mamei măcar un cuvânt, unul singur. Într-o clipă s-a topit în văzduh. Odată cu ea s-a topit Alexe și odată cu Alexe s-a topit și Rada.

– Ia uite-i cum dorm... Ia uite-i cum dorm...

– Dorm, de ce să nu doarmă?! Erau osteniți.

Vorbește pândarul Cătică și-i răspunde frate-meu Ion adventistul. Cuvintele lor ne-au trezit, dar ne-a trezit și lumina care ne învăluie din toate părțile.

Cerul e limpede, limpede și albastru ca inul înflorit. Luna a pierit. Soarele se pregătește să răsară. Pândarul Cătică mănâncă porumb copt. Mi se face poftă. Îl întreb:

– Unde ai copt porumbul?

– Nu l-am copt eu. Niște băieți, cu caii la păscut. Coceau porumbi, le-am luat unul. Vrei să-ți dau jumătate?

– Da. Mi s-a făcut pe neașteptate poftă, chiar pe neașteptate.

– Toate poftele vin pe neașteptate, spune pândarul Cătică, toate, mai ales cele urâte.

Rupe în două porumbul copt și-mi dă jumătatea de care nu s-a atins cu gura.

– Mulțumesc, nene.

– De ce-mi zici nene? Sunt numai cu doi ani mai în vârstă decât tine.

– Credeam că ești cu mai mulți.

Pândarul își aprinde o țigară. Pleacă. Tata se șterge la ochi cu dosul mâinii.

– Aș fuma și eu.

Aprindem țigări. Fumăm. Mi se face gura pungă. Frate-meu Ion adventistul, singurul dintre noi care n-a închis ochii toată noaptea, zice:

– Ar fi timpul să coborâm în sat.

Tatei i se pare că n-a înțeles. Îl întreabă:

– Ce-ai spus, Ioane?

– Ziceam că ar fi timpul să coborâm în sat.

– Da, spune tata, ar fi.

Stinge mucul țigării între degete. Îl aruncă în iarba uscată. I se pare că nu l-a stins de tot, îl caută, îl găsește, îl fărâmă bine între degete.

Părăsim via. Pe drum întâi, pe urmă pe potecă, mergem către terasamentul liniei ferate dincolo de care se află aria noastră și casa noastră. Ne întâlnim cu niște băieți și cu niște fete care se duc cu caprele la păscut. Unii, care sunt mai mărișori și au trecut pe la școală, ridică pălăriile și ne dau bună dimineața. Ceilalți, mai micuți, ne privesc cu mirare și își țin degetele în gură. Ajungem la calea ferată. Vecinul nostru Sandu – (nebunul) – bate salcâmii, îi bate cu ciomagul și-i înjură de mama focului. Au trecut mai mult de treizeci de ani de când face treaba asta, din zori și până-n seară, târziu. L-au căutat frații pe la toți doctorii. Nu i-au găsit leacul. Ieri și alaltăieri nebunului i s-a spus să rămână în bordei. Și a rămas. Dacă ar fi ieșit prin curte, toată lumea venită să ia parte la înmormântarea mamei ar fi zgâit ochii la el.

De sus, de pe terasament, ne uităm la noi în arie: căruța și caii mătușii Uțupăr de la Secara, căruța și caii mătușii Ciurea de la Cârlomanu, căruța și caii lui nenea Sorean. Nu plecaseră. Aveau să mai stea la noi, să ne mângâie, să ne ajute să ne venim în fire.

În loc să coboare către casă, tata o apucă la stânga pe poteca de pe terasament. Ne luăm după el fără să-l întrebăm unde are de gând să meargă. Trecem după un timp pe lângă gardul dinspre

linia ferată al lui Floroiu și apoi pe lângă al cimitirului. După aceea, ținându-ne mereu la un pas în urma tatei, coborâm spre șosea. Tata se oprește, întoarce capul spre noi, ne spune:

– Să mergem să-i vedem mormântul. În vipia de ieri nici n-am băgat de seamă cum arată.

Intrăm iarăși în cimitir. Mormântul mamei era ca toate mormintele, numai că era nou. Țărâna de deasupra purta câteva urme de picioare desculțe. Crucea fusese înfiptă strâmb, însă pe ea era scris destul de clar numele mamei: MARIA. Nu-i însemnase nimeni acolo pe cruce, cum se obișnuia la cei mai mulți, nici anul nașterii, nici anul morții. Nu i se scrisese nici numele de familie. MARIA. Oare nu era destul? Ne înclinăm – eu, tata, frate-meu Ștefan – și ne închinăm în fața mormântului mamei.

– În numele Tatălui, al Fiului, al Sfântului Duh, Amin...

Frate-meu Ion adventistul se înclină, dar de închinat nu se închină.

Plecăm. Abia facem doi-trei pași și ne întâlnim cu soră-mea Stela. Se duce spre gară. Are tren peste o jumătate de oră. Și-a lăsat fetele – pe toate patru – în grija unei vecine. Când ne vede, începe iar să jelească. Se duce la mormântul mamei și se sprijină de cruce:

– Mamă, mamă, dacă te-ntâlnești cu Florică al meu, întreabă-l, mamă, de ce-a murit și m-a lăsat cu patru copii. Cum o să-i cresc eu singură, mamă?

O lăsăm s-o jelească pe mama cât o vrea. Frate-meu Ion adventistul se întoarce și-i spune:

– Vezi că pierzi trenul. Dacă pierzi trenul ăsta, până diseară la opt nu mai trece altul.

Soră-mea Stela își întrerupe jelitul, iese din cimitir și se îndreaptă spre gară cu pași mărunți și repezi.

O apucăm spre casă pe șoseaua pe care am adus-o ieri pe mama la cimitir. Acum văzduhul nu mai miroase nici a tămâie, nici a lumânări aprinse, nici a mort. Acum văzduhul miroase a pământ uscat, crăpat, miroase a frunze care încep să se veștejească, *acum miroase a început de toamnă.*

Mergem... Mergem spre casă... Mergem spre casa în care ne-a născut și ne-a crescut mama, spre casa în care acum trei zile a murit mama, spre casa din care ieri după-amiază am luat-o pe mama, am dus-o la cimitir și-am așezat-o în mormântul acela care se asemuie cu un cuptor de brutărie.

Trebuie să uităm... Trebuie să uităm ca să putem trăi. *Fără uitare viața este cu neputință.* Haaa!... Doi jandarmi... Sunt ani de când n-am mai fost pe la țară și n-am mai văzut jandarmi. Amândoi – parcă ar fi gemeni – sunt înalți, blonzi, tineri. Cizme lustruite. Carabinele pe umăr. Între cizmele lustruite ale jandarmilor și carabinele lor de pe umăr se află un țăran mărunțel, uscățiv, rupt, jerpelit, desculț... *Desculț și cu capul gol.* E omul care ieri – în timp ce noi o înmormântam pe mama – și-a omorât bunicul în vârstă de peste nouăzeci de ani, bătându-l cu pumnii în cap. Ajung în dreptul nostru. Jandarmii se opresc, ne salută și... ne cer țigări. Le dă frate-meu Ștefan.

Mă uit la ucigaș. Mă uit și nu-i spun nimic. E numai piele și os. Negricios. Noduros. Mărunt. Îi privesc mâinile: oase, oase și vine umflate.

Văzând că-i privesc mâinile, omul se vaită.

– Mă dor. Amândouă mâinile mă dor. L-am bătut pe bunicul în cap. L-am bătut până l-am omorât. Avea capul tare.

Jandarmii fumează. Fumează și râd. Unul zice către celălalt:

– Auzi, mă? Bunicu-său avea capul tare. Ha-ha!...

Tata tace. Toți tăcem. Frate-meu Ion adventistul nu se stăpânește, îl întreabă:

– De ce ți-ai omorât, mă Guță, bunicul? Era destul de bătrân. Nici nu mai avea mult de trăit.

– Mânca. Mânca mult. Ca un lup mânca. Niciodată nu se sătura. Mânca... Mânca... Nu mai aveam ce să-i dau să mănânce... Nouă guri în casă... Nouă și cu a bunicului zece.

– Hai! îi spun jandarmii. Hai la gară, că pierdem trenul.

Pleacă toți trei pe mijlocul șoselei. Șoseaua e plină de praf. Nu se poate să mergi pe șosea fără să stârnești praful. Nu mai întâlnim pe nimeni. Slavă Domnului că nu mai întâlnim pe nimeni. Ajungem acasă. Clopotele bisericii din apropiere, care acum

sunt trase pentru noul mort, ne sparg urechile. Uităm că mama a murit. Uităm că am îngropat-o. O căutăm prin casă. Prin arie o căutăm. N-o găsim. În schimb, dăm peste mătușa Uțupăr.

– Tudore, Tudore, ai rămas fără Măria, Tudore.

Tata tace. Se uită la rubedeniile care încă n-au plecat și tace. Mătușa Ciurea... Nenea Sorean... Această nelipsită mătușă Uțupăr, care acum a îmbătrânit de tot, cu Laurenț al ei!

Stăm în bătătură, sub duzi. Mesele la care au mâncat oaspeții noștri aseară sunt încă întinse, dar nu se mai vede urmă de mâncare sau de băutură. Sub mese și sub scaune, furnici, o sumedenie de furnici alergând năuce după fărâmituri. Nu mai sunt fărâmituri. Soră-mea Elisabeta și cumnată-mea Olenca au spălat cu apă caldă mesele, au adunat și-au îndepărtat fărâmiturile, au stropit și au măturat întreaga curte din fața casei. Prin duzi, ale căror crengi se clatină ușor deasupra noastră, zumzăie albine. Pământul e plin de furnici. Văzduhul e plin de albine. Dar unde am mai văzut eu atâtea furnici și atâtea albine?

Ne așezăm pe niște scaune, sub duzi. După ce ne așezăm, băgăm de seamă că ne aflăm chiar pe locul unde se odihnea ieri mama în sicriul ei îmbrăcat cu chimbrică neagră.

– Să ne mutăm...

Dar unde să ne mutăm? Bucata asta de pământ, din fața casei, neagră, aspră, uscată de soare, a fost – și continuă să fie – amestecată în viața noastră, *una cu viața noastră*. Aici au trăit, aici au iubit, aici au urât străbunicii și străbunicele, bunicii și bunicele, mama și tata. Aici ne-am născut și am crescut noi, copiii lui Tudor și ai Măriei. Aici am bolit, aici ne-am însănătoșit, de aici am plecat, aici ne-am întors.

Ne-am întors! Nu. Nu ne-am întors. Am venit pentru două-trei zile s-o îngropăm pe mama. Pe urmă vom pleca fiecare la treburile de care abia ne-am rupt.

Mătușa Ciurea, pe care tata abia o îngăduie prin apropierea lui, se chiorâște la noi. Nenea Sorean s-a tras mai la o parte cu cumnatu-meu Sămânță. Vorbesc între ei pe șoptite și se cinstesc cu țuică. Cumnatu-meu e *dres* bine. Acum se *drege* nenea Sorean.

Surorile tatei – cinci sau șase, dacă nu cumva mai multe – sunt toate bătrâne, uscate, mărunțele. Sfioase, s-au pierdut în mulțimea din casă și din jurul casei noastre. Tulburat cum eram, aproape că nici nu le-am văzut. Cu tata și cu frate-meu Ion adventistul s-au văzut, nu chiar în fiecare zi, dar destul de des. Pe mine și pe frate-meu Ștefan era mare lucru dacă ne vedeau din an în Paște.

– Ce mare te-ai făcut, Zăricuță...

– M-am făcut!

Tușa Bâca vine lângă mine, se înalță pe vârfurile picioarelor – e cea mai negricioasă dintre surorile tatei și cea mai mărunțică – ca să-mi privească mai de aproape părul stufos.

– O!... băiete... băiete... a început să-ți albească părul. Tot așa s-a întâmplat și cu Tolincă al meu. A plecat la armată cu părul negru-corb și, după patru ani, s-a întors cu el pe jumătate alb.

– Asta nu l-a împiedecat să se însoare, zice râzând mătușă-mea Uțupăr, cu cea mai frumoasă fată de pe Călmățui s-a însurat.

Mătușă-mea Bâca se întristează ușor:

– De însurat s-a însurat, dar parte de ea n-a avut. A plecat fiu-meu Tolincă la război și cum a ajuns pe front a și murit. Iar nevastă-sa, cu cine nu s-a-ncurcat, cu cine nu s-a înhăitat! Pe toți cu nădragi îi are dragi. Acum am auzit că trăiește tocmai pe la Orșova. Ce-o fi făcând ea pe-acolo, numai Dumnezeu știe... Numai Dumnezeu știe!

– Mai știu și oamenii, dar nu-ți spun.

– De ce să nu-mi spună?

– Ca să nu-ți amărască inima.

– Inima!... mai amărâtă decât îmi este, nici n-ar putea fi...

Toate au avut copii cu nemiluita. Unii au murit scăpând astfel de orice grijă, alții trăiesc și au, la rândul lor, copii, ba chiar nepoți.

Dada Roșia, care a fost certată cu mama și n-a vorbit cu ea mai mult de treizeci de ani, se uită de pe gard la noi în curte. O întreabă pe soră-mea Elisabeta:

– Pot să viu și eu pe la voi?

Soră-mea îi poartă încă pică. Nu se cade s-o repeadă de față cu atâta lume. Îi răspunde:

– Poți, numai să vrei să vii. Poți, cum să nu poți.

Papelca o ajută pe dida Evanghelina să curețe prin casă: așternuturi care trebuie să fie scoase afară, puse pe frânghie, la aer, și apoi scuturate de praf, paturi de curățat, odăi de stropit pe jos și de măturat.

Mirosul de ceară topită, arsă, mirosul de tămâie – de fapt *mirosul de mort* – o să mai stăruie în casă cel puțin o săptămână. Noroc că acum ne aflăm abia la începutul toamnei. Ziua e cald. Noaptea e tot cald. Oamenii dorm pe afară, așternând rogojinile pe pământul gol și se întind pe ele.

Soră-mea Elisabeta și cumnatu-meu Sămânță o să doarmă și ei afară pe rogojină. Acum cumnatu-meu Sămânță e aproape beat. Se duce în sat. Soră-mea strigă după el:

– Unde te duci?

– La Buciuc, la cârciumă.

– Dar ce treabă mai ai la Buciuc?

– Să viu aici cu cârciumarul, să încheiem socotelile, să achite cumnatul de la București ce-au băut oamenii, că doar n-o să plătesc eu.

Soră-mi i se face rușine. Ah! Acest bărbat pe care l-a luat din dragoste cu atâția și atâția ani în urmă! S-a dedat la beție. Bea până își bea mințile. O bate. O înjură. O bălăcărește cum îi vine la gură. Pe urmă se culcă, adoarme, dimineața când se trezește din somn nu-și mai aduce aminte de nimic. Să-l lase? Acum e prea târziu. Și dacă l-ar fi lăsat mai înainte, pe cine-ar fi luat? Aproape pe toate muierile din sat le bat bărbații. Sămânță o bate pe soră-mea când e beat. Treaz, n-o atinge nici măcar c-o floare. Alții își bat nevestele când sunt treji, le bat până le dăulează.

– De când nu te-am văzut, maică, de când nu te-am văzut!

Mătușa Uche se miră. Atât de tare a îmbătrânit încât cu greu aș fi recunoscut-o dacă nu s-ar fi apucat să mănânce, cum o știam că are obiceiul, pământ ars. Papelca a îmbătrânit și ea, dar ochii tot îi mai fug după bărbați. A venit și azi, cum a venit și ieri, cu Veve Chiorul. Prietenul meu de odinioară acum e orb de tot, orb bușteau și mereu mă întreabă:

– Pe acolo pe unde umbli tu, cum e lumea... cum e lumea?...

– Tot așa cum o știi. Nu s-a prea schimbat.

– Păi vezi tu, asta e, eu am rămas orb de mic și nu-mi mai amintesc deloc cum era lumea, dar deloc, înțelegi?

– Înțeleg, Veve, atâta lucru înțeleg și eu.

– Mă iei peste picior.

Tace. Închide ochii și se uită prin amintire undeva în urmă, în timp. Nu-mi dau seama ce vede el acolo și ce nu vede. După un timp zice:

– Mi se pare... Mi se pare că tu aveai pistrui pe obraz, erai nițeluș cârn și aveai ochi verzi-albaștri... Așa să fie?

– Chiar așa, Veve, așa și nu altfel.

Surorile, nedormite de câteva zile și de câteva nopți, au pregătit masa. A câta, oare a câta? Ne așezăm, în sfârșit ne așezăm și noi la masă. Soră-mea Evanghelina ia loc lângă mine.

– Ciorbă de pui cu roșii și cu ardei! Mănâncă, Zăricuță, mănâncă. Ai flămânzit destul.

Pâinea e caldă. Ciorba e fierbinte. Mănâncă și frate-meu Ștefan. Mănâncă și frate-meu Ion adventistul, și soră-mea Rița, și soră-mea Leana. De mătușa Uțupăr și de mătușa Ciurea, să nu mai vorbim! Se bat tătarii la gura lor!

Toate surorile tatei stau pe lângă el ca pe lângă un copil.

– Bea o țuică, Tudore, o să te mai întărească.

Tata bea o țuică.

– Mulțumesc, dadă.

– Mai bea o țuică, Tudore, să-ți țină inima.

Mai bea tata o țuică. I se roșește obrazul. Nu duce la băutură. Mănâncă o strachină de ciorbă, încă una și încă una, și câteva coltuce de pâine. Dă peste cap o ulcică de vin. Spune:

– Mă duc să mă culc în arie, la paie. Orice s-ar întâmpla, să nu mă treziți, să mă lăsați să-mi fac somnul.

Pleacă. Îl lăsăm să se ducă să-și facă somnul, deși mătușa Uțupăr are chef de vorbă.

Am mâncat și eu. Ceea ce am mâncat și am băut îmi cade greu la stomac. Parcă aș fi mâncat piatră și parcă aș fi băut plumb topit. Îmi vine să fumez. Am isprăvit țigările. Frate-meu Ștefan spune:

– Nene, mă duc eu să-ți cumpăr.

La noi în sat, la Omida, sunt cinci sau șase cârciumi și la toate cârciumile se vând țigări.

– Mulțumesc, îi spun lui frate-meu Ștefan, mă duc singur. Vreau să văd satul, nu l-am văzut de mult.

Soră-mea Elisabeta îmi întinde un baston:

– E al tatei. Vezi să nu-l pierzi. Nu e bine să umbli prin sat fără baston în mână. Câinii sunt răi, te-ar putea mușca.

Iau bastonul de la soră-mea. Noduros. Lucios. Greu. Mai mult ciomag decât baston.

Soră-mea, care între timp s-a tot uitat la mine, zâmbește. Ieri am îngropat-o pe mama, iar soră-mea Elisabeta zâmbește, a găsit în ea putere să zâmbească! Zâmbește și spune:

– În satul ăsta și oamenii sunt răi, nu numai câinii.

– În toată lumea e la fel... Oameni buni – oameni răi... Oameni care nu sunt nici buni, nici răi...

– Or fi, zice soră-mea, așa o fi cum spui tu, dar oameni răi ca la noi în sat nu cred să se mai afle...

Ridic din umeri. O cred și n-o prea cred. Soră-mea dă din cap.

– Noaptea trecută, zice, noaptea trecută, când o vegheam pe mama...

Tace. Înghite în sec și tace.

– Ei, spune, ce s-a petrecut noaptea trecută?

– Caprele!... Aveam două capre de lapte... Mi le-au furat pe amândouă.

– Cine?

– Parcă pot eu să știu! Cunoști zicala: Hoțul cu un păcat și păgubașul cu o mie.

– Zicala o cunoaștem amândoi, dar mai bine am cunoaște amândoi hoțul.

– Până la urmă o să-l aflu eu.

– Și dacă o să-l afli, ce-o să-i faci?

– Nimic, ce să-i fac?! Doar așa, să-l știu... să-l știu, ca să-l mai blestem din când în când.

– Nu cred în blesteme.

– Rău faci.

– Dacă te blesteamă o femeie rea de gură, blestemul se prinde.

– O să mai vorbim noi despre asta.

Cu bastonul tatei în mână, mă îndrept către inima satului. Trec pe lângă casele vecinilor, ajung în șosea, o cotesc spre cârciuma lui Buciuc. De la Buciuc a luat cumnatu-meu Sămânță băutură pentru praznicul, sau mai bine zis pentru praznicele mamei. Oamenii, ieșiți pe la porți, se uită după mine lung. Îi salut. Unii îmi răspund, alții nu. Niciun rău nu le-am făcut. Este adevărat că nu le-am făcut bine, dar, în orice caz, nu le-am pricinuit niciun rău, însă omul, dacă vede că nu-i faci niciun bine, crede că i-ai făcut rău.

Iată casele lui Danciu – cel care altădată avea fete frumoase și care, toate, au murit de oftică – iată casa cu prispă largă, construită de Alexe, unul din frații mai mari ai mamei care a ținut aci cârciumă, a trăit aci, a murit aci. Numai mama știa unde este îngropat sau s-ar putea să mai știe și soră-mea Evanghelina. Dar ea nu mai vede aproape deloc. Mama, când se ducea la cimitir să treacă cu ciobul cu tămâie pe deasupra mormintelor morților noștri, nu-l uita nici pe frate-său Alexe, nu uita pe nimeni. Pe toți îi chema. Pe toți îi jelea. Pentru fiecare vărsa o lacrimă, chiar pentru cei din veche vechime pe care nu-i văzuse și nu-i cunoscuse niciodată. Uneori lua două sau trei dintre surorile mele cu ea la cimitir în Sâmbăta Morților.

– Hai cu mine, fetele mele, la cimitir, să ne plângem morții, să cunoașteți și să țineți minte unde e mormântul fiecăruia. După ce eu nu voi mai fi în viață, vouă vă cade datoria să plângeți morții noștri, să le dați de pomană colaci, să le faceți colivă, să le tămâiați mormintele în care li se odihnesc și în care li se va odihni în vecii vecilor țărâna, sfânta lor țărână.

Cuvintele acestea erau rostite în zori. De Sâmbăta Morților femeile se duc la cimitir înainte de răsăritul soarelui. Pentru că înainte de răsăritul soarelui se plâng morții, înainte de răsăritul soarelui li se tămâiază mormintele, înainte de răsăritul soarelui se împarte coliva și se împart colacii săracilor care s-au adunat grămadă la poarta cimitirului. Buzulică e-n frunte, cu toți copiii alături. Surorile mele o ascultă pe mama și, somnoroase cum sunt, cască, se lasă lenii. E atât de dulce somnul în zori! Și numai după ce mama își asprește glasul sar și ele din pat, se spală și se îmbracă.

– Suntem gata, mamă.

Se duce mama cu fetele mai măricele după ea la cimitir. Le arată crucile pe care nu e scrisă nici măcar o literă și le spune:

– Aici e înmormântat...

Sau:

– Aici e înmormântată...

Nume de bărbați și nume de femei. Bărbați care au fost!... Femei care au fost! Un sat întreg! Numai un sat? Nu. Multe sate. Grozav de multe sate.

– Sunt mai mulți oameni în pământ decât pe pământ, mamă.

– Da, maică, numărul morților e mult mai mare decât al viilor. De la începutul lumii până astăzi au tot trăit, au tot murit oameni.

Toate surorile mele știu unde sunt îngropați morții noștri. Unii morți nu mai au cruci. Au căzut crucile, le-au doborât ploile, vântul, le-au mai luat și copiii să facă focul cu ele, dincolo de calea ferată și să-și coacă porumbii... Dumnezeu mai știe!... Poate nu mai știe nici Dumnezeu.

Mama n-a lăsat mormintele morților noștri în uitare. A adunat cu mâinile țărâna, a făcut-o mușuroaie și în fiecare mușuroi a răsădit o floare, un arbust. Acolo unde a fost îngropată Dumitra, întâia nevastă a tatei, mama a răsădit o mușcată. Cât e toamna de lungă, mușcata înflorește mereu flori albe pentru o viață care n-a apucat să ajungă târzie. Peste oasele bunicului și străbunicului tatei se răsfiră rădăcinile unui măceș ghimpos, care păstrează pe ramurile lui până în decembrie măcește roșii, tari, pe care le culeg copiii și le mănâncă.

Nu e ceas al zilei în care, în cimitirul satului nostru Omida, să nu se afle doi-trei copii, dacă nu chiar mai mulți. Unii se urcă în clopotniță, trag clopotele pentru morți și sperie bufnițele, alții culeg flori de pe morminte, le strâng în buchete și se duc cu ele la gara din apropiere să le vândă, pe mai nimic, călătorilor. Toate trenurile cu pasageri opresc cel puțin patru-cinci minute la noi în gară.

– Bujori, domnișoară, acum i-am cules.

– Lalele, domnule, se păstrează proaspete trei zile.

– Trandafiri, bunicule, poate te așteaptă acasă o nepoată ochioasă, du-i trandafiri.

– Obraznicule!

– De ce obraznic, domnule Ridol, de ce obraznic? M-am gândit la o nepoată adevărată.

Râdeau cei din vagon. Râdeau și cei de pe peron. Râdeau toți cei ce mă auzeau. Cine nu-l cunoștea pe bătrânul grec, samsar de grâne, care punea ban lângă ban – nu se știa pentru cine – și se ținea într-ascuns după fetișcane? Îmi lua florile pe care i le întindeam ridicat pe vârfurile picioarelor și-mi arunca pe geamul vagonului gologanul. Cumpăram cu el o lipie. Mare lucru să trăiești la Omida, pe lunga, îngusta și săraca Vale a Călmățuiului și să ai cu ce-ți cumpăra din când în când o lipie!

Acum nu mai umblu prin cimitir, nu mai culeg flori de pe mormintele morților noștri și de pe mormintele morților altora, nu mă mai duc cu flori la gară să le vând pentru un gologan, nu-mi mai cumpăr lipie, nu mai mănânc lipie, am și uitat gustul lipiei, am pierdut gustul lipiei pe drum și tot pe acest drum care nu știu unde se va sfârși am pierdut și gustul vieții.

– Ți-e foame, Zăricuță?

– Nu, mamă, nu mi-e foame.

Se mira mama. Ridica sprâncenele a întrebare. N-o lăsam fără răspuns.

– Am fost la cimitir. Am cules flori. Le-am vândut la gară. Am cumpărat o lipie.

Mama mă întrerupea:

– Caldă?

Râd. Râd și-i răspund:

– Caldă.

Mă caut sub flanelă. Am păstrat acolo un sfert de lipie. I-l dau mamei:

– Mănâncă și tu.

Rupe un dumicat de lipie, unul singur, îl duce la gură, îl mestecă îndelung, îl înghite.

– Da, zice, lipia nu mai e caldă, dar e bună.

Pune bucata de lipie pe policioară.

– De ce n-o mănânci?

– Trebuie să le dau și la ceilalți.

Ceilalți erau o droaie. Nu le-ar fi ajuns, ca să-i sature, un cuptor întreg de lipii. Un întreg cuptor de lipii.

Acum mama nu mai are nevoie de lipii, nici pentru ea, și nici pentru noi. Am îngropat-o. Am culcat-o într-un sicriu de scânduri și sicriul de scânduri, îmbrăcat în chimbrică neagră, l-au pus oamenii aceia – nici nu le știu numele – într-o groapă boltită, într-un fel de cuptor de brutărie asemănător aceluia în care brutarii din gară coceau pâinile negre, franzelele și lipiile din care, din când în când, adică atunci când aveam zece bani, cumpăram și eu una. Gara e destul de aproape de cimitir, iar brutăria se află chiar în spatele gării.

Aș vrea, când voi muri, să fiu îngropat aici, la Omida. Știu că morților nu li se mai face foame, dar dacă, totuși, mie mi se va face, ei bine, atunci mă voi ridica iar din groapă, voi da o fugă până la brutărie, și-mi voi cumpăra o lipie. O voi mânca, iar după aceea mă voi întoarce în cimitir și-mi voi lua locul.

Am întrebat-o odată pe mama, de mult, de mult, când ea era încă tânără și eu eram încă băiețandru:

– Mamă, unde este îngropată bunica mea după tată, adică mama tatei?

– Nu știu, Zăricuță, mormântul acela mie nu mi l-a arătat nimeni niciodată și dacă nu mi l-a arătat nimeni, de unde să știu?

Atunci faptul m-a mirat și abia mai târziu am aflat că femeia aceea, care îl adusese pe lume pe tatăl meu, murise în chiar clipa în care copilul se năștea. Mohorâți la față, călări și cu flinte grele pe umăr, frații ei – șapte sau opt la număr – veniseră de departe, luaseră moarta și-o duseseră în satul lor de baștină, undeva, spre miazănoapte.

– Cum se numea satul acela, tată?

– Nu știu, de unde vrei să știu?

Nici acum nu știu cum o chema pe bunica mea după tată, adică pe mama tatei. Poate nu l-am întrebat pe tata. Poate l-am

întrebat, el mi-a spus, și eu am uitat. De unde venise? Din cine se trăgea? Cum arăta la chip?

Nu știm nimic despre înaintașii noștri, și nimic nu știm despre urmașii noștri. E bine că nu știm nimic. Neștiind nimic lăsăm închipuirea să zboare cu aripile ei mari încotro are poftă.

Vulturii au aripi întinse. Bufnițele, nu. Ați văzut vreodată bufnițe zburând peste câmp ori peste sat? Bufnițele numai ochii îi au mari, numai ochii, numai ochii.

– Zăricuță, pierd ochii, Zăricuță, ce-o să mă fac eu pe lumea asta, *fără ochi*, Zăricuță?

– Nu știu, didă.

– Trebuie să știi, Zăricuță, tu trebuie să știi tot, tot.

De aceea plecasem cu ani în urmă de acasă, ca să aflu multe, cât mai multe și dacă s-ar putea să aflu tot ce se poate afla într-o viață de om. O viață de om!... Viața lui Alexe a fost de șapte zile, a Radei de opt-nouă ani, a mamei... La câți ani a murit mama? Alaltăieri a murit mama. Alaltăieri. Și ieri am îngropat-o. Iar eu mă întreb acum câți ani avea mama și-mi dau seama că nu știu.

– Zăricuță, tu trebuie să știi tot, tot, tot...

O viață de om e o viață de om, oricât de puțin sau oricât de mult ar ține.

La poartă stă cam de vreo jumătate de ceas Buzulică. A venit cu copiii, dar nu cu toți. Le umple soră-mea Elisabeta traista cu colaci.

– Dumnezeu să-i primească.

Copiii nu așteaptă să plece de la poartă. Întind mâinile. Buzulică le dă la fiecare câte un colac. Copiii, hulpavi, mănâncă. Abia când isprăvesc de mâncat se întorc spre soră-mea, care nu i-a scăpat o clipă din ochi, și spun:

– Dumnezeu să-i primească, dadă.

– Dumnezeu să-i primească...

– Dumnezeu să-i primească...

Costandina îmi dă ocol. Parcă ar vrea să-mi spună ceva și parcă n-ar vrea. Schițez o umbră de zâmbet și o întreb:

– Vrei să-mi spui ceva? Mi se pare că vrei să-mi spui ceva.

– Da, zice Costandina, mai curând aș vrea să-ți arăt ceva.

– Arată-mi...

Se duce în curte și când se întoarce o văd venind spre mine cu doi pitici, cu doi pitici adevărați. Nu mă apucă nicio mirare. Cunoșteam, e drept că numai din auzite, povestea. Din măritișul ei cu Digă, soră-mea vitregă, soră-mea de lingură avusese cinci copii: patru băieți și o fată. Trăiau cu toții pe Olt și își aveau rosturile lor. Digă, care o bătea de-o snopea pentru fiecare fleac, murise. Era de mult oale și ulcele. Fusese, în miez de iarnă, cu niște prieteni la Lița, băuseră și pe când se întorceau spre casă îi apucase pe drum, în plin câmp, un viscol. Prietenii lui Digă se aleseseră numai cu niște degerături. Digă murise și Costandina, de bucurie, dăduse acatiste și aprinsese lumânări la biserică. Înhămându-se cu hărnicie și cu încăpățânare la treabă, Costandina se descurcase destul de bine. Copiii creșteau și creșteau frumos, gospodăria înflorea. Costandina se apucase – e drept că numai printre picături – să-și trăiască viața. Și și-o trăia fără să aducă vreo supărare cuiva. Tocmai când se simțea mai bine, pe Valea Oltului trecuse într-o toamnă un circ și circul făcuse o noapte popas la Saiele. Circarii se aciuaseră, ca să nu doarmă în uliță, pe la casele oamenilor.

– Primește și tu niște circari, Costandino?

– Primesc, de ce să nu primesc?! Am și eu casă de om.

– Atunci primește piticii.

Trei pitici erau și cu toți trei Costandina se luptase o noapte întreagă. Rămasă grea, soră-mea de lingură, care se mai culcase și cu alții, nu știa ce poartă în pântec. Oricum, dacă ar fi voit, ar fi putut să se tragă ori să-și pună oala pe burtă și să-i lepede. N-a făcut-o.

– O să intri-n gura lumii, Costandino.

– Și ce dacă?

A născut doi gemeni, doi pitici.

– Gemenii mei, Zăricuță, nu te uita la ei că nu sunt prea voinici, muncesc cât patru.

Mă scol în picioare, le strâng mâna tare, ca la niște adevărați bărbați. Costandinei îi strălucește obrazul de bucurie. Piticii sunt îmbrăcați ca și ceilalți săteni și nu le stă rău de loc.

Nebunul de peste drum bate salcâmii și-i înjură, îi bate și-i înjură ca pe niște oameni.

Surorile tatei, mătușa Ciurea și mătușa Uțupăr, cu Laurențal ei, s-au ghemuit fiecare pe câte un scaun. Toate aceste femei din jurul nostru au fețele zbârcite, smochinite, ostenite de bătrânețe. Unele, ca mătușa Ciurea, sunt chioare, altele nu mai văd aproape deloc și nici nu mai aud.

– A? Ce ziseși?

– Zisei că... Am uitat ce zisei.

Despre fiecare din ele am auzit odinioară o arzătoare poveste de dragoste. Unchiul Manea Militaru, tatăl lui nenea Sorean, dezertase din armată ca să vină s-o fure pe mătușă-mea Agopa. Din căsătoria lor, din înflăcărata lor dragoste ieșise acest nenea Sorean, și după el, la numai un an, nenea Badea, pocitul, nenea Badea epilepticul, pe care cine nu voia nu-l bătea.

– De ce dai, mă nene, în mine?

– Ca să te faci sănătos. Beteag la casă nu ne trebuie. Iar epilepsia... epilepsia se lecuiește cu bătaie... Cu bătaie.

Care dintre ele o fi mătușă-mea Agopa? O întreb încet pe soră-mea Elisabeta.

– Aceea de lângă baba Bâca.

Mai bine n-o întrebam. E cea mai bătrână și mai îmbătrânită dintre ele: mai curând arătare decât femeie. Soră-mea Elisabeta își dă seama după căutătura mea cam ce fel de gânduri îmi trec prin cap. Îmi șoptește:

– Dacă nu murim curând, așa o să ajungem.

– Ferească Dumnezeu!

Soră-mea Elisabeta zâmbește:

– Dumnezeu!... Dumnezeu te ferește, te ferește până te nimerește.

– Ba n-o s-ajungem deloc așa, n-o s-ajungem deloc așa, se împotrivește soră-mea Evanghelina.

Pe urmă iarăși îmi toarnă în ureche:

– Am început să orbesc, Zăricuță... Ce-o să mă fac eu fără vedere pe lumea asta, Zăricuță...

Tac. Soră-mea Elisabeta care a auzit-o văicărindu-se mereu, îi răspunde:

– Ce-o să te faci? Ce-o să te faci? O să orbești, o să îmbătrânești și cine știe câtă vreme o să trăiești așa, oarbă și bătrână.

– Mai bine nu, zice soră-mea Evanghelina, mai bine nu. Nu vreau să fiu nici oarbă, nici bătrână. Mai bine să mă culc și eu între patru scânduri și să mă duceți lângă mama.

Se duce pe prispă, se sprijină de un stâlp al casei și se apucă iarăși de jelit:

– Mamă, mamă, de ce-ai plecat singură pe lumea cealaltă, mamă, de ce nu m-ai luat și pe mine cu tine, mamă...

Clopotele sună pentru celălalt mort, pentru moșneagul care a fost omorât în bătăi de nepotu-său *pentru că trăia și mânca mult... și nu mai murea odată...*

Adie ușor vântul. Adierile vântului clatină ramurile duzilor sub care stăm. Cad peste noi dude albe grase, dulci ca mierea, și cad și dude albastre, acrișoare.

Poc! Poc! Sunt în cămașă. Îmi cade o dudă neagră pe umăr și-mi pătează cămașa. Soră-mea Elisabeta se supără.

– Duzii ăștia! Nu-mi plac. Mă gândesc să-l pun pe bărbatu-meu să-i taie. Cămășile pătate de dude se spală greu.

Tata, care tocmai s-a trezit și s-a întors din arie, o aude. I-o retează:

– S-or spăla greu!... Se poate! Dar cât trăiesc eu să nu vă văd că v-atingeți de duzi, c-atâta v-a fost! Nuci n-avem, peri n-avem, pruni n-avem. Câțiva corcoduși și duzii ăștia. Atât. Ne mai îndulcim și noi gura.

Soră-mea n-a vrut să-l supere, mai ales acum, când amintirea morții mamei e încă atât de proaspătă... atât de proaspătă.

– Zisei și eu așa. Fii liniștit. N-o să ne legăm de duzii tăi...

– Duzii mei... Duzii voștri, nu duzii mei! Eu... Eu o să mă duc curând după maică-ta... Ai văzut furnicile! N-o îngropasem încă și furnicile o și năpădiseră... Furnicile...

– Când mi-a murit bărbatul, zice mătușă-mea Agopa, când mi-a murit bărbatul n-avea decât treizeci de ani. Numai treizeci

de ani avea și-a murit de dalac. Ce s-a mai chinuit! Se umflase ca un butoi, și mușchii pe el roiuri, roiuri...

– Să mai lăsăm la o parte moartea, zice soră-mea Evanghelina, care tocmai s-a oprit din jelit, să mai vorbim și despre viață. Vreau să-l însor pe Stănică... Cu fata lui Vintilă Buz.

– Bună fată, zice soră-mea Elisabeta, dar alde Buz ce spun?

– Nimic, ce să spună, s-ar arăta bucuroși. Astăzi băieții buni sunt rari.

Acum toată lumea râde. Amintirea moartei s-a mai risipit. Mătușă-mea Agopa o întreabă pe soră-mea:

– Dar de unde știi tu că băiatul tău e bun?

– Dacă n-oi ști eu, cine să știe?

Mătușă-mea Agopa se întristează.

– Ce ne-am mai bucurat și eu și omul meu când l-am născut pe Badea! Era grăscior, durduliu aproape. A crescut frumos și sănătos până la șapte ani și pe urmă a-nceput să-l apuce, la o săptămână, la două, boala copiilor. Păzește-l să nu cadă pe foc și să moară ars. Păzește-l să nu cadă lângă apă sau în apă și să se înece! Acum cine să-l mai păzească? Cade pe unde se nimerește, se zbate și după ce își vine în fire se scoală și pleacă la ale lui...

Mătușa Uțupăr aude scârțâitul porții, întoarce capul spre fântână:

– E-he-he! E-he-he!... Iată cine vine! Iată cine vine! Iată cine vine!

Se mira și se bucura de parcă l-ar fi văzut pe Por Împărat. Ne-am uitat și noi spre fântână. Într-adevăr, aveai de ce să te miri! Nenea Dumitrache, de la Cârlomanu, fratele mai mic al mamei, și singurul dintre frații ei care mai trăia! Nenea Dumitrache și dada Anica, nevastă-sa. Am dat mâna cu ei și le-am făcut loc la masă. Dada Anica s-a așezat pe scaun numai după ce l-a pipăit îndelung cu amândouă mâinile. Mătușa Uțupăr le-o trânti:

– Veniți tocmai la spartul târgului. Soră-ta a fost îngropată de ieri, Dumitrache. Eu cel puțin am apucat să-i văd mormântul...

– Apăi... Apăi mormântul o să-l vedem și noi, azi sau mâine. Că mormântul nu se mișcă din loc. Dar eu pe soră-mea Măria aș fi vrut s-o văd, că a trecut anul de când n-am mai văzut-o.

Soră-mea Elisabeta zice:

– Ar fi trebuit să veniți de ieri-dimineața, dacă vroiați s-o vedeți.

– N-am fost acasă, fată, am fost cu Anica tocmai la Piatra, am auzit că se află acolo un vraci și ne-am dus la el să-i descânte, poate i-o veni vederea la loc.

Dada Anica tace. Se uită cu ochii goi în gol și tace. Are ochi frumoși, mari, negri, codați. La nimic nu-i folosesc. Nu mai vede. Sunt câțiva ani de când i-a pierit vederea.

Soră-mea Evanghelina se duce la nevasta lui nenea Dumitrache, o apucă de umeri și o zguduie:

– Spune-mi, Anico, ce-a zis vraciul? A!... Spune-mi și mie, ce-a zis vraciul?

– Multe a zis, însă eu mare lucru n-am înțeles. Am stat la el trei zile și trei nopți. Și în trei zile și-n trei nopți mi-a descântat de nouă ori și tot de nouă ori m-a uns pe la ochi c-o unsoare care mirosea urât.

– Și nu ți-a spus dacă ai să te faci bine?

– Nu mi-a spus. Mi-a luat banii și nu mi-a spus nimic.

Tăcem. Toți tăcem. Vântul adie dinspre calea ferată de alături și aduce în aria noastră și în tot satul miros de floarea-soarelui, de struguri copți, de pământ aspru, uscat, ars de soare.

– Spune-mi, Anico, cum e când ești oarbă?

Soră-mea Evanghelina, care a început să orbească, a pus această întrebare nevestei lui nenea Dumitrache de la Cârlomanu. Tăcem. Tăcem și așteptăm răspunsul oarbei, care nu întârzie:

– Ei, mai așteaptă nițel *să orbești și tu* și-o să afli.

Oarba își mușcă buzele, adaugă:

– De când am orbit am mai născut doi copii și cred că nu peste mult o să-l nasc și pe-al treilea.

– Vasăzică, îngână soră-mea Evanghelina, vasăzică *se poate trăi și fără ochi*...

Tăcu și ea, tăcu și dada Anica. Niciunul dintre noi nu îndrăzni să rupă tăcerea. Soră-mea Evanghelina țipă:

– Nu vreau să trăiesc fără ochi! Nu vreau să trăiesc fără ochi!

Jeli un timp, sau mai curând cântă, un cântec nemaipomenit de trist, sfâșietor. Ne mușcarăm limba, aprinserăm, cu mâinile tremurânde, țigări, o ascultarăm și fumarăm. Odată cu noi traseră tutun și gemenii Costandinei. Fumau ca șerpii.

Costandina alergă în arie să încerce s-o potolească pe soră-mea Evanghelina.

– Nu mai jeli, tu, nu mai jeli. Mama a murit, a murit și-am îngropat-o, nu mai avem mort la casă, așa că nu mai jeli.

– N-o jelesc pe mama, tu, îmi jelesc ochii, au început să-mi moară ochii și-i jelesc.

Costandina ține morțiș s-o liniștească:

– Taci tu, nu-ți mai jeli ochii, că poate mori înainte ca să rămâi cu totul oarbă.

N-am râs niciunul. Nici măcar n-am zâmbit. Soră-mea Evanghelina spune:

– S-ar putea. Mă târăsc până la linia ferată, aștept trenul și, când se apropie, întind gâtul pe șină.

Nenea Sorean s-a dres bine de tot. Bea mai departe de unul singur. Soră-mea Evanghelina zice:

– Îți mulțumesc, Costandino.

– De ce?

– Vorba aceea, cu moartea, să mor înainte de a orbi cu totul. Nu mi-ar fi trecut prin gând...

– N-ai s-o faci, zice dada Anica, oarba. Omul trebuie să fie tare de tot ca să-și dea singur moartea.

Costandina zice către soră-mea Elisabeta cu glas foarte aspru:

– Băieții mei... Băieții mei n-au și ei dreptul la băutură? De mâncat au mâncat, poate s-or fi și săturat, că tare sunt mâncăcioși, dar de băut!... De băut amândoi mi s-au plâns că li s-a uscat gâtul.

Îi ia soră-mea pe pitici și-i așază lângă nenea Sorean.

– Nene, zice aproape milogindu-se, ai grijă de ei, dă-le să bea. Să bea până s-or simți fericiți.

Îi cheamă nenea Sorean lângă el.

– Luați, mă, câte-o ulcică, din ulcică se bea mai cu spor.

– Țuică?

– Da, țuică.

Uită toți trei că mama a murit, că ieri spre seară am îngropat-o. Același lucru îl uită și nenea Dumitrache și dada Anica, oarba, și cele cinci sau șase sau șapte surori ale tatei. Oaspeții noștri au început să se creadă la nuntă, deși, pe undeva, mai stăruie mirosul de mort. Ciocnesc ulcelele și abia când să zică „noroc" își dau seama unde se află și pentru ce, și, cuprinși de oarecare rușine, rostesc:

– Dumnezeu să-i primească.

Toți beau de sting, mai ales piticii.

– Dumnezeu să-i primească, nene Sorene.

– Să-i primească.

– Dumnezeu să-i primească, nene Sorene.

– Să-i primească.

Pe unul îl cheamă Nae, pe altul Noe. Se asemuie unul cu altul ca două picături de apă. Toată lumea-i încurcă. Îi încurcă și nenea Sorean.

– Dumnezeu să-i primească, nene Sorean.

– Să-i primească, Noe.

– Eu sunt Nae, nene Sorean.

– Tot aia.

– Ba nu e deloc tot aia. Eu sunt eu, și frate-meu e frate-meu.

Se iau la harță. Tata aruncă o privire spre ei, alta spre noi, uită să scoată țigara din gură. Focul îi arde buzele. Abia atunci o aruncă. O cheamă pe soră-mea. Îi șoptește:

– Să le dai să bea, să bea cât vor să bea.

– Am să le dau, nicio grijă, am să le dau cât vor.

Costandina se bucură. Îi mulțumește soră-mi. Deodată își aduce aminte de ceva și i se întunecă fața.

– Ascultă, soră-mea, ce-aveți de gând să faceți cu țoalele care au rămas de pe urma mamei?

Luată pe neașteptate, soră-mea Elisabeta saltă capul.

– Nu știu, Costandino, nu ne-am gândit. De altfel, nici n-a rămas cine știe ce. Niște straie vechi. O să i le dăm cuiva de pomană.

Costandina vrea să mai spună ceva. Tata se încruntă la ea.

– Costandino!

– Da, taică.

Tata nu-i mai spune nimic. Costandina a înțeles. Soră-mea Elisabeta capătă milă pentru ea.

– Avea mama o cămașă de noapte. N-a purtat-o niciodată. O s-o caut și-o să ți-o dau ție.

– Nu cumva e aceea cu flori albastre?

– Mi se pare că da.

– Cămașa de mireasă a mamei. O știu.

Soră-mea Elisabeta zice:

– Nu știu dacă era sau nu cămașa ei de mireasă, dar dacă zici tu... Așa o fi, dacă zici tu...

Frate-meu Ștefan se vaită:

– Am venit de atâtea ori pe acasă și niciodată nu mi-a trecut prin cap să vin cu un aparat de fotografiat și s-o fotografiez pe mama. Ne-am fi uitat din când în când la fotografia ei și nu am fi uitat-o sau... sau *am fi uitat-o mai greu...*

Tata spune:

– Pe mine m-a fotografiat un cumnat de-al lui fiu-meu Gheorghe, preotul. M-am dus într-o vară la Tomșani să-l văd pe fiu-meu și de acolo m-am dus cu Marioara și cu el la Văleni. Cumnatul lui Gheorghe, unul pe care îl chema tot Gheorghe, dar îi mai spunea și Zicu, era șef de gară acolo, la Văleni. Am luat masa într-un chioșc de lângă gară. Către sfârșitul mesei omul acela a intrat în casă, s-a întors cu un aparat și ne-a fotografiat. Mai târ-ziu mi-a trimis și mie o fotografie cu poșta... Nu cumva s-o fi pierdut?

Soarta fotografiei îl neliniștește. Soră-mea Elisabeta zâmbește. Zâmbetul ei spune:

– Poza nu s-a pierdut. Ți-o aduc îndată.

Într-adevăr o aduce și i-o întinde tatei. Tata o ia și o privește îndelung.

– Da, zice, asta e fotografia de care vorbeam. Pe atunci eram mai tânăr, iar fiu-meu Gheorghe, preotul, era tânăr de tot. Barba

neagră și mustățile negre nu-l îmbătrâneau deloc. Uite-o și pe Marioara, veselă... De unde să știe ea că o pândea moartea? Și uite-mă și pe mine...

Îi dă soră-mi Elisabeta fotografia.

– S-o păstrați... După ce voi muri și eu...

Piticii se țin bine. Bine se ține și nenea Sorean. Beau... Beau toți trei... Beau și nu se îmbată... Aș vrea să-i văd pe toți beți, lungiți pe pământ și adormiți. Costandina ridică glasul la tata:

– Dumneata, tată, dumneata să nu vorbești de moarte, dumneata ești sănătos-tun, o să trăiești și-o să ne îngropi pe toți... pe toți... ascultă-mă ce spun eu...

Tata, care între timp se mai înviorase, se afundă iarăși în tristețe și spune, cu o voce care nu mai e deloc a lui:

– Să mă ferească sfântul de așa ceva. Să mă ferească sfântul. Aș vrea să trăiesc numai atâta. Numai cât pot munci ca să-mi câștig pâinea. Nu mi-ar sta bine să ajung să acir la masa cuiva...

Se uită la mesele întinse, la scaunele pe care au stat atâția oameni, la rudele care încă n-au plecat și care vor mai rămâne la noi cel puțin până mâine – și deci vor mai mânca și vor mai bea o dată – și șoptește încet, încet de tot:

– Cât mi-a trăit nevasta, puține rude mi-au călcat în casă. Și acum... Acum au venit câtă frunză și iarbă...

– Ai fi vrut să nu fi venit?

– N-aș fi vrut nimic. Dar e bine ca atunci când oamenii trăiesc singuri, să moară singuri. De ce atâta tămbălău?

– Obiceiul, zic, obiceiul vechi.

– Nu e numai obiceiul. Mai sunt și altele...

Nu știu la care altele se gândește.

Frate-meu Ștefan își aduce iarăși aminte că mama a murit acum trei zile, că ieri spre seară am îngropat-o și abia după aceea ne-am dat seama că mama nu s-a fotografiat niciodată, că acum nu avem nicio fotografie de-a ei. Soră-mea Elisabeta spune:

– Dacă ne aduceam aminte ieri, trimeteam după un fotograf – se află unul la Stănicuț, un băiat al lui Vancu Vene, s-a făcut fotograf și fotografiază miresele – venea și-o fotografia pe mama.

– Moartă? întreabă soră-mea Rița.

I se răspunde:

– Da, moartă.

– Mai bine că nu ne-am adus aminte. Ar fi trebuit s-o fotografiem pe mama cât a fost vie. Moartă ce să facem cu ea? Să ne uităm la fotografie, s-o vedem pe mama cum arăta când era moartă? Nu...

Așezate fiecare pe câte un scaun, cele cinci sau șase surori ale tatei s-au strâns și s-au ascuns și mai mult în ele însele, s-au ghemuit și mai mult, ca și cum ar fi cuprinse de frig. Zăpușeala zilei nu descrește. Beau toate țuică, tac și beau țuică din ulcele, și odată cu ele bea încet, cu multă socoteală, și mătușă-mea Uche. Bea și rontăie îndelung bulgări de pământ ars, roșu. De când o știu, mănâncă pământ ars. O întreb:

– Mătușă Uche, tot nu te-ai săturat de pământ ars?

– Nu, maică, nu m-am săturat. Și dacă nu m-am săturat, nu m-am săturat.

– Îți place?

– Îmi place, nu-mi place, simt că-mi cade bine la stomac.

– Și dacă n-ai mânca pământ ars, ce ți s-ar întâmpla?

– M-aș bolnăvi. Poate aș muri. Cu pământul ăsta ars îmi țin zilele.

Mătușa-mea Ciurea râde și odată cu ea râde și mătușa Uțupăr. Mătușă-mea Ciurea spune:

– Eu mănânc pâine, și când nu avem pâine, mănânc mămăligă... Da pământ... pământ, chiar pământ ars, dacă aș mânca, aș muri...

Mătușă-mea Uche își iese ușor din țâțâni.

– Eu... Eu mai bine aș vrea să mor, decât să văd femeie cu un singur ochi.

S-ar fi ciondănit mai departe și cine știe ce și-ar mai fi spus, dacă soră-mea Elisabeta nu le-ar fi sfătuit să se potolească.

– Acum trei zile a murit mama și ieri spre seară am dus-o la cimitir și-am îngropat-o. Și voi... Voi vă apucați acum să vă certați. Aici, în casa asta care a fost atâta timp a ei...

Își lăsară nasurile în jos, dar de băut băură mai departe încet, tacticos, cum beau oamenii care se pricep la băutură.

– O poză! spune iarăși frate-meu Ștefan. O poză! Dacă ne-ar fi rămas de la mama o poză... Nu ne-a rămas nicio poză. N-o să treacă mult și-o să uităm cum arăta mama la față...

Mătușă-mea Uțupăr nu tace:

– Tudore... Tu n-o s-o uiți niciodată pe Măria, nu este așa?

Pe tata îl tulbură întrebarea. Nu se grăbește să răspundă. Tace. Tace. Pe urmă zice:

– Eu știu, Uțupăroaico? Nu știu! Pe mama n-am văzut-o niciodată. M-a născut și-a murit. Poate a murit la un ceas după ce m-a născut, poate la două ceasuri. N-am văzut-o niciodată. Nu știu cum arăta. Dar tata... Tata a murit după ce-mi isprăvisem milităria. Abia-mi aduc aminte de obrazul lui. Iar ochii... Nu mai știu bine cum îi avea. Albaștri îi avea? Verzi îi avea? Răposata, care-l văzuse numai de două ori, spunea că i-ar fi avut verzi.

– Poza! îngână frate-meu Ștefan, poza... dacă ne-ar fi rămas o poză de la mama!

Dacă ne-ar fi rămas o poză! Am fi ținut-o minte mai bine. Dar câtă vreme? Pozele îmbătrânesc și ele, chipurile se șterg, dispar. Tot așa se șterg chiar chipurile cele mai dragi din memoria noastră, din amintirea noastră. Îi uităm repede, uneori repede de tot, pe cei care au murit înaintea noastră și suntem uitați destul de curând de cei ce rămân să trăiască după noi. Nebunul de peste drum bate salcâmii. Tata îi spune soră-mi Rița:

– Du-i lui Sandu o strachină cu mâncare, câțiva colaci și-o sticlă de vin.

– Dar mi-e frică, spune soră-mea Rița, mi-e frică să intru la el în curte.

– Dă-i peste gard.

Îi duce soră-mea Rița mâncarea, îl cheamă și i-o dă.

– Bogdaproste, spune nebunul, bogdaproste, fată, și Dumnezeu să-i primească.

Se așază jos, pe iarbă, mănâncă tot, bea tot, îi dă soră-mi vasele goale și încă o dată spune:

– Bogdaproste, fată, Dumnezeu să-i primească.

Așadar el știa că acum trei zile a murit mama și că ieri, spre seară, am îngropat-o.

Poate că nebunul nu e chiar atât de nebun cum se crede.

Nenea Sorean bea mai departe cu piticii Costandinei.

Mătușă-mea Uche îmi întinde câțiva bulgări de pământ ars, roșu.

– Încearcă, poate îți place.

– Nu, mulțumesc.

– Dacă toți oamenii ar mânca pământ, pământul s-ar isprăvi repede, iar oamenii pe pământ... he-he... destui... aproape ca furnicile.

– Ce-or fi făcând furnicile care au fost îngropate odată cu mama? Dar albinele? Furnicile își fac drum, ies la suprafață, albinele însă, albinele vor muri, dacă nu cumva au și murit.

Știm atât de puțin despre furnici și tot atât de puțin știm și despre albine. Dar despre oameni? Despre oameni știm și mai puțin, aproape că nu știm nimic.

Intru în casă, beau o cană de apă, deschid ușa, văd patul în care a dormit, ani și ani, mama, alături de bărbatul ei.

Mama a murit acum trei zile, iar ieri spre seară noi, copiii ei, rudele ei, rubedeniile ei, neamurile toate și atâția alții, printre care și bărbatul ei, tata, am dus-o la cimitir, am îngropat-o și am lăsat-o acolo singură, cu oasele bunicului după tată alături, cu oasele lui Alexe și ale Radei deasupra, pe capacul sicriului. Am lăsat-o, am părăsit-o acolo singură. Ba nu, n-am lăsat-o singură, am lăsat-o acolo laolaltă cu toți morții noștri – și avem cu sutele, dacă nu cumva cu miile – și cu ceilalți morți ai satului. Aceștia sunt cu zecile de mii, pentru că satul e tare vechi.

Mătușă-mea Uche mă îmbie iarăși:

– Mănâncă, Zăricuță, mănâncă și tu pământ ars, măcar o bucățică, poate ai găuri în stomac. Dacă ai găuri în stomac și mănânci pământ ars, te faci sănătos.

– Nu, n-am găuri în stomac.

Iau totuși un bulgăr de pământ ars, îl ronțăi între dinți, îl mestec îndelung și-l înghit. Mătușă-mea Uche se uită la mine, îmi urmărește toate mișcările.

– A fost bun?

– N-a fost rău, mătușă.

N-a fost răspunsul pe care îl aștepta, însă se mulțumește și cu atât. Îmi mai întinde un bulgăre.

– Ia-l și-l păstrează. Poate îți vine poftă. Mâncatul pământului ars e ca fumatul. Dacă te înveți, nu mai scapi.

Soră-mea Elisabeta îmi spune:

– Hai prin curte să ne mai mișcăm. De când stai aici pe scaunul ăsta, ți-au intrat oasele unul într-altul.

Tace un timp. Pe urmă mă întreabă:

– Parcă plecasei în sat, la cârciumă, să închei socotelile cu cârciumarul.

– Da. Plecasem. M-am întors din drum. O să mă duc mai târziu.

Ne plimbăm prin curte. Când eram mici casa ni se părea mare, copacii ni se păreau uriași, iar curtea, curtea în care trăiau vitele și păsările ni se părea grozav de mare. Acum toate au scăzut. Casa nu e decât o biată colibă, salcâmii, corcodușii, merii sunt strâmbi, sfrijiți, piperniciți, mărunți, curtea neîncăpătoare, micuță chiar. În fund au crescut, sălbatici, salcâmi ghimpoși, paltini, iar printre ei tulpini înalte de lobodă, cu foi groase și grase.

– Aici, spune soră-mea, aici am sădit noi odată un nuc. A crescut ce-a crescut, n-a apucat să facă nuci, s-a uscat.

– Da, zic, de multe ori am încercat să avem nuci. Sădeam doi-trei, creșteau ce creșteau și se uscau.

– Nu le pria pământul.

Se oprește soră-mea Elisabeta.

– Ia stai, spune, ia stai...

Stau. Și în timp ce eu stau, înconjurat de copaci strâmbi și noduroși, sfrijiți și ghimpoși și de buruieni verzi, cu miros tare, înțepător, soră-mea face câțiva pași, se oprește, se apleacă și culege ceva de jos.

– Ia uită-te! Caprele mele!

Ridică deasupra ierburilor două capete de capră jupuite. Sângele s-a închegat, coarnele sunt întregi, dinții, ca la orice animal jupuit, rânjiți.

– Asta numai Bicoi mi-a făcut-o. Mi-a furat caprele și le-a tăiat. Cine știe în ce cotlon, caprele mele, sărate, se usucă la soare și se fac pastramă!

Îl drăcuie soră-mea Elisabeta pe presupusul hoț și-l ocărăște până-l trece Dunărea. Păcat că nu se află și el prin apropiere să audă.

– Bine, îi spun soră-mi, înțeleg, ți-a furat caprele ca să le facă pastramă și să le mănânce, dar ce nevoie era să vină cu capetele caprelor și să ți le arunce în arie?

– De-al dracului! Ca să-și bată joc de mine...

– Dar de unde știi tu că tocmai Bicoi ți-a furat caprele? Putea să ți le fure și altcineva.

– Aș! Bicoi mi le-a furat. El are obiceiul s-aducă și s-arunce în aria omului capul jupuit al caprei. Dacă mi le fura Lambe Coș, îmi arunca în arie copitele. Aceluia îi trebuie coarnele. A învățat de la niște țigani să facă piepteni din coarne de vită, așa că face piepteni și-i vinde la târg. Se mai alege cu ceva bani. Aici, nene, banii sunt rari și scumpi.

Zâmbesc și-i răspund:

– Dacă ar fi să socotesc după câtă băutură a luat bărbatu-tău de la cârciumă pe socoteala mea...

– Aceea e altceva. A luat pentru moartea mamei. O dată moare omul.

Ne întoarcem iarăși sub duzi. Când trecem pe lângă pătul, soră-mea se înalță pe vârful picioarelor și înfige capetele caprelor sus, sub streașină.

– Să se usuce la vânt și la soare. Când vor trece prin sat pieptănarii o să le dau coarnele să-mi scoată din ele câțiva piepteni frumoși.

– Și lui Bicoi... Ce-o să-i ceri lui Bicoi pentru furtul caprelor?

– Nimic.

– De ce? Dacă ești încredințată că el e hoțul, trebuie negreșit să-i ceri ceva.

– Dacă îi cer... Dacă îi cer despăgubiri îmi dă foc la casă.

– Chiar atât de mult s-a ticăloșit?

– Chiar. După ce s-a întors din armată.

Timpul înaintează. Tot pe scaune. Tot la umbra duzilor. Cad pe noi când dude albe, grase, dulci ca mierea, când dude albastre, dulci-acrișoare, după cum se întâmplă.

Nenea Sorean tot cu piticii Costandinei. Se țin bine, toți trei. Beau mai departe.

– Când eram eu soldat, spune nenea Sorean, când eram eu soldat și păzeam Dunărea...

– Noi n-o să fim niciodată soldați, spun piticii într-un glas, am tras sorții la Turnu și ne-au reformat. Ziceau că suntem prea mici de statură.

– Cine mai e ca voi!...

Tata intră iarăși în casă. Tinda e plină de vase, de resturi de bucate, de sticle și damigene goale. Soră-mea Elisabeta s-a retras aici să pună rânduială. Îl vede pe tata în prag, îl întreabă:

– Vrei să intri în casă?

– Da. Aș intra. Aș intra și m-aș culca. Mă dor oasele. Parcă m-ar fi bătut cineva cu maiul, așa mă dor oasele.

– Poți să intri să te culci. Am scuturat patul, și-am schimbat și așternuturile.

Tata trece prin tindă pe lângă soră-mea, deschide ușa. Nu intră în odaie. Rămâne în prag. Patul e curat. Cearceaful e alb ca zăpada și tot albe ca zăpada sunt și cele *două perne*.

Dar de ce, când a scuturat și-a făcut patul, soră-mea Elisabeta a pus două perne? Acum trei zile în patul acela a murit mama. Și-acolo a zăcut ea moartă până ieri spre seară, când am luat-o de aci, am dus-o la cimitir și-am îngropat-o.

Tata parcă ar vedea acum întâia oară odaia. Deasupra patului sunt două icoane. Sfântul Gheorghe călare pe cal alb și Sfântul Dumitru călare pe cal roșu. De ce în toate icoanele Sfântul Gheorghe e călare pe cal alb și Sfântul Dumitru pe cal roșu? Pe întâiul lui fiu îl cheamă Gheorghe. Acum fiul lui poartă barbă și e preot la Urlați, în Prahova. Pe întâia lui nevastă a chemat-o Dumitra. Acum... Acum Dumitra e țărână. Țărână și oase goale în cimitir. În cimitirul în care ieri spre seară a fost îngropată și cea de a doua nevastă a lui, Măria... Se mai află încă o icoană în odaia

aceea din care n-a pierit încă mirosul de tămâie, mirosul de ceară topită și arsă, mirosul de mort. O femeie tânără, copilă aproape, frumoasă și bălană, ține în brațe un prunc. Pruncul surâde. E gol de tot și surâde. Femeia tânără e Maria – Maria, Maica Domnului – iar copilul gol e însuși Domnul nostru Iisus Hristos. Maria, Maica Domnului, stă neclintită în icoană. Cealaltă Marie, Maria lui, Maria, mama copiilor lui, stă tot neclintită, însă în pământ. Șoptește:

– Mărio, Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine, Mărio!...

Nu. Nu se va culca în patul acela curat, *cu două perne*. A dormit acolo alături de Măria. Ani și ani. Sute de nopți. Nu. Nu sute, ci mii și mii de nopți. Mii și mii de nopți.

Întoarce capul. Îi spune soră-mi:

– Nu pot să mă culc aici. Să-mi pregătești odaia din curte, de lângă bucătărie. O să mă mut acolo. Înțelegi?

– Da, îi răspunde soră-mea Elisabeta, înțeleg. Nu vrei să dormi singur acolo unde până acum n-ai dormit niciodată singur.

Tata o ceartă:

– Crezi că trebuia să mi-o spui?

Îi las, și urc singur terasamentul drumului-de-fier. Frate-meu Ștefan strigă din urmă:

– Te duci la vie?

– Nu. La gară, să-ntreb când avem tren spre București.

– Nu e nevoie. Avem unul la șapte și altul la unsprezece.

– Tot mă duc.

– Treaba ta.

De fapt nu la gară vreau să mă duc, ci la cimitir. Ieri, la ora asta, o duceam pe mama la cimitir, o duceam s-o îngropăm în cuptorul acela de cărămidă neagră, boltit, făcut de nepotu-meu Stănică. O jelea toată lumea din alai și o jeleau mai ales fetele ei, o jelea până și Costandina. Am dus-o, am înmormântat-o, am lăsat-o acolo și ne-am întors acasă, am mâncat, am băut, ne-a ajuns osteneala, sleirea, am adormit. Noi am dormit sus, pe deal, la vie, alde soră-mea, frânte de oboseală, au dormit aici, iar mama și-a dormit întâia ei noapte din somnul de veci la cimitir.

Tot mergând pe poteca de pe terasamentul căii ferate, am ajuns în dreptul cișmelei, un fir subțire de apă rece și limpede care țâșnește din buza dealului. Mă opresc, îmi spăl mâinile, le fac căuș și beau apă din ele. Alte izvoare, tot atât de limpezi și tot atât de reci trec pe sub terasament, pe sub cimitir – adică pe sub morții noștri – pe sub șosea până la albia Călmățuiului.

Am ajuns la gardul care desparte marginea de răsărit a cimitirului de terasamentul drumului-de-fier. Gardul e înalt și e făcut din uluci groase, ascuțite la vârf. În cimitir, pe lângă gard au crescut – unii sădiți de mână de om, alții răsăriți din întâmplare – o mulțime de duzi și de corcoduși. Cercetez gardul, găsesc două uluci rupte, le dau la o parte și intru în cimitir. Biserica veche, de lemn, are ușile deschise, date de perete. Înăuntru, mai mult întuneric decât lumină. După câteva clipe ochii mi se obișnuiesc și încep să deslușesc pereții, jilțurile, sfeșnicele și chiar icoanele cu sfinți cărora moașă-mea Dioaica le-a scos ochii cu vârful cuțitului ca să facă niște vrăji. Iată cădelnițele în care de ani n-a mai aprins nimeni tămâie, iată, lângă altar, patrafirele și comănacele vechi ale preoților care prin vremi au slujit aci o viață de om.

– Ce nume vor fi purtat?

Satul i-a uitat. Satul nu-l mai ține minte decât pe tatăl și pe bunicul părintelui Teofil, preotul care slujește astăzi la biserica nouă din satul nostru Omida, de pe lunga, îngusta și săraca noastră Vale a Călmățuiului.

Într-o zi satul o să-l uite și pe părintele Teofil. Într-o zi satul o să ne uite pe toți cei care trăim astăzi. Satul o s-o uite și pe mama. Dar chiar noi, fiii ei, o s-o uităm destul de repede pe mama, pe mama care ne-a născut și ne-a crescut, pe mama care a murit acum trei zile și pe care ieri spre seară am adus-o cu alai aici la cimitir, și am și îngropat-o. Unde am îngropat-o? Aici am îngropat-o, la numai câțiva pași de biserică...

Satul și-a uitat preoții. Satul a uitat tot ce a fost. Satul nu se mai uită în urmă. Se uită înainte, numai înainte.

– Și dumneata te uiți înainte, mătușă Uțupăr?

– Nu, Zăricuță, eu mă uit în urmă și-mi amintesc ce tânără eram când l-am cunoscut pe Laurenț al meu. Înainte! Ce să văd eu înainte? Moartea mea și moartea lui Laurenț al meu?!

Laurenț Piele, care părea căzut în somnolență, tresare. Tresare și spune:

– Dar de ce te gândești tu, Uțupăroaico, la moartea ta și la moartea mea? Ai face mai bine dacă te-ai gândi la nunta celor doisprezece copii ai Diței, ca să nu mai vorbesc și de ceilalți nepoți și strănepoți ai tăi.

De ce Sfântul Gheorghe, în icoane, e înfățișat totdeauna călare pe un cal alb și Sfântul Dumitru pe un cal roșu? Nu am văzut până acum cai roșii, numai cai roibi am văzut. Dar unul e calul roșu și altul calul roib.

Satul de odinioară! Câteva bordeie cu mari arii în jur pentru vite, biserica aceasta de lemn, Călmățuiul și pădurile din apropierea satului. Numai biserica de lemn a rămas cum era. Ba a mai rămas ceva: cimitirul. Cimitirul și Călmățuiul...

Cum arătau la față bunii și străbunii mei? Cine a fost misterioasa femeie care l-a adus pe lume pe tatăl meu, și a murit îndată ce-l născuse? Venise în casa bunicului cu un băiat de la întâiul ei bărbat. Băiatul acela e fratele vitreg al tatei, Alisandru Nasta, care știe să scrie și să citească cu vechile slove chirilice. Bătrânul care cioplește cruci și le dă de pomană. Și cine erau ciudații frați ai misterioasei mele bunici după tata, acei frați care veniseră călări, încruntați și înarmați, și-i luaseră trupul mort ca să-l îngroape, unde?

Când avusesem pe cine să întreb, nu întrebasem, iar acum, *acum nu mai am pe cine să întreb, pentru că toți cei ce ar fi știut să răspundă întrebărilor mele au murit.*

– Tată, spune-mi cum o chema pe mama dumitale?

– Nu știu, băiete.

– Dar altădată ai știut?

– Nu, n-am știut.

– Și nu-ți pare rău că nu știi?

– Și dacă mi-ar părea rău că nu știu, cu ce m-aș alege? De aflat, tot n-aș afla.

– Mătușă Agopa, dumneata trebuie să știi...

– Ce să știu, băiatul maichii?

– Cum o chema pe mama tatii?

– Nu știu, băiatul maichii, și dacă nu știu, nu știu. Bunicul tău, când vorbea cu ea, îi spunea: „Hei, tu, femeie", iar când vorbea despre ea zicea „Muierea asta a mea", iar după ce murise „Muierea asta a mea care a murit de curând". Mai târziu nu mai spunea despre ea nimic. Când totuși o pomenea careva, el zicea: „A, da, răposata... răposata de la care mi-a rămas Tudor". Încolo... Încolo nu mai știu nimic, Zăricuță, maică, și dacă nu mai știu, nu mai știu.

L-am întrebat odată și pe unchiu-meu Alisandru Nasta:

– Bâtule, cum o chema pe mama dumitale?

– Pe mama? Nu știu, nepoate. *Pentru mine mama era mama.* Ce nevoie mai era de alt nume?

– Dar la față cum arăta?

– Am uitat, Zăricuță, am uitat cu totul. Aveam numai șase-șapte ani când a murit. Când mă gândesc la ea o văd nedeslușit, ca prin ceață, ca printr-o ceață deasă, deasă...

Deasupra mea, în turlă, aud fâlfâit de aripi. Mă uit. Bufnițele. Afară e lumină. Soarele n-a ajuns nici măcar la chindie. N-au să cânte. Au cântat azi-noapte. Mamei i-au cântat, mamei care a murit acum trei zile și pe care ieri, spre seară, am îngropat-o aici, în cimitir, în vecinătatea bufnițelor...

Deschid o carte. Peste literele mari, înflorate parcă, și printre ele, picături de ceară. Picături de ceară de la lumânările care au ars și au luminat aici.

Unde sunt mâinile care au aprins aici lumânări? Unde sunt ochii care au văzut aceste slove? Unde sunt buzele care au rostit ori au cântat aceste rugăciuni?

– Doamne miluiește...

– Doamne miluiește...

– Dumnezeu să-i primească...

În această biserică veche, de lemn, au fost botezați înaintașii mei.

– Botează-se robul lui Dumnezeu...

Aici au fost cununați și tot aici li s-au citit, înainte de îngropare, rugăciunile de moarte.

Închid vechea carte din strană. O închid și-i sărut scoarțele. Pleoapele îmi cad peste ochi. Și când le ridic văd că biserica e plină de oameni.

– Ai adormit în strană?

– Poate.

– Te-a ostenit înmormântarea de ieri.

– Toate înmormântările ostenesc.

– Parcă nunțile nu! Ostenesc destul și nunțile.

– La nunți cel mai mult ostenește ginerele.

– Ha-ha-ha! Ha-ha-ha!...

– Am venit să reparăm biserica.

Oamenii au adus cu ei scânduri, cuie, ciocane.

Boc...

Boc...

Boc...

Nicăieri pe lume nu e liniște, nici măcar în cimitire.

Boc...

Boc...

Boc...

Ies din biserică în bocănitul ciocanelor. După câțiva pași mă întorc și le spun oamenilor:

– Să nu uitați să reparați și acoperișul. Plouă în biserică.

Îmi răspunde unul mustăcios ce pare a fi mai mare peste toți:

– N-o să ne atingem de acoperiș, chiar dacă ar fi ciuruit peste tot. Părintele Teofil ne-a tocmit numai pentru pereți.

– O să vorbesc eu cu el să vă tocmească pentru o reparație generală.

– Așa da.

Sună clopotele. Subțire. De ce sună? Mama a murit acum trei zile și ieri spre seară am adus-o aici și-am îngropat-o. Pentru morții care au fost îngropați, clopotele nu mai sună... Nu mai sună...

În duzii și în corcodușii de lângă gardul dinspre răsărit al cimitirului se cațără un cârd de copii gălbejiți, rupți, desculți.

– O!... Ce dude coapte, țică!...

– Ce corcodușe coapte, țică!...

– Să mâncăm până ne umflăm...

– Până ne umflăm...

Ajung lângă mormântul mamei. Un mușuroi prelung. Pe țărâna neagră urme de pași desculți, de copil. S-au jucat pe aici, mormântul mamei le-a stat în drum, l-au călcat, au sărit peste el, nu l-au ocolit. De ce să-l ocolească? Morții nu mai simt nimic. Adun mai bine țărâna, o potrivesc, încerc să dau mușuroiului o formă mai îngrijită, șterg urmele de pași, dau la o parte frunzele galbene aduse de vânt.

Mormânt îngrijit și mormânt neîngrijit. Parcă nu e totuna! Crucea de la capul mamei e strâmbă. Scrie pe ea un singur nume: Maria.

Pe cele mai multe cruci, fie că sunt de lemn, fie că sunt de piatră, nu e scris niciun nume.

Mă lungesc în iarbă lângă mormântul proaspăt al mamei. Peste câteva clipe bag de seamă că m-am culcat peste un mormânt vechi. Al cui o fi? Crucea de lemn s-a frânt și s-a lungit și ea pe lângă mormânt, ori peste mormânt. Doamne, al cui o fi? Peste a cui țărâna și peste ale cui oase îmi caut odihna?

Mă ridic într-o rână și privesc în jur. Cruci și morminte. Arbori și arbuști. Iarbă. Buruieni. Și flori. Oare florile acestea nu sunt ochii cu care morții de dedesubt ne privesc?

Iarăși sună clopotele de la biserica cea mare din sat. Pentru cine? A, da, pentru moșneagul care a fost omorât cu lovituri de pumni în cap, de nepot, pentru că *mânca mult și nu mai murea odată.*

Nu trebuie să trăim prea mult. Nu trebuie să ne silim nepoții să ne omoare pentru că mâncăm prea mult și nu mai murim odată. Trebuie să ne învățăm să primim moartea. Trebuie să învățăm să ieșim la timp din viață pentru a le lăsa și altora rândul.

Pe țărâna mormântului proaspăt al mamei au năvălit o sumedenie de furnici negre, slinoase parcă. Nu cumva vor să-și facă aici furnicarul?

Albinele zboară din floare în floare. Albinele sunt aidoma cu cele ce au rămas ieri spre seară în sicriul mamei, în mormântul mamei. Poate au plecat toate de la același știubei. Seara unele s-au întors la știubeiul lor. Altele nu s-au mai întors. O bătrână adusă de mijloc culege iarbă de pe morminte și o pune într-un sac. Îi dau bună seara, căci acum s-a înserat, și o întreb:

– Nu cumva dumneata ești mătușă-mea Dioaica?

Bătrâna râde și când râde îmi arată două șiruri de dinți albi și întregi.

– Nu, maică, nu. Ferească-mă Dumnezeu! Dioaica aceea de care vorbești a murit de mult. A scos ochii sfinților, a făcut niște vrăji și a murit. A murit blestemată de tot satul.

– Atunci, stărui eu, atunci dumneata ești mătușă-mea Unturica.

Acum bătrâna râde și mai tare:

– Unturica!... Cum o să fiu eu, maică, Unturica?... Pe Unturica a tăiat-o trenul. Bucăți-bucățele a făcut-o. Era beată turtă. Venea de la gară pe linia ferată, a prins-o trenul sub roți și-a tăiat-o. A... Parcă văd că vrei să mă întrebi dacă nu sunt cumva Ciocoșa...

– Nu, pe Ciocoșa am văzut-o ieri. A venit s-o vadă pe mama moartă și a văzut-o.

– Eu, băiatule, ce mai calea-valea, eu sunt Pitulicea, văduva lui Vititiu din Viorica. Poate l-ai apucat dumneata pe Vititiu cel bătrân, acela care la un bâlci, la Turnu, a intrat la circ în cușca urșilor și le-a frânt, la toți, gâtul, pe rând.

– A murit de mult Vititiu?

– De mult. Să tot fie douăzeci de ani de atunci.

– Și unde l-ai îngropat?

Îmi arată un mormânt acoperit aproape tot cu flori.

– Aici l-am îngropat.

Crucea, de piatră cenușie, e fără niciun nume.

– De ce n-ai pus pietrarul să-i scrie numele pe cruce?

– Cine să citească?

Rupe iarbă de pe toate mormintele, umple sacul.

– Ce-ți trebuie atâta iarbă?

– Pentru capră. N-am puteri să țin vacă de lapte, așa că țin capră.

– Cum de nu ți-a furat-o Bicoi?

– Mi-a furat una, acuma trei ani.

– Și ce i-ai făcut? L-ai blestemat?

– Nu l-am blestemat. Nu cred în blesteme. L-am ciomăgit bine.

– Cum?

– La cârciumă, la Buciuc. L-am așteptat până a ieșit afară. M-am pus cu ciomagul pe el și i-am dat pe spinare, i-am dat până l-am săturat.

– Și el nu s-a apărat?

– Cine i-a dat timp să se apere?

– Și nu te-a lovit?

– Cum să mă lovească? Sunt femeie trecută de optzeci de ani. Dacă dă cineva în mine i se usucă mâna.

Schimb vorba.

– Mormântul lui Vititiu... E totdeauna gătit cu flori?

– De ce să nu fie? Când trăia, îl țineam curat. Îi schimbam cămașa de două ori pe săptămână. Acum că a murit, nu-i mai spăl cămașa. Mortul nu are nevoie de cămașă curată. Mortului nu-i mai trebuie niciun fel de cămașă, dar mormânt îi trebuie, așa că eu, de când a murit, mă îngrijesc de mormântul lui, ce să fac?

– Și după ce dumneata n-o să mai fii...

– O să se îngrijească de mormintele noastre o nepoată, și mai pe urmă... mai pe urmă nimeni. O să cădem în uitare și atâta o să fie... atâta o să fie.

Îndeasă iarba culeasă în sac, ia sacul în spinare, pleacă sprintenă. Parcă ar avea treizeci de ani, nu optzeci. Ajunge la poartă. N-o deschide. Se întoarce cu sacul cu iarbă la spinare.

– Tu ești băiatul Măriei?

– Da.

– Acela care trăiește la București?

– Da, acela.

– În sat se spune despre tine că ai citit multe cărți.

– Am citit.

Femeia pune sacul jos, peste un mormânt acoperit cu buruieni, întinde capul spre mine și, privindu-mă drept în ochi, mă întreabă:

– Și tot citind ai aflat tu ce este viața și ce este moartea?

– Nu. N-am aflat.

– Atunci, tot ce-ai citit, ai citit degeaba.

Tace. Se uită la mine. Se uită la mormântul mamei. Se uită la celelalte morminte. Spune:

– Eu... am întrebat mereu, când pe unul, când pe altul, să-mi spună dacă știu ce este viața și ce este moartea. Și nimeni n-a știut să-mi spună. Unii m-au luat peste picior: „Ce vrei, femeie? Nu cumva te-ai zăpăcit?" Așa îmi spuneau. Nu știu, poate mă zăpăcisem, dar voiam să știu *ce e viața* și voiam să știu *ce este moartea*. Când am văzut că omul meu e pe moarte m-am înțeles cu el așa: îndată ce mori și afli ce e moartea, să mi te arăți în vis și să-mi spui tot ce-ai aflat. Auzi, Vititiule?

– Și ți s-a arătat?

– Nu chiar în prima noapte. Mi s-a arătat într-a treia noapte după ce l-am îngropat aici. Se făcea că e vară, și era într-adevăr vară, și că eu stau pe prispa casei și-l aștept. Așa îl așteptasem aproape șaizeci de ani, *să vie de la muncă*. Și a venit. Era tânăr și frumos, dar fața o avea grozav de tristă. S-a oprit la un pas de mine și m-a privit... m-a privit... „Ei, i-am zis eu, *spune-mi ce e viața și spune-mi, omule, ce este moartea*?" Vititiu a lăsat capul în jos și mi-a spus încet, încet de tot, așa de încet că abia l-am auzit: „Viața nu este nimic, Pituliceo, și nici moartea nu este nimic. Și una și alta sunt un fel de vis. Întinzi mâna să prinzi viața. Și n-o prinzi. Întinzi mâna să prinzi visul. Și nu-l prinzi." M-am apropiat de el și-am întins mâinile să-l iau în brațe. Să-l iau în brațe, cum îl luam când eram noi amândoi tineri. A pierit. Așa cum se iscase din nimic, s-a destrămat și a pierit în nimic. Ai priceput?

– Da, am priceput.

Pitulicea a râs.

– Ți-a umblat cineva în gură?

– Cum adică?

– La dinți.

– Nu. Dar de ce să-mi umble? Niciodată nu m-au durut dinții, nici atunci când eram copil.

– Bună seara, zise, acum mă duc, m-așteaptă capra acasă, s-o mulg și să-i dau iarbă să mănânce. Dacă nu-i dau iarbă să mănânce, nici ea nu-mi dă lapte.

– Bună seara, îi spun, bună seara, mătușă.

Băieții din duzi și din corcoduși pleacă tot atât de gălăgioși cum au venit. În același timp pe poarta cimitirului intră doi găligani cu cazmale și cu lopeți pe umăr.

– Unde zici că e locul, Lică?

– Uite colo, în colț.

Măsoară pământul cu pașii și încep să sape o groapă. Mă duc lângă ei. Intrăm în vorbă:

– Pentru cine?

– Pentru moșneagul pe care l-a omorât nepotu-său.

– Îl îngroapă astăzi?

– Nu, mâine. Trebuie să vină un doctor de la Turnu să-i facă autopsia.

– Vine și procurorul?

– Am mai avut aici la Omida și alte cazuri de omor. Și când sunt la mijloc cazuri de omor vine negreșit și procurorul.

Mă trag mai la o parte și-i las pe cei doi să croiască și să sape groapa, o groapă scurtă și îngustă. Mortul, o mână de om. Scăzuse. Se micșorase.

Săpau și glumeau. De când sunt cimitirele cimitire oamenii care sapă gropi pentru morți glumesc, râd, se țin de șotii. Oare așa s-a întâmplat și cu cei care i-au săpat și i-au pregătit groapa mamei ieri-dimineață? Mama a murit acum trei zile, ieri-dimineață i-au săpat și i-au pregătit groapa și mai către seară am adus-o aici, cu mare alai, și am îngropat-o.

Când să ies din cimitir, mă întâlnesc cu frate-meu Ștefan.

– Mergi la gară? Dacă nu mergem acum la gară și dacă nu ne grăbim, pierdem trenul de București.

– Mai avem încă unul, ceva mai târziu.

– Acela nu e bun, stăruie frate-meu Ștefan. La Costești se schimbă vagonul.

– O să schimbăm vagonul.

– Și dacă dormim?

– Ne trezim și schimbăm vagonul.

– Cum zici tu.

– Acum, zic, acum să mergem amândoi la cârciuma din gară, să bem ceva. La București suntem amândoi atât de prinși de treburi, că nu avem timp nici să ne vedem, necum să mai bem ceva împreună.

O apucăm pe marginea șoselei, spre gară. Lui frate-meu i se pare că în mersul meu șovăi, mă apucă de braț să mă sprijine.

Mai de mult, când era mic, l-am luat la spinare și l-am dus la școală, să-nvețe și el ceva carte. Acum a crescut, e voinic, lat în spate, puternic. M-a prins de braț, să mă sprijine. Fața mare, rotundă, o are tot buhăită de plâns.

– Da, spune încet, la București amândoi suntem robiți de treburi, mai ales tu, n-avem timp nici să ne dăm bună ziua. Nenea Gheorghe de la Ploiești e chiar supărat de-a binelea pe tine. Zice că sunt ani de când n-ai mai trecut să-l vezi.

– Chiar că sunt. Are dreptate. Ce fac copiii lui? Trebuie să fi crescut mari.

– Au crescut. Fetele... Toate trei au ajuns de măritat.

– O să se mărite, n-am nicio grijă.

Frate-meu Ștefan zâmbește. Acum trei zile a murit mama, mama care ne-a născut și ne-a crescut, iar ieri spre seară am adus-o la cimitir și am îngropat-o, iar frate-meu, care a plâns întruna, acum zâmbește! Zâmbește și-mi spune:

– Tu n-ai grijă, dar frate-meu popa are.

Intrăm în cârciumă. S-a lăsat amurgul, însă zăpușeala zilei a rămas tot zăpușeală, nu s-a micșorat. Cârciuma e goală. În gară zeci de oameni încarcă grâul abia treierat, în vagoane. Gălăgia pe care o fac se aude până aici jos, la cârciumă. Praful gros plutește pe deasupra gării. La tejghea cârciumăreasa grasă, negricioasă, cu ochi mari și lucioși, ca măslinele.

– Sărut mâna, cucoană Saulina...

Frate-meu Ștefan îngână și el un „bună seara". Putea să și tacă. Ochii cârciumăresei, amândoi, sunt pe mine.

– A! Dumneata erai?

– Da, cucoană, chiar eu.

– Ai venit cu ocazia...

– Da, mă grăbesc să-i răspund, am venit la înmormântarea mamei.

– Și dumnealui... Dumnealui e Ștefan.

– Da. Ne pare bine că nu ne-ai uitat.

– Gustați ceva?

– Coniac. Să ne mai venim în puteri. Ne simțim sleiți.

– Vă cred. Când a murit bărbatu-meu atâta m-am zbătut și-atâta am muncit, că era cât pe-aci să mor și eu.

– Din ce-a murit domnul Bucurescu?

– Ficatul... Din ficat i s-a tras.

Pune pe tejghea două pahare de coniac. Le bem aproape dintr-o înghițitură și, dintr-odată, ne încălzim pe dinăuntru.

– Omul, filosofează tanti Saulina, omul e muritor. Din ceva tot trebuie să moară.

– Te rog să ne mai umpli din nou paharele.

– Cu plăcere, domnule...

A uitat cum mă cheamă. Nu am murit încă. Trăiesc. Iar cârciumăreasa, cu ai cărei copii m-am jucat ani de zile, mi-a uitat numele.

– Ce-ți mai fac copiii? La oraș... La oraș...

– Mai bine nu mă-ntrebai, domnule...

Dăm peste cap al doilea rând de coniac.

– Pe cel mare l-au găsit cu lipsuri. Era casier la gară. Vindea biletele. Trei ani i-au dat. Pentru trei mii de lei, trei ani de închisoare. Dar e bine că anii îi face la Văcărești, lângă București. Al doilea, domnule... domnule... Lucra la Administrația financiară... Tot la casierie... E în proces cu statul. Al treilea învață dreptul. N-o să mai intre slujbaș, o să facă avocatură aici, la judecătorie.

Tăcu. Oftă. Își umplu și ei un pahar de coniac, îl ridică în sus, spuse:

– Dumnezeu să-i primească!...

Și-l trecu în socoteala mea.

– De-al patrulea, să nu mă-ntrebi. S-a împușcat în gură. Nu s-a știut niciodată pentru ce, dar s-a împușcat în gură. Nu i-ai văzut crucea la cimitir? E lângă a lui tată-său.

– Mai dă-ne.

Îi întindem paharele. Le umple. Şi-l umple şi pe-al ei.

– Dumnezeu să-i primească. Cât despre fată... Nu şi nu că e-ndrăgostită de unchi-său Gagiu. „Bine, maică, dar unchi-tău Gagiu are douăzeci şi ceva de ani mai mult decât tine." „Şi ce dacă?" El îmi spunea că dacă nu-i dau fata se spânzură, ea că dacă n-o las să se mărite cu el bea otravă. N-am vrut să mă-ncarc cu două suflete. I-am lăsat să se căsătorească. Viaţa lor, păcatul lor. Avocatul – Gagiu era avocat în Baroul din Turnu, câştiga bani, nu glumă – a murit la două săptămâni după nuntă, bolnav, zice-se, de inimă. Acum fie-mea îi roade averea...

Îşi umple paharul, numai pe-al ei, îl duce la gură, spune:

– Dumnezeu să-i primească...

A vrut să-mi spună pe nume... tot nu şi-a adus aminte cum mă cheamă. Uitarea... Ce bună e uitarea! Poate dacă n-am uita n-am putea să trăim.

– Peste jumătate ceas încetează munca în gară. Atunci prăvălia se umple de clienţi.

Cârciumăresei îi străluceşte faţa.

– Dar cum izbuteşti, tanti Saulina, să faci faţă la atâta lume de una singură?

– Nu sunt singură. Îl mai am şi pe Nichita.

– Cine e Nichita?

– Un nepot de-al lui Bucurescu. L-am adus de la Câmpulung. Seamănă leit cu răposatul.

În dosul tejghelei, flutură o perdea de postav gros, verde. Perdeaua e dată o clipă în lături şi de după ea iese la iveală un bărbat tânăr, bucălat, cu părul roşu, cu mustaţa roşie, cu sprâncenele roşii, întocmai ca răposatul, dar întocmai, întocmai. Tanti Saulina tresare, surâde:

– Nepotu-meu de care tocmai vă vorbeam.

Nepotul Nichita ne întinde mâna.

– Am auzit. Condoleanţele noastre. Am auzit şi ne pare rău.

Ne umple paharele cu coniac, îşi umple şi lui unul. Şi nu uită nici paharul mătuşă-si.

– Dumnezeu s-o ierte. Dumnezeu să-i primească.

Fluieră în gară o locomotivă. Munca încetează. Aşa plini de praf cum se găsesc, osteniţi, răguşiţi, oamenii dau năvală în cârciumă. Nepotul Nichita, care se pare că-i ţine locul în toate răposatului său unchi, îşi suflecă mânecile cămăşii. Îmi zâmbeşte:

– Facem bani, nene, avem nevoie de mulţi bani şi facem bani.

O întreb pe tanti Saulina:

– Pe vremuri, când trăiam şi eu pe aicea, nenea Bucurescu era tovarăş de cârciumă cu domnul Sile. Ce s-a întâmplat cu domnul Sile?

– Sile... o ţinea pe soră-mea de nevastă. După ce s-a întors din război, lumea, ca lumea, a pârât-o că s-a ţinut cu nemţii. Sile a lăsat-o. Norocul soră-mi. S-a măritat cu Cleja, unul care tocmai se întorsese din America plin de bani.

– Avea casă frumoasă domnul Sile!

– O are şi acum, dar ce folos?! După ce a lăsat-o pe soră-mea, Sile s-a însurat cu una, domnişoara Roată. L-a pedepsit soarta. Sile a înnebunit acum patru ani. La niciun spital n-au vrut să-l primească. Îl ţine fosta domnişoară Roată într-o odaie, şi-i dă să mănânce printr-o ferestruică. El, bătu-l-ar Dumnezeu să-l bată, umblă în patru labe prin casă şi latră, se crede câine şi aşteaptă să-i crească coada ca să aibe din ce da... Doamne fereşte! Doamne fereşte de mai rău! Dar ce? Nu vreţi să mai beţi? Nichita... Unde eşti, Nichita?

– Aici sunt, cucoană, unde să fiu!

Acum Nichita umple toate paharele:

– Dumnezeu s-o ierte. Dumnezeu să-i primească...

Plec. Plătesc şi plec cu frate-meu Ştefan. Nichita ne însoţeşte câţiva paşi.

– Ne-a părut rău. Şi mie şi coanei Saulina ne-a părut rău. Sămânţă a cumpărat băutură de la Buciuc. La noi ar fi găsit băutură mai bună, mai ieftină şi la nevoie am fi dat şi pe credit.

Tac. Tace şi frate-meu Ştefan. Nichita ne strigă din urmă:

– Noapte bună. Şi eu şi coana Saulina vă urăm noapte bună.

Îl întreb pe frate-meu:

– Coniacul... Coniacul pe care l-am băut l-am plătit sau nu?

– L-ai plătit. Ai plătit tot ce s-a băut.

– Hai la Buciuc, îi spun, hai la Buciuc să plătim și ce s-a luat de acolo.

Mergem încet. Ne-am cam amețit. Trecem pe lângă cimitir. Seara e subțire, albastră. Nu peste mult o să răsară și luna, cu fața ei galbenă, strâmbă.

– Ce-ar fi, îi spun lui frate-meu Ștefan, ce-ar fi să mergem să-l vedem pe domnul Sile?

Frate-meu Ștefan se împotrivește.

– Nu. Am băut. Amândoi mirosim a coniac. Femeia aceea care-l păzește și-l hrănește o să creadă că suntem beți și că de aceea ne-am dus.

Râd. Râd de-a binelea.

Acum trei zile a murit mama, ieri spre seară am adus-o aici și am îngropat-o, iar acum eu trec cu frate-meu Ștefan pe lângă cimitir și râd, râd de-a binelea.

– Va crede că suntem beți? Să știi că suntem, chiar suntem beți.

La Buciuc îl găsim pe cumnatu-meu Sămânță, dar și pe soră-mea Elisabeta. Cumnatu-meu Sămânță e de partea cârciumarului: câtă băutură spune el că s-a dat, atâta s-a dat și atâta s-a băut. Soră-mea Elisabeta spune:

– Eu am avut multă treabă zilele astea, dar tot ce s-a adus de la cârciumă a trecut prin mâinile mele. Pe mine să nu-ncercați să mă păcăliți, că nu vă merge.

Se întoarce spre mine:

– Tu, tu nu te lua după ei, că nu câștigi banii la belciuge, îi câștigi cu sudoare, și-ai să plătești numai socoteala dreaptă, numai cât îți voi spune eu să plătești atât să plătești și niciun ban mai mult, că hoț mai mare ca Buciuc nu se găsește în satul ăsta, și nici prost mai mare ca bărbatu-meu. I-a scos ochii cârciumarul cu băutură: „iscălește, mă, aici, că plătește cumnatu-tău de la București și ție ce-ți pasă, bei la mine cât poți, pe gratis, o săptămână" așa i-a zis și prostul s-a prins în laț. Așa e, mă?

Sămânță se uită la soră-mea, ar rupe-o-n bătăi, ar omorî-o chiar, dar nu-ndrăznește, noi, frații ei, suntem de față.

– O fi și așa cum spui tu.

Plătesc cârciumarului cât cere, nu mă tocmesc, băuturile au fost împărțite de pomană la moartea mamei. Cârciumarul bătrân, pe care îl cunosc de când lumea, se miră, tocmeala intră în obiceiul locului, fie că e vorba de vii, fie că e vorba de morți. Ia banii, îi numără, îi vâră repede în tejghea, nu-mi mulțumește. Soră-mea Elisabeta spumegă.

– Înșeli la socoteli, nu ți-e frică de Dumnezeu, nene Buciuc.

Cârciumarul se face a nu auzi.

Frate-meu Ștefan spune încet:

– Mă arde stomacul. Poate ar fi bine să bem și aici câte un coniac.

Bem toți. Bea și soră-mea Elisabeta.

Tocmai când cârciumarul rostește „Dumnezeu s-o ierte... Dumnezeu să-i primească", intră în cârciumă patru oameni: opinci, cămăși albe, lungi, pălării date pe ceafă. Mă uit la ei și nu prea știu de unde să-i iau. Râd toți patru. Unul zice arătându-mă:

– Ne-a uitat, de când s-a boierit ne-a uitat...

Râd și eu și le întind mâinile.

– Nu e chiar așa. Doar am învățat cinci ani la aceeași școală... Tu ești Ion... Tu ești Ilie... Tu ești Călin... Tu ești Șoavă...

Îl rog pe cârciumar să le dea și lor câte un pahar de coniac.

– Coniac! Băutură boierească... Cred că răposata, cât a trăit, n-a gustat coniacul.

– Nu, nu l-a gustat, spune morocănos frate-meu Ștefan, și ce vreți să spuneți cu asta? Că n-am avut grijă de părinți? N-am avut și gata! Ce vă privește pe voi?

E gata de harță. Îl potolește soră-mea:

– Lasă-i în pace. Parcă le pasă lor de nenorocirea noastră...

Ridicăm paharele pline ochi ca și cum am vrea să spunem „noroc" și să ciocnim ca să ne fie bine. Rostim însă alte vorbe, cu glasuri grave, încărcate de păreri de rău:

– Dumnezeu s-o ierte...

– Dumnezeu să-i primească...

După ce am dat paharele pe gât, bând coniacul tare ca și cum am fi băut apă, Ilie zice:

– Mâine... E-he... Mâine o să avem petrecere...

– Despre ce fel de petrecere e vorba?

– Vine doctorul de la Turnu. Și odată cu doctorul vine și procurorul. Și-l aduce și pe ucigaș.

– Și unde vedeți petrecerea?

– Cum unde? Doctorul îl taie bucăți-bucățele pe moșneag – îi face autopsia – și pe urmă sanitarul îl coase la loc. Tăierea se face în curte, pe o masă, iar noi ne urcăm pe gard, ne uităm și vedem cum e făcut omul pe dinăuntru.

– Asta numiți petrecere?

– Dar cum ai vrea s-o numim?

Râd toți. Râd de se prăpădesc.

Șoavă întinde gâtul și-mi șoptește la ureche:

– Nu vrei să mai spunem încă o dată „Dumnezeu să-i primească"?

– Ba da.

Îi comand cârciumarului încă un rând de pahare pline. Soră-mea Elisabeta îmi trage un ghiont în coaste:

– Nu-ți pune mintea cu ei, ăștia patru au devenit bețivanii satului, unde află că e ceva de băut se duc și beau.

– Se poate, îi răspund soră-mi, se poate să fie adevărat tot ce spui tu, dar ei sunt prietenii mei, au fost colegii mei, am învățat cu ei la aceeași școală, ba chiar în aceeași clasă.

– Și ce e cu asta? Ți-au sărit ei ție în ajutor când ți-a fost greu? Nu. Când ți-a fost greu nu te-a cunoscut nimeni, nici de rudă, nici de prieten. Iar acum vin toți! Ba fă-mi una, că mi-ești rudă, ba dă-mi alta, că-mi ești prieten. Rudă ți-e punga plină.

Prietenii mei – sau ceea ce-mi închipui eu că sunt prietenii mei – se uită la soră-mea cu ochi sălbatici, ar mânca-o de vie dacă s-ar putea. Cel ce răspunde la numele de Călin nu mai e-n stare să se stăpânească și mârâie printre dinți arătându-ne cu degetul, pe mine și pe frate-meu Ștefan.

– Nu uita că ei doi pleacă, celelalte rude și rubedenii se risipesc și ele, și tu, aici, la Omida, rămâi cu noi.

Soră-mi îi sare țandăra:

– Adică ce vrei să spui? Să încercați numai să-mi faceți vreun rău! Cât sunteți voi de voinici, nu mă uit, pun dârjala pe voi și nu vă las până nu vă moi oasele, așa să știți!

Cineva spune în glumă:

– Dar grozavă nevastă ai, nene Sămânță, nu știam!

Ajungem acasă târziu, după răsăritul lunii. Surorile tatei, mătușa Uțupăr și Laurenț al ei, Costandina și piticii Nae și Noe, nenea Sorean au băut, au mâncat, acum beau iarăși, bucatele au fost ardeiate și cer băutură. Întreb de tata și mi se spune să-l caut în fundul curții. S-a dus cu nenea Ion adventistul, să încerce să doarmă.

– Dar Olenca?

– A plecat la casa ei, la Stănicuț, trebuie să dea grăunțe și apă la păsări, altfel ies din curte, trec la vecini și vecinii atâta așteaptă ca să le jumulească, să le opărească și să le pună la foc, în frigare.

Luna se ridică ușor peste deal. N-o să mai treacă mult și-o să ajungă în dreptul capetelor noastre. Vântul adie ca în fiecare seară și aduce puțină răcoare și miros puternic de struguri copți, de pământ ars îndelung de soare, de buruieni pe jumătate uscate și de floarea-soarelui. Dintre toate aceste mirosuri care vin unele peste altele și se amestecă între ele, cel mai puternic e mirosul – dulce și aspru în același timp – al întinselor lanuri de floarea-soarelui.

Costandina, care nu-mi este soră de sânge, ci numai soră de lingură, vine și-mi spune:

– Fetele mamei, fetele ei cele adevărate, ce crezi c-au făcut? Au uitat să pună pe policioara de pe prispă cănuța cu apă, și de trei zile biata *mama*, mama care pe mine nici nu m-a născut, nici nu m-a crescut, dar mi-a dat, după ce m-am măritat cu Digă, o bucățică de pământ, cu acte, *rabdă de sete*.

Nu pricep despre ce e vorba, de când trăiesc la oraș, am uitat multe obiceiuri țărănești, ridic din umeri. Dada Costandina nu mă iartă.

– După ce moare omul se pune pe policioara de pe prispă o ulcică nouă care, timp de șase săptămâni de la moarte, se umple în fiecare seară cu apă neîncepută. Sufletul mortului se duce în cer, se întoarce pe pământ, dă ocol casei să-i vadă pe ai lui și ostenește, i se face sete, bea apă din ulcică. Dacă nu găsește apă

în ulcică rabdă, rabdă și plânge. Rabdă pentru că n-are ce face și plânge de mâhnire c-a fost uitat... *de mâhnire c-a fost uitat*. Săraca mama! Fetele ei adevărate au uitat-o, cele pe care le-a născut și le-a crescut! Eu nu, Zăricuță, eu, sora ta de lingură, n-am uitat-o pe mama asta care, după ce m-am măritat cu Digă...

– Știu! Ți-a dat o bucată de pământ, cu acte.

– Vasăzică, tu, Zăricuță, ții minte... ții minte, deși pe atunci erai micuț de tot.

Surâd și adaug:

– Țin minte totul, dadă Costandino, țin minte și cum, după ce ți s-a dat pământul cu acte, ai plecat de la noi blestemându-ne: *Să vă mănânce inima câinii*, ne strigai din uliță, *să vă mănânce inima câinii*. Îți aduci aminte, dadă Costandino?

– Țin minte, Zăricuță, cum să nu țin, dar mai bine n-aș ține. Eram necăjită și eu, mă bătea Digă de mă snopea și mă trimitea la voi să cer pământ – o bucățică de pământ cât de mică, dar să fie dată cu acte – și la necaz omul zice multe. Noroc însă că Dumnezeu nu se ia după gura omului.

De undeva din umbră aud glasul lui Veve Chiorul.

– Pe mine m-a adus mama până la poartă și m-a lăsat aici. Zicea că la voi se mai găsește mâncare și se mai găsește și băutură. Dar se pare că nu mai aveți nimic-nimicuța.

Soră-mea Elisabeta se duce, vine cu el și-l așază pe un scaun.

– Stai aici, Veve. O să caut să-ți aduc ceva de mâncare.

– Și băutură... băutură n-o să-mi aduci deloc?

– Ba o să-ți aduc și băutură. Cum o să las eu o mândrețe de om ca tine să crape de sete?

Îi aduce mâncare, îi aduce și băutură.

– Bogdaproste și... Dumnezeu să-i primească.

Se apucă să mănânce. Și mănâncă... mănâncă... Parcă ar fi flămânzit, el și ai lui, chiar de la începutul lumii. Costandina mă părăsește. Trece în cealaltă parte a bătăturii, unde se găsește soră-mea Elisabeta.

– Tu, soro, cât ai fost tu plecată după Sământă, la cârciumă, eu am mai cotrobăit prin casă...

– Ei!... Și ce-ai găsit?

– O pereche de papuci. Sunt cam vechi, dar sunt încă buni. Papucii, tu, papucii pe care i-a tot purtat mama înainte de a muri.

– Unde i-ai pus?

– În traistă. Gândesc să te rog să mi-i dai mie.

– Îți făgăduisem cămașa. Am căutat-o și n-am găsit-o.

– Cum era s-o găsești? se miră soră-mea Evanghelina, n-aveai cum s-o găsești. A dat-o mama, să tot fie două săptămâni de atunci, unei vrăjitoare care i-a făgăduit să-i aducă în schimb niște buruieni bune de leac.

– Ce vrăjitoare era aceea, didă?

– O țigancă. Era destul de tinerică și făcea parte din șatra lui Heru.

– Și eu unde eram?

– La Ruși, te duseseși la bărbatu-tău, la Ruși.

– Dacă aș prinde-o, zice soră-mea Elisabeta mânioasă, i-aș rupe coadele.

Tace un timp. Pe urmă se năpustește asupra soră-mi Evanghelina.

– Și tu, tu de ce ai lăsat-o să-și dea cămașa, singura ei cămașă bună, pe niște buruieni pe care păcătoasa nici măcar nu i le-a adus?

– Nu puteam să mă împotrivesc, te superi degeaba, era cămașa ei și, dacă aș fi împiedecat-o s-o dea țigăncii, ar fi crezut că vrem s-o moștenim noi după... după moartea ei. Știi bine cât devenise de bănuitoare în ultima vreme.

– Numai pentru atâta nu te-ai împotrivit? N-a mai fost și altceva la mijloc?

– Ba a mai fost, spune soră-mea Evanghelina cu voce moale, vinovată, a mai fost ceva.

– Ce anume?

– Ochioasa aceea, că era grozav de ochioasă, avea niște ochi cât farfuriile, ochioasa aceea zicea c-o să-mi aducă și mie niște alifie neagră, să mă ung la ochi, să nu-mi mai piară vederea, să rămân și eu cu vedere.

Soră-mea Elisabeta tace. Soră-mea Evanghelina vine lângă mine, mi se agață de braț:

– Zăricuță, orbesc, Zăricuță. Ce-o să mă fac eu pe lumea asta fără ochi, Zăricuță?

Ridic din umeri. Iarăși ridic din umeri.

– Nu știu, didă. O să mergem la doctor,

– Doctorii... doctorii nu știu nimic. Îmi piere lumina ochilor, zi de zi îmi piere lumina ochilor. Ce-o să mă fac eu pe lumea asta fără lumina ochilor?

Nebunul de peste drum bombăne și bate salcâmii cu ciomagul. A mâncat și el din pomana mamei. A băut și el din pomana mamei. Ba a spus și „Dumnezeu s-o ierte... Dumnezeu să-i primească." Poate nebunul nu este nebun.

– Ce mă fac eu fără lumina ochilor, Zăricuță? Să nu-mi spui că nu știi, că tu știi, că tu știi tot, tot, tot.

Dacă aș fi știut că orbește soră-mea Evanghelina, poate m-aș fi făcut doctor de ochi. Dar nici doctorii de ochi nu știu mare lucru. Sunt atâtea cauze care duc la orbire. Atâtea cauze...

Soră-mea, de sânge, Elisabeta, către soră-mea de lingură, Costandina:

– Du-te și vino cu papucii mamei. Să nu-mi spui că nu știi unde i-ai pus, că mă supăr. Mă supăr și te-întreb de ce ai venit aici cu piticii tăi, când știai bine că mamei nu-i plăcea să te vadă venind la noi cu piticii tăi. Mama nu i-a iubit niciodată pe piticii tăi.

– Mama! Mama nu iubea pe nimeni în afară de odraslele ei. Pe nimeni nu iubea mama. Era o femeie rece, se certase cu toate vecinele...

– Ascultă, Costandino, de cine vorbești tu așa? De mamă-ta de la Saiele care te-a născut?

– Nu. Eu vorbesc așa de mama mea de aici, care nu m-a născut, dar care m-a crescut un timp și care, atunci, după ce m-am măritat cu Digă, mi-a dat, cu acte în toată legea, o fișteică de pământ.

– Ai tu dreptul s-o judeci pe mama?

– De ce să n-am? Fiece om are dreptul să-i judece pe ceilalți oameni și, de asemenea, să fie judecat la rându-i de oricare dintre ei.

Se duce în casă, după papuci. Mama a murit. Ieri s-au împlinit trei zile de la moartea mamei și, spre seară, am dus-o cu alai la cimitir și-am îngropat-o, mai curând am vârât-o într-un fel de cuptor de brutărie, zidit din cărămidă nearsă și boltit. De ieri până acum a mai trecut o zi și a mai trecut și o jumătate de noapte.

Frate-meu Ștefan n-a mai plâns, însă obrazul i-a rămas tot umflat, tot buhăit, moțăie pe un scaun. Îi e somn, nu vrea să adoarmă. Nu știu de ce i-a intrat în cap că dacă se întinde pe aici pe undeva și adoarme, nu se mai trezește, vine moartea și-l ia din somn. Spre deosebire de el, frate-meu Ion adventistul nu se teme de nimic. Vrea moartea să-l ia? N-are decât. *Dincolo* îl așteaptă, cu porțile deschise, Raiul.

– Dar dacă n-o să fie niciun Rai pe lumea de dincolo, nene?

– Ceva tot trebuie să fie. O să aflăm fiecare ce este și ce nu este, după ce murim.

– Poate n-o să aflăm nici atunci.

Costandina vine sărind de bucurie.

– Uite, dragă soră, papucii mamei, papucii care ne-au rămas de pe urma mamei și pe care te rugasem să mi-i dai mie, că sunt săracă lipită pământului, draga mea soră, draga mea *soră de lingură*... sunt săracă lipită pământului.

Soră-mea Elisabeta ia papucii, se apropie cu ei de o lampă – trei lămpi mari luminează bătătura și prispa casei noastre – și-i cercetează.

– De rupți nu sunt rupți, dar nici noi nu sunt. Mama îi purta când ieșea prin curte. Zic să-i păstrez eu ca amintire...

Dada Costandina îngălbenește, se vâră în soră-mea Elisabeta și se roagă, se milogește aproape:

– Dă-mi-i, soră de lingură, dă-mi-i mie, dragă soră de lingură, că sunt grozav de săracă, sunt săracă lipită pământului.

– Nici eu nu sunt bogată și papucii ăștia eu nu vreau să-i port – cum o să umblu eu cu niște papuci cu care a umblat mama înainte de a muri? – ci să-i păstrez ca amintire...

– Papucii sunt papuci și trebuie purtați, nu păstrați. Cine-a mai auzit de papuci păstrați ca... amintire?

– A auzit careva, n-a auzit, eu o să-i păstrez.

– Ba n-ai să faci asta, draga mea soră de lingură, n-ai să faci tu una ca asta. Ai să mi-i dai... *Ai să mi-i dai, așa cum mi-ai făgăduit.*

Costandinei nu-i plâng numai ochii, îi plânge și inima. Scâncește:

– Nu plec de-aici fără papucii mamei, scumpă soră de lingură, nu plec de aici nici moartă, înțelegi?

Soră-mea Elisabeta se încăpățânează:

– Ba ai să pleci. Ai să-ți iei piticii și-ai să pleci și odată plecată ai să te duci și-ai să te tot duci învârtindu-te.

Mătușă-mea Uțupăr și mătușă-mea Ciurea sunt numai ochi. O ceartă – dar una zdravănă – între ele două, ar alunga, poate, acreala, osteneala și tristețea care rămân totdeauna în casă după ce mortul a fost dus la cimitir și îngropat.

Laurențiu Piele se uită și la mătușă-mea Uțupăr, se uită și la mătușă-mea Ciurea, iar mustața lui lungă – jumătate albă, jumătate neagră – îi tremură. Le spune aspru, printre dinți:

– Potoliți-vă! Dacă nu vă potoliți, mă supăr.

O chem lângă mine pe soră-mea Elisabeta.

– Papucii... Dă-i Costandinei, te rog... Dacă ai nevoie de papuci o să-ți trimit două-trei perechi de la București cu poșta, ori o să-i dau lui Ștefan să ți-i aducă.

– M-aș mira, mult m-aș mira, nene! Ai atâtea pe cap! Dar dacă zici tu să-i dau Costandinei, am să-i dau, dar *numai pentru că zici tu*. Miongăita! Totdeauna se miongăiește. Nici nu-ți închipui ce avere a adunat, e cocă de bani.

Îi întinde Costandinei papucii:

– Ia-i, fa, și să-i fie mamei pomană.

– Bogdaproste, zice soră-mea Costandina, bogdaproste și... Dumnezeu s-o ierte pe mama.

Ia papucii, îi încearcă, face câțiva pași pe bătătură. Lipa-lipa... Lipa-lipa...

– Îmi vin bine, soră de lingură, îmi vin bine, și-o să-i port cu plăcere.

Am băut atâta coniac! Stomacul îmi arde de parcă aș fi mâncat jărăgai, capul mă doare. Soră-mea Elisabeta bagă de seamă că nu mă simt tocmai bine.

– Ai băut pe stomacul gol și la gară și la Buciuc, numai băutură tare, coniac. Să-ți dau ceva să mănânci, dar ce?

– Orice, numai carne nu.

– Te înțeleg.

Îl întreabă și pe frate-meu Ștefan, și pe frate-meu Ion adventistul îl întreabă. Dau amândoi din cap că da. Se duce soră-mea Elisabeta să caute în casă ceva de mâncare pentru noi.

Când eram... Când eram copilandru și culegeam flori din cimitir și mă duceam cu ele la gară să le vând, să câștig câțiva gologani, să am cu ce-mi cumpăra o lipie, nu o dată mi se părea că florile miroseau a mort. Alteori mi se întâmpla ceva mai mult: mi se părea că *lipia cumpărată cu banii luați pe florile culese din cimitir miroase a mort*. Stăteam în cumpănă dacă s-o mănânc sau nu. O mâncam. Totdeauna învingea foamea.

Murise mama. O îngropasem în cuptorul acela boltit și închisă într-un sicriu de scânduri, cu capac. Pentru ca mama să ajungă și ea să se schimbe în flori, trebuia să așteptăm ca scândurile sicriului să putrezească, bolta aceea de cărămidă nearsă să se surpe și mama, împreună cu straiele în care fusese îmbrăcată înainte de a fi îngropată, să putrezească și să se schimbe în țărână.

Soră-mea Elisabeta aduce câțiva colaci – au avut grijă să facă atâția ca pentru șapte morți – și o strachină plină cu miere. Pune totul pe masă. Luăm miere cu lingura, spoim colacii, îi mâncăm. Colacii sunt pufoși, curați, mierea e și mai curată, totuși mirosul de mort s-a reîntors între noi, poate din pricina colacilor, poate din alte pricini.

Costandina unge doi colaci cu miere, se duce la pitici, îi trezește din somn, le dă colacii:

– Mâncați, maică, sunt dulci, unși cu miere.

Piticii se culcaseră pe bătătură, ceva mai la o parte, spate la spate, cu câte o mână sub cap.

– Dumnezeu s-o ierte, Dumnezeu să-i primească...

Soră-mea Evanghelina dibuie strachina și, când o găsește, întinge în miere cu un colț de pâine.

– Curată hrană pâinea cu miere. Pâinea o fac oamenii, mierea o fac albinele. În vechime oamenii mâncau mai multă pâine și mai multă miere decât astăzi.

Mierea o fac albinele. Îmi aduc îndată aminte de furnicile și de albinele din sicriul mamei și de pe florile din sicriul mamei. Albinele acelea au fost îngropate odată cu mama. Albinele erau vii, mama era moartă, dar poate că acuma albinele sunt moarte. Ele, cărora le plăcea atât de mult lumina – de multe ori mi s-a părut că albinele sunt făcute chiar din lumină – au murit în întunericul greu al unui mormânt, și vor putrezi în același întuneric greu, al aceluiași mormânt. Țărâna mamei se va face una cu țărâna albinelor și vor hrăni împreună rădăcinile plantelor ce vor răsări și înflori pe mormântul mamei. Simt că-mi împietrește fața. Pun bucata de colac unsă cu miere pe marginea mesei. Gura îmi devine amară, buzele, gâtul... Parcă aș fi cucută, atât sunt de amar.

– Fir de cucută?

– Nu, lan de cucută, un lan întreg de cucută.

Soră-mea Evanghelina zice către Veve Chiorul:

– Spune-mi, omule, cum este când nu mai vezi deloc?

– *Cum să fie?! Nu mai vezi, și gata. Vine întunericul și te înconjoară din toate părțile și la început parcă te și apasă. Mai pe urmă însă te obișnuiești.*

– Cum adică *mai pe urmă*?

– Ei! Poate peste câteva săptămâni, poate peste câteva luni, nu-mi mai aduc aminte, a trecut mult timp de când am rămas orb.

– Îți mai aduci aminte de fețele oamenilor pe care i-ai cunoscut atunci?

– Îmi mai aduc aminte, dar nu bine, parcă i-aș vedea de departe și ca prin ceață. Acum eu îi cunosc pe oameni după glas. Pe cei care trăiesc în preajma mea îi mai cunosc și după pași, adică după felul cum merg.

Tace. Adie vântul. Crengile duzilor se clatină. Cad dude peste noi – dude albe, dude albăstrii – cad și ne pătează hainele.

– Un străin care a trecut pe aici cu căruța, și care era să mă calce cu căruța lui, mi-a strigat: „Mă orbule, tu ești orb ca o cârtiță". „Oi fi!" i-am răspuns, însă de atunci mă tot gândesc de ce or fi cârtițele oarbe? Orb ca o cârtiță! O fi! Dar nu-mi mai aduc aminte cum sunt cârtițele.

– Dar plopii? Îți aduci aminte cum sunt plopii?

Veve Chiorul se înveselește de întrebare.

– Plopii sunt înalți și subțiri... Aveați voi un plop grozav de înalt în arie. L-ați tăiat în timpul războiului, ca să-l puneți pe foc, nimeni în tot satul n-avea lemne de foc. Când mai vedeam c-un ochi mă suiam în plopul vostru până la vârf și mă clătinam, parcă mă dam în leagăn și vedeam... vedeam satul întreg, și dealurile din jurul satului le vedeam, și câmpurile. Tot ce se putea vedea vedeam, tot, tot. Și mama Măria îmi striga: „Dă-te jos, Veve, că se rupe vârful plopului, Veve, și cazi, și mori, Veve, ori rămâi schilod!"

– Și... întunericul... întunericul nu te mai apasă?

– Uneori mă apasă, alteori nu. După cum se întâmplă...

Soră-mea Evanghelina – mi se rupe inima pentru ea, dar ce-aș putea să fac? – iar vine lângă mine și iar se vaită cu aceleași cuvinte... cu aceleași întrebări:

– Zăricuță, ce-o să mă fac eu fără ochi pe lumea asta, Zăricuță?

– Nu știu, dadă, până atunci mai e.

– Știu că până atunci mai e, dar tot atât de bine știu că până atunci mai e puțin, puțin de tot, poate două săptămâni, poate, cel mult, două luni. Dar două săptămâni ori chiar două luni trec repede, Zăricuță, repede de tot trec săptămânile, repede de tot trec lunile și chiar anii trec repede de tot...

Știam și eu *că timpul trece repede de tot și că tot atât de repede trece și viața*. De ce mi-o tot amintea această soră, care era cea mai în vârstă dintre surorile mele? Mi-a auzit cumva soră-mea gândurile?

– Nu te supăra, Zăricuță, că te întreb mereu cum o să trăiesc eu după ce o să orbesc de tot. Pe cine să întreb și eu, dacă nu

pe tine? Nu știi ce să-mi răspunzi, nu face nimic, nu te supăra, lasă-mă să te întreb, îmi mai ușurez și eu inima... inima... ori poate sufletul... nu-mi dau seama, dar mi-e greu, mi-e tare greu, Zăricuță!...

Veve Chiorul, care între timp a mai băut ceva, spune:

– Lasă, dadă, acuma la început e mai greu. Mai pe urmă, cum spuneam și mai adineauri, mai pe urmă te obișnuiești.

Tace. Tăcerea ne cuprinde pe toți. Luna a trecut de cumpăna cerului. Văzduhul e străveziu. Miroase a pământ ars, scorojit, a struguri, a iarbă care a început să se usuce, a floarea-soarelui, a dude coapte și răscoapte.

Frate-meu Ion adventistul rontăie niște covrigi – unde i-o fi găsit? Frate-meu Ștefan fumează. Îmi dau seama că s-au scurs multe, foarte multe ore de când n-am mai fumat, pentru că am uitat să fumez. Poate, acum, am să uit să respir și atunci totul are să se sfârșească... *totul are să se sfârșească.*

Frate-meu Ion adventistul spune:

– Mă duc în arie să-l caut pe tata. O fi adormit.

– Nu te duce. Dacă o fi adormit, lasă-l să doarmă... dacă nu, lasă-l să se gândească la ale lui...

– La care ale lui? Dacă îl lăsăm singur, o să se gândească mereu la mama, la mama care a murit și care, poate, chiar acum ne dă ocol, ne vede și ne aude ce vorbim.

– Să se gândească la mama! La ce altceva să se gândească un om care a rămas singur pe lume?

Soră-mea Rița iese din tăcere:

– Singur pe lume? Cum singur pe lume? Un om căruia îi trăiesc nouă copii nu e singur pe lume.

Soră-mea de lingură, dida Costandina, zice cu amărăciune:

– Poți să ai nouă sute de copii în jurul tău, fată, și tot singur pe lume ești. Fiecare își trăiește viața lui, cu gândurile lui, cu necazurile lui, *cu moartea lui*. Orice am face noi și orice am zice, lumea nu putem s-o schimbăm, și de moarte n-avem cum să scăpăm, nu scapă de moarte nici împărații, cât sunt ei de mari și de tari...

Mătușa Uțupăr îl ține de gât pe Laurențiu al ei, căruia n-a uitat să-i dea, de aseară și până acum, nici să bea, nici să mănânce, râde ca și cum s-ar afla la o nuntă, râde și zice:

– Lasă pe năsălie un împărat mort, îmbrăcat în aur și-n argint, câteva zile lasă-l, și-ai să vezi cum împăratul miroase urât și cum vin viermii, nici nu știi de unde, și-l mănâncă de nu mai rămân din el decât oasele, oasele albe și lucii... Așa e cu viața, parcă a fost și parcă n-a fost, și așa e și cu moartea: vrei - nu vrei, vine și te ia și te duce... te duce... Tocmai de aceea, dragii mei și dragele mele, viața trebuie trăită... trăită... trăită...

Veve Chiorul, cu glas uscat, întreabă:

– Trăită cum?

Rămâne fără răspuns. Mătușă-mea Ciurea scoate capul din umbră:

– Viermii! Vorbești de viermi! Oare s-or fi apucat viermii s-o mănânce pe Măria noastră? Eu zic că nu, e prea devreme.

Soră-mea Elisabeta se uită la ea cu frică:

– Hodoronc-tronc! Dacă știi, de ce mai întrebi?

– Mă gândeam și eu. De câte ori spun și eu câte ceva sunt certată. Vă stau ca paiul în ochi.

A trecut de miezul nopții. Cocoșii au cântat când într-o parte a satului, când în alta. Ne-am gândit la ale noastre, am vorbit despre ale noastre. Și nu i-am auzit.

Adie iarăși vântul. Și iarăși năvălește peste noi mirosul greu și sălbatic al câmpului de care nu ne desparte decât terasamentul liniei ferate. Toată copilăria mea și chiar o parte din adolescență sunt legate de existența acestui terasament, de existența liniei ferate și a trenurilor de pasageri și de marfă care treceau zi și noapte, venind unele dinspre miazăzi, altele dinspre miazănoapte. La miazănoapte linia ferată se sfârșea în port, la Turnu, chiar la marginea Dunării. Acolo fusesem nu numai o dată și văzusem mai tot ceea ce era de văzut: locomotive, vagoane încărcate cu grâu, magazii care mi se păreau uriașe, sălcii bătrâne și sălcii tinere, gara din port învelită cu olane roșii și, alături, clădirea severă a vămii.

Ceea ce mă fascina totdeauna nemaipomenit de mult era Dunărea. Dunărea cu ape tulburi, și orașul bulgar Nicopol,

cățărat pe dealurile de dincolo. Mai erau apoi vagoanele de pasageri, albe ca zahărul, și șlepurile lungi, pântecoase, negre asemuindu-se cu niște gândaci uriași. Pe fiecare șlep era o căsuță, o căsuță adevărată în care trăiau oameni. Iar oamenii aceia care trăiau pe șlepuri aveau copii întocmai ca aceia care trăiesc pe uscat... Oamenii de pe șlepuri și copiii lor înotau ca peștii. Tot ca peștii înotam și noi, cei de pe lunga, îngusta și săraca Vale a Călmățuiului. Călmățuiul nostru, sărmanul nostru Călmățui nu era decât un biet fir de apă față de imensitatea Dunării...

Dunărea venea tulbure, și uneori destul de mânioasă, de departe, nu știam de unde, și mergea către răsărit, nu știam până unde, trecând nepăsătoare pe lângă șesurile ce legănau nesfârșite lanuri de grâu, pe lângă zăvoaie și păduri, pe lângă sate și pe lângă orașe.

Ducea tata, ca aproape toți oamenii din satul nostru, grâu cu carul la portul din Turnu. Acolo grâul adus trebuia să fie încărcat în șlepuri. Grea muncă, să iei sacul de cinci duble în spinare, să treci încovoiat sub el puntea îngustă – o scândură între mal și gura șlepului – să deșerți acolo grâul și să te întorci la car cu sacul gol pentru a lua la spinare alt sac plin. Și așa mai departe... Și așa mai departe...

– E greu sacul, tată?

– Greu.

– Ai nădușit, tată,

– Am nădușit.

Un sac... doi saci... zece saci... doisprezece saci...

Și soarele nici n-a ajuns la amiază! Și până diseară mai sunt – Doamne, Doamne! – câte ore? Nu știm. N-avem ceasornice, cum n-avem nici oglinzi...

Mama... Mama nu s-a uitat niciodată într-o oglindă, ea nu s-a văzut niciodată într-o oglindă, n-a știut cum arată, ori poate o fi știut, s-o fi uitat, cine știe când, în apa limpede a vreunui lac, dar prin părțile noastre lacurile sunt tulburi, nămoloase, și deasupra lor zboară, în adevărate roiuri, țânțarii.

– Ai obosit, tătuțule...

Tata se uită la mine cu o căutătură nouă, pe care nu i-am cunoscut-o până acum. În familie nu suntem deprinși să ne mângâiem unii pe alții. De ce i-am spus „tătuțule"? Îmi răspunde:

– Da, am ostenit. Să mai crești nițeluș și-o să-ncepi și tu să ostenești.

Râd, deși știu că pe obrazu-mi gălbejit și strâmb râsului nu-i stă bine, râd și-i răspund:

– Mai e până atunci, tătuță, abia am învățat să merg.

– Nu chiar atât de mult cât îți închipui tu. Timpul trece repede. Repede de tot trece timpul.

– Mă lași să mă scald în Dunăre?

– Scaldă-te, scaldă-te cât vrei, numai să ai grijă să nu te înec.

Să am grijă să nu mă înec, era singurul sfat pe care mi-l dădea. Să am grijă să nu mă înec! Am avut grijă. Săream, gol, în Dunăre, mă afundam, ieșeam la suprafață, înotam în larg. Nimeni nu-mi lua seama, nimănui nu-i era teamă c-o să mi se întâmple ceva. Știam să înot. Grijă trebuia să am totuși. Dunărea curgea repede, poate tot atât de repede ca timpul, și era plină, tot ca timpul, de vâltori. Dacă te lua apa și te ducea cu ea, dus erai, iar dacă te prindea o vâltoare, prins erai. Ei!... Dar tătuța și mămuța mai aveau și alți copii și erau încă tineri...

Repede de tot trecea timpul pentru mine, care mă jucam în apă. Greu de tot trecea timpul pentru tata și pentru toți bărbații aceia care încărcau grâul în șlepuri. E un fel de a spune. De fapt, pentru noi toți timpul s-a scurs repede de tot, a trecut repede de tot. Primăveri și veri. Toamne și ierni. Și pe urmă iarăși primăveri și veri, toamne și ierni.

Și pentru mama a trecut repede timpul. Copilă aproape, bunica de la Cârlomanu a măritat-o cu Radu Ochian de la Stănicuț. În doi ani, mama i-a născut lui Radu Ochian doi copii. Pe urmă omul a murit. Seara s-a culcat sănătos și dimineața... dimineața un copil din vecini îi trăgea clopotul și mama se uita la mort și nu-i venea să creadă că mortul acela urât, bărbatul acela neras de câteva zile fusese *omul ei*. Ar fi vrut să-l plângă și lacrimile nu-i veneau în ochi, ar fi vrut să-l jelească și glasul n-o asculta.

După îngroparea soțului s-a-ntors la Cârlomanu, la bunica. N-a trecut mult și s-a măritat cu tata. Și apoi au mai venit și alți copi. Unul după altul... Unul după altul. O fată, un băiat. O fată, un băiat. Până s-a umplut casa.

– Fiecare cu norocul lui. Fiecare cu viața lui.

– Ce e norocul? Și viața?... Viața ce este?

Noroc mama n-a avut. Viață însă, viață a avut până acum patru zile. Până acum patru zile mama a trăit. Acum patru zile mama a murit și într-a treia zi de la moarte noi am dus-o la cimitir și am îngropat-o. Înainte chiar de a o îngropa, acolo, în sicriul ei de scânduri, o năpădiseră furnicile – niște furnici mari, negre, slinoase parcă – iar pe deasupra ei zburau niște albine atrase de florile din sicriu, de sub capul mamei, de florile smulse din pământ cu rădăcini cu tot și așezate într-o parte și-n alta a sicriului pe lângă trupul lung și slab al mamei. Poate furnicile vor fi găsit printre bulgării cu care a fost acoperit sicriul mamei un drum de ieșire, dar albinele... Albinele au zburat ce-au zburat prin întuneric și-au murit, sau dacă n-au murit vor muri acolo, în mormântul mamei.

A muncit, a născut și-a crescut atâția copii, l-a îngrijit pe tata să aibă straie curate, poate l-a și iubit în felul ei sfios, tăcut. *Ori poate nu l-a iubit nici pe el, cum nu-l iubise nici pe Radu Ochian.*

– Mărio, Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine, Mărio, Mărio!...

Ce fel de oameni fuseseră oamenii aceștia din care mă trăgeam? Oamenii aceștia, care într-o clipă de bucurie sau de mare tristețe mă concepuseră? Nu știam nimic despre ei sau știam atât de puțin... atât de puțin. Cât n-aș fi dat să fi putut afla ceva mai mult decât puținul pe care-l știam despre bunicul meu dinspre tată, sau despre străbunicul de pe aceeași linie! Și cât n-aș fi dat să aflu ceva despre bunica-mi dinspre tată, despre acea femeie ciudată care murise născându-l pe tata!

Cine fusese acel Nasta, întâiul ei bărbat, tatăl lui unchi-meu Alisandru, bărbat mărunt, puțin la trup, știutor de carte și care cioplea cu mare artă cruci de lemn, le cioplea, le ducea la biserică

să fie sfințite și apoi le dăruia te miri cui? Cine o adusese la noi, la Omida, pe această femeie, de undeva din miazănoapte, cu copilul ei în brațe, și i-o dăduse bunicului meu de nevastă? Aflasem numai că după moartea ei, tocmai într-a treia zi, cu un ceas-două înainte de a fi dusă la cimitir pentru îngropare, veniseră călări, cu mari cușme pe cap și cu flinte pe umăr, cei șapte frați ai ei. Veniseră, o luaseră așa moartă cum era și-o duseseră, unde? Nimeni nu știuse nimic sau aproape nimic.

Tatăl meu nu se asemuia pe nicăieri cu niciunul din frații lui și cu atât mai puțin cu vreuna din surorile lui. Era harnic, dar hărnicia lui nu-i ajuta să-și hrănească familia. Era bun, dar bunătatea nu-i slujise la nimic, cum la nimic nu-i slujise nici rara lui frumusețe, nici istețimea minții cu care fusese înzestrat.

– Mărio, Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine, Mărio, Mărio!...

Nu știam cum o chemase pe mama tatei și acum nimeni nu știa să-mi spună, pentru că unii dintre cei ce o cunoscuseră muriseră, alții o uitaseră.

– Tată, cum o cheamă pe femeia căreia îi spuneai tu mamă?

– Nu știu. Mama a murit îndată după ce m-a născut. Nici țâță n-a apucat să-mi dea și-a murit. Așa că pe mine nu m-a crescut mama. M-au crescut alde soră-mea cu lapte de oaie, cu lapte de capră. Dacă trecea pe uliță vreo țigancă cu copil de țâță în brațe, o striga una din surori:

– Vino, fa, și dă-i și băiatului ăsta țâță, că i-a murit mama.

Intra țiganca în curte, se așeza jos, în țărână, îmi da pieptul, sugeam până mă săturam.

– Să mai treci pe la noi, femeie, să-ți dau pentru două supturi o găină.

– O să trec. Dacă mai trăiesc până mâine.

– De ce să nu trăiești?

– Nimeni nu știe cât o să trăiască și nici când o să moară. Dă-mi palma să-ți ghicesc în palmă.

– Parcă spuseși că...

– Multe spune omul...

Timpul trece repede, repede de tot trece timpul. Parcă ieri era copilandru tata. Parcă ieri ajunsese flăcău, bun de prins în horă. Nici n-a apucat să se prindă în horă și l-au și însurat cu Dumitra.

– Trebuie femeie la casă. Cine să ne spele și cine să ne gătească? Alde soră-ta... Le-a venit și lor vremea să se mărite.

Parcă ieri s-a căsătorit cu Maria. Parcă ieri... Parcă ieri.

– Timpul trece repede, repede de tot trece timpul. Trece. Și dacă trece, trece, n-ai cum să-l oprești.

Veve Chiorul pare adormit. Ține pleoapele închise peste aceiași ochi fără lumină, peste aceiași ochi stinși.

– Nu mai văd, de mulți ani nu mai văd, deloc nu mai văd, deloc, *nu mai văd nimic altceva decât întuneric. Oriîncotro mă uit nu văd decât întuneric, numai întuneric.* Cu toate astea știu când e dimineață, știu când e amiază, știu când soarele se apropie de scăpătat și știu și când e noapte.

– Și eu știu, spune dada Anica, știu când e zi, știu când e noapte, știu tot ce se petrece în jurul meu, numai că nu văd, nu văd nimic, nimic. Dar copiii mi-i spăl, fac de mâncare și le dau de mâncare. Totul pe dibuite, pe ghicite.

Pe dida Evanghelina, care de câteva luni a-nceput să orbească, o podidește plânsul, un plâns adânc și tăcut.

Tăcem. Fumăm. Luna lunecă spre apus. Vântul adie. Peste noi cad dude, dude albe, grase, mai dulci parcă decât mierea și dude albăstrii, acrișoare.

Văzduhul e străveziu. Într-o parte a satului latră câinii, într-altă parte cântă, semeț, un cocoș. Lămpile fumegă. Nenea Sorean s-a întins pe prispă, și-a pus mâna sub cap, a adormit. Piticii s-au așezat iar spate la spate, s-au făcut covrig, au adormit și ei. Surorile tatei însă nu au somn. Mătușă-mea Uțupăr cască:

– Hai, Laurențe, mi s-a făcut somn.

– Să mai bem un pahar.

– Să mai bem.

– Dumnezeu s-o ierte pe răposata.

– Dumnezeu să-i primească.

Mama e răposata pe care Dumnezeu e îndemnat și rugat s-o ierte, mama care acum patru zile trăia încă... Trăia încă...

Poate ar mai fi trăit și acum dacă noi, feciorii ei de la București, ne-am fi îngrijit de ea, am fi luat-o la oraș, am fi arătat-o la medici, i-am fi procurat medicamente. Este adevărat că boala mamei era fără leac, dar pentru mine e limpede că, dacă am fi avut cât de cât grijă de ea, *am fi izbutit să-i prelungim viața*. Acum mama n-ar fi *răposata*, ar trăi, și poate că mi-ar pune mâna pe frunte – mâna ei frumoasă, cu degete lungi – și m-ar întreba cum mă întreba când eram copil:

– Zăricuță, ai fruntea prea caldă, nu cumva te doare capul?

– Nu, mamă, nu mă doare capul, nu mă doare nimic.

Ori s-ar uita la mine lung și-ar spune:

– Astăzi ești mâhnit, Zăricuță, cine te-a supărat?

Parcă puteam eu să-i spun cine mă supăra și cine mă făcea fericit? Fericit nu mă făcea nimeni, de supărat, mă supărau, ca și acum, destui.

– Nu m-a supărat nimeni, mamă, mă gândesc și eu. Viața nu e fără necazuri.

– Dacă ar fi fără necazuri, viața n-ar mai fi viață.

Am fost un copil mai mult tăcut decât guraliv.

– Mamă, unde am fost eu înainte de a veni aici, în casa voastră?

– N-ai fost nicăieri, Zăricuță, unde era să fii?!

– Nu se poate să nu fi fost, *eu știu că am fost mai de mult, că am fost totdeauna... numai că... numai că nu știu unde am fost...*

– Nimeni nu știe unde a fost înainte de a veni pe pământ, Zăricuță, însă știm că trăim un timp, pe urmă murim și după ce murim suntem duși la cimitir și îngropați. Tu știi unde e cimitirul?

– Da. Acolo unde sunt cruci multe și unde cântă seara bufnițele cu ochi mari, mari, mari! Aș vrea să am și eu ochi mari, ca bufnițele.

– De ce să ai ochi mari?

– Ca să văd tot mai mult, să văd tot ce se întâmplă pe lume.

– Mărio, ia mai spune-i broscoiului tău să tacă.

– Băiatul meu e băiat, mătușă Uțupăr, nu e broscoi.

– Glumesc și eu. Fără glume viața... Fără glume, viața n-ar avea niciun haz.

Avea haz viața, ori n-avea haz, dar acum mama nu mai avea niciun pic de viață în ea. Pe trupul înghețat umblau furnici, furnici mari, negre, slinoase parcă, și zburând pe deasupra aceluiași trup rece, în spațiul gol de sub capacul sicriului, zumzăiau câteva albine. Aveau să putrezească acolo în sicriul mamei și, odată cu mama, și albinele? Nu știu. Am văzut albine moarte, însă nu le-am văzut putrezind.

Se aflau pe lângă casa noastră câțiva stupi. Spre toamnă umbla tata la ei. Afuma albinele, să nu-l înțepe, scotea fagurii. Unele albine cădeau din zbor, din cauza fumului gros, și mureau. Venea una din surori, cu mătura, curăța locul, albinele moarte se amestecau cu frunzele căzute, cu gunoaiele. Și ce aripi de aur aveau! Ce trupuri gingașe! Le murea trupul și în același timp cu trupul le mureau și aripile.

Soră-mea Elisabeta se duce în casă. Întârzie ce întârzie și când iese, strigă din prag:

– Costandino... Costandino... ia vino-ncoace. Vino să-ți arăt ceva...

– Ce?

– O să vezi.

Costandina se duce, soră-mea Elisabeta ține mâinile la spate, vine sub duzi, la lumina lămpilor, cu Costandina de care nu scapă ca de scai.

– Uite, spune soră-mea, uite ce-am găsit! Un cimber negru, un cimber negru de care nu știam nimic. E nou, Costandino, nou sau aproape nou.

Nu ne bucurăm și nu ne întristăm. De altfel, suntem destul de triști. Soră-mea Elisabeta, cotrobăind nu știu pentru ce prin lacră, a dat peste un cimber negru, aproape nou. Așadar, de pe urma mamei care a murit acum patru zile și pe care noi am și îngropat-o în cimitir, a rămas nu numai perechea de papuci vechi care i-a fost dată Costandinei, ci și cimberul acesta negru, aproape nou, la vederea căruia, soră-mea de lingură era cât pe-aci să leșine.

– Soro, dragă soro, dă-mi-l. E tocmai ceea ce-mi trebuie. Un cimber negru, aproape nou! E tocmai ceea ce-mi trebuie, dragă soro!

Soră-mea Elisabeta are chef de harță și de glumă.

– Îți trebuie! Zici și tu așa, ca să te afli în treabă. Ce nevoie ai avea tu de-un cimber negru? Mama, înțeleg, era bătrână, și-l punea pe cap când se ducea duminica la biserică, dar tu... Tu ești încă femeie tânără. Încă tânără și încă zburdalnică...

Surorile tatei râd toate șase sau șapte. În colțul plin de întuneric în care stau ghemuite pe scaune îmi vine greu să le deslușesc și să le număr. Mătușă-mea Ciurea chiraie.

– Dar bine o mai iei peste picior pe nerușinată, bine o mai iei peste picior! Cimberul! Dacă ar fi al meu nu i l-aș da nici moartă. Nici moartă, auzi?

– Aud, zice soră-mea încet, aud, că nu sunt surdă.

Mătușă-mea Guga de la Melci ridică și ea glas:

– Nici noi nu suntem surde, fetițo, să știi.

– Știu. Și tocmai de aceea vorbesc încet.

Costandina nu se lasă:

– Dă-mi-l, dragă soro, dă-mi-l, sunt văduvă și-mi trebuie cimber negru, negreșit îmi trebuie un cimber negru.

Soră-mea Elisabeta, o înțeapă din nou:

– Nu cumva ai de gând să devii bisericoasă? Să știi că nu ți-ar sta rău. După ce te-ai dat în stambă cât te-ai dat!

Închid ochii, ca să par măcar pe jumătate adormit, și-mi ascut tare auzul. Acum e acum. Dada Costandina însă nu trece la atac, așa cum mă așteptam. Pleacă de lângă noi, se duce la salcia groasă, bătrână și strâmbă de lângă fântână și se apucă tam-nesam s-o jelească pe mama, cu glas tare:

– Mamă, mamă de ce-ai murit, mamă... Ce-o să ne facem noi pe lume fără tine, mamă...

– Are glas frumos Costandina, spune soră-mea Elisabeta.

Și, plină de răutate, adaugă:

– Dacă ar fi vrut, putea să ajungă șanteză la bâlci.

Surorile tatei chicotesc. Una dintre ele, mătușă-mea Guga, dă cu clonțul:

– La bâlci, ca șanteză, ar fi făcut parale, nu glumă, mai ales dacă și-ar fi luat și piticii cu ea.

Ca mai toate bătrânele, mătușă-mea Guga a vorbit cam prea tare. A auzit-o până și Costandina, care tocmai tăcuse. Soră-mea de lingură s-a desprins de salcia de care se rezemase și-a venit glonț la mătușă-mea Guga.

– Dumneata, mătușă, dumneata să nu te legi de gemenii mei, dumneata, care-ai îngropat trei bărbați și care l-ai îngropat și pe popa Nicuță cu care te-ai ținut după ce rămăsesei văduvă a treia oară...

Ascultam cu toții istoria amoroasă a uneia din surorile tatei, istorie în parte adevărată, în parte născocită, ca toate istoriile.

Surorile mele – în fața scandalului care izbucnise din plin senin – rămaseră tăcute și nemișcate. Intră Anica, oarba, odată cu nenea Dumitrache, bărbatul ei.

– Taci, Costandino, taci, îi strigă oarba. S-ar putea ca sufletul răposatei să se afle pe aproape. Te vede, te aude și se mâhnește. Nici n-a trecut săptămâna de când a ieșit din trup, și tu...

Nenea Dumitrache fu mai energic.

– Costandino, neică, zise el, Costandino neică, ar fi timpul să-ți iei băieții și să te duci la casa dumitale... Să te duci la casa dumitale...

Costandina își dădu seama c-a întrecut măsura și își muie glasul:

– O să mă duc, Dumitrache, aștept să se lumineze de ziuă...

– Ha-ha-ha! rîse Veve Chiorul. Ha-ha-ha! Așteptați să se lumineze de ziuă! Păi a și început să se lumineze de ziuă. După cât simt eu, nu mai e mult până se luminează de ziuă.

Surorile tatei mai cerură de băut. Mai ceru de băut și Veve Chiorul.

– Atunci, ridică glas soră-mea de lingură, atunci să le mai dați ceva de băut și băieților mei, că doar n-oți vrea să plece de la mort cu stomacurile goale.

După ce spuse acestea, Costandina își trezi piticii. Din greșeală, îl trezi și pe nenea Sorean. Trezindu-se din somn, după ce se frecă la ochi, omul se întinse de câteva ori. La început oasele îi pârâiră, pe urmă îi trosniră puternic. Ceru și el să bea, dacă s-ar putea ceva tare.

– Am pentru toți niște țuică bătrână. Mă duc s-o caut.

Mă luai după ea.

– Mi-e greu să mai îndur. Mă duc să mă mai plimb pe câmp. O să mă întorc după răsăritul soarelui.

– Singur?

– Singur. Alde frate-meu s-au dus în fundul ariei. Poate s-au culcat. Poate au izbutit să și adoarmă.

– Nu cred.

Ieșii tiptil din curte, urcai terasamentul căii ferate și mă așezai în iarbă destul de departe de șine. Trecând, încet sau cu viteză, trenul n-ar fi avut cum să mă lovească, m-ar fi lovit numai dacă eu aș fi vrut să-mi caut moartea. Luna se apropia de scăpătat. Văzduhul se răcorise cu totul. Pe iarba din juru-mi se închegau, rotunde și reci, boabe de rouă. Mi se făcu frig. Ar fi trebuit să mă scol, să mă plimb cu pași mari și repezi, să mă încălzesc. Făcui altceva: mă întinsei de-a lungul potecii, mă așezai pe o parte și-mi pusei mâna sub cap. „Vreau să adorm – îmi spusei în gând – vreau să adorm... să adorm... să ad..." Închisei ochii. Îmi simții pleoapele reci ca de gheață și mă speriai. Gândii: „Au să-mi înghețe ochii. Au să-mi înghețe ochii și-am să încep și eu să orbesc ca dida Evanghelina... Am să încep și eu să orbesc." Îmi arse inima un fier roșu. Mă speriai și sării în sus. Deschisei ochii. Și mă bucurai. *Erau nevătămați.* Văzui cum noaptea se topește încet, cu alte cuvinte cum se apropie zorile. Vecinul nebun, nenea Sandu, se trezise și el, bătea salcâmii cu ciomagul și-i înjura de mama focului.

Am pogorât terasamentul căii ferate. Nebunul m-a văzut, s-a urcat pe gard și m-a întrebat:

– Ce faceți? O așteptați pe dada Măria să învieze? N-o să învieze, să știți.

– Știu. Știu că n-o să învieze, nene Sandule. Morții nu mai înviază.

– Atunci, mă întreabă nebunul, de ce nu vă duceți pe la casele voastre?

– O să ne ducem.

– Dada Măria era bună. Nu o dată mi-a dat să mănânc.

M-a ajuns osteneala. În curtea și în casa noastră e încă lume. Lumina zorilor crește. Nenea Dumitrache mai ține încă în mână un pahar de băutură. Din când în când îl duce la gură, gustă vinul și își linge buzele.

– Vezi dumneata, nebunul de peste drum nu e chiar așa de nebun cum îl cred oamenii.

Îi răspunde Veve Chiorul.

– Mie mi-ar părea bine dacă n-aș fi chiar așa de orb cum mă crede lumea, dacă aș vedea puțin, cât de puțin, *cât de puțin să văd, numai să văd.*

Dada Anica râde de se prăpădește:

– Mă Veve, mă, păi dac-ai vedea n-ai mai fi orb, mă Veve, ai fi om ca toți oamenii.

– Nu mai sunt om ca toți oamenii, tocmai de-aia, că nu văd deloc, deloc, niciun pic nu mai văd, niciun pic.

Bea până la fund paharul Veve Chiorul, până la fund îl bea, după care caută sticla pe masă, cu degetele, o ia și își umple iarăși paharul.

Dada Evanghelina vine iarăși lângă mine.

– Auzi, Zăricuță. Un om orb nu mai e om ca toți oamenii. Auzi ce spune Veve...

– Bineînțeles că nu mai e. Omul orb e orb. Omul sănătos e om sănătos.

– Vreau să fiu om ca toți oamenii, nu vreau să rămân oarbă, Zăricuță. Nu vreau să rămân fără ochi, Zăricuță...

Tac. Toți cei care ne aflăm acolo tăcem. Chiar și mătușa Uche. Tace mătușă-mea Uche, dar roade mai departe pământ ars, și rontăitul care se aude destul de puternic seamănă cu frecușul pietrelor de moară. Pietre de moară sunt măselele mătușii Uche, pietre de moară, nu altceva.

– Am început să orbesc, Zăricuță, nu înțelegi? Am început să orbesc și în curând voi ajunge oarbă buștean... oarbă buștean...

Ce mai viață am și eu! Ce mai viață am! A murit mama... Am venit... Am văzut-o... Moartă am văzut-o... Și pe urmă am

îngropat-o... Pe trupu-i mort năpădiseră furnicile și pe deasupra ei zburau albine când am îngropat-o... Rudele și rubedeniile... Prietenii și cunoscuții... Cunoscuții și necunoscuții... Tata, care uneori își șoptește, alteori își strigă durerea:

– Mărio, Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine, Mărio, Mărio!...

Frate-meu Ion adventistul, mătușa Ciurea și mătușa Uțupăr cu Laurențal ei, mătușă-mea Agopa și celelalte cinci, șase sau șapte surori ale tatei și acum sora mai mare – chiar cea mai mare dintre surorile mele – dida Evanghelina, cu vorbele ei obsedante:

– Am început să orbesc, Zăricuță, în curând o să rămân oarbă buștean, Zăricuță...

Și dada Anica oarba, și nenea Dumitrache, și Veve Chiorul... Câți și mai câți! Câte și mai câte! Niciodată casa noastră nu văzuse atâta lume și încă atât de felurită, de la Costandina și gemenii ei pitici, până la mătușă-mea Uțupăr, până la mătușă-mea Agopa și la această mătușă Uche care numai când doarme nu rontăie în gură gloduri de pământ ars... *Gloduri de pământ ars.*

Nu vreun fericit botez ne adunase și nici vreo frumoasă nuntă, ci *moartea mamei.* Mama murise! Pentru fiece mamă vine o zi în care moare. Mama murise, dar noi ne adunasem s-o vedem moartă – pentru cea din urmă oară – s-o vedem moartă, s-o plângem, s-o jelim și apoi s-o ducem la cimitir și s-o îngropăm.

Trei zile sunaseră clopotele pentru mama. Acum sunau iarăși pentru alt mort. Acum sunau pentru moșneagul care fusese omorât de nepotu-său, că *mânca prea mult, nu mai era în stare să muncească și nu mai murea.*

Mă zăpăcisem cu totul. Nu mai știam prea bine ce se întâmplă cu mine și ce se întâmplă cu ceilalți. Vorbisem ori nu vorbisem cu nebunul? Mă certasem ori nu mă certasem cu dada Costandina și cu piticii ei? Cu nebunul vorbisem. Cu dada Costandina nu mă certasem. Și nici cu piticii ei nu mă certasem.

Stam lungit pe terasamentul liniei ferate. În jurul meu iarbă, fire de iarbă pe care se închegau, reci și rotunde, boabe de rouă. Se apropiau zorile. Mi se făcuse frig.

Da, da... Mi se făcuse frig. Îmi înghețaseră oasele. *Noroc că nu-mi înghețaseră ochii!*

Vedeam cerul. Vedeam cum se destramă și se risipește noaptea. Vedeam cum se sting și se topesc stelele. Vedeam...

Se așeză aproape de mine o bufniță, una din cele cinci, șase sau șapte bufnițe care își aveau cuibul în turla bisericii de lemn din mijlocul cimitirului. Bufnița se asemuie cu una din cele cinci, șase sau șapte surori ale tatei. Fui gata să mă sperii și să sar în sus și, în același timp, să mă mir de ea cât este de ochioasă. Întinse spre mine o aripă și-mi grăi:

– Te-ai întrebat de atâtea ori, Zăricuță, și de multe ori i-ai întrebat și pe alții, de ce noi, bufnițele, avem ochii mari.

– Da, îi spusei fără să mă mir deloc că-mi vorbea ca un om, este adevărat. M-am întrebat și pe mine și i-am întrebat și pe alții. N-am căpătat niciun răspuns, așa că nici acum nu știu.

– Și ai vrea să afli, Zăricuță?

– Aș vrea, dar nu de la tine.

– De ce?

– Pentru că... începui să mă bâlbâi. Pentru că tu... tu semeni la față și la glas cu mătușă-mea Guga.

– Și n-o iubești deloc pe mătușă-ta Guga?

– Ba o iubesc și nu prea. Când eram mic, m-am umflat în gât și-am făcut bubă. Mi-a spart buba cu degetul și mi-a dat să beau gaz.

Bufnița râse. Râse mult, mult, credeam că nu se mai satură de râs, însă, după ce se sătură totuși, spuse:

– Le încurci, Zăricuță, ești tare ostenit și-ai început să le încurci.

Protestai vehement. Bufnița nu se sperie de protestele mele. Vorbi mai departe:

– Baba Petria ți-a dat cu degetul în gât ca să-ți spargă buba și tot ea te-a silit să bei gaz, o lingură, două linguri, trei linguri, sau câte ți-o fi dat. Vezi? Nici eu nu-mi aduc aminte prea bine.

– A trecut mult de atunci.

Bufnița râse iarăși. Râse, râse de credeam că nu mai isprăvește de râs. Isprăvi. Și cum isprăvi, se aruncă la vorbă:

– Nu chiar așa de mult cum ți se pare. Stai să mă gândesc.

Închise ochii. Când se gândesc la ceva, bufnițele închid ochii. Tot așa fac și unii oameni. Și se gândi. Se gândi. Când îi deschise larg, spuse:

– De atunci și până acum au trecut *treizeci și trei de clipe*.

Acum îmi veni mie rândul să râd. Și râsei, râsei până mă săturai de râs. Și după ce băgai de seamă că m-am săturat până în gât de râs, zisei:

– Poate ai vrut să spui *treizeci și trei de ani*.

– Totuna! grăi bufnița. Totuna. Clipe, ani, secole, milenii, tot una... Tot una!...

Se întristă bufnița. Mă întristai și eu. Tăcurăm. Tăcurăm. Spusei, mai mult ca să alung tăcerea decât pentru altceva:

– Ai luat-o razna. Parcă vorbeam despre ochi.

– Da, recunoscu bufnița, chiar despre ochi vorbeam. Mă întrebai cum văd eu lumea, cu ochii mei de bufniță, mari și rotunzi. Mai stărui să afli?

– Stărui, cum să nu stărui?!

– Atunci uită-te în ochii mei fără să clipești.

Râsei din nou, de astă dată cu hohote.

– Vrei să mă hipnotizezi. Nu se prinde. Au mai încercat și alții.

– Nu poate fi vorba de hipnotizare...

Vorbind, bufnița îmi prinse ochii. Încercai să clipesc. Nu izbutii. Bufnița se apropie de mine. „Am s-o las să mi se urce pe piept, îmi spusei în gând, am s-o prind și-am să-i smulg penele aripilor, să nu mai zboare."

Bufnița râse:

– Ți-am auzit gândul, nu mă tem de tine, nu mai ești în stare să faci nicio mișcare.

Vrusei s-o alung. Mâna îmi rămase nemișcată. Nemișcate îmi rămaseră și picioarele. N-aveam ce face. Trebuia să mă împac cu soarta.

Bufnița sări în iarbă, veni și se așeză în dreptul capului meu. Mă privi... mă privi... Și dintr-odată mă pocni în frunte ușor, deasupra sprâncenii din dreapta. Ochiul îmi sări din cap și, cum era rotund întocmai ca o bilă, se rostogoli în iarbă.

– Nu te speria, îmi spuse bufnița, am să-ți împrumut pentru câteva clipe un ochi de-al meu.

Ridică gheara, își scoase ochiul drept din cap și-l așeză ușor în locul ochiului meu din iarbă, care ne privea cu multă mirare, când pe mine, când pe ea. „Nu văd nimic, gândii, acum chiar că nu mai văd nimic, nici cu ochiul meu, nici cu al bufniței."

– Așteaptă, zise cu glas tare bufnița, așteaptă, nu te grăbi.

Zbură în aria nebunului și se întoarse cu o frunză de măr în gheare. Îmi acoperi cu frunza de măr ochiul zdravăn și dintr-odată văzduhul se lumină. Lumina care mă înconjura acum din toate părțile nu era lumină de zori de zi și nici lumină de amurg nu era. Nu era lumină de amiază și nici de chindie. Bătea lumina aceasta când în galben, când în albastru, când în roșu și era limpede, limpede, grozav de limpede.

– Uită-te spre casa voastră, îmi zise bufnița.

– Dar cum să mă uit, de vreme ce nu mai sunt stăpân pe mișcările mele?

– Ba ești.

Întorsei capul și mă uitai spre casa noastră și văzui plutind pe deasupra ei nenumărate rânduri de oameni. Erau bărbați și femei în rândurile acelea și erau copii. Fără îndoială că pe obrazul meu se scrisese o mare mirare, pentru că bufnița începu să râdă. Și râse, râse până se sătură de râs și, după ce se sătură de râs, mă întrebă:

– Știi cine sunt oamenii aceia?

– Nu, răspunsei, nu știu. Poate că acolo sunt sute de oameni. N-am cum să-i cunosc.

Bufnița se apucă iarăși de râs.

– Câteva sute ai zis? Ia uită-te mai bine!

Mă uitai mai bine. Lăsai nasul în jos.

– Câteva mii.

– Și tot nu-ți dai seama cine sunt?

– Nu. Nu-mi dau seama.

– Sunt înaintașii tăi.

– Adică sufletele înaintașilor mei.

– Suflete, dacă vrei să le numești așa.

Cu ochiul bufniței plantat în scobitura ochiului meu drept privii și mai adânc decât înainte. Îl deslușii, după barba lui lungă și galbenă, pe bunicul de la Cârlomanu și, alături de el, o deslușii și pe aspra-mi bunică. Se țineau de mână, întocmai cum se țin copiii, și pluteau prin văzduh lin ca pe o străvezie și liniștită mare. Căutai să-l deslușesc și pe celălalt bunic, dinspre tată, cu care unii pretindeau că m-aș fi asemuind, și nu izbutii. În schimb dădui peste mama. Plutea pe deasupra tuturor acelor rânduri de oameni, în brațe îl purta pe Alexe și pe umăr o purta pe Rada. Ridicai glasul și o strigai:

– Mamă... Mamă... Uită-te și la mine, mamă...

Nu știu dacă mama mă auzi ori nu mă auzi. Dintr-odată rândurile de oameni se învârtejiră, se amestecară și se topiră unul într-altul până alcătuiră un nor alburiu care veni și se așeză deasupra mea. Întinsei mâna să-l ating. Norul, de teamă, se depărtă, se destrămă, pieri.

– Trezește-te, Zăricuță, vine trenul și te omoară. Zăricuță...

Auzii cuvintele soră-mi Elisabeta ca venind foarte de departe, dar le auzii și îngânai:

– Cum adică? De ce să mă omoare pe mine trenul?

– Pentru că te-ai culcat pe linie și-ai adormit pe linie, Zăricuță.

Soră-mea mă apucă de mâini, mă trase și-mi făcu vânt. Mă rostogolii după terasament și-o sumedenie de mărăcini îmi răniră și-mi sângerară fața. Trenul de cinci dimineața trecu alergând nebunește spre gară. Locomotiva fluiera și arunca pe coș suluri groase de fum negru.

– Ai dormit acolo, pe iarbă, aproape două ore. Nu ți-a înghețat spinarea?

– Ba mi-a înghețat.

Veni, se așeză la spatele meu și începu să mă lovească cu pumnii. Mă bătu zdravăn – noroc că nu avea pumnii prea mari – mă bătu până mă încălzi. Văzând că sunt încă amețit de somn, mă prinse de braț:

– Hai acasă.

Mă gândii la neamurile care, de la moartea mamei, ne umpleau casa.

– Au plecat?

– Unii au plecat. Alții au rămas.

Nenea Sorean dormea și sforăia pe prispă. În apropierea lui, făcuți covrig, dormeau și sforăiau în somn și piticii Costandinei. Îmi aruncai ochii și în căruța Uțupăroaicei. Mătușă-mea dormea cu obrazul lipit de pieptul păros și aproape gol al lui Laurenț Piele. Soră-mea, uitându-se și ea la mătușă-mea Uțupăr și la Laurenț al ei, spuse:

– Aici e la mijloc amor, nu glumă, vechi de aproape o sută de ani.

Replica lui Laurenț se auzi îndată:

– Și, mă rog, de ce n-ar fi?

Acum soră-mea Elisabeta râse de-a binelea și odată cu ea râsei și eu.

– Cum, nene Laurenț, nu dormi?

– Nu, răspunse omul, or fi vreo două-trei ceasuri de când m-am trezit, însă am rămas ca un pietroi, nemișcat, ca să n-o trezesc pe dumneaei.

– Am visat că o bufniță mi-a scos un ochi, îi spusei soră-mi.

– Pe mama n-ai visat-o?

– Ba am visat-o și pe mama.

– Să nu ți se pară că visurile nu sunt la locul lor. Totdeauna când moare un om într-o casă, ceilalți care au rămas în viață îl visează din când în când, uneori îl visează noapte de noapte.

Mă duse soră-mea Elisabeta în bucătăria din curte, o căsuță cu pereți de chirpici, cu două odăi. Într-una se afla soba de gătit, într-alta un pat larg în care, la nevoie, puteau să doarmă trei-patru oameni deodată. Peste scândurile groase era întinsă o velință veche. Lângă perete, două căpătâie umplute cu paie.

– Aici o să se culce tata începând de diseară.

– Și în odaia aceea... În odaia aceea în care a murit mama...

– Acolo... Deocamdată acolo n-o să se culce nimeni... Mai târziu... Mai târziu poate o să mă culc eu acolo.

– Cu Sămânță?

– Nu, singură... tu, Zăricuță... Așa mi s-a urât cu omul ăsta... Așa mi s-a urât, că-mi vine să-mi iau lumea în cap...

– Te bate?

– Dacă mă bate! Dacă mă bate, e puțin spus. Cum se îmbată, cum mă bate și mă alungă afară din casă.

– Și... se îmbată des cumnatu-meu?

– Aproape în fiecare seară...

– Ai avut și tu un noroc!...

– Păi să știi că am avut! Dida Evanghelina rămâne oarbă și știi din ce cauză? O bătea Alviță. Numai în cap îi dădea cu pumnii... Numai în cap. Iar biata Stela... Ce să mai vorbim de biata Stela! Fochistul ei... Florică al ei...

– Și dida Rița?

– Anghel nu se atinge de ea. În privința bătăii... În privința bătăii e singura dintre noi pe care n-a bătut-o bărbatul...

Costandina stă în prag. Cine știe de câtă vreme stă soră-mea de lingură și ascultă ce vorbim. La spatele ei, gemenii pitici.

– Vorbiți de bărbați! E-he-he! Femeia care nu l-a cunoscut pe Digă al meu nu știe ce-nseamnă bărbatul. Digă!... Digă al meu! Mă bătea de mă snopea. Mă bătea până mă făcea zob. Și pe urmă mă iubea... mă iubea... „Dă-mi, fă, sufletul să ți-l sorb, îmi zicea, dă-mi sufletul să ți-l sorb." Îi dam gura. Și Digă mi-o mușca... mi-o mușca...

Soră-mea Elisabeta n-o iartă:

– Și piticii ăia – doi sau trei, că numai tu știi câți au fost – și ei ți-au cerut sufletul să ți-l soarbă?

– Nu, zice Costandina râzând, dragii de ei, nu, ei nu mi-au cerut sufletul. Altceva mi-au cerut. Și eu... Eu le-am dat ce mi-au cerut. Și așa au venit pe lume gemenii mei...

Piticii râd. Noe spune:

– Mamă, mi-e foame.

Și numaidecât Nae spune și el:

– Mamă, și mie mi-e foame.

Soră-mea Elisabeta m-a adus la bucătărie ca să-mi dea ceva cald să mănânc, să mai prind puteri. Pe plita de metal dă în clocot o oală cu lapte. Soră-mea o trage deoparte. Îi spune Costandinei:

– Du-te în cealaltă casă și caută în tindă. A mai rămas de aseară câțiva colaci, ceva brânză și-o sticlă de vin. Dă-le *mititeilor* să mănânce și să bea.

Costandina pleacă. După ea, cu pași mărunți, pleacă și piticii. Unul din ei întoarce capul și-i spune soră-mi:

– Chiar dacă m-ai fi rugat, noi n-am fi băut lapte. Nouă nu ne place laptele... Nouă ne place băutura tare...

Nu-i mai ia soră-mea în seamă. Zice către mine:

– Cu ăștia, dacă te pui, n-o mai isprăvești. O țin matu-gaia...

Caută soră-mea pe poliță o strachină și o lingură de lemn, le ia și le spală. Pe aceeași poliță găsește înfășurată într-un șervet îndoit o bucată de mămăligă rece. Pune masa rotundă într-un colț al bucătăriei și lângă ea un scăunaș scund cu trei picioare.

– Așază-te, îmi spune, așază-te la masă, Zăricuță, și mănâncă.

Umple strachina cu lapte fierbinte, pune în strachină mămăliga, o terciuiește cu lingura de lemn.

Sunt ani de când n-am mai mâncat lapte fierbinte cu mămăligă din strachină de pământ ars, cu lingură de lemn! Mănânc – și cu ce poftă! – acum. Golesc strachina. Soră-mea Elisabeta mă întreabă:

– Mai vrei?

– Da. Mai vreau.

Scaunul pe care stau e scund, masa la care mănânc e măruntă, pereții bucătăriei în care mă aflu sunt strâmbi, de chirpici, coșcoviți. Un cățel scurt, gras, rotofei aproape, intră. Dă din coadă, vine la mine și-mi miroase picioarele.

– Îl cheamă Bondoc, îmi spune soră-mea, și are numai trei luni.

Mănânc mai departe. Pe urmă, mă apuc să mângâi cățelul pe spinare. Soră-mea Elisabeta, care s-a ținut bine tot timpul zilelor acestea, se uită când la mine, când la cățel și deodată se lasă învinsă de plâns. Plânge încet, liniștit, cu lacrimi mari. Lacrimile nu și le șterge, le lasă să se spargă și să-i curgă pe obraz.

– A murit mama, spune, am spălat-o, am gătit-o, am îngropat-o și acum am început s-o uităm. Spune-mi tu, Zăricuță, spune-mi *ce este uitarea*?

Îmi veni să zâmbesc și chiar zâmbii.

– Cineva m-a întrebat odată ce este *fericirea*, și acum tu mă întrebi ce este *uitarea*. N-am știut ce să răspund atunci și nu știu ce să-ți răspund nici ție.

Cățelul pe care soră-mea l-a numit Bondoc îmi miroase mai departe picioarele și dă, vesel, din coadă. Cât a fost mare forfotă la noi în curte și în casă, a stat ascuns. Nu puțini sunt oamenii care, atunci când văd un cățel, simt plăcere dacă îi dau pe neașteptate cu vârful pantofului o lovitură în burtă. Cățelul se rostogolește, chelălăie, omul râde.

Îl mângâi pe Bondoc pe spinare. Cățelul se gudură mai departe, dă din coadă, îmi lasă pantofii în pace și se apucă să-mi lângă mâinile.

Soră-mea plânge... plânge...

– Dacă aș putea să uit cum mă bate Sămânță... Dacă aș putea să uit, atunci... atunci l-aș iubi cum l-am iubit când eram tânără. Tu, nene, îți mai aduci tu aminte ce frumoasă eram eu când nu mă părăsise tinerețea?

– Îmi aduc aminte, dar de ce te tângui? Ești încă tânără, și frumusețea nu ți-ai pierdut-o...

Bondoc îmi linge mâinile, se gudură. Ochii îi licăresc veseli în cap, numai că nu râde, numai că nu vorbește.

– Știi, îi spun soră-mi Elisabeta, am vorbit c-o bufniță.

– În vis?

– Altfel cum?

– În vis vorbesc nu numai oamenii, vorbesc și păsările, vorbesc și animalele. O dată – nu, nu o dată, chiar de mai multe ori – am visat că mă aflam într-o pădure adâncă. Auzeam, tu, cum vorbeau copacii între ei, cum vorbeau între ele florile, firele de iarbă. Poate că vorbesc și de-adevăratelea, nu numai în vis... Ce știm noi?...

Soră-mea ar dori ca noi, oamenii, să știm mai mult. Dar cine n-ar dori? Știm puțin, ne lovim unul de altul, ne dușmănim, ne urâm, ne dorim pieirea, iar moartea... moartea ne pândește pe toți, râde de noi și ne răpește vieții unul câte unul, tocmai când ne așteptăm mai puțin, sau tocmai când nu ne așteptăm deloc.

Veve:

– Simt că a venit dimineața și că soarele s-a înălțat de-o suliță. Aerul a început să se încălzească. Ziua o să fie senină.

– Ba n-o să fie, spune dada Anica oarba, nevasta lui nenea Dumitrache. Mă dor genunchii. Spre seară o să plouă. Totdeauna, dacă dimineața mă dor genunchii, spre seară plouă. Simt chiar că a început să se înnoureze.

Mă uit spre cer. Într-adevăr, în partea de miazănoapte a cerului, se înnourează. Norii se adună, se strâng, se îndeasă unii într-alții și se înnegresc.

Ies în curte și mă așez pe un scaun lângă ceilalți, sub duzi. Vine dinspre câmpul de dincolo de terasamentul căii ferate o pală aspră de vânt. Se aude un tunet prelung. Duzii, salcâmii, salcia de la poartă se clatină. Dude albe, grase, dulci ca mierea, mai dulci decât mierea, și dude albastre, aproape negre, acrișoare, se prăvălesc asupra noastră ca o adevărată ploaie. De teamă să nu ne păteze hainele și cămășile, intrăm în casă. Tunetele se aud din ce în ce mai prelungi și mai puternice. Mai repede de cum m-aș fi așteptat, cerul brăzdat de fulgere s-a acoperit cu nori groși, soarele s-a ascuns dincolo de ei și o ploaie nemaipomenit de sălbatică s-a apucat să se verse asupra satului. Fulgerele și tunetele se întețesc, ploaia curge de sus tot mai deasă și de la o clipă la alta pare a se schimba într-un adevărat potop.

– Să ne dai ceva să bem, îi spune mătușă-mea Uțupăr soră-mi Elisabeta, care, după moartea mamei, a rămas stăpâna casei.

– Și, dacă s-ar putea, și ceva de mâncat, pentru că băutura pe stomacul gol nu merge, adaugă nenea Laurențiu Piele, măruntul și bătrânul amurez al mătușii Uțupăr.

– Iar ni s-a făcut foame, șoptește mătușa Agopa, iar ni s-a făcut foame.

– Așa e la mort, o întregește mătușă-mea Bâca, mama lui nenea Paraschiv care a murit în război, așa e la mort. Plângi, jelești, te vaiți. Și mereu ți se face foame. Iar dacă ți se face foame, trebuie să mănânci... Trebuie să mănânci... *Dacă nu mănânci și nu bei, mori.* Vrea careva dintre noi să moară? Nimeni... Nimeni...

Veve Orbul râde. Și odată cu el râde și Anica, oarba.

– Nici eu, că sunt orb, și nu vreau să mor, darmite omul fără beteșug...

Grozav de bine le-a pregătit pe toate soră-mea Elisabeta și cumnatu-meu Sămânță. Se mai găsește în casă mâncare, se mai găsește și băutură.

Toți cei care n-au plecat încă pe la casele lor beau și mănâncă. Bea și mănâncă și Costandina. Beau și mănâncă și piticii Costandinei. Frate-meu Ion adventistul mănâncă numai. De băut, bea apă de la fântână. Soră-mea Elisabeta are grijă și de mine. Îmi mai aduce încă o cană de lapte fierbinte. Mă mir. Vacă n-are. Caprele i le-a furat și i le-a mâncat Bicoi. De unde are ea atâta lapte, aproape doi litri? O întreb și-mi răspunde râzând, cu acel râs al omului care și-a îngropat de curând pe cineva din familie:

– Nici nu-ți închipui! De la Filimona. A venit în zori, când te plimbai tu prin arie. „Ține laptele. Știi tu pentru cine. Am muls caprele, pe amândouă le-am muls. Și tot laptele pe care l-am muls de la capre ți l-am adus ție. Pentru el. Nici măcar un piculeț n-am păstrat pentru ai mei. Auzi? Nici măcar un piculeț."

Iarăși râde soră-mea, cu același râs de adineauri râde. Și râsul acesta mă omoară parcă.

– Filimona... Filimona tot te mai iubește...

– Nu vreau să vorbim acum de Filimona...

Soră-mea se întristează adânc.

– Dar despre ce-ai vrea să vorbim? Despre mama? Mama a murit. A murit și-am îngropat-o. Să vorbim despre ea mai târziu, *după ce vom fi început s-o uităm*...

S-o uităm! S-o uităm pe mama! Pe mama care ne-a născut, ne-a crescut, pe mama a cărei inimă a bătut cu îngrijorare pentru viața fiecăruia dintre noi. Acum ea nu mai are viață. Pentru fiece om vine o clipă când nu mai are viață... Când nu mai are viață!...

Mama a murit și noi trebuie s-o uităm.

– Ce este uitarea, Zăricuță?

Piticii beau, nenea Sorean bea, mătușa Uțupăr și Laurențiu al ei beau, bea mătușă-mea Ciurea și beau și celelalte cinci, șase sau șapte surori ale tatei. Costandina nu se lasă nici ea mai prejos. Ploaia se prăvălește asupra casei noastre, asupra satului, asupra câmpului care împrejmuie satul.

– Așa o fi plouat și la potop.

– Poate.

– Ha-ha, râde Veve Orbul, ha-ha-ha! La potop a plouat, nu glumă! A plouat, nu glumă.

Cățelul Bondoc năvălește peste noi. A rămas un timp afară să-l spele ploaia. L-a spălat ploaia, i s-a făcut frig. Se apropie de vatră. Știe că uneori, acolo, fâlfâie un fel de aripi roșii care îl încălzesc. Poate focul e un cocoș cu aripi mari, cu trup de fum și cu picioare de jar. Cocoșul de foc se zbate, dă din aripi, se sucește și se răsucește, dar nu zboară. Tălpile lui sunt lipite de vatră.

– Bărbatu-meu, Păune Vacă, de când era băiatul nostru plecat la război, se văita în fiecare seară: „Nevastă, nevastă, o mai fi trăind băiatul nostru?" „Trăiește, cum să nu trăiască, nu mi s-a făcut niciun semn, nu mi s-a bătut ochiul drept, că la mine ochiul drept e cu pagubă, și nici mâncând struguri nu m-am visat."

Mă uit la mătușă-mea Uche cam mirat.

– A... zice, ai uitat! Când visezi că mănânci struguri ți se întâmplă o nenorocire. Boabele de struguri sunt lacrimi, lacrimi mari și adevărate, Zăricuță...

– N-am uitat nimic, mătușă Uche.

Mănâncă mai departe pământ ars. Ronțăie... Ronțăie... Soră-mea Evanghelina s-a aciuat într-un colț, soră-mea Rița într-altul.

– De ce mi-o fi murit mie fata? Ce-a avut moartea cu fata mea? Și Dumnezeu ce-o fi avut cu fata mea, tocmai cu fata mea? Mi-a luat fata și nu mi-a dat alta. Și bărbatu-meu, Anghel, a venit bolnav din război. Bolnav a venit și bolnav a rămas, gâfâie, abia își târăște picioarele, nu e nici viu, nu e nici mort... Cine-o să muncească pentru noi? Cu ce-o să trăim noi? Băieții sunt toți micuți....

– Dar Stela?... Stela cum o să trăiască?...

Rudele, rubedeniile, cunoscuții care încă n-au plecat pe la casele lor mănâncă, beau, pe urmă iarăși mănâncă, iarăși beau și iarăși mănâncă.

Tata, pe care îl uitasem, intră în casă ud leoarcă. Se scutură de apă. Dar parcă poate să se scuture? Tremură tot.

– Închipuiți-vă! Am adormit în curte, în iarbă, nu m-au trezit tunetele, nu m-au trezit trăsnetele și nici ploaia. M-a trezit Bondoc.

Se gudură cățelul în prag și încearcă și el, tot atât de zadarnic, ca și tata, să se scuture de apă.

Umblă soră-mea Elisabeta în lacră, scoate niște straie ale cumnatului Sămânță, i le dă tatei:

– Intră în odaia de dincolo, unde a murit mama, și schimbă-te...

– Cum o să intru eu *acolo*, tocmai *acolo*?

Îi dă soră-mi straiele uscate.

– Păstrează-le. Sunt ale lui Sămânță.

Afară plouă. Plouă năprasnic. Tună. Fulgeră. Trăsnește. Se cutremură văzduhul și se cutremură și pământul. Plouă năprasnic. Pe drumul de lângă casa noastră curge un adevărat râu. Tata iese pe prispă. Găsește un braț de lemne uscate. Se duce cu ele în tindă, unde ne aflăm toți, le așază pe vatră, le stropește cu o lingură de gaz, le dă foc. Flăcările se înalță și se zbat roșii-gălbui. Se așază pe un scăunaș lângă foc, își usucă mâinile, picioarele și, încetul cu încetul, își usucă straiele. Lângă el își usucă blana Bondoc. Fumul urcă, iese pe coș și, odată aflat afară, se destramă, se topește și se pierde în ploaia care devine din ce în ce mai aprigă, mai năprasnică. Așezați între apa care mustește sub ei și cea adusă de ploaie, morții din cimitirul nostru de la Omida – de pe lunga, îngusta și săraca Vale a Călmățuiului – își dorm nemișcați somnul lor fără sfârșit... fără sfârșit... Viața are început, are sfârșit. Somnul adus de moarte are și el început, dar sfârșit n-are... *Sfârșit nu are...*

Tata uită că mai suntem și noi pe acolo. Se crede singur. Singur cu focul. Se uită la flăcările lui care bat când în galben, când în albastru și șoptește simplu, de parcă ar spune o rugăciune:

– Mărio, Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine, Mărio, Mărio!...

Toți îi auzim vorbele. Toți ne gândim la mama. La mama care a murit, pe care am îngropat-o la cimitir și al cărei trup este acum

înecat în apa care curge pe sub sicriul ei şi care s-a făcut una cu ploaia pătrunsă în pământ.

– Mărio, Mărio...

Cădem într-o tăcere adâncă. Şi dintr-odată ne podideşte plânsul.

– Mărio, Mărio!... Ce mult te-am iubit eu pe tine, Mărio... Mărio!...

Focul îşi pâlpâie mai departe aripile, care aci bat în galben, aci în roşu. Îl privim. Şi tuturor ni se pare că focul seamănă cu un cocoş.

Îşi zbate aripile cocoşul, vrea să zboare, dar tălpile lui de jar sunt lipite de vatră. Şi nu poate zbura... Nu poate zbura...

REFERINŢE CRITICE

Referințe critice

Drumul în viață al lui Darie, personaj care reapare maturizat și sub alt nume în acest roman al lui Zaharia Stancu, este marcat aproape la fiecare pas de confruntări decisive. Eroul învinge întotdeauna, sau, mai exact, nu este învins niciodată. Atributul definitoriu, care se potrivește cel mai bine, este de aceea nu cel de *învingător*, ci de *invincibil*. În vegetația aspră a realismului lui Zaharia Stancu el răsare ca un personaj de basm, ce trece neatins prin vâlvătăile atâtor primejdii. Vigilent ca o sălbăticiune, personajul intră la cel mai mic foșnet în alertă și se repliază într-un gest defensiv. Psihanaliza lui Darie ar putea revela o fobie a tangenței, aproape feciorelnică.

În romanul *Ce mult te-am iubit*, invincibilitatea personajului este pentru întâia oară profund umilită. Până acum lupta se desfășura în condiții de aproximativă egalitate, oricine ar fi fost adversarul: o târâtoare, un patruped, un biped. Regulile ei erau, ce-i drept, necruțătoare și nu prevedeau niciun moment de relaxare: un nou atac putea surveni oricând. Dar cel puțin forțele nu erau disproporționate. De data aceasta, superioritatea dușmanului – invizibil, imprevizibil – este zdrobitoare. Desigur, personajul își păstrează și aici duritatea, dar aproape ca pe-un automatism, se repede și încearcă să muște, dar dă mereu în gol. Acest dușman este moartea, care pregătește pentru fiecare om „de pe lunga, îngusta, săraca Vale a Călmățuiului", câte o botniță ce încleștează chipul și mai cumplit decât cele ale boierului avar de pe vremuri. Moartea – resimțită acum mai acut ca oricând – pune în discuție întreaga filosofie practică a personajului, energetismul, activismul, capacitatea sa de ripostă. În acest roman, dezarmat, Darie se reculege. El are revelația marilor cicluri, a timpului care trece, a morții și a destrămării omului, a uitării implacabile. Dacă ar fi acum atacat, Darie nu s-ar putea apăra și ar fi învins. El știe acest lucru, dar un sentiment nou, nemaicunoscut, paralizant, de relativitate și zădărnicie, îl determină să se lase descoperit și să-și riște făptura, pe care o proteja până acum cu decizia și promptitudinea unui animal tânăr, agresiv și plin de vitalitate. Atenția sa, concentrată până nu de mult pe un perimetru redus, distribuită de jur-împrejur într-o pândă calmă, de deconspirare a agresorilor, este absorbită acum violent într-o revelație cumplită. Desigur, eroul lui Zaharia Stancu își va veni din nou în

fire şi, înarmat cu armele cu care l-a înzestrat natura, îşi va croi mai departe un drum în viaţă, luptând cu oamenii şi cu rânduielile nedrepte, răspunzând cu lovituri la lovituri. Dar acum, acum i-a murit mama... Înmormântarea ei, filmată cu încetinitorul, încăpăţânat, aproape metru cu metru, formează linia directoare a acestei cărţi punctată de episoade remarcabile. Unul, îndeosebi, nu se va putea uita uşor, şi anume cel al furnicilor care pătrund în sicriul încă neîngropat şi urcă în şiruri negre pe cadavru. Această absurdă devansare a procesului de disoluţie, această nerăbdare a implacabilului, zelul indecent al acestor agenţi ai dezagregării, care se grăbesc să înceapă în plină lumină a soarelui distrugătoarea lor lucrare menită să se desfăşoare în subterana unui mormânt concentrează într-o singură scenă tema fundamentală a cărţii, cântată pe coarda cea mai de jos: „Furnicile ies tot mai mult la iveală, par tot mai multe, un adevărat furnicar. Unele îi pătrund mamei în urechi, altele încearcă să i se vâre pe sub pleoape, în nări, în gură, pe la colţurile buzelor, care au înnegrit de tot."

Ce mult te-am iubit este un roman scris în refrene. Toate personajele mai importante şi-l au pe-al lor (eroul-povestitor, tatăl, Evanghelina, Costandina etc.), pe care-l clamează cu obstinaţia specifică durerii. Valoarea repetiţiei, caracteristică întregii proze a lui Zaharia Stancu, creşte aici şi ea exprimă, în general vorbind, pe de o parte caracterul obsedant al lumii terifiante în care personajele trăiesc, pe de alta, tenacitatea eroului care o înfruntă. Când la toate racilele sociale ale existenţei se adaugă şi aceea a morţii, repetiţiile obsedante ale personajelor ating frecvenţe aproape demenţiale. Căci plecarea mamei trage în această carte după sine şi alte personaje. Destinele lor converg spre moarte. Orbirea progresivă a Evanghelinei este o uvertură a morţii, obiceiul mătuşii Uche de a mânca bulgări de pământ ars reprezintă şi el, în încercarea inconştientă pe care o semnifică, de adaptare anticipată, ca să spunem astfel, la regimul alimentar al eternităţii, o prefigurare a morţii. Trupul tatălui capătă deja ceva din caracterul inert al cadavrului: tunetele şi şiroaiele de ploaie care cad peste el, adormit în grădină, nu-l pot trezi. Cu o ploaie „aprigă, năprasnică", se şi termină volumul, o ploaie care cade ca o cortină peste drama familiei, care întinereşte şi fertilizează pământul, dar în acelaşi timp se infiltrează printre crăpăturile mormântului proaspăt până la trupul mamei. Semnalul disoluţiei a fost dat.

Moartea mamei provoacă în personajul principal o teamă cumplită, legată nu de propria sa dispariţie, ci de *uitare*. Refrenul din *Desculţ* revine, aşadar, şi aici, dar cu o altă semnificaţie. Atunci, eroul trebuia să nu uite pentru a putea urî, acum trebuie să nu uite pentru a putea iubi. Şi Darie strânge din nou pumnii: el ştie că se află în faţa unei noi încercări, a celei mai grele.

Valeriu CRISTEA, „Ce mult te-am iubit" [1968]; reprodus în Valeriu Cristea, *Interpretări critice*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1970, pp. 38-40

Ce mult te-am iubit este un bocet „cu vorbe" de o sobrietate rară. Cele aproape trei sute de pagini nu fac altceva decât să relateze o înmormântare. Epica se reduce doar la atât. Interesul stă în analiză, în redimensionarea prin regie şi contrapunct. S-a spus că interesul prozei lui Zaharia Stancu este în mare măsură etnografic. Este adevărat că etnograficul nu lipseşte, dar interesul nu stă aici. În *Ce mult te-am iubit* asistăm îndelung la un ceremonial mortuar şi s-ar putea spune că suntem plasaţi în etnografie şi pitoresc. Eroare! Nici etnograficul în formele sale violente, nici pitorescul nu sunt prezente. Ceea ce urmăreşte autorul e dimensiunea morţii, semnificaţia morţii pentru oameni. *Ce mult te-am iubit* este mai mult o carte de meditaţie asupra morţii, o carte în care se oferă pretextele, indicii acestei meditaţii. O banală înmormântare rurală capătă, în relatarea prozatorului, dure proporţii baladeşti.

Antilirismul literaturii lui Zaharia Stancu nu se dezminte. Desenul e aspru, comentariile lucide, amare, seci, lirismul înalt, curăţat de sentimentalism. Totul este redimensionat, privit cu un ochi aspru, lucid, interogativ, dar înţelegător. S-ar putea ca în manualele de şcoală această carte să intre ca prototip al literaturii dragostei filiale. Ceea ce nu e inexact, dar ar falsifica complexitatea scrierii. Prozatorul descrie înmormântarea, nu ca spectator, ci ca participant, dinăuntru. Ceea ce se urmăreşte este dramatica şi rituala lentoare a acestor spectacole, forţa lor obsesivă. [...]

Proza lui Zaharia Stancu e obsedată de capacitatea memorială. Personajul său supravieţuieşte mereu pentru a înmagazina şi „a şti". Acesta este întotdeauna un om care „nu trebuia să uite". În mai toate cărţile sale, eroii suferă de luciditate, altfel spus, de o prea mare încărcătură documentar-afectivă a memoriei. Din cauza asta, şi dorinţa de a uita, ca singură posibilitate a odihnei. Nu sunt ţinute minte fapte izolate, ci fapte ce se pot asambla unui întreg, ce se pot explica unele din altele, ce pot revela un destin. Personajele prozatorului fac eforturi de a înţelege sensul existenţei şi de a-şi găsi destinul. Proza lui e antropologică, în primul rând, şi de aici confuzia cu etnograficul pe care antropologicul îl include. Se suferă

de prea multă ținere de minte, de o acumulare de fapte ce nu se ordonează încă întotdeauna într-un destin clar. Mântuirea nu poate fi decât uitarea, pe care eroii săi o cer mereu, uitare care uneori poate să însemne și moartea. De aceea, trebuie căutate începuturile și întrezărit sfârșitul. [...]

Emanație a clanului, proza lui Zaharia Stancu marchează momentul în care clanul capătă conștiința de sine. O dovadă a ei sunt chiar cărțile lui Zaharia Stancu. Ele devin totodată memorie și conștiința acestui clan, care astfel intră în istorie și devine istorie. Insistăm pentru că din această condiționare a prozei, adesea excepțională, a lui Zaharia Stancu, decurg și consecințe estetice. Fără aceste considerente inițiale, nu putem înțelege tipul de proză practicat de autor și timbrul ei particular. S-a observat, ca și pentru *Moromeții* lui Marin Preda, că ne aflăm în fața unei proze rurale neidilice, capabile să pătrundă dincolo de aparența întrupărilor. De la o memorie superficială a situațiilor și faptelor, se trece la o alta acut implicată. Pitorescul este eliminat și nu se memorează decât esența. Copilul *Amintirilor din copilărie*, și acesta aparținând unui puternic clan, obișnuit a-i aparține, și mândru de el în mod aproape inconștient, nu disprețuiește aparențele și pitorescul. Consecințele sunt ca la proza lui Ion Creangă, excepțională, dar inimitabilă și fals traductibilă.

Prin Zaharia Stancu proza românească de inspirație rurală a trăit unul din momentele ei de neînlocuit. Esențial lirică, ea reprezintă veriga pe care a sărit-o Marin Preda, mergând la un tip de literatură la antipodul lirismului. Cele două formule nu se exclud, ci coexistă și se pot concura ca valoare artistică. Literatură de mare forță și intuiție, prozele lui Zaharia Stancu intră în categoria romanelor lirice.

Ce mult te-am iubit nu e însă un roman, ci o confesiune dilatată, o retrăire cu ochii minții a unei înmormântări și a unei morți care suscită atât mintea, cât și sufletul. Cartea e, de fapt, un pelerinaj mistic, un hagialâc ciudat, în care personajul trăiește când în realitate, când în supradimensiunea acesteia. El întâlnește oameni cu care stă de vorbă, dar nu totdeauna schimburile de vorbă sunt banale și, în acest caz, aceștia nu mai sunt cu adevărat oameni. Fiul venit la căpătâiul moartei e supus, de fapt, unor încercări neîntâmplătoare, unor examene. Duritatea realismului dusă până la dilatarea lui produce o febră a ochiului, un transfer, o halucinație. Fiul discută cu bufnițe care-o împrumută miraculosul lor ochi sau are întâlniri stranii în cimitirul satului, cu o bătrână care poate fi și o vrăjitoare etc.

Scriere simplă în aparență, profundă în sondaj, având straturile de semnificații ale literaturii subtile și fascinația literaturii fabuloase, *Ce mult te-am iubit* nu este o nuvelă etnografică, ci un bocet metafizic în seria care cuprinde, ca vârfuri neegalate, *Miorița* sau *Ciobănașul*.

Mihai UNGHEANU, *Luceafărul*, anul XI, nr. 49 (345), 7 decembrie 1968; reprodus în *Zaharia Stancu*, selecția textelor de Zaharia Sângeorzan, cronologie de Ioan Comșa și Corneliu Popescu, bibliografia operelor și a traducerilor de Ioan Comșa, Editura Eminescu, București, 1972, pp. 206-209

Ce mult te-am iubit face parte din ciclul *Desculț* și este un poem al înmormântării. Și aici, ca și în *Șatra*, suntem martori la un ritual, descris cu minuție, în toate detaliile lui; și aici, ca și în *Șatra*, atenția autorului trece dincolo de pitorescul ritualului către sensurile lui profunde. În acest chip, cartea poate fi interpretată drept „un bocet metafizic", cum s-a și relevat, deși ea nu e numai un bocet, ci, deopotrivă, un poem al amintirii, al memoriei. Înmormântarea este pretextul de a opune o viață și o moarte; în mintea celui care povestește se încheagă și dispar, clipă de clipă, imagini răzlețe din existența moartei, din ceea ce ea a fost și a avut, din bucuriile, dorurile, speranțele, sacrificiile ei; dar existența măruntă, nesemnificativă, indiferentă a Mariei, mama, capătă acum sensul pe care numai moartea i-l poate da; gândul evocatorului stă, necontenit, cu un capăt în moarte. El nu povestește viața mamei, nici măcar nu pornește vreodată de la ea; resortul care declanșează memoria este moartea. Dar dacă deosebirile dintre *Șatra* și *Ce mult te-am iubit* sunt evidente, nimeni n-a luat în calcul asemănarea adâncă dintre cele două romane. Amândouă descriu o „ceremonie": exodul ca și înmormântarea sunt, evident, niște rituale. În amândouă, sub realitatea imediată a ritualului bănuim prezența altei realități: nici exodul „oamenilor oacheși" nu este descris în sine, ca aventură, ca pitoresc, ca document, nici înmormântarea nu e atât de amănunțit descrisă pentru că autorul ar fi interesat de ritualul însuși, ca atare. În amândouă, tema inefabilă trebuie căutată în straturile secrete ale povestirii: fiindcă amândouă romanele folosesc – unul, exodul, altul, înmormântarea – doar ca pure pretexte pentru a medita asupra acelui *dincolo* care este pentru „oamenii oacheși" necunoscutul de la capătul drumului, iar pentru Maria, mama, necunoscutul de la capătul existenței. Și *Șatra* și *Ce mult te-am iubit* sunt, în fond, meditații asupra morții – moartea unei lumi, a unei civilizații, sau moartea unui om. [...]

[...] valoarea acestui roman constă mai ales în teribila lui simplitate. Dacă în *Șatra* moartea unei lumi este măreață și plină de o crudă poezie,

în *Ce mult te-am iubit* moartea este infinit mai sfâșietoare și mai imediată; dacă în *Șatra* este o artă a evocării și a descrierii, un echilibru de epopee, în *Ce mult te-am iubit* nu este decât spovedania nudă, fără culoare, fără gradație, fără efecte studiate, fără nicio artă, dacă în *Șatra* tragedia lasă un mare loc pentru „literatură", în *Ce mult te-am iubit* tragedia apare neîngrădită de niciun artificiu. *Șatra* este un roman emoționant, un poem al exodului și al destrămării unei lumi. *Ce mult te-am iubit* este, dincolo de orice considerații literare, cartea cea mai profundă și mai pură de până azi, a lui Zaharia Stancu.

Nicolae MANOLESCU, „Poezia romanului", *Contemporanul*, nr. 2, 10 ianuarie 1969

Ce mult te-am iubit e [...] cartea în care Zaharia Stancu arată cea mai mare libertate în modul de a organiza materia epică. Nicio preocupare de regie, de studiu nu se observă aici. Totul se ordonează după capriciile memoriei afective. Personajele apar o dată sau de mai multe ori în scenă, în chip neprevăzut și dispar, tot așa, înainte de a prinde de veste și de a ști ceva despre psihologia lor. [...] S-a spus că *Ce mult te-am iubit* e un „bocet metafizic" și un „poem al înmormântării". Formula dintâi e mai apropiată de esența cărții, deși termenul *metafizic* vine în contradicție cu ceea ce se știe despre spiritul eminamente laic și realistic, obsedat de eveniment, al prozatorului. Dar, cum se întâmplă și în cazul dintâi, nu e suficient de a avea voință de speculație pentru a sugera realitatea secretă, incontrolabilă a lucrurilor și a da un sentiment mai înalt al existenței. O emoție mai adâncă și un simț mai acut de observație a proceselor existențiale poate ajunge acolo unde speculația cea mai tenace nu are acces. Multe scrieri ce tratează cu obstinație despre viață și moarte, alegându-și eroii din lumea filosofilor, nu ne dau, cu adevărat, sentimentul vieții și al morții ca această confesiune ce declară, de la început, a nu ști nimic esențial despre *viață și moarte*. Prozatorul se limitează a înregistra, înspăimântat, prezența lor teribilă, luând ca pretext niște fapte tipice de existență. *Ce mult te-am iubit* e, și din acest punct de vedere, narațiunea cea mai simplă ce se poate închipui. Un jurnal scris sub puterea unei obsesii, fără puncte sigure de reper, fără personaje, fără chiar preocuparea de epic. *Desculț*, *Pădurea nebună*, *Jocul cu moartea* au un fir epic: narațiunea se realizează prin aglomerare de episoade (o primă tehnică!) ce gravitează în jurul unui unic personaj. Epicul se pulverizează în *Ce mult te-am iubit*, orice plăcere de a povesti (și Zaharia Stancu are, se știe, într-o măsură maximă această plăcere) dispare

sau, mai bine zis, e împiedicată de obsesia colosală a morții. Când spiritul se pregătește pentru a relata, în liniște, o întâmplare oarecare, sentimentul ce stăpânește pe evocator intervine și împinge narațiunea spre meditație și (de luăm termenul în înțelesul lor etimologic!) lamentație. Mai simplu spus, *Ce mult te-am iubit* e un poem despre moarte și despre viață, tratat în maniera liberă a unui jurnal. Jurnalul mai întâi al unei obsesii și, în același timp, jurnalul unor destine, cunoscute din literatura anterioară a autorului. Nu s-a observat această implicație a cărții: *Ce mult te-am iubit* prezintă asfințitul lumii din *Desculț* și, sub acest aspect, cartea a apărut înainte de vreme. Prozatorul n-a spus încă tot ceea ce știe despre personajele sale, lumea din care a ieșit continuă să-l domine. Îmi place, mărturisesc, la Zaharia Stancu, această fidelitate față de temele sale, dovadă, între altele, a unei obsesii fundamentale. De aici iese uneori marea literatură. Zaharia Stancu prezintă o umanitate sub toate formele ei de existență, și dacă *Desculț* înregistrează momentul vitalității ei maxime, *Ce mult te-am iubit* notează momentul declinului ei. Accentul polemic de acolo lasă, aici, loc expresiei elegiace, meditației de o copleșitoare sinceritate. Cartea e, deci, de două ori tristă: o dată pentru că e scrisă sub semnul spaimei de moarte, iar a doua oară deoarece nu cruță memoria noastră de lectori. Copiii inventivi, îndrăzneți și orgolioși din *Desculț* trăiesc în *Ce mult te-am iubit* un amurg fără glorie. Moartea aruncă asupra acestei lumi de frați, surori, mătuși, unchi, veri – o lumină necruțătoare. Cel ce evocă e tot atât de neștiutor, de speriat ca și personajele în lumea cărora, pentru o clipă, a revenit. *Ceva* e dincolo de noi toți, de lucruri și de ființe, autori și personaje, o forță obscură ne poartă și ne hotărăște destinul. Autorul asistă la înmormântarea mamei și certitudinile, valorile lui se clatină. Simte că nu mai știe, nu mai înțelege nimic. Între el, intelectualul trecut prin multe, cititor de cărți de înțelepciune, și bătrâna țărancă ce își plânge morții și le trimite mesaje, făcându-le o documentată dare de seamă despre ceea ce s-a mai întâmplat pe pământ, nu e nicio deosebire: „Și tot citind ai aflat tu ce este viața și ce este moartea?

– Nu, n-am aflat.

Atunci, tot ce-ai citit, ai citit degeaba."

Omul învățat nu are cum se apăra de astfel de reproșuri naive, pentru că nici el nu găsește o explicație liniștitoare în privința morții. Teroarea neantului e poate la el mai puternică, și un semn de finețe și profunzime, în *Ce mult te-am iubit*, e că sugerează cu discreție această neputință a sufletului cultivat de a privi cu liniște procesele ce par firești omului simplu [...]

Ce mult te-am iubit e o elegie pură și înaltă în mijlocul unei păduri prolifice de surori, mătuși și unchi, ce privesc fără teroare destinul existenței lor. Mai mult decât oricare altă scriere a lui Zaharia Stancu, *Ce mult te-am iubit* e cartea lui Darie, fișa temperaturii lui morale, un Darie elegiac și meditativ, trăindu-și până la deznădejde și teroare obsesiile. Locul ei, ca valoare, e lângă *Costandina*, scriere memorabilă a literaturii române.

Eugen SIMION, „Jurnalul unei obsesii", *România literară*, anul II, nr. 34, 21 august 1969

Uimește, în opera lui Zaharia Stancu, larga difuziune a povestirii: este un element intern, care sapă pe dinăuntru, demolând limitele stabile dintre nuvelă și roman, dintre două romane sau două nuvele. Pe măsură ce factorul povestire câștigă teren, ne convingem de structurarea din ce în ce mai puțin clasică a romanelor propriu-zise, în alcătuirea cărora aventura, întâmplarea iau locul intrigii, iar subiectul principal este plăcerea de a povesti. Alcătuirea ciclică a romanelor lui Zaharia Stancu reprezintă semnul de victorie a povestirii față de celelalte modalități epice, dar poate că termenul „ciclic" nu este cel mai potrivit; se întrezărește o organizare mai complicată, o mare frescă circulară care evocă infinitul halucinant și în cuprinsul căreia revenirea ciclică a unor motive reprezintă abia un element constitutiv. Difuziunea se face, probabil, prin explozia radială a unui nucleu inițial, pentru că odată stabilit un prim motiv sau nivel epic, el își dezvoltă cu mare rapiditate ramificații în toate direcțiile, structurând o nouă unitate epică, mai cuprinzătoare. A fost, la început, nucleul *Desculț*, dezvoltat, se pare, dintr-un sâmbure inițial de întinderea unei povestiri și care a iradiat în alcătuirea complexă a *Rădăcinilor...*, imagine epică zguduitoare a trecutului, concretizare epică a concepției despre trecut a povestitorului. Astăzi se pare că dimensiunile acestui ciclu au devenit neîncăpătoare: tendința este spre un supraciclu, adevărată „comedie umană" cu conținut fluid, acela al eternei povestiri.

Mircea TOMUȘ, *România literară*, nr. 10, 4 martie 1973; reprodus în *Zaharia Stancu*, op. cit., pp. 295-296

Multă vreme, pentru generația mea, care nu-i cunoscuse direct activitatea antebelică, Zaharia Stancu era autorul lui *Desculț*. Chiar și mai târziu, când au apărut *Rădăcinile sunt amare*, *Jocul cu moartea* și *Pădurea nebună*, adică până spre jumătatea deceniului șapte, numele prozatorului continua să se lege de romanul răscoalei din 1907, iar poetul să fie ignorat. Apoi au fost

redescoperite vremile vechi (prin 1962 apărea întâia selecție mai generoasă) și mulți au avut revelația poetului. Deși în 1968 Zaharia Stancu își publica două din romanele lui cele mai bune, *Șatra* și *Ce mult te-am iubit*, ultimii lui ani sunt absorbiți de poezie, iar atenția criticii se îndreaptă tot mai des spre poezie. Sigur, prozatorul nu poate fi uitat, însă poetul își ia revanșa. Dovadă, între altele, și faptul că, dacă există mai multe studii de sinteză consacrate celui din urmă, există foarte puține consacrate celui dintâi.

Un astfel de studiu e dificil și întrucât presupune lectura câtorva mii de pagini, nu toate de aceeași valoare, și, uneori, alegerea versiunii celei mai rezistente din câte a tipărit autorul. E cazul, de exemplu, al lui *Desculț*, reluat, se știe, în 1960, într-o formă amplificată. În al doilea rând, trebuie precizată natura însăși a acestei proze, amestec de cronică socială, memorialistică și evocare lirică, apropiată de structurile povestirii, deși se înfățișează de obicei ca roman. Să vedem termenii pe rând. Lirismul prozei lui Zaharia Stancu a devenit un poncif. Dar ce vrea să zică roman liric? G. Călinescu nega îndreptățirea formulei. Lirice au fost considerate romane extrem de variate: *Craii de Curtea-Veche* și *Cimitirul Buna-Vestire*, *Groapa* și *Vânătoarea regală*, *Creanga de aur* și *Îngerul a strigat*. Memorialistica, jurnalul sunt, apoi, prezente și în romanul lui C. Stere și în acelea ale lui Holban, și în *Adela* lui G. Ibrăileanu, și în *Șantier* sau *Maitreyi* ale lui Mircea Eliade. În sfârșit, cronica, romanul comediei umane încep cu *Ciocoii* lui N. Filimon și le regăsim la scriitori atât de diferiți precum Cezar Petrescu și Marin Preda. Privind lucrurile ceva mai atent, observăm că, atât tematic, cât și sub raportul modalității, romanul nostru se situează în același timp pe două axe paralele, una având la origine formele vechii povestiri și ale baladei populare, cealaltă împrumutându-le pe ale romanului burghez din secolul trecut. Paralelismul acesta determină o dublă structură, care, simplificată, arată așa: sat–oraș, mentalitate colectiv tribală–individualism, poezie–observație realistă, evocare–psihologie, descriere–problemă morală etc.

Această structură se remarcă îndată la Zaharia Stancu. De la *Desculț* la *Ce mult te-am iubit*, el scrie, pe de o parte, o lungă povestire autobiografică, o epopee a memoriei personale, bazată pe acumularea și suprapunerea amintirilor. Construcția constă într-o aglutinare de impresii și are un ritm interior liric. Lumea însăși este, în *Desculț*, în *Șatra*, aceea a unor colectivități umane arhaice, ritualizate; o tribalitate ce se macină treptat prin intrarea în circuitul societății burgheze. Pe de altă parte însă, prin eroul-narator, această povestire este și una a individualității în formare,

ce se situează permanent în istorie și, prin urmare, are un caracter romanesc. Anii de ucenicie ai lui Darie, erou gorkian, constau tocmai în desprinderea lui din universul copilăriei (rural, arhaic) și într-o experiență a istoriei imediate: războaiele mondiale, fascimul, revoluția. Nu repetă decât aparent evoluția lui Titu Herdelea, care aparține micii burghezii de țară și ajunge ziarist la București printr-o promovare firească a celor din clasa lui socială. Darie e un țăran și formarea lui înseamnă ruptură, declasare, schimbare a mentalității. Titu Herdelea e un simplu martor, în vreme ce întreg ciclul lui Zaharia Stancu este romanul devenirii lui Darie. Să notăm și alte lucruri despre acest personaj. Fiind un dezrădăcinat, nu seamănă totuși cu dezrădăcinații ce populează proza noastră, începând cu Dan al lui Vlahuță și cu „intelectualii" lui Brătescu-Voinești. În cazul acestora, e vorba de o inadaptare și de o nostalgie. Darie e un adaptat, iar nostalgia lui are forța unei „retrospecții" imaginare; memoria dezrădăcinaților e pasivă, a lui Darie e activă; Dan era un ratat, Darie izbândește în viață. Întreaga experiență a lui Darie, care pleacă din satul copilăriei, cutreierând țara și lumea, căutând să cunoască toate mediile sociale, făcând jurnalistică, politică și literatură, este experiența unui țăran „pervertit", în sensul că nu vrea nicio clipă să se întoarcă de unde a pornit. În *Ce mult te-am iubit*, care încheie ciclul autobiografic, Darie revine pentru câteva zile la Omida ca să-și înmormânteze mama. Acest roman este o reîntâlnire a lui Darie cu locurile pe care le părăsise cu o jumătate de secol în urmă; dar dialogul eroului se poartă cu morții, nu cu viii, cu fantomele trecutului, nu cu cei din jur. Viziunile eroului-narator par a indica o ruptură totală între el și lumea din care a ieșit. Aceleași viziuni care, în *Desculț*, par a se referi la un sat aspru și elementar, unde cel mai simplu gest omenesc este tragic și unde până și onomastica și toponimia sugerează un univers străin, o altă planetă. Un sat mai recent, în fond, decât acela sadovenian și contemporan cu al lui Rebreanu, dar părând cu mult mai îndepărtat în timp și spațiu. Totodată, nu conservarea mentalității tribale predomină, ci degradarea ei.

În *Șatra*, roman independent de ciclul autobiografic, dar înrudit ca atmosferă, istoria sfărâmă o lume veche, cu modul de viață, obiceiurile, morala și riturile ei. Ca în cunoscutul roman al lui Steinbeck, această lume se află în exod și e evocată la fel de naiv-poetic și de zguduitor. La Sadoveanu și Rebreanu, istoria e rațională: la Zaharia Stancu ea începe să semene cu o stihie întunecată și devastatoare. Universul clasic al prozei noastre rurale este dominat de iluzia continuității fericite. Ion și eroii *Răscoalei* luptă pentru pământ. Vitoria Lipan procedează la o restabilire a ordinii morale

și economice. Mai liber decât ei, Ilie Moromete mai crede încă în mitul unui sat ce pune pe individ la adăpost de ravagiile epocii mașiniste. Țăranii lui Stancu urăsc pământul. Eroul-narator n-are iluzii paseiste și căutarea timpului pierdut, memoria, amintirile au la el o cu totul altă funcție.

Umanitate sfâșiată, conștiință sfâșiată: acestea sunt premisele românești propriu-zise ale ciclului *Desculț*. Însă mijloacele de expresie rămân ale povestitorului și ale evocatorului. Cu tot individualismul, Darie e un exponent, iar autobiografia lui e general-lirică, nu psihologică ori morală. Și ea e, în fond, o reconstrucție imaginară. Într-un sens mai exact, lirismul provine din unghiul artistic „inconștient", cu alte cuvinte afectiv. Memoria e aici o formă a transfigurării și a fanteziei. Surpriza se datorează atitudinii lui Darie: care e un adaptat nostalgic la structurile lumii moderne, un revoluționar copleșit de amintirile trecutului. El se situează în istorie, se justifică, evocând trecutul; om al prezentului, jurnalist al actualității, el pleacă în căutarea timpului pierdut. Șansa estetică a lui Zaharia Stancu a fost intuiția acestei duble naturi a personajului și a prozei sale. Scriind un roman al individului în istorie, al schimbărilor bruște, al revoluției, Zaharia Stancu a introdus pe nesimțite în el un ritm mult diferit, care e acela al legendei, al bibliei, al povestirii despre colectivități umane pe care timpul le zguduie adesea, dar care n-au propriu-zis istorie. Exodul din *Șatra*, fixat istoricește, este totuși povestit ca un exod biblic, deși nu spre Țara Făgăduinței, ci spre moarte. Sensul mitului biblic (care apare și la Steinbeck în *Fructele mâniei*) e răsturnat; ritmul existenței umane nu devine mai puțin acela al legendelor ancestrale. În *Desculț*, în *Pădurea nebună*, poezia amară a satului ori a provinciei de odinioară constă în observarea patetică a vieții și a actelor omului reflectate simbolic în cosmos. Om și natură: viața și moartea omului, comportarea lui cotidiană, istoria, politica, sunt raportate la acest univers etern și indiferent care e natura. Ura și iubirea, solidaritatea și lupta, conflictul de clasă și acela confesional stau mereu pe cutia de rezonanță pe care o oferă natura și biologicul, umanul luat în sensul lui cosmic general. De aceea, *Rădăcinile*, *Vântul și ploaia* ori cele două romane interbelice, azi deloc știute, sunt sub nivelul celorlalte: ele sunt prea direct românești, omul fiind observat în condiția lui imediată, socială și psihologică. Vocația lui Zaharia Stancu nu e în cronica evenimentului ori în analiza psihologică: dar în descrierile unei istorii și a unui om ce sunt forme ale naturii, în epicul lent al epopeii. [...] Trebuie să admitem că este la mijloc aproape un paradox: una din cele mai bogate cronici istorice din literatura noastră modernă este scrisă din unghiul unui

povestitor care are în primul rând simțul naturii și pe al omului ca prezență cosmică. Și una din cele mai vehemente evocări ale trecutului, adevărat pamflet politic, este fructul mâniei întunecate a unui profet biblic.

Nicolae MANOLESCU, „Fructele mâniei: proza lui Zaharia Stancu", *România literară*, nr. 49, 1975; reprodus în Nicolae Manolescu, *Literatura română postbelică*, Editura Aula, Brașov, vol. II, *Proza. Teatrul*, pp. 12-15

Puțini scriitori români au, ca Zaharia Stancu, un mai mare gust al exoticului și al pitorescului social. Un târg de provincie devine la el un spațiu uman agitat ca o colonie americană. Satul din câmpia Dunării este, prin noutatea tipologiei și cruzimea relațiilor de viață, de un pitoresc nebun. G. Călinescu vorbește de un „realism de pictor spaniol" (*Contemporanul*, 13. IV. 1956). Apropierea de spațiul cultural iberic este posibilă și altfel: Darie este un *picaro* în zona balcanică, iar narațiunea lui Zaharia Stancu este o succesiune de întâmplări memorabile. Aceasta este și cauza pentru care proza a plăcut în străinătate. Zaharia Stancu este un bun narator în genul lui Jack London, Knut Hamsun și Panait Istrati, și cărțile sale dau cititorului modern, blazat de prea multă analiză, un număr impresionant de fapte epice.

Ca romancier, Zaharia Stancu nu respectă nicio regulă. Scriitorul însuși mărturisește că nu știe în ce chip își scrie cărțile, ce destin secret conduce narațiunea. E suficient ca o întâmplare să-i vină în minte pentru ca, sub obsesia faptului, spiritul să intre în alertă. Cartea se ordonează, astfel, de la sine, în mers, în cursul unei redactări febrile de câteva săptămâni. Reluările succesive adaugă, elimină, nuanțează, dar nu modifică, în esență, fluxul și tonul primei relatări. Proza este, mai întâi trăită în acest chip emoțional, și retrăită, a doua oară, în momentul elaborării ei. Alte explicații teoretice prozatorul nu cunoaște.

Atâta lipsă de interes pentru formula epică, într-o epocă în care există o adevărată fascinație pentru formule, dă de bănuit: lipsa sistematică a metodei devine, în proza mai nouă, o metodă, și încă una foarte riguroasă. [...]

Altul e, totuși, cazul lui Zaharia Stancu, realist dur și liric elegiac, în niște confesiuni fără un program vizibil și aproape nicio preocupare de compoziție. Ceea ce nu înseamnă că scriitorul n-are stil, un mod propriu de a-și ordona impresiile. Vrem numai să spunem că, neavând obsesia metodei, autorul lui *Desculț* a creat, totuși, una, ușor de recunoscut și aproape imposibil de imitat, în timp ce alții, mai documentați în probleme de metodologie a romanului, studiindu-și îndelung și cu multă știință

metoda epică, nu reușesc în niciun chip să și-o impună. Un joc inexplicabil de forțe face ca stilul, în fine, metoda să apară acolo unde există mai puțină preocupare expresă de a o dobândi. [...]

Mai complexă psihologic este Costandina, eroina unui episod introdus în ediția mare (1960) a cărții și publicat, apoi, separat ca o nuvelă de sine stătătoare. Drama ei este drama eternă a țăranului: pământul. Nouă este strategia pe care o folosește pentru a-l căpăta. Sora vitregă de la Saiele apare în familia lui Darie cu trupul mutilat de Digă, bărbatu-său, mânios că rudele de la Omida nu-i dau partea lui de pământ. Ea solicită cu umilință o ipotetică zestre ce pământ, spre disperarea numeroșilor frați și surori:

„–Pământ? De unde să-ți dăm pământ? N-avem. N-avem nici noi pentru noi...

– De unde aveți, de unde n-aveți, să-mi dați partea mea. Nu plec de aici până nu-mi dați partea mea de pământ. Nu plec nici moartă..."

Alungată, bătută, umilită, Costandina cere, cu glas plângăcios, partea ei de pământ. Ion, fratele vitreg, face o glumă sinistră. El manifestă înțelegere pentru soarta Costandinei și opinează că da, trebuie să i se dea o bucată de pământ. Ideea scoate din sărite pe Evanghelina:

„– Nemernicule! strigă ea. Ești un nemernic și un neisprăvit. Totdeauna ești gata să dai ceva. Dacă nu ți-ar fi teamă că rămâi cu dosul gol și râde lumea, ți-ai da și izmenele de pe tine."

Bunătatea lui Ion este însă înșelătoare. El pregătește victimei o răzbunare grea. Se duce în arie, ia bulgări de pământ și-i îndeasă în gura Costandinei. Îi dă, adică, pământul pe care l-a promis în bătaie de joc... Toată scena ar fi sinistră dacă tânăra țărancă n-ar ascunde, sub o umilință extremă, scandaloasă, semnele demnității țărănești. Dusă cu forța la Saiele, ea se întoarce repede arătându-și gura știrbită de Digă și cere în continuare, jălalnic, pământul la care, după legile nescrise ale vieții țărănești, ar avea dreptul.

Avem toate elementele pentru a spune că Costandina este, ca Ana din Ion, tradiționala victimă între ambiția brutală a soțului și îndărătnicia familiei. Însă Costandina este un suflet mai complicat și umilința ei are o notă smerdiakovistă. Ea urmărește un scop foarte precis și, pentru a-l atinge, își dezarmează adversarul nu prin forță, ci prin exacerbarea slăbiciunii ei. Pentru țăranii din Desculț, această cădere morală este nefirească. Ca să scape de glasul bocitor al Costandinei, familia lui Darie cedează în cele din urmă: îi dă o bucată infimă, neproductivă de pământ, totuși, îi dă. Victima câștigă și, intrată în posesiunea pământului, revine la demnitatea obișnuită. Glasul este, acum, aspru, îndârjit, trădând o mare forță interioară [...].

Uruma: o poveste de dragoste petrecută în altă „pădure nebună" – stepa dobrogeană, unde întâmplările par încă semnele destinului. Astfel judecă Uruma, fiica tătarului Selim Reşit, venirea lui Darie la Sorg. Pe Lenk l-ar fi adus marea, în întâmpinarea visului ei, deşi Darie este om de câmp, şchiop şi ajunge la Sorg mânat de foamete. Povestirea, în sine, este bine construită şi are acel aer superb romatic pe care îl ştim din literatura secolului trecut. Exotismul este în nota Chateaubriand şi a tuturor prozatorilor lirici de după el. Uruma are faţa de culoarea lunii şi conduce nebuneşte herghelia de cai călărind pe armăsarul Hasan. Simţurile ei sunt sălbatice şi morala se întemeiază pe libertatea lor. Iubeşte viforos pe Lenk (Darie), iar când „câinele necredincios" dă semne că vrea să plece, Uruma înfige furca în pântecele armăsarului Hasan. „Transfer" de obiect erotic ce cade sub incidenţa psihanalizei.

Eugen SIMION, *Scriitori români de azi*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1978, vol. I, pp. 371-372

Ce mult te-am iubit e opera care lasă cel mai mult senzaţia unei extraordinare risipe de energie vitală. Lumea se prăbuşeşte în goluri, ea nu-şi mai poate recupera valorile. Darie, Zăricuţă, cel care a citit o seamă de cărţi nu ştie mai mult decât consătenii săi, cei ce nu au citit în viaţa lor nimic. Fiecare îl întreabă ceva, dar cel întors acasă nu poate să răspundă; marile întrebări ale vieţii rămân inexpugnabile. Satul uită, constată cel întors acasă, satul l-a uitat şi pe el. Lumea de altădată, cea imortalizată de el, e pe cale de dispariţie. Din satul de odinioară nu a mai rămas, scrie naratorul, decât cimitirul şi Călmăţuiul, altfel zis două embleme ale trecerii. Cum arătau la faţă bunii şi străbunii mei? se întreabă din nou, dar de data aceasta, sub un alt semn, naratorul. Cine a fost misterioasa femeie care l-a adus pe lume pe tatăl meu, şi a murit îndată ce-l născuse? [...] cel ce trebuia să fie cronicarul unei familii, al unui neam, este pus în faţa extraordinarei risipe, a unor întrebări insurmontabile; însăşi cronica, romanul destinat să dea lumină unei biografii pare atacat de o necruţătoare scadenţă. Cei care puteau să-i răspundă lui Darie nu mai sunt. [...]

Şatra şi mai ales *Ce mult te-am iubit* sunt cărţile în care Zaharia Stancu pare a-şi lua adio de la marile proiecte de altădată. Lumea din jurul lui se fisurează, el însuşi se mărturiseşte bolnav, purtătorul unor neiertătoare moşteniri. [...]

În *Ce mult te-am iubit* (cea mai pură carte a lui Z. Stancu – zice G. Dimisianu) moare un membru al colectivităţii. În *Şatra*, o colectivitate îşi trăieşte sfârşitul. În prima, naraţiunea e la persoana I şi continuă cicluri

mai vechi; în *Şatra*, persoana a III-a rupe orice legătură directă între roman şi opera anterioară a scriitorului. Nu biografiile individuale ne mai interesează în aceste cărţi; ele ne sunt cunoscute dinainte. Ne interesează reacţiile, gesturile, atitudinile. Din gesturi, din atitudini se alcătuieşte această operă nouă, care practic nu mai are eroi. Singurul erou, stăpânul unic, e Thanatos. El e centrul acestui sistem planetar în care, pe orbite fixate de demult, personajele îşi continuă rotirea.

Trebuie depistate în *Ce mult te-am iubit* câteva structuri ce se dezvăluie cititorului de diversă formaţie. Mai întâi, acel lamento superb al fiului în faţa morţii mamei. Dacă există o înaltă civilizaţie a relaţiilor omeneşti, apoi nimic mai presus decât acest poem de mare noblеţe, de demnitate şi de bogăţie sufletească. E o *Mioriţă*, dar o *Mioriţă* „întoarsă într-alt chip", o *Mioriţă* a tărâmului metafizic: cea trecută în moarte e mama, iar fiul este cel care o caută. O caută nu cu încrâncenare, ci cu o resemnare mută, cu o durere care nu mai are ce să descopere. O caută printre amintirile sale. Dar fiecare dintre amintiri înseamnă moarte, fiindcă fiecare amintire este, aici, alături de sensurile adânci ale trecerii. Oamenii, lumea din jur, nu întruchipează decât efemerul. Ei există într-un timp limitat, al lor, timp care se consumă mereu, timp care există pentru a fi consumat. [...] Cei plecaţi sunt *ceilalţi*, nu ilustraţii ale fragilităţii fiinţei, ci a unei (unor) ipostaze între altele, capricioase... Există, în acest roman al scriitorului, o invazie a vieţii care ameninţă, în fiecare moment, să spargă solemnitatea pe care autorul încearcă s-o construiască în jurul său; există deci în jur o dezlănţuire vitală a acestor oameni care beau, mănâncă, trăiesc.

Naratorul e singurul care nu uită. El e mandatarul acestei comunităţi, el este acel ce îi scrie cronica. El este acela care poartă cu sine amintirile tuturor, dar, mai ales a mamei sale. În lumea aceasta atât de bogată de viaţă, în care *sicriu*, *mormânt* au înţelesuri ce nu trec de concreteţea obiectelor, cronicarul acestei ginţi este acela care va tatona marile probleme ale existenţei.

Cornel UNGUREANU, *Proza românească de azi*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1985, pp. 145-152

În ultimele două romane ale lui Zaharia Stancu, *Şatra* şi *Ce mult te-am iubit*, laitmotivul relaţiei dintre pământ şi oameni, prezent în toată proza scriitorului, este dublat sau frecvent înlocuit cu obsesia tanatică. [...]

Volumul care încheie ciclul *Darie* a stimulat la apariţia lui un bilanţ care s-a consolidat cu trecerea anilor: „*Ce mult te-am iubit* este, dincolo

de orice considerații literare, cartea cea mai profundă și mai pură, de până azi, a lui Zaharia Stancu."[1]

Confesiunea autorului asupra genezei cărții revelă, pe lângă funcția catarctică a creației opțiunile artistice ale creatorului: „Concomitent cu tipărirea romanului *Șatra*, am scris romanul *Ce mult te-am iubit*, un roman ceva mai scurt, pe care l-am început într-o luni dimineața și l-am terminat peste optsprezece zile. L-am scris zi și noapte, dintr-o singură răsuflare. El a plecat de la o catastrofă familială, care m-a chinuit profund: moartea fratelui meu mai mare, Gheorghe, despre care am scris în *Desculț* multe pagini. Am plecat în străinătate, am asistat la apariția unei cărți ale mele la Paris, dar durerea continua să mă chinuie. M-am întors acasă, m-am așezat la masa de scris și am descris nu viața sau moartea acestui frate al meu, ci am descris moartea mamei mele, întâmplată înainte de cel de-al Doilea Război Mondial. Povestirea, odată scrisă, povara durerii s-a ușurat și am putut să-mi continui munca de scriitor, de președinte al Uniunii Scriitorilor și de director al Teatrului Național, căci pe atunci îndeplineam și această funcție."[2] [...]

Scris sub tensiunea afectivă, fără întrerupere („dintr-o suflare"), romanul a câștigat în organicitate și îndeosebi în menținerea atitudinii nivelului literar prin comparație cu celelalte cărți de proză stanciene. [...] *Ce mult te-am iubit* însă beneficia de întreaga experiență a scriitorului: mai întâi de aceea a ciclului, apoi de exercițiul motivului tanatic din *Șatra* [...]. Dar reușita literară a cărții se datorează, am crede, îndeosebi faptului că ficțiunea se lasă guvernată de viziunea structurii poetice, care constituia dominanta personalității scriitorului.

Mariana IONESCU, *Introducere în opera lui Zaharia Stancu*, Editura Minerva, București, 1985, pp. 375-397

[...] *Ce mult te-am iubit* (1968) e o veritabilă operă de creație.

Naratorul e aici un Darie matur, venit în satul natal, la înmormântarea mamei. Prin înapoierea la baștină cu un asemenea prilej, el se reintegrează pentru câteva ore unei spiritualități arhaice, unei lumi clasice. Voce a respectivei lumi, evocarea sa a căpătat caracterele unui roman-poem, unui tablou de epopee. Străbătând romanul-povestire, cititorul poate avea impresia de-a asista la reprezentarea unei tragedii grecești. Totul decurge

[1] Nicolae Manolescu, „Poezia romanului", *Contemporanul*, 10 ianuarie 1969

[2] „Darie sunt eu. Dar nu în întregime", convorbire, realizată de Ilie Purcaru, *Tribuna României*, 15 decembrie 1973

după datină, totul se încadrează în ritual. Încăperile casei din Omida, curtea, ulița satului, cimitirul devin o scenă largă pe care se joacă spectacolul morții. Bocirea răposatei, ceremonia funerară, ospățul, pomenile sunt acțiunea vie, în plină desfășurare, iar reflecțiile, amintirile, tânguirile fără glas ale povestitorului îndeplinesc rolul corului din teatrul antic. În cimitir, lume multă, înghesuială. Clopotele cântă cu jale: preoții cădelnițează, rostesc rugăciuni; un „Doamne miluiește", repetat până la exasperare, umple văzduhul; bufnițele din clopotniță sar speriate dintr-un copac în altul: *Cucuvau-cucuvau*; în răstimpuri, Kire, gornistul, ținând cu tot dinadinsul să aducă Măriei lui Tudor, mamă a doisprezece copii, omagiul său – altfel rezervat veteranilor – sună dintr-o trâmbiță veche, de la 1877, ce vestise atacul la Grivița. Din tot acest vaier se detașează, din timp în timp, bocetele Costandinei, ale Stelei, ale Riței, ale Evanghelinei, ale bătrânului Tudor, soțul rămas văduv, care nu face decât să repete câteva cuvinte, mereu aceleași, acum ca în urmă cu câteva ore, ca în ajun, și care vor continua și după prohod, toată ziua, toată noaptea, toată ziua următoare: „Mărio, Mărio... Ce mult te-am iubit eu pe tine, Mărio, Mărio!..."

Naratorul e integrat și el în spectacol. Observând, înregistrând, Darie participă la tragedie, ca actor mut. Simțămintele lui se consumă fără glas, în plan pur interior. Trăind cu ai săi tristețea pierderii mamei sau retrăind momente de altădată, naratorul devine în mai multe rânduri poet, evocarea sa capătă aripi, frazele vibrează. Poematică este însăși structura romanului, dar unele pasaje posedă o încărcătură lirică specială, putând fi izolate, asemenea unor strofe. [...] În ciclul *Desculț* am cunoscut chipul istoric al neamului lui Darie, aici ni se dezvăluie chipul tainic, interior, arhaic, perpetuat din timpuri mitice. Oamenii aspri, colțoși, scumpi la vorbă de pe valea Călmățuiului stau în această carte, ca într-o tragedie antică, față-n față cu moartea, cu eternitatea, reculeși sub aripa imensă, grea, a destinului.

Dumitru MICU, *Scurtă istorie a literaturii române*, Editura Iriana, București, 1996, vol. III, *Perioada contemporană. Proza*, p. 20

Ce mult te-am iubit (1968) este ultimul roman cu elemente autobiografice și în care Zaharia Stancu își ia în serios rolul de povestitor. Venit în Omida la înmormântarea mamei sale (Maria lui Tudor), Darie, acum matur, se scufundă pentru câteva ore în lumea arhaică de rituri și datini străvechi a stirpei lui țărănești, reîntâlnind senzația uitată a căldurii și solidarității neamului. Adâncit în spectacolul tragic, Darie retrăiește momentele copilăriei, ale unui trecut îndepărtat, evocat cu forță lirică

și imaginație poematică. În același timp, privind la ce se întâmplă în jur, se simte inundat de furia obscură a sângelui care îl împinge să-și reprezinte epopeic ritualul morții și al despărțirii, desfășurat în umilul său sat de câmpie.

Ciclul *Desculț* – care, firește, poate fi socotit și un Bildungsroman – se sfârșește cu această ultimă treaptă a inițierii. Cunoașterea, în reculegere, a morții ca închidere a ciclului vieții coincide cu însăși încheierea ciclului romanesc.

O scriere care, deși nu aparține ciclului *Desculț*, e încălzită de aceeași subiectivitate romantică, romanul *Șatra* (1968) este și el o apologie a superiorității – în ordinea libertății și a neamului – a comunităților arhaice, necorupte încă de civilizația noastră ipocrită și precară, dar terorizate de ea fără milă. [...]

De dincolo de ideologia pe care a servit-o și în pofida ei, în aceste cărți care fac, indirect, apologia vieții descătușate de regulile odioase ale societății, se aude glasul sincerității nemaculate de intruziunile politicului, a sincerității inavuabile în vremuri grele.

Eugen NEGRICI, *Literatura română sub comunism. Proza*, Editura Fundației Pro, București, 2003, p. 205

Opera postbelică în proză a lui Zaharia Stancu are ceva de șantier vast, pe care s-au adunat tot felul de materiale și unelte, în așteptarea planurilor edificiului, care întârzie. În aceste condiții, cititorul trebuie să se mulțumească să trăiască în admirația pentru Darie, personajul considerat un alter ego al scriitorului. Darie va traversa, fără un fir al Ariadnei, labirintul tot mai încâlcit al operei – un personaj pentru care sensul vieții este dat de mișcare, formându-se prin deplasare, mai ales ca martor și obiect de încercare a inițiativelor altora, definindu-se pe de altă parte prin rezistența însușirilor native încercate de mobilitatea vieții. Personaj pretext pentru prezentarea unei umanități marcate temporal și pentru valorificarea unor situații literare, Darie este un picaro și un filosof empiric al suferinței și îndărătniciei: deplasarea e pentru el o modalitate de a fugi de lume și de a cunoaște lumea, de a se elibera de unele ipostaze proprii. El trăiește mișcarea lumii, dar este și conștiința mișcării fără alt scop în afara celui de consumare a existenței și de transformare a ei în amintire amară și leșioasă. S-ar putea și specula, pentru înnobilare: omul inițial istoric și concret desculț, avansând spre descălțatul în sens biblic, semn al umilinței în interiorul vieții. Darie pare uneori de la început format și uneori invers,

oricum într-o înrăire care este deopotrivă organică și efect al răutății lumii prin care trece: comparația cea mai frecventă în legătură cu sine este aceea cu lupul. [...]

Stancu și-a format un stil adecvat sentimentelor, întâmplărilor și ideilor pe care a vrut să le transmită unui popor de cititori noi. Curentă e repetiția de cuvinte, sintagme, fraze, cu sau fără modulări: prin aceste procedee caută să sugereze încrâncenarea, obstinația, ba chiar adâncimea simplă a sufletului țărănesc.

Marian POPA, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, versiune revizuită și augmentată, Editura Semne, București, 2009, vol. I, p. 620

CUPRINS

Cronologie 7
PRECARITATEA FIINȚEI, PERENITATEA SUFERINȚEI 19

COSTANDINA 25

URUMA 99

CE MULT TE-AM IUBIT 213

Referințe critice 409